

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

HATAY/OVAKENT ÖZBEKLERİNDE

HALK BİLİM UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Zeynep ÇİLOĞLU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hüseyin Kürşat TÜRKAN

Hatay-2021

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

HATAY/OVAKENT ÖZBEKLERİNDE

HALK BİLİM UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Zeynep ÇİLOĞLU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hüseyin Kürşat TÜRKAN

Hatay-2021

ONAY

ZEYNEP ÇİLOĞLU tarafından hazırlanan **HATAY/OVAKENT ÖZBEKLERİNDE HALK BİLİM UNSURLARI** adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

../ .. /20..

Jüri Üyeleri	İmza
Doç. Dr. Hüseyin Kürşat TÜRKAN (Tez Danışmanı-Başkan)	
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI (Üye)	
Doç. Dr. Aylin ERASLAN (Üye)	

Zeynep Çiloğlu tarafından hazırlanan **Hatay/Ovakent Özbeklerinde Halk Bilim Unsurları** adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım**.

Enstitü Müdürü / Adı Soyadı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (... / ... / 2021)

.....

ÖN SÖZ

Kültür, bir topluma ait olan ve gelecek kuşaklara aktarmış oldukları maddi ya da manevi değerler bütünüdür. Kültür, insana özgü bir kavram olarak insanların yaşayışlarını düzenleyen en küçük unsurlardan oluşmaktadır. Milletler asırlar boyunca kendi kültürlerine sahip olmuştur. Günümüze kadar içinde bulunduğu kültürel kodlara göre şekillenmiştir. Belirli bir zaman sonra çeşitli etmenler neticesinde farklı kültürlerle etkileşime geçmişlerdir. Ancak her ne olursa olsun en eski kültüre ait izleri silinmemiştir. Kültür, bir toplumun gelenek ve görenekler, yaşam tarzı, düşünme biçimi, ahlaki değerler, inanç vb. hakkında bilgi vermektedir. Kültür aynı zamanda bir milletin kimliğidir.

Halk bilimi, bir halkın kültürünü, sözlü edebiyatını, geleneklerini, törelerini, inançlarını, mutfağını, müziğini, oyunlarını, halk hekimliğini inceleyerek bunların birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya koyan bilim dalıdır. Kısacası halk bilimi bir millete ait olan en küçük unsuru dahi çalışma alanına alıp incelemektedir. Topluma ait olan her şey halk bilimin çalışma sahasında yer almaktadır. Aynı zamanda sözlü kültür malzemelerinin kaybolmaması için kayıt altına alınması halk biliminin vazifelerindendir. Bu bağlamda derlenen ve kayıt altına alınan sözlü kültür ürünleri kaybolmamaktadır.

Hatay, bulunduğu konum itibarıyla oldukça mühim bir yerdedir. Türkiye'nin Suriye ile sınırını çizen bir konumdadır. Hatay, kuzeyden güneye, güneyden kuzeye giden ve doğudan gelen anayollarının birleşim noktasında olup tarih boyunca kıtalar ve bölgeler arası ticarete önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda Hatay, çeşitli yörelerden göç alan bir şehir konumundadır. Bulunduğu konum ve içinde yaşayan topluluklar itibarıyla Hatay zengin bir kültüre sahiptir. Bu zengin kültür birikimi halk bilimi ürünlerine de yansımıştır. Göç alan şehir, kültürel zenginliği bakımından araştırmacıların odak noktası olmuştur. Çalışmada Hatay yöresi Antakya ilçesi Ovakent mahallesinde yaşamlarını sürdüren Özbeklerde halk bilimi unsurları tespit edilmiştir. Saha çalışmasında tespit edilen yazılı kaynaklar aracılığıyla da desteklenmiştir. Sahada derlenen halk bilimi unsurları alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Hatay ili Antakya ilçesi Ovakent Özbekleri halk bilimi unsurları geçmişten günümüze incelendiği çalışma temel olarak bir giriş, yedi bölüm ve sonuç şeklinde düzenlenmiştir.

Çalışmanın “*Giriş*” kısmında araştırma sahası ve araştırma konusuna dair genel tanıtım yer almakla birlikte konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar kendi içinde alt başlıklara ayrılmıştır. Bu başlıklar içindeki “*Araştırma Sahası Hakkında Genel Bilgiler*” başlığı altında Hatay’ın tarihi, coğrafyası, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı ve Antakya İlçesi Ovakent mahallesinin tarihi, sosyo-kültürel yapısı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Verilen bilgiler neticesinde Hatay’ın Antakya ilçesi Ovakent mahallesindeki Özbeklerin halk bilimi unsurları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İlgili bölümün “*Araştırma Konusu Hakkında Genel Bilgiler*” başlığı altında ise araştırma konusunun önemi ve amacı, problem durumu, yöntem ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. Özbekler ile ilgili yapılan farklı bilim dallarına ait belli başlı kitap, makale, tez çalışmaları bu başlık altında özetle tanıtılmıştır.

“*I. Bölüm*” kısmında çalışmanın tarihi çerçevesi ele alınmıştır. Bu bölümde Özbek tarihi ile başlayarak Afganistan’da Özbek varlığına oradan da Türkiye’ye göçlerine değinerek Türkiye’de yerleşimleri alt başlıklarla verilmiştir. “*Özbek Tarihi*” başlığında Özbek Türklerinin genel tarihi hakkında bilgiler verilmiştir. “*Afganistan’da Özbekler*” başlığı altında Afganistan’da yaşayan Özbek Türklerinin Afganistan’a göçleri ve yaşamları hakkında genel değerlendirmeler yapılmıştır. “*Afganistan Özbeklerinin Türkiye’ye Göçleri*” başlığı alt başlıklara ayrılarak Afganistan’da yaşayan Özbeklerin ülkeden göçleri ve “*Türkiye’ye Göçleri*” hakkında genel bilgiler verilmiştir. “*Ovakent’teki Özbek Boyları*” başlığı altında mahallede yaşayan Özbek boyları hakkında genel bir değerlendirme yapılmış ve şema ile gösterilmiştir. Özbek kültürüne ve geleneğine dair bilgiler ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle kültür tanımı üzerinde durulmuş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Daha sonra “*Ovakent’teki Özbek Kültürü ve Özellikleri*” ve “*Özbeklerde Aile Yapısı*” başlıkları altında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bölümde Özbek kültürü hakkında bilgiler verildikten sonra yaşadıkları coğrafya ile etkileşimlerinden doğan yenilikler hakkında genel değerlendirmeler yapılmıştır.

“*II. Bölüm*” içerisinde, “*Ovakent Özbeklerinde Geçiş Dönemleri*” ele alınmış ve sahadan elde edilen ritüeller aktarılmıştır. Konunun alt başlıkları “*Doğum, Ölüm ve Evlenme*” den oluşmaktadır. Özbek geleneğinde doğum, düğün ve evlenmede uygulanan pratikler geleneğin gelecek nesillere aktarımı bağlamında oldukça önemlidir. Bu sebeple ilgili başlıklar çeşitli alt başlıklarda ele alınarak detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın “III. Bölüm”ünde “*Ovakent Özbeklerinde Anonim Şiir*” başlığı altında ilgili sahada derlenen “*Türkü, Ağıt, Mâni ve Ninni*” alt başlıklar halinde ele alınmıştır. Saha çalışmasında derlenen ürünler genellikle Türkiye Türkçesi ile verilmiştir. Bunun sebebi Özbeklerin yaşadıkları bölgenin dili etkisiyle ağız özelliklerinin Türkiye Türkçesine dönmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bazı ürünler Özbek Türkçesi ile de verilmiştir. Saha çalışmasında verilen maniler konularına ve icra edildikleri yerlere göre sıralanmıştır.

“IV. Bölüm”, Özbek halkının durumlar karşısında söylemiş olduğu kalıplaşmış sözlerden oluşmaktadır. İlgili bölümün başlığı “*Ovakent Özbeklerinde Kalıplaşmış Sözler*” olarak belirlenmiştir. Bu başlık altında “*Atasözü, Bilmece, Tekerleme*” türünde ürünlere yer verilmiştir. Saha çalışması neticesinde derlenen atasözleri ve bilmece alfabetik sıra ile verilmiş olup aynı zamanda Türkiye Türkçesi olarak verilmiştir. Tekerlemelerde anlam kayması sebebiyle hem Türkiye Türkçesi hem de Özbek Türkçesi ile verilmiştir.

Çalışmanın “V. Bölüm”ünde halk anlatılarına yer verilmiştir. “*Ovakent Özbeklerinde Halk Anlatıları*” ana başlığını taşıyan bölümde derlenen anlatı türleri hakkında genel bilgiler verilmiş ve özelde sahada derlenen ürünler verilmiştir. “*Destan*”, “*Masal*”, “*Efsane*” alt başlıklarından oluşan bölümde sahadan derlenen verilmiştir. Masal anlatılarının içinde yer alan tekerlemeler grupları anlam bozulması sebebiyle olduğu gibi verilmiştir. Derlenen destan ve efsane metinleri olduğu gibi verilmiştir. Anlatılar anlatıcılar tarafından Türkçe olarak anlatılmıştır. Saha çalışmasında derlenen masal ve efsane metinleri incelenmiştir.

“VI. Bölüm”, “*Ovakent Özbeklerinde Merasim ve Sosyal Hayat*” başlığını taşımaktadır. Alt başlıklar “*Ovakent Özbeklerinde Merasim*” altında “*Ovakent Özbeklerinde Dua ve İcra Edilen Müzik Aletleri*” ve “*Ovakent Özbeklerinde Sosyal Hayat*” başlıklarından oluşmaktadır. Sıralanan başlıklarda Nevruz, Peygamber Töreni, Dervişhane geleneği, müzik aletleri, giyim kuşam ve aksesuar ve el sanatları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın “VII. Bölüm”ü “*Ovakent Özbeklerinde Mutfak Kültürü*” başlığını taşımaktadır. İlgili başlıkta öncelikle Türk mutfak kültürü ve Özbek mutfak kültürü hakkında genel bilgilendirmeler yapılmıştır. “*Sofra Adabı*” başlığı altında genel hatlarıyla Özbeklerde sofra adabı hakkında bilgiler verilmiştir. “*Yemek Çeşitleri*”

başlığı altında “*hamur işleri, et yemekleri, çorbalar, tatlılar*” alt başlıkları ile saha çalışmasında derlemiş olduğumuz Özbek geleneksel yemek ve tatlılarına yer verilmiştir. “*Mutfak Araç ve Gereçleri*” başlığı altında mutfak gereçlerinin Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi karşılıkları verilmiştir.

“*Sonuç*” bölümünde saha çalışmasından elde edilen verilerden hareketle Hatay Ovakent Özbeklerindeki halk bilimi unsurları ve Ovakent Özbek geleneğinin devamı ve korunması bağlamında öneriler sunulmuştur.

Çalışmada yararlanılan sözlü, yazılı ve elektronik kaynaklar sırasıyla “*Kaynak Kişiler*”, “*Kaynakça*” ve “*Elektronik Kaynaklar*” başlıkları altında verilmiştir.

“*Ekler*” bölümü saha çalışmasında kaynak kişilere sorulan sorular ve çekilen fotoğraflardan oluşmaktadır.

Çalışma boyunca daima yanımda olan desteğini ve yardımlarını esirgemeyen hocam, Doç. Dr. Hüseyin Kürşat TÜRKAN’a saygılarımı ve sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Eğitim hayatım boyunca yanımda olan desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen babam Mustafa ÇİLOĞLU’na ve annem Minire ÇİLOĞLU’na müteşekkirim. Son olarak saha çalışması sırasında misafirperverlikleri, güler yüzleri ve hoşgörülerini ile beni karşılayan Ovakent Özbek halkına da ayrıca teşekkür ederim.

HATAY/OVAKENT ÖZBEKLERİNDE HALK BİLİM UNSURLARI

Zeynep ÇİLOĞLU

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021

Danışman: Doç Dr. Hüseyin Kürşat TÜRKAN

ÖZET

Toplumların zaman içinde ürettiği ve nesillere aktardığı maddi ve manevi ürünlerin tamamına kültür denilmektedir. Kültür, bir milletin benliği ve hafızasını oluşturmaktadır. Kültür ortak dil aracılığıyla nesilden nesile aktarılmakta ve yaşatılmaktadır. Kültürel unsurlar ortak dilden, ortak geleneklerden süzülerek, halk kültürünü oluşturur. Kültür, söz, gelenek, görenek ile ortak bir yaşayışı oluşturmaktadır. Ortak yaşayış ve düşünüş ise halk bilimi çalışması içinde ele alınıp incelenmektedir. Halk bilimi, belirli bir bölgede yaşayan aynı inanç ve kültürel değere sahip bir toplumun kültür malzemelerini, inancını, gelenek ve göreneğini, geçiş dönemlerini ve anlatılarını inceleyerek bunların zaman içinde değişimini ve birbirleriyle olan ilişkilerini ve yayılma kaynaklarını inceleyen bilim dalıdır. Bu bağlamda ele alındığında toplum ve halkla ilgili olan her şey halk bilimine konu olmaktadır.

Hatay, bulunduğu konum itibariyle geçmişten günümüze pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Hatay, pek çok medeniyete ev sahipliği yaptığı gibi o medeniyetlerin kültürünü ve geleneğini de günümüze kadar taşımıştır. Şehrin tarihte farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olması içinde barındırdığı kültürel zenginliği arttırarak günümüzde yedi dil yedi millet olarak anılmasına vesile olmuştur. Günümüzde şehirde halk sentezlenmiş bir şekilde geçmişten gelen gelenek ve kültürü bir arada yaşatmaktadır. Bu gelenek ve görenek çerçevesinde medeniyetler şehri olarak anılan Hatay, gün geçtikçe daha da göç almaya devam etmiştir.

Hatay'da köklü kültüre sahip milletler yaşasa da şehre sonradan gelerek yaşamını burada devam ettirmek durumunda kalan toplumlar da vardır. Bu toplumlardan biri de Özbeklerdir. Özbekler, Sovyet Rusya'nın Türkistan'ı işgali sırasında Afganistan'a göç etmek zorunda kalmışlardır. İlerleyen yıllarda

Afganistan’da da savaş çıkınca buradaki Özbekler Pakistan ve İran gibi sınır ülkelere göç etmiştir. Özbekler, savaşlar neticesinde öz vatanlarından ayrı düşmüş mülteci durumunda İran ve Pakistan gibi ülkelerde yaşamak zorunda kalmıştır. Vatanlarından, koparılan Özbekler, Türkiye’nin çeşitli yerlerine yerleştirilmiştir. Mahalle, düz bir ova kenarına kurulduğu için Ovakent adını almıştır. 39 yıldır burada yaşayan Özbekler hem kültürel değerlerini hem de halk bilimi ürünlerini yaşamaya ve yaşatmayı sürdürmüşlerdir. Çeşitli etkileşimler olsa da kendi benliklerini korumayı başarmışlardır. Saha çalışması sırasında Ovakent’te *Kongrat, Bürke, Çağatay ve İyşan* boylarının yaşadığı tespit edilmiştir.

Saha çalışması neticesinde Ovakent Özbeklerinde geçiş dönemleri, anonim şiir, kalıplaşmış sözler, halk anlatıları, merasim ve sosyal hayat ve mutfak kültürüne dair malzemeler tespit edilmiştir. Çalışma sırasında sahada tespit edilen ürünlerden bazılarının halkın hafızasından silinmeye başladığı görülmüştür. Bunun yanında gelenek içerisinde güçlü bir şekilde sürdürülen geleneksel unsurlarda bulunmaktadır. Ovakent Özbekleri, bilhassa geçiş dönemi içerisinde yer alan evlenme ile ilgili uygulanan ritüellerini sürdürmektedir. Ovakent Özbekleri, kendi gelenek ve göreneklerini yaşamaya ve yaşatmaya devam etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Özbekler, Afganistan, Hatay/Ovakent, Halk bilimi, Halk Anlatıları, Geçiş Dönemleri.

ELEMENTS OF FOLKLORE IN HATAY / OVAKENT UZBEKS

Zeynep ÇİLOĞLU

Department of Turkish language and literature, master's thesis, 2021

Consultant: Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Kürşat TÜRKAN

ABSTRACT

All the material and spiritual products that societies produce over time and transmit to generations are called culture. Culture is the self and memory of a nation. Culture is transmitted and maintained from generation to generation through a common language. Cultural elements are filtered from the common language, common traditions, and form folk culture. Culture forms a common life with words, traditions, customs. Common life and thinking are considered and studied in the study of folk science. Folklore, living in a particular area with the same beliefs and cultural values of a society material culture, beliefs, traditions and Customs, and their expression change over time, and the transition period by examining the sources of these studies is the science and spread their relations with each other. When considered in this context, everything related to society and the public is the subject of folk science.

Hatay, as of its location, is a city that has hosted many civilizations from the past to the present. Hatay is home to many civilizations, as well as the culture and tradition of these civilizations have been carried to the present day. The fact that the city has hosted different civilizations in history has increased the cultural wealth it contains, which has led to its being referred to as seven languages and seven nations today. Nowadays, the people in the city live traditions and culture from the dec in a synthesized way. Hatay, which is called the city of civilizations within the framework of this tradition and customs, has continued to receive more and more migration day by day.

Although there are nations with a deep-rooted culture living in Hatay, there are also societies that have to come to the city later and continue their lives here. One of these societies is the Uzbeks. Uzbeks were forced to emigrate to Afghanistan during

the Soviet invasion of Turkestan. In the following years, when the war broke out in Afghanistan, the Uzbeks here migrated to border countries such as Pakistan and Iran. Uzbeks have been forced to live in countries such as Iran and Pakistan in the case of refugees who have been separated from their homeland as a result of wars. Uzbeks who were torn from their homeland have been resettled in various parts of Turkey. The neighborhood got its name Ovakent due to the fact that it is located on the edge of a flat plain. Uzbeks who have lived here for 39 years have continued to live and cherish both their cultural values and folk science products. Although there are various interactions, they have managed to maintain their own selves. During the field study, it was determined that Kongrat, Bürke, Çağatay and Iysan tribes lived in Ovakent.

As a result of the field study, materials on transitional periods, anonymous poetry, stereotyped sayings, folk narratives, ceremonial and social life and culinary culture were found in Ovakent Uzbeks. During the study, it was observed that some of the products detected in the field began to be erased from the public's memory. In addition, there are traditional elements that are strongly maintained in the tradition. Ovakent Uzbeks continue their rituals, especially those related to marriage, which take place during the transition period. Ovakent Uzbeks continue to live and maintain their own traditions and customs.

Keywords: Uzbeks, Afghanistan, Hatay/Ovakent, Folk Science, Folk Narratives, Transitional Periods.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

ARAŞTIRMA SAHASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	1
1. Hatay'ın Tarihi.....	1
2. Hatay'ın Coğrafyası.....	3
3. Hatay'ın Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı	4
4. Hatay/Antakya Ovakent Mahallesi Tarihi ve Sosyo-Kültürel Yapısı.....	6
B. TEZ KONUSU HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	8
1. Problem Durumu	8
2. Amacı ve Önemi	8
3. Yöntem	9
4. Sınırlılıklar.....	10
5. Özbeklerle İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar	11
5.1. Makaleler	11
5.2. Kitaplar	14
5.3. Tezler	17
5.3.1. Yüksek Lisans Tezleri	17
5.3.2. Doktora Tezleri	21

I. BÖLÜM

ÖZBEK TARİHİ ve KÜLTÜRÜ

1. Özbek Tarihi.....	24
1.2. Afganistan'da Özbekler	27
1.3. Afganistan Özbeklerinin Türkiye'ye Göçleri	27
1.3.1. Göç.....	27
1.3.2. Türkiye'ye Göçleri.....	28

1.4. Ovakent'teki Özbek Boyları.....	31
1.5. Kültür Nedir?	33
1.5.1. Kültür ve Kimlik.....	35
1.5.2. Ovakent'teki Özbek Kültürü ve Özellikleri.....	38
1.6. Özbeklerde Aile Yapısı	39

II. BÖLÜM

OVAKENT ÖZBEKLERİNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ

2. Ovakent Özbeklerinde Doğum, Evlilik ve Ölüm	42
2.1. Doğum.....	43
2.1.1. Doğum Öncesi	43
2.1.2. Doğum Sırası	45
2.1.3. Doğum Sonrası	47
2.2. Evlilik.....	51
2.2.1. Evlilik Öncesi	54
2.2.2. Evlilik Sırası	55
2.2.3. Evlilik Sonrası.....	57
2.3. Ölüm	61
2.3.1. Ölüm Öncesi	62
2.3.2. Ölüm Sırası	65
2.3.3. Ölüm Sonrası	67

III. BÖLÜM

OVAKENT ÖZBEKLERİNDE ANONİM ŞİİR

3. Ovakent Özbeklerinde Türkü, Ağıt, Mâni ve Ninni.....	73
3.1. Koşığ/Türkü	73
3.2. Ovakent Özbeklerinde Ağıt.....	79
3.3. Ovakent Özbeklerinde Mâni	82
3.4. Ovakent Özbeklerinde Ninni.....	87

IV. BÖLÜM

OVAKENT ÖZBEKLERİNDE KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

4.Ovakent Özbeklerinde Makal/Atasözü, Bilmece ve Tekerleme	92
4.1. Ovakent Özbeklerinde Makal/Atasözü	92
4.2. Ovakent Özbeklerinde Bilmece.....	97
4.3. Ovakent Özbeklerinde Tekerleme	100

V. BÖLÜM

OVAKENT ÖZBEKLERİNDE HALK ANLATILARI

5.Ovakent Özbeklerinde Destan, Masal ve Efsane	102
5.1. Ovakent Özbeklerinde Destan	102
1.Alpamış Destanı	110
5.2. Ovakent Özbeklerinde Masal.....	126
1.Keçinin Böriden Öcini Alışı (Keçinin Kurttan Öç Alışı).....	138
2. Celil ile Kardeşi.....	142
3. Babanın İmtihanı	146
4.Dev.....	148
5.Balık ile İğne.....	149
6.Tilkinin Dostluğu	152
7.Acuvdaş (Yanardağ)	157
5.3. Ovakent Özbeklerinde Efsane.....	166
1. Ayinger Adı	172
2. Alkarısı Efsanesi	172
3. Kongrat Adı Üzerine Efsane.....	173
4. Rüzgâr ile Güneş.....	173
5. Ay ile Güneş.....	174

VI. BÖLÜM

OVAKENT ÖZBEKLERİNDE TÖREN KUTLAMA ve SOSYAL HAYAT

6. Ovakent Özbeklerinde Merasimler, Müzik Aletleri, Giyim-Kuşam ve El Sanatları	175
---	-----

6.1. Ovakent Özbeklerinde Tören ve Kutlamalar	175
6.1.1. Nevruz Töreni	175
6.1.1.1. Nevruz/ Sümelek Tatlısı.....	178
6.1.2. Hakika Töreni	180
6.1.3. Peygamber Töreni.....	181
6.2. Ovakent Özbeklerinde Dua	181
6.2.1.Dervişhane	182
6.3. Ovakent Özbeklerinde İcra Edilen Müzik Aletleri	182
6.4. Ovakent Özbeklerinde Sosyal Hayat.....	183
6.4.1. Giyim-Kuşam ve Aksesuar	183
6.4.2. Ovakent Özbeklerinde El Sanatları.....	184

VII. BÖLÜM

OVAKENT ÖZBEKLERİNDE MUTFAK KÜLTÜRÜ

7. Ovakent Özbeklerinde Sofra Adabı, Yemek Çeşitleri, Mutfak Araç ve Gereçleri.....	186
7.1.Sofra Adabı	189
7.2.Yemek Çeşitleri.....	193
7.2.1. Hamur İşleri	193
7.2.2 Et Yemekleri	196
7.2.3. Çorbalar	197
7.2.4. Tatlılar.....	198
7.3.Mutfak Araç ve Gereçleri	199
SONUÇ.....	200
KAYNAK KİŞİLER	204
KAYNAKÇA	208
ELEKTRONİK KAYNAKLAR	220
EKLER.....	221

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: *Hatay il haritası*

Şekil 2: *Afganistan'da Türklerin yaşadığı yerler*

Şekil 3: *Ovakent'te yaşayan Özbek Boyları*

KISALTMALAR

C.: *Cilt*

ev.: *eviren*

ed.: *Editör*

haz.: *Hazırlayan*

KK: *Kaynak kişi*

Km.: *Kilo metre*

m.: *Metre*

M..: *Milattan önce*

s.: *Sayfa*

S.: *Sayı*

TDK: *Türk Dil Kurumu*

vb.: *Ve benzeri*

vd.: *Ve diğerkler*

vs.: *Vesair*

yy.: *Yüzyıl*

GİRİŞ

ARAŞTIRMA SAHASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. Hatay'ın Tarihi

Hatay, insanlığın ilk yerleşim merkezi olan şehirlerden biridir. Geçmişten bugüne çok kültürlülüğün yaşandığı önemli yerleşim merkezlerdendir. Oldukça eski bir medeniyete sahip bir şehir olan Hatay, pek çok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Hatay, antik çağdan günümüze kadar tarihsel akışı içinde farklı dinlerin farklı kültür yapısına sahip toplumların sevgi, hoşgörü ve barış içinde yaşadığı bir kenttir. Tarihi boyunca çeşitli inançlara sahip pek çok millete ev sahipliği yapan Hatay bölgesinde çok sayıda şair, bilim adamı ve sanatçı yetişmiş, zaman içinde zengin bir kültür birikimi meydana gelmiştir. Söz konusu kültür birikimi günümüzde de varlığını tüm canlılığıyla korumaktadır (Türkan, 2015: 1). Hatay birçok inançtan insana ev sahipliği yapmış ve “*yedi dil yedi millet*” anlayışının hâkim olduğu bir şehir olarak anılmıştır.

Hatay'ın kültür tarihi çok eskilere, ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Kırk asırlık tarihe mal olan medeniyet izlerine Hatay'ın her tarafında rastlamak mümkündür. İslam öncesi dönemlerde önemli bir kültür merkezi olan Antakya, İslamiyet'ten sonra da birçok âlim, şair ve tanınmış devlet adamları yetiştirdi. Her türlü sanat dalı bu yörede yer almıştır (Bilgili, 1939: 10-12). Hatay Türkiye'nin en köklü ve eski yerleşim yeridir. 1943-1966 yılları arasında Altınözü, Şenköy, Antakya ve Çevlik'te yapılan araştırmalarda elde edilen bulgular M.Ö. 100.000-40.000 yılları arasında tarihlenmiş ve Orta Paleolitik Dönem özellikleri taşıdıkları belirtilmiştir. Ancak son yıllarda Sungur köyü civarında incelenen yontulmuş taşların günümüzden 250.000 yıl kadar öncelerine tarihlendirildiği görülmüştür (Tekin, 2000: 1). Buluntular Hatay'ın ne kadar eski bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Kadim toplumlara ev sahipliği yapan bu topraklar adeta yaşayan bir tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatay dinlerin merkezi olarak anılmakla beraber aynı zamanda geçmişten günümüze bulunmuş olduğu coğrafi konum itibariyle ticaretin de merkezi olmuştur.

Antakya, aynı zamanda bir olimpiyatlar şehriydi. Bilindiği kadarıyla Antakya'da, ilki M.Ö. 195 yılında olmak üzere M.S. 6. yüzyıla kadar muhteşem

olimpiyatlar düzenlenmiştir. Önce “festival” ya da “şenlik” adıyla başlayan olimpiyatlar, ilk defa Claudius zamanında olimpiyat adıyla kurumlaştı (<http://www.hatay.gov.tr/hatay-tarihine-genel-bakis>). Aynı zamanda Hristiyan “İsa’nın Takipçileri” olarak adlandırılan ilk toplum ise Antakya’da yaşayan toplumdur. Bu dönemde Antakya ve çevresi Roma ve Bizans yönetiminde kalmıştır. Dünyanın ilk kilisesi olan Saint Pierre Kilisesi’nin yanı sıra, Saint Simon Stilit Manastırı’da Antakya’da bulunmaktadır. Antakya Hristiyanlar için oldukça önemli merkezlerdendir. Şehir Hz. Ömer döneminde 638 yılında İslam orduları tarafından fethedilmiş ve akabinde Emevi ve Abbasi egemenliğine geçmiştir. 872 yılında Tolunoğulları’nın hâkimiyetine girmesiyle birlikte Hatay çeşitli Türk devletlerince yönetilmeye başlanmıştır. Bunlardan en önemlisi Selçuklular ve Halep merkezli Hamdanoğulları idi. 11-12. yüzyıllarda Haçlı Seferleri sırasında kentte Antakya Prensiği kurulmuş, kent Bizanslar, Haçlılar ve Müslümanlar arasında birkaç kez el değiştirmiş ve son olarak Memlûkler tarafından 1268 yılında Haçlıların elinden alınmıştır. 1516’da Yavuz Sultan Selim Hatay topraklarını ele geçirmiş ve Hatay önce Halep’e bağlı bir sancak ve daha sonra kaza olarak yönetilmiştir. Bu dönemde Antakya, Asi Nehri ile Habib-i Neccar Dağı arasındaki dar ve meyilli alanda, 1,5-2 km’lik bir alan üzerine yerleşmiş orta büyüklükte bir şehirdir. Osmanlı İmparatorluğu’nun Hatay’daki hâkimiyeti 1918 yılına kadar devam etmiştir (Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı, 2012: 39-40).

Hatay, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız işgaline uğramıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa, 15 Mart 1923 tarihinde Adana’ya geldiğinde, “*Kırk asırlık Türk yurdu ecnebi elinde esir kalamaz.*” İfadesiyle Hatay’ın bir gün Türkiye topraklarına katılacağıнын mesajını vermiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından ortaya çıkan siyasal sıkıntılar nedeniyle 2 Eylül 1938’de Hatay Türk Devleti kurulmuştur. 23.06.1938 tarihinde Türk-Fransız anlaşmasıyla birlikte 29 Haziran 1939 Hatay Millet Meclisinin Türkiye’ye katılmak üzere varlığını kendi iradesiyle sona erdirmesi kararı alınmıştır. Bütün bunların sonucunda 3711 sayılı kanun gereği 23 Temmuz 1939’da Hatay Türkiye’ye katılmıştır (Tekin, 1988: 4). Hatay, Türkiye Cumhuriyeti topraklarına katılan son şehir olmuştur.

Hatay’ın kuruluşundan bugüne kadarki süreçte kronolojik sıralaması şöyledir:

MÖ 1460 yılında Hitit İmparatorluğu

MÖ 1200 yılında Hitit Persliğı

MÖ 550 yılında Persler

MÖ 333 yılında Büyük İskender

MÖ 64 yılında Romalılar

MS 638 yılında İslamî dönem

MS 969 yılında Bizans

MS 1074 yılında Selçuklular ve ardından Haçlılar

MS 1187 yılında Selahattin Eyyübî-Memluklular dönemi

MS 1516 yılında Osmanlılar

MS 1917 yılında Araplar

MS 1918 yılında Fransızlar

MS 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti dönemi başlamıştır (Tüm Zamanların Şehri Hatay, 2013: 4).

2. Hatay'ın Coğrafyası

Hatay, konumu öyle bir noktada yer almaktadır ki bu da şehrin kültürel olarak farklılıklar barındırmasının bir açıklaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatay ülkemizin güneyinde, İskenderun körfezinin doğu kıyılarında yer alır. Batıdan Akdeniz, güney ve doğudan Suriye, kuzeybatıdan Adana, kuzeyden Osmaniye ve kuzeydoğudan Gaziantep ile çevrilidir. Hatay; Antakya, Altınözü, Belen, Dört Yol, Erzin, Hassa, İskenderun, Kırıkhan, Kumlu, Reyhanlı, Samandağ, Defne, Payas, Arsuz ve Yayladağı ilçelerinden oluşur.

Hatay arazisi üç kısımdan meydana gelir. Bunlar dağlık bölgeler, kıyı ovaları ve çöküntü alanlarıdır. Dağlık bölümün birincisi olan Amanos Dağları, Maraş'ın güneyinde Ceyhan Irmağı'nın çizdiği geniş yayın içinden başlayarak güneybatı yönünde kıyıya paralel olarak uzanır ve Samandağ'ın kuzeyine kadar devam eder. Bu dağlar, yüksek ve dik olduğundan güç geçit verir. Bu dağlardaki platolar il topraklarının 1/5'ini kaplamaktadır. Çöküntü alanının bir bölümünü kapsayan ve il

topraklarının orta kesiminde bulunan Amik Ovası, ilin en büyük ovasıdır. Ova; Asi, Karasu ve Afrin vadi tabanlarının dolmasıyla oluşmuştur. Amik Ovası, batıdan Amanos Dağları, kuzeyden Karasu Vadisi, doğudan Afrin Vadisi ve güneyden de Asi Vadisi ve Keldağı masifinin çıkıntılarıyla çevrilmiştir. Hatay kıyısındaki diğer ovalar ise Dört Yol, Arsuz, Payas, İskenderun, Erzin ve Samandağ ovalarıdır (Türkmen, 1937: 26-27; Yurt Ansiklopedisi, 1982: 3372-3375). Hatay'da Amanos Dağları'nda yaylalarda halk tarafından ve şehre gelen turistler tarafından ziyaret edilmekte ve kullanılmaktadır. Amanos Dağları'nın 800- 1000 m yükseklikteki yamaçlarında birçok yayla vardır. Soğukoluk, Belen, Zorkun ve Atık Yaylaları, yaz-kış kullanılır (Yenipınar, 2010: 74-75).

Hatay'da Asi Nehri, Karasu ve Afrin Çayı olmak üzere belli başlı üç önemli akarsuya sahiptir. Asi Nehri; Lübnan'dan doğar, Suriye'yi geçtikten sonra Türkiye'ye girmektedir. Nehrin toplam uzunluğu 380 km, il sınırı içerisindeki uzunluğu 94 km civarındadır. Karasu; Kahramanmaraş ilinden doğar ve Afrin Çayı ile bugün kurutulmuş olan Amik Gölü yatağında birleşir. Karasu Nehri'nin uzunluğu 116 km'dir. Afrin Çayı; Gaziantep'ten doğar, Karasu ile eski Amik Gölü yatağında birleşir. 160 km uzunluğundadır (2000 Yılında Hatay, 2000: 37; Türkmen, 1937: 31-34). Bilhassa Asi Nehri halk arasında ters akan nehir olarak bilinmekte ve şehirle özdeşleştirilmiştir.

Hatay'ın coğrafi zenginliği de oldukça fazladır. Şehrin bir kültür sentezi oluşturmasında bulunmuş olduğu coğrafyanın etkisi de oldukça büyüktür. Hatay, aynı zamanda Anadolu halkının bir kimliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatay yöresi, tarihin her döneminde hem coğrafi hem de kültürel yönden, Anadolu ile bütünleşmiş bir görüntüye sahiptir (Charles, 1329: 48-50).

3. Hatay'ın Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı

Hatay'ın sanayisi, 1970'li yıllara kadar tarım ve tarıma dayalı sanayi dallarında gelişme göstermiştir. Tarıma dayalı sanayi içinde çırçır, un, ırmık, pamuk yağı, bakliyat tasnifleme ve zeytinyağı gibi üretim konuları ağırlık kazanmaktadır. Özellikle Amik ovasının en önemli tarımsal ürünü olan pamuğu işlemek üzere birçok çırçır ve prese fabrikası kurulmuştur. İskenderun Demir Çelik Fabrikasının 1975 yılından itibaren kademeli olarak üretime geçmesinden sonra yörede demir-çelik sanayi önem

kazanmaya başlamış ve bu ürünün değerlendirilmesine yönelik orta ve küçük çaplı sanayi kuruluşları İskenderun ve Payas civarlarında kurulmaya başlamıştır. Gerek istihdam hacmi gerekse de yarattığı katma değer açısından demir-çelik sektörü, Hatay'da imalat sanayinin itici gücü olmuştur. İmalat sanayi özellikle makine, filtre, tarım araç-gereçleri, ayakkabı, deri işlemeciliği ve mobilya üretiminde gelişmiştir. İl genelinde daha çok pamuk çırçır ve prese, gıda, pamuk yağı ve zeytinyağı tesisleri, demir-çelik ve makine sanayi alanlarında olduğu görülmektedir. Mevcut sanayi tesislerinin büyük bir çoğunluğu Antakya, İskenderun ve Dört Yol ilçelerinde yer almaktadır (<https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/www-dogaka-gov-tr-891-hl4o73fi-hatay-ili-ihracati-arastirma-raporu.pdf>). Hatay, tarımda da öncü bir şehirdir. Hatay'da, buğday, pamuk, portakal, mandalina, zeytin, kuru soğan, maydanoz, domates gibi ürünler şehir için ticarete konu olan en önemli tarım ürünleri olup bu ürünlerin işlenmesi ve pazara arzı öncesi paketlenmesi faaliyetleri yatırımları, tarım ürünlerimizin değerlendirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Hatay yöresini çekici kılan ve tarihin her döneminde göçlere açık olmasını sağlayan bir özellik Anadolu'yu Çukurova yoluyla Suriye-Filistin'e bağlayan yolların kavşak noktasında bulunmasıdır. Ayrıca, Mezopotamya'dan Akdeniz'e çıkmak için kullanabilecek en uygun limanlar, yine Hatay yöresindedir. Bu stratejik konum, Hatay'ın dünya üzerindeki belli başlı medeniyetlerin önemli bir bölümüne ev sahipliği yapmasını beraberinde getirmiştir. Ekonomik gelişmeyi sürükleyebilecek en önemli genel amaçlı teknolojilerden birisi olarak kabul edilmekte olan ulaşım sistemleri altyapısının görece gelişmişlik seviyesi Hatay ilinin önemli bir güçlü yönü olarak öne çıkmaktadır. Bölge uluslararası ulaşım için de önemli bir geçiş noktasıdır. Üç kıtanın kavşak noktası olarak uluslararası ulaşımın ve transit taşımacılığın en yoğun ve hareketli olduğu yerlerden biridir. Önemli bir uluslararası karayoluna (E-91), büyük bir limana (İskenderun), Türkiye'nin en önemli sınır kapılarından birine (Cilvegözü) ve Yayladağı giriş-çıkış kapısına sahiptir. Bölge sahip olduğu konumun getirdiği avantajlarla ulusal ölçekte ortalamanın üzerinde ulaşım altyapısına sahiptir. Özellikle ticari karayolu, denizyolu ve demiryolu taşımacılığı açısından gelişmiş durumdadır (Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı, 2012: 45). Hatay, bulunduğu konum itibarıyla ve tarıma elverişli topraklarıyla toplumların dikkatini çekmiştir. Günümüzde ise sanayileşmesiyle birlikte sanayi alanlarında da dikkatleri üzerine çekmiştir.

Hatay, birçok kaynakta “*Doğu’nun Kraliçesi*” olarak adlandırılmaktadır. Hatay, her zaman hoşgörü ve medeniyet şehri olmuştur. Hatay, birçok dinden ve inançtan insanın bir arada yaşadığı bir kültür merkezidir. Cami, Kilise ve Havra yan yana varlıklarını sürdürdükleri bir yerdir. Bu kültürel zenginlik ve hoşgörü toplumsal yaşama, sanata, örf, adet ve geleneklere de yansımıştır. Örneğin, farklı etnik gruptan olan insanlar birbirlerinin bayramlarını kutlar, yardımlaşır (Doğruel, 2003: 14). Hatay, pek çok kültürü bünyesinde barındıran renkli bir mozaiktir. Hatay’da Türkler dışında Araplar, Kürtler, Ermeniler, Çerkesler, Türkmenler ve Özbekler yaşamaktadır. Hoşgörünün yoğun olarak barındığı kentte halklar kendi kültür ve geleneğini yaşatarak varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda çalışmamıza konu olan Ovakent Özbekleri de yaşadıkları sınırlar içinde kendi örf ve adetlerini yaşamakta ve genç nesile aktarmaktadır. Kültürel farklılık açısından ele alındığı takdirde Özbeklerin kendi vatanlarından oldukça farklı olan bu coğrafyada yaşamaları ve kendi kültürlerini sürdürmeleri dikkatleri üzerine çekmektedir.

4. Hatay/Antakya Ovakent Mahallesi Tarihi ve Sosyo-Kültürel Yapısı

Hatay’ın Antakya ilçesine bağlı olan Ovakent mahallesi bulunduğu konum itibariyle oldukça önemli bir noktadadır. Antakya ve Maraş Boğazı arasında Amik Ovası kenarında kurulu olan mahalle hem şehir ile hem de kırsal yaşantı ile iç içedir. Kaynak kişiler (KK2, KK4, KK5, KK6), özellikle hem şehre yakın olması hem de kırsala yakın olması ve ana yola da ulaşımının kolay olması nedeniyle ilk yerleştirildikleri yer olan mahallede yaşamak istediklerini belirtmişlerdir.

Antakya ilçesi, etnik yapısı itibariyle oldukça farklı kültürel birikime sahip olması hasebiyle oldukça önemlidir. Antakya ilçesi, Ovakent mahallesi de etnik olarak oldukça farklı kültürlere ev sahipliği yapmaktadır. Ovakent mahallesi Antakya-İskenderun karayolunun 22. kilometresinde kurulmuştur (KK2, KK8, KK13). 1950’li yıllarda Amik ovasında kanallar açılıp kurutulunca buradaki bölgeler yerleşime açılmıştır. Kömürçukur köyündeki heyelan tehlikesi sebebi nedeniyle köy sakinleri afetzedede olarak başka bir yere iskân edilmeleri gündeme gelmiştir. Kömürçukur sakinleri için 1969 yılında yapımına başlanan 271 ev, 1980 yılında Kömürçukur köylülerine teslim edilmiş ve İskân Evleri Mahallesi adıyla Maraş Boğazı köyüne bağlanmıştır (KK2, KK4, KK5, KK6, KK7, KK8). Kömürçukur köylüleri alışkın

oldukları yayla köyünden ve yaşamından kopup ovanın üzerinde kurulun bu yeni yerleşim yerine iskân etme hususunda isteksiz davranmışlardır (KK25, KK38, KK39). Kömürçukur köylülerinden yaklaşık üçte biri kendileri için yapılan iskân evlerine taşınmıştır, diğer evler ise boş kalmıştır. Bunun sebebi, orman köylülerinin yaşamlarının çoğunu Kömürçukur köyünde ve yaylasında geçirme alışkanlığından ileri gelmektedir. Bu evlere yerleştirilenler Kömürçukur köyünde yaşayan orman köylüleridir (KK2, KK5, KK6, KK7, KK8, KK13). Kömürçukurlu orman köylülerinin bu konargöçer yaşam tarzları büyük ölçüde günümüzde de devam etmektedir (KK2, KK4, KK5, KK6, KK73). Dolayısıyla Kömürçukur köylüleri için yapılan evlerin birçoğu teslim alınmadıkları için boş kalmıştır. Bunun üzerine yetkililer tarafından boş olan iskân evlerine 1982 yılının ağustos ayında Özbekler, toplam 759 kişiden oluşan 172 göçmen Özbek aile geçici olarak yerleştirilmiştir (KK6, KK7, KK8, KK13). 172 hane olarak gelen Özbek asıllı bu göçmenler geçici olarak Kömürçukur köyünde yaşayan köylüler için yapılmış evlere yerleştirilecek; daha sonra Reyhanlı ilçesine bağlı Konuk köyünde kendileri için yapılacak olan iskân evlerine nakledileceklerdi. Özbekler tarımla uğraşmadıkları için Reyhanlı İlçesi konuk köyünde kendileri için yapılan evlere gitmek istememişlerdir (KK6, KK7, KK8, KK13, KK25). Çünkü göçmenler, geçici olarak iskân edildikleri yerde ticaretle uğraşmaya başlamışlardır. Geçici iskân edildikleri yerin konumu ulaşım açısından Reyhanlı'da yapılan evlere göre daha elverişli olduğu için yeni yapılan iskân evlerine gitmek istememişlerdir (KK2, KK4, KK5, KK6, KK13, KK25). Yetkililer göçmenlerin bu isteklerine olumlu cevap vermiştir. Sonuç olarak göçmenlerin geçici iskân edildikleri bölge genişletilerek göçmenler için yeni iskân evleri yapılmış ve göçmenlerin daimî oturmalarına izin verilmiştir (KK4, KK5, KK6, KK7, KK8, KK13, KK73). Daimî konutlar Ovakent içerisinde ve çevresinde boş olan arazilere inşa edilmiştir.

Göçmenler için yapılan iskân evleri 1988 yılında bitirilmiş ve tapuları düşük faizler karşılığında göçmenlere teslim edilmiştir (KK2, KK4, KK5, KK7, KK13, KK38). Bu vesile ile tüm göçmenler tapulu evlere yerleştirilmiştir. Evlerine göçmenlerin geçici olarak yerleştirildiği Kömürçukurlular da boşalan evlere yerleşmiş ve böylece iskân edilen yerin nüfusu daha da artmıştır (KK5, KK6, KK8, KK25).

Ovakent mahallesinin ovada kurulmuş olması gerekse evlerin -iskân evleri olması nedeniyle- planlı yapılması ve alt yapısının tam olması nedeniyle tipik bir köy

görüntüsünde değil de küçük bir kent görünümündedir. Bu nedenle beldeye Ovakent ismi verilmiştir.

Ovakent mahallesine Afganistan'dan iskân edilen Özbek boyları hakkında kaynak kişilerin (KK8, KK27) vermiş olduğu bilgiler şöyledir: “*Ayinger, Kongrat, Çorak* (Tovçı Afganistan'da dağ bölgesinde yaşayan Özbekler), *İyşan* (Seyyid), *Kavçun, Çağatay, Karaca, Parğanacı, Bürke*” boylarından oluşmaktadır.

B. TEZ KONUSU HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. Problem Durumu

Bu çalışmada Hatay/Ovakent Özbek Türklerinde halk bilimi unsurları (*gelenek, görenek, örf, âdet, anlatıya dayalı türler, dilsel özellikler, geçiş dönemleri, vb.*) belirlenmeye çalışılmıştır. Ovakent Özbekleri, her ne kadar Hatay'daki Türkler ile benzer kültüre sahip olsa da arada farklılıklar bulunmaktadır. Bilhassa muhafazakâr bir yapıya sahip olan Ovakent Özbekleri, bu bakımdan daha çok içe kapalı tutum sergilemektedir. Bundan dolayı kendi gelenek ve göreneklerini yaşamakta ve yaşatmaktadırlar. Aynı zamanda dış etkilenmelerden geleneklerini korumaktadırlar. Dolayısıyla araştırmanın problemi Ovakent'te yaşayan Özbek Türklerden edinilen bilgiler ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır.

2. Amacı ve Önemi

Halk bilimi, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan halkın kültür ürünlerini, sözlü edebiyatını, geleneklerini, göreneklerini, inançlarını, mutfağını, müziğini, oyunlarını kısaca kendini oluşturan bütün unsurları inceleyerek bunların birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya koyan bir bilim dalıdır. Sosyo-kültürel anlamda karşılıklı ilişkiler modeline paralel olarak birlik olma ve birlikte yaşama duygusunu paylaşan ya da kendilerini birbirlerine bağlı hisseden çok sayıdaki kişinin oluşturduğu bir küme olarak kabul edilen sosyal gruplar, sosyoloji, antropoloji ve nihayet folklor araştırmalarının konusu olarak günümüze kadar süregelmiştir. Sosyolojik açıdan kalabalık insan topluluğunun grup olarak kabul edilebilmesi için ortak paydada değerlere sahip olmaları gerekmektedir. Hatay, farklı etnik kökenli insanların yaşadığı çok kültürlü bir yerleşim merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatay'ın çok çeşitli

kültüre sahip olması Türk folklorunun temel amaçlarından birisi olan mahallî kültürel unsurları ulusal kültüre, ulusal kültürel unsurları da evrensel kültüre taşımaktır, düşüncesi bağlamında değerlendirildiğinde bu yöredeki kültürel değerleri halk bilimi açısından incelenmesi düşüncesini beraberinde getirmiştir.

Kültür değişimleri geçmiş dönemlerde savaşlar, göçler vb. sebeplerle zaman zaman artsa da genel olarak daha yavaş gerçekleşmekteydi. Günümüz dünyasında ise değişim hızları artmaktadır. Çalışmamız ise Hatay'ın Ovakent mahallesinde yaşayan Özbek Türklerin kendi kültür ve geleneklerini ele almaktadır. Öncelikli olarak Ovakent'e gelen Özbek Türklerin hangi yollardan geldikleri ve kültürel değişimleri ele alınacaktır. Bu değişimler sahadan toplanan veriler derlemeler neticesinde karşılaştırılmalı olarak incelenecektir. Buradan hareketle çalışma, Ovakent Özbek Türklerinin halk bilimi unsurlarından ninni, ağıt, halk hikâyesi, mâni, atasözü, deyim, vb. üzerine yeterli çalışma olmaması sebebiyle ele alınmıştır. Bu çalışmadaki amaç kaybolmaya yüz tutmuş bir kültürün halk bilimi unsurlarını kayıt altına almaktır. Böylece gelecek kuşaklara Hatay da var olan zengin kültür belgeleriyle aktarılabilecektir.

3. Yöntem

Çalışma Hatay ili Antakya ilçesine bağlı olan Ovakent mahallesini kapsamaktadır. Öncelikle “*Hatay/Ovakent Özbeklerinde Halk bilim Unsurları*” başlıklı çalışmamızla ilgili olarak Türkiye’de farklı bilim dalları ve disiplinleri tarafından yapılmış kaynaklar taranarak tespit ve tedarik edilmiş, daha sonra da konuyla ilgili yurt dışında yapılmış çalışmalar tespit ve tedarik edilmiştir. Ayrıca başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere Marmara Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, vb. birçok üniversitenin kütüphaneleri ve web üzerinden anlaşılabilir oldukları veri tabanlarından konuyla ilgili yerli ve yabancı çalışmalar (makale, tez, vb.) taranarak arşivlenmiştir. Çalışmada kullanılacak yöntemler; literatür tarama, arşiv taraması, saha çalışması, sosyolojik gözlem ve görüşmeden oluşmaktadır. Literatür taraması yapıldıktan sonra sahaya çıkılıp gözlemler yapılmıştır. Görüşmeler temelde alan araştırmasına dayalı olarak alandan elde edilen sesli ve görüntülü kayıtların yazıya geçirilerek ortaya çıkan metinlerin incelenmesi bağlamında oluşturulmuştur.

4. Sınırlılıklar

Hatay'ın Antakya ilçesine bağlı Ovakent mahallesinde yaşayan Özbekleri içeren çalışma Ovakent mahallesi sınırları ile sınırlandırılmıştır. Bu sebeple hafta da 3-4 kez adı geçen mahalleye gidilerek konu hakkında bilgisi olacak kişilerle görüşmeler yapılmıştır.

Ovakent Özbeklerinde halk bilimi unsurları tespit edilmeye çalışılırken geçmişten günümüze değişimi ve günümüzde hangi halk bilimi unsurlarının yaşadığı veya yaşatılmaya çalışıldığı sözlü olarak ifade edilmiştir. Buna ilaveten Özbeklere özgü bazı geleneklerin icrasına katılım imkânı da bularak gözlemlerde bulunulmuştur. Elde edilen bulguların doğruluğunu teyit etmek için kaynak kişilerle sık sık görüşmeler yapılmıştır. Derleme esnasında görüşülen kişiler örneklem bağlamında kaynak kişiler listesinde verilmiştir.

Şekil 1: Hatay il haritası

Kaynak: <https://hatay.ktb.gov.tr/TR-201494/genel-bilgiler.html>

5. Özbeklerle İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar

Değinilen çalışmalar genellikle halk bilimi çalışma alanına girmekte olup yapılan çalışmaların bazıları ele alınmıştır. Aynı zamanda çalışmada Özbeklerle ilgili farklı bilim dallarının yapmış olduğu çalışmalardan bazıları da ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar geçmişten günümüze kronolojik sıraya göre verilmiştir.

5.1. Makaleler

5.1.1. ÖZ, A. (2000) “Hayvanlarla İlgili Özbek Atasözleri”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi*. S. 9, s.114-159.

Özbekçede hayvanlarla ilgili söylenen atasözlerinin incelenip hangi hayvanın daha çok kullanıldığı belirlenerek Türk mitolojisinde hayvanları yerine odaklı olarak incelenmiştir. Atasözleri detaylı bir şekilde verilmiştir.

5.1.2. EFE, A. (2004). “Kuzey Afganistan’da Nevruz Kutlamaları”. *Dini Araştırmalar*, C.7, S. 19, s. 327-333.

Çalışma, Kuzey Afganistan bölgesinde yaşayan Türk topluluklarının Nevruz bayramını kutlamalarını konu edinmiştir. Nevruz töreninde yapılan ritüeller incelenerek Türk dünyasındaki nevruz kutlamaları ile karşılaştırılmıştır.

5.1.3. KAFKASYALI, A. (2005). “Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 6 , s. 149-172.

Nevruz geleneğinin Türklerin yaşadıkları coğrafyalarda nasıl kutlandığı ve yapılan ritüellerin incelendiği bir çalışmadır.

5.1.4. ÖKTEN, Ş. (2012). “Zorunlu Göç Zor(un)lu Kabul: Ceylanpınar Afgan Göçmenleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 28, s.171-186.

Makale, Ceylanpınar ilçesine göç eden Afganistan Özbeklerinin sosyolojik yaşantılarını araştırmıştır. Göçmenlerin ilçe halkıyla ilişkileri, kimliklerini koruma ve kültürel yeniden inşa süreçleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

5.1.5. ÇETİN, B.; GÜN, İ. (2015). “Türkiye’ye Göçen Özbeklerde İktisadi Kültür ve Adaptasyon Süreci: Ovakent Örneği (Hatay)”. *Coğrafyaya Adanmış Bir*

Ömür Prof. Dr. Hayati Doğanay- *Atatürk Üniv. Yay., Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yay. 131. Araştırmalar Serisi. S. 56, s.535-570.*

İlgili çalışmada, Ovakent Özbeklerin yaşadıkları yere adaptasyonları incelenerek iktisadi kültürü belirlenmeye çalışılmıştır. Yaşadıkları yer/mekân daha çok sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel çevreyi ifade etmekle beraber, aynı zamanda mekânın Özbeklerin yaşantılarında yapmış olduğu iktisadi değişim yahut adaptasyon belirlenmeye çalışılmıştır.

5.1.6. ERASLAN, A. (2015). “Antakya’da Yaşayan Özbeklerde Nevruz Bayramı ve Nevruz tatlısı: Sümelek. *Folklor/edebiyat*”. C. 21. S. 84, s.109-129.

Makalede, Türk soylu ülkelerde kutlanan Nevruz’un Afganistan’dan göç edip Hatay’da Ovakent mahallesinde yaşayan Özbekler tarafından nasıl kutlandığını araştırma amacıyla yazılmıştır. Aynı zamanda Sadece Nevruz’da yapılan Sümelek yemeğinin geçmişi ve bugünü yapılış amacını da incelemiştir.

5.1.7. ERASLAN, A. (2016). “Antakya’da Yaşayan Özbeklerde “Tüvekli Beşik” Geleneği”. *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1, s. 39-51.

Ovakent’te yaşayan Özbeklerde, çocuk yetiştirmede bilhassa önemli bir yeri olan tüvekli beşik geleneğine detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Saha çalışmaları ile veriler toplanarak beşiğin önemi detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

5.1.8. ŞAHİN, S. (2016). “Afganistan’daki Türkmen Varlığı ve Kültürü Üzerine”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 5(3), 1144-1160.

Çalışmada, Afganistan toprakları üzerinde yaşayan Türk soylu halkların bir incelemesi yapılarak Türkmen nüfusun kültürü üzerine bir araştırma yapılmıştır. Afganistan’da Özbek nüfusundan fazla en fazla nüfusun Türkmen nüfusu olduğunu belirterek incelemeler yapılmıştır.

5.1.9. TOLKUN, S. (2016). “Afganistan Özbek Şiirinin Yazım Sorunları”. *“Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi”*. C. 2, S. 2, s.187-207.

Afganistan’da yaşayan Özbeklerin şiirlerindeki sorunları ve dil eğitimindeki yetersizliklerin araştırıldığı bir çalışmadır. Aynı zamanda Türk dillerindeki yazım birliğindeki sorunlarda incelenmiştir.

5.1.10. ŞENGÜL, K. (2017). “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Afganistanlı Özbek Türklerinin Türkiye Türkçesine Yönelik Görüşleri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C.27, S.2, s.91-100.

Makale, Türkiye Türkçesinin öğrenenlerin çoğunluğunun Türk soylu ülkelerden insanlardan olduğunu belirterek Türk soyluların özellikle Türkiye Türkçesi öğrenmelerinin sebeplerini araştırmıştır. Araştırmanın amacı, Afganistanlı Özbek Türklerinin Türkiye Türkçesine ve bununla da ilişkili olarak Türkiye’ye yönelik görüşlerini belirleme amacıyla yazılmıştır.

5.1.11. ATALAY, İ.; DİKMEN, F.; BOSNALI, S.; TOPALOĞLU, Y. (2018). “Ovakent Özbek Göçmenlerinde Kültürleşme Düzeyleri”. *Göç Dergisi*. C.5, S.2, s.145-147

Çalışmada, Özbek göçmenlerinin göç ettikleri yerde kültürlerini korumaları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Türkiye’ye yerleştirilen Özbek asıllı Afganistan göçmenlerinin oluşturduğu kültürel topluluk bireyleri ile yaşamakta oldukları coğrafyadaki egemen Türk toplumu arasında bir çatışma, uzlaşma ya da farklı bir kültürel izlem bulunup bulunmadığı incelemeye çalışılmıştır.

5.1.12. ÇETİN, H. A. (2018). “Özbek Destanı Erali ve Şirali’de Geçen Deyimler”. *Erdem*. S. 74, s. 35-62.

Özbek Destanı Erali ve Şirali’de geçen deyimlerin kullanıldığı yerlerin incelendiği ve tematik olarak sınıflandırıldığı bir çalışmadır.

5.1.15. KAVUNCU, O. (2018). “Özbek Diasporası”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 21, 28-37.

Makalede, Özbekistan dışında başka ülkelere, coğrafyalar göç etmiş olan Özbeklerin “diaspora” kavramı içinde yer alıp almayacağı konusunda açıklamalar yapılmıştır. Özbek toplumunun pek çok ülkede çoğunluk bir nüfusla yaşadığı bilgisi verilmiştir.

5.1.13. DİKMEN, F.; TOPALOĞLU, Y.; ATALAY, İ.; BOSNALI, S. (2019). “Hatay/Ovakent Afganistan Göçerlerinin Kültürel Evrilmesi Üzerine”. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.23, s.47-72.

Ovakent Özbekleri, yaşadıkları coğrafyadan oldukça farklı yerlere göç ederek farklı kültürlerle maruz kalmışlardır. Türkiye'ye göç eden Özbekler ise kendi yaşadıkları yerlere yakın kültürlerde bölgelere yerleştirilmiştir. Ovakent Özbeklerinin yerleştikleri yerde kültürlerinin evrilmesi makalenin konusu olmuş ve incelenmiştir.

5.2. Kitaplar

5.2.1. KALAFAT, Y. (1994). *Kuzey Afganistan Türkleri (Özbekler-Türkmenler-Hazaralar-Afşarlar-Kazaklar) ve Karşılaştırmalı Halk İnançları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı.

Türkiye'deki halk bilimi çalışmalarının önemli ismi Yaşar Kalafat'ın eseri Giriş kısmında Afganistan'da Türklüğün Dünü, Atatürk ve Afganistan, Kuzey Afganistan Türklüğünün Bugünü bölümlerinden oluşmaktadır.

Afganistan'da Türklüğün Dünü Bugünü başlığı altında Afganistan'da Türk varlığının geçmiş ve bugünü hakkında bilgiler vermektedir. Ülkede yaşayan etnik gruplar hakkında bilgiler vererek onların bu topraklarda kaç yıldır yaşadıklarını ele almıştır. Atatürk ve Afganistan başlığı altında Mustafa Kemal Atatürk'ün Orta Asya'da yaşayan Türkler ile de ilgilendiği ve onların hürriyeti ve istikbali içinde yapmış olduğu çalışmalara yer verilmiştir. Kuzey Afganistan Türklüğünün Bugünü başlığı altında ise Afganistan topraklarında yaşayan Türk topluluklarının günümüzdeki durumunu ele almış ülkedeki yönetimdeki etkisi hakkında bilgiler verilmiştir. Türklerin kendilerini farklı etnik gruplar içerisinde kaybolmadan yaşayışını ele almış ve kendi dillerini kültürlerini koruma yaşamaları ele alınmıştır. Eğitimde sosyal hayatta orduda etkilerine değinilmiştir.

İkinci kısımda Afganistan'da Türk Halk İnançları başlığı altında geçiş dönemleri (doğum, evlenme ve ölüm) içerisinde halk inançlarını ve geleneklerini ele almıştır. Çalışma sahada derleme yöntemiyle yapılmış olup sahada elde edilen gözlemler neticesinde geliştirilmiştir. Çalışma boyunca Afganistan'da pek çok gözlemde bulunun Kalafat'ın bölge halkı ile iletişimi hakkında da bilgiler ediniyoruz. Yaşar Kalafat, bir radyo çalışması içerisinde sosyal antropolog olarak gitmiş ve ülkede yaşayan Türk topluluklarının yaşayışları hakkında bilgiler vermiştir. Ülke toprakları içerisinde Türk toplulukları daha çok ülkenin kuzey kesiminde yaşamaktadır.

Çalışma, bizlere Afganistan tarihi ve geçmişi hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Ülkede yaşayan toplumun ülkelerinde devam eden siyasi çatışma hakkında düşünceleri ülkede yaşamış oldukları zorlukları bizlere vermektedir. Çalışmayı bilhassa halk inançları için yapmaya karar veren Kalafat gittiği coğrafyada gördükleri ve karşılaştıkları sayesinde yalnızca inançları değil halkın geleneğini kültürünü de incelemiştir.

5.2.2. YOLDAŞEV, İ., GÜMÜŞ, M. (1995). *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.

Çalışmada, Özbek atasözleri esas alınıp Türkiye Türkçesi karşılıkları verilmiştir. Yapılan çalışma Orta Asya'da konuşulan Türk dilleri ile bir köprü mahiyetinde olup önemli bir yere sahiptir. Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi karşılaştırılması açısından da oldukça önemli bir çalışmadır.

5.2.3. AŞKIN, H. (2001). *Mezlum Türklerin Ülkesi Afgan Türkistanı*. İstanbul: Turan Kültür Vakfı Yayınları.

Afganistan'da yaşayan Türk topluluklarının genel sorunları ele alınmıştır. Ülke içindeki varoluş mücadelelerine değinilmiştir.

5.2.4. SARAY, M. (2002). *Afganistan ve Türkler*. Avrasya stratejik Ankara: Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Prof. Dr. Mehmet Saray tarafından yapılan çalışmada ilk olarak Afganistan'ın coğrafyası ve tabiatı hakkında bilgiler verilmiştir. Afganistan çok farklı etnik yapıya sahip milletlerin yaşadığı kozmopolit bir ülke olarak bilinmektedir. Saray, kitabında Afganistan'ın geniş yelpazede etnik yapısını da vermiştir. Yaşayan toplumların özellikle Afganistan'ın hangi bölgesinde yaşadığı ve nüfusuna yer verilmiştir. Afganistan'da yaşayan Türk toplulukları hakkında genel bilgilendirmelere yer verilmiştir. Türklerin kökenler ya da göçleri ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir.

Afganistan devletinin tarihi genel değerlendirmelerle verilmiştir. İngiliz ve Rus devletlerinin Afganistan üzerinde kurmak istedikleri hakimiyete yer verilmiştir. İngiliz-Afgan Harbi detayları verilmiştir. Mücadelesi ve kurtuluşuna yer verilmiştir. Türk-Afgan dostluğunun geçmişi ve kökeni hakkında tarihî bilgilerle bilgilendirme yapılmıştır. İlk Türk-Afgan ittifakına ve tarih boyunca Türkiye ve Afganistan ilişkilerine yer verilmiştir.

5.2.5. BENTZİN A. (2010). *Türk, Türkistan ve Özbek Kimlikleri Arasında: İstanbul'daki Özbek Göçmenler. Türkiye'ye Uluslararası Göç* (Ed. Barbara Push ve Tomas Wilkoszewski), (çev. Mutlu Çomak-Özbatır), Kitap Yayınevi.

İstanbul'daki Özbek göçmenlerin yaşayışları göç nedenleri ve İstanbul'daki var oldukları kimliklerine yer verilmiştir. Çalışma, daha çok Türkiye'ye yapılan göçlerin sebepleri üzerinde durmuştur.

5.2.6. ÇAY, M. A. (2012). *Nevruz, Türk Ergenekon Bayramı, Kökeni-Tarihi Gelenekleri.* İstanbul: İleri Yayınları.

Çalışmada, Türklerde Nevruz kutlamasının detaylarına kökenine yer verilmiştir. Geniş çapta araştırmalar yapılmıştır. Bu zamana kadar nevrüz ile ilgili yapılan çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiş ve incelenen çalışmalarla kıyaslamalı bir şekilde açıklamalar yapılmıştır.

5.2.7. ÖZTÜRK, R. (2014). *Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri.* Konya: Palet Yayınları.

Özbek Türkçesi ile şiirler yazmış olan şairler yer almaktadır. Çalışmada, yüz yirmi sekiz şaire yer verilmiştir. Çalışma Afganistan Özbekçesinin yansıtılması ve tespit edilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Şiirler Özbekçe Latin alfabesi ile verilmiştir.

5.2.8. KOCAOĞLU, T. (2019). *Binbir Bilmece- Afganistan Özbek Ağızlarından.* İstanbul: Kutlu Yayınevi.

Çalışma, Afganistan'ın kuzeyindeki yedi değişik ilin ağızlarını konuşan 235 kişiden derlenen bilmecelerden oluşturulmuştur. Derlenen bilmeceler bölgedeki Özbek Türkçesinden derlenmiş olduğu belirtilmiştir. Derlenen bilmeceler diğer Türk dünyası ülkeleri ile karşılaştırmalarda kullanılmak için oldukça önemlidir.

Birinci bölümde saha çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir. Saha çalışmasında gözetilen yönteme yer verilmiştir. Derlenen bilmecelerin ilk olarak Arap alfabesi ile Özbekçe olarak yazıldığını daha sonradan Latin alfabesine aktarıldığı belirtilmiştir. Bilmeceler alfabetik sırayla verilmiştir. Kaynak kişilerin bilgileri de verilmiştir.

5.2.9. DUMAN, S. (2019). *Afganistan'da Türkler.* Ankara: Berikan Yayınevi.

Afganistan’da yaşayan Türkler ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Türk adı, Genel Olarak Türkler ve Yaşadıkları Alanlar, Afganistan’da Türklerin Tarihi Kökeni ve Afganistan Devletinin Kuruluşu ve Siyasal Anlamda Günümüze Kadar Yapılanma Süreci başlıkları ele alınmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde ise Güney Türkistan Gerçeği ve Afganistan Türkleri başlığı altında Afganistan’ın Kuzeyinde yaşayan Türkler ve nüfusları, yaşam şekilleri ve kullandıkları dilleri hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde Afganistan’da Türklerin Siyasal Anlamda Hak ve Özgürlük Mücadelesi başlığında ülkede var olmaya çalışma mücadeleleri ele alınmıştır. Bu bölümde Afganistan’da yaşayan Türklerin Afgan yöneticiler tarafından yok hükmünde görüldüğüne değinilmiştir.

Kitap, bütün olarak ele alındığında Afganistan coğrafyasında yaşayan Tüm Türk topluluklarını, Özbek, Hazara, Türkmen, Aymak, Afşar, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Halaç’ların ülke içindeki nüfusları ve varlıklarını ele almıştır.

5.3. Tezler

5.3.1. Yüksek Lisans Tezleri

5.3.1.1. ÇOLAK, H. (2001). *Özbek Kahramanlık Destanı Zülfizar* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, İzmir.

Özbek sahasında, destan adının neye karşılık geldiği açıklanarak Zülfizar Destanı’nın halk hikayesine karşılık geldiği fakat Özbek sahasında destan teriminin halk hikayesi ve destanı kapsadığı belirtilmiştir. Aynı zamanda Özbek destan anlatma geleneği de incelenmiştir. Çalışmada Özbek destanları ile ilgili yapılan çalışmalarda verilmiştir. Özbek kahramanlık ve aşk destanlarının tarihi gelişimi ve özellikleri verilerek en fazla hangi motiflerin kullanıldığı belirlenmiştir. Zülfizar Destanı’nın Köroğlu’nun bir kolu olduğu tespit edilmiştir. Tezin son kısmında ise destan metni transkripsiyon ve Türkiye Türkçesi şeklinde verilmiştir.

5.3.1.2. ZİYAYİ. N. (2004). *Afganistan Türklerinin Dini İnanç ve Yaşayışları (Kuzey Afganistan Örneği)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta.

Afganistan’da yaşayan Türk topluluklarının etnik yapıları ve yaşadıkları yerle ilgili bilgiler verilmiştir. Afganistan’da yaşayan Türk topluluklarının inanç yapısını inceleyen tezde çeşitli halk inançları verilmiştir. Bu inançlardan hareketle yorumlar yapılmıştır. Afganistan coğrafyasında farklı etnik grupların yaşaması inançları da oldukça etkilemektedir. Çalışmada ise etnik grupların birbirlerinin inançlarını hangi yönden etkilediği bilgisi verilmiştir.

5.3.1.3. GÖÇMEZ, E. (2008). *Afganistan’dan Gelen Göçmen Özbeklerin Sosyo-Kültürel ve Dini Hayatları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Hatay İli Ovakent Beldesi)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Konya.

Tezde, Afganistan’dan göç ederek Hatay’ın Ovakent mahallesinde yaşayan Özbeklerin kültürel düzeyleri araştırılmıştır. Afganistan’dan Türkiye’ye geliş serüvenlerinin de konu edilmiştir. Göç başlığı adı altında Ovakent Özbeklerinin göçle değişen kültürleri konu edilmiştir. Ovakent Özbeklerinin kültürel yaşayışları ve dini algıları üzerine bilgiler verilmiştir.

5.3.1.4. YATAĞAN, M. (2010). *Özbek Halk Atasözleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya.

Özbek atasözleri biçim özellikleri, Türkiye Türkçesindeki atasözleri ve Özbek atasözleri arasındaki benzerlikler, ahenk unsurları ve cümle şekillerine göre incelenmiştir. Aynı zamanda derlenen atasözleri konularına göre ayrılarak transkribe edilerek verilmiştir. Bir milletin atasözleri o milletin aynı zamanda bilincini de göstermektedir. Bu bağlamda Özbek atasözlerinin incelenmiş olduğu çalışmada bizlere Özbek halk bilincini ve kültürünü vermektedir.

5.3.1.5. İLİK, E. (2012). *Afganistan Cevizcan Bölgesi Çağdaş Özbek Şairleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, İstanbul.

Tez çalışmasında, Afganistan’ın Cevizcan şehrinde yaşayan Özbek şairleri tanıtılarak şiirlerinden örnekler verilmiştir. Afganistan’da yaşayan Türk toplulukları

hakkında bilgiler de değinerek Özbek edebiyatından bahsetmeden önce Afganistan’da yaşayan Türk topluluklarının edebiyatlar ve kullandıkları dil hakkında bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda Afganistan Özbekçesi ve Özbekistan Özbekçesi arasındaki farklılıklarda verilmiştir. Tezde, aynı zamanda Afganistan’da Özbek edebiyatının ve gelişiminden de bahsedilmiştir.

5.3.1.6. FEVZİ, F. (2013). *Afganistan’ın Maymana Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum.

Çalışmada, Afganistan’ın Maymana şehrinde yaşayan Özbeklerin folkloru ele alınmıştır. Maymana şehri hakkında genel bilgiler verildikten sonra Maymana şehrinin coğrafi özelliklerine değinilmiştir. Maymana şehrinde yaşayan Özbeklerin giyim-kuşam, yemek, inanç, selamlaşma, ant, aile-çocuk, halk müziği, halk inançları, bayramları, dokumacılık-örücülük, geçiş dönemleri, çocuk oyunları, sporları, koşıkları, masalları, destanları, ninnileri ve atasözleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

5.3.1.7. BASHQABAN, H. (2016). *Afganistan’daki Özbek Kadın Şairler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı, İzmir.

Tezde, Afganistan’da yaşayan topluluklar hakkında bilgiler verilmiş ve Afganistan’da Türk edebiyatının oluşumu ve çağdaş Özbek edebiyatı hakkında bilgiler verilerek incelemeler yapılmıştır. Özbek kadın şairler tanıtılarak şiirleri konularına göre sınıflandırılarak şekil özellikleri bakımından incelenmiştir.

5.3.1.8. MAQSUDİ, A. (2018). *Afganistan Özbeklerinin Akrabalıklarla İlgili Atasözlerinin Türkiye’de Kullanılan Atasözler ile Karşılaştırmalı olarak İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya.

Çalışmada, öncelikle Afganistan coğrafyasında yaşayan Türkler hakkında bilgiler verilmiştir. Verilen bilgilerden hareketle Afganistan’da yaşayan Özbeklerin kavimlerinin sınıflandırılması yapılmıştır. Tez çalışmasında buradan hareketle Afganistan’da yaşayan bütün Özbek toplumlarının akrabalık ile ilgili atasözleri verilmiştir. Atasözlerinin öncelikle özelliklerine değinilmiştir. Atasözleri konularına göre 24 başlığa bölünmüştür.

5.3.1.9. TOPALOĞLU, K. (2019). *Özbek Destanlarında Kadın Motifi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk bilimi Anabilim Dalı, Erzurum.

Tez, giriş bölümü ile beraber toplamda üç bölümden oluşmaktadır. Motif incelemelerine geçmeden önce Türk dünyasında kadının yer ve önemi hakkında bilgiler verilmiştir. Alpamış Destanı, Erali-Şirali Destanı, Rüstem Han Destanı, Ayçınar Destanı, Göroğlu'nun Doğuşu Destanı, Yunus Peri Destanı, Hasanhan Destanı, Miskal Peri Destanı, Avazhan Destanı, Huşkeldi Destanı, Belagerdan Destanı, Melike Ayyar Destan, Zülfizar Destanı ve Göroğlu'nun Ölümü Destan'larında kadının yeri ve kadın motifi incelenmiştir.

5.3.1.10. ÇAĞATAY, İ. (2019). *Geleneksel Özbek Milli Giysilerinden 'Çapan' Giysisinin Semiyotik Olarak İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul.

Tez, geleneksel Özbek giysisi çapanın geçmişten günümüze taşınışını konu almıştır. Kıyafetler geçmişi günümüze taşıyan unsurlardandır. Kıyafetlerimiz yaşadığımız coğrafyayı ve içinde bulunduğumuz kültürü bize göstermektedir. Bu bağlamda çalışmada adı geçen çapan giysisi bir kültürün taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özbekler aynı zamanda giysilerini de bir kültür unsuru olarak görmüştür. Çalışmada ise bunlar değerlendirilerek çapanın Özbekler için önemine dikkat çekilmiştir.

5.3.1.11.OYGHAGH, K. (2019). *Afganistan'ın Tahhar Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Erzurum.

Çalışma, Afganistan'ın Tahhar şehrinde yaşayan Özbek Türklerinin folklorunu konu edinmiştir. Çalışmada Tahhar şehrindeki kültürel yapıdan bahsedilmiştir. Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler içinde giyim-kuşam, halk hekimliği, halk meteorolojisi, halk takvimi, halk takvimi, halk inançları, gelenek-görenekler adetler, geçiş dönemleri, spor, oyunlar, oyuncaklar, halk müziği, halk dansları, halk edebiyatı ürünleri bu bölümler içerisinde yer almaktadır.

5.3.2. Doktora Tezleri

5.3.2.1. FEDAKAR, S. (2003). *Özbek Destan Geleneği ve Rüstem Han Destanı* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.

Çalışma, Özbek destanları hakkında yapılan çalışmaların verilmesi ile başlamaktadır. Daha sonrasında Özbek Destancılık geleneğine değinilmiştir. Rüstem Han Destanı'nın türü, teşekkül tarihi ve yeri hakkında bilgiler verilmiştir. Destanın farklı anlatıcılar tarafından anlatılan varyantları verilerek motif yapısı incelenmiştir.

5.3.2.2. BAYDEMİR, H. (2004). *Özbek Halk Masalları (İnceleme-Metin)* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum.

Tez çalışmasında, masallar hakkında genel bilgiler verildikten sonra Özbek halk masalları üzerine yapılan çalışmalar verilmiştir. Masalların epizotlarına göre özetleri ve tespit edilen motiflerin “Motif Index of Folk Literature”a göre tasnifi yapılmıştır. Bu tasniften hareketle Özbek masallarındaki motifler belirlenerek incelenmiştir.

5.3.2.3. SAÇKESEN, A. (2010). *Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Halk bilimi (Folklor) Bilim Dalı, İzmir.

Masal ifadesi hakkında bilgi verildikten sonra masallar üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Özbeklerde masal kavramı ve türü hakkında da bilgi verdikten sonra masallardaki tip, motif ve formel yapısı verilmiştir.

5.3.2.4. ERASLAN, A. (2015). *Antakya'da Yaşayan Özbeklerde Kimlik ve Aidiyet* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Eraslan, tez çalışmasında Antakya'nın Ovakent mahallesinde yaşayan Özbekler hakkında araştırmalar yaparak yaşadıkları coğrafyaya adaptasyon süreçlerini göz önünde bulundurmuş, kimlik ve aidiyet duygularını ele alınmıştır. Birinci bölüm “Giriş” başlığı altında konunun amacı, literatür çalışması, Özbek göçleri ve tarihi, Hatay tarihi, Ovakent iskanı ve yerleşimi, Özbeklerde iş kolları, eğitim, din, dil, sağlık ve gündelik yaşam hakkında literatürde yer alan bilgiler ve saha çalışmasında elde

edilen bulgular verilmiştir. İkinci bölüm “*Araştırmanın Yöntemi ve Kavramsal Çerçeve*” başlığını taşımaktadır. İlgili bölüm içerisinde araştırma yöntemi, araştırma süresi, sahada karşılaşılan güçlükler, kuramsal ve kavramsal perspektif başlıkları altında bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölüm “*Bulgular*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Eraslan, Özbek kimliğini şekillendiren unsurları ele almıştır. Bu unsurlar içerisinde ataerkil toplum yapısı, akrabalık ilişkileri, giyim-kuşam ve takılar, üretim ve tüketim biçimi, Özbeklerde zaman algısı (On iki hayvanlı takvim), dinî bayramlar, halk inançları (Nazar, yağmur duası, güneş tutulması) hakkında bilgiler verilmiştir. Eraslan aynı zamanda Özbek gelenekleri ile ilgili bulguları da bu bölüm içerisinde vermiştir. Evliliğin düzenlenmesi, selam verme, başlık, çeyiz, evlilik toyu ile ilgili bilgiler verildikten sonra kutlamalar başlığı altında “*Nevruz, Nevruz Tatlısı: Sümelek ve Peygamber toyu*” hakkında bilgilere yer vermiştir. Saha çalışması neticesinde elde etmiş olduğu bulgular doğrultusunda adaklar başlığı altında “*Bibimüşkül ve Dervişhane*” ritüelleri hakkında bilgiler verilmiştir. Müzik aletleri, yemek kültürü, yemek sofrası *dastrahan*, soy bilinci ve atalara saygı, misafirperverlik ve hediyeleşme hakkında da bilgiler verilmiştir. Bu bölümde tespit edilen kimi unsurlar, yapmış olduğumuz saha çalışmasında da tespit edilmiştir. Bu bağlamda ortak tespitlere de yer verilmiştir.

Dördüncü bölüm “*Farklılıklar ve Benzerlikler Bağlamında Kimliğin Yeniden İnşası*” başlığını taşımaktadır. İlgili başlık altında Özbeklerin komşuluk ilişkileri, evlilik ilişkileri, vatan, vatandaşlık ve yurt bilgisi, kimlik ve aidiyet algısında değişen ve değişmeyen unsurlara yer verilmiştir.

5.3.2.5. SOLMAZ, E. (2016). *Özbek Mizahında Nasreddin Hoca Tipi ve Fıkraları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk bilimi (Folklor) Bilim Dalı, İzmir.

Fıkra türü hakkında genel bilgiler verildikten sonra Türk fıkralarının genel özellikleri verilmiştir. Türkiye ve Türkiye dışında fıkralarla ilgili yapılan çalışmalar verilmiştir. Özbek Efendi fıkraları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Çalışmada fıkralar konularına ve içeriklerine göre ele alınıp incelenmiştir.

5.3.2.6. SAVCI, E. B. (2016). *Köroğlu Destanı “Hikâyet-i Köroğlu Sultan”* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.

Tez çalışmasında, Türk soylu ülkelerde anlatılan Köroğlu Destanı’nın Özbek varyantı incelenmiştir. Köroğlu Destanı’nın diğer varyantları hakkında bilgiler verildikten sonra Köroğlu’nun kimliği hakkında bilgiler vermiştir. Köroğlu’nun anlatı düzeni ve motifleri verildikten sonra destan metni verilmiştir. Çalışma Köroğlu’nun Türk Destanları içindeki öneminden hareketle değerlendirildiği takdirde önemli bir çalışma mahiyetindedir.

5.3.2.7. TEKE, T. (2020). *Özbek Sahası Türk Destanlarında Kadın* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bartın.

Çalışmada, Özbek Türkleri ve destancılık geleneğinde Özbek destanları hakkında bilgiler verilmiştir. Kadının destanlarda toplumsal rollerine değinilerek incelenmiştir. Özbek destan anlatıcılığı geleneği hakkında da bilgiler verildikten sonra destanlarda kadın karakter ve fiziksel yönden incelenmiştir. Son olarak destan özetleri verilmiştir.

I. BÖLÜM

ÖZBEK TARİHİ ve KÜLTÜRÜ

1. Özbek Tarihi

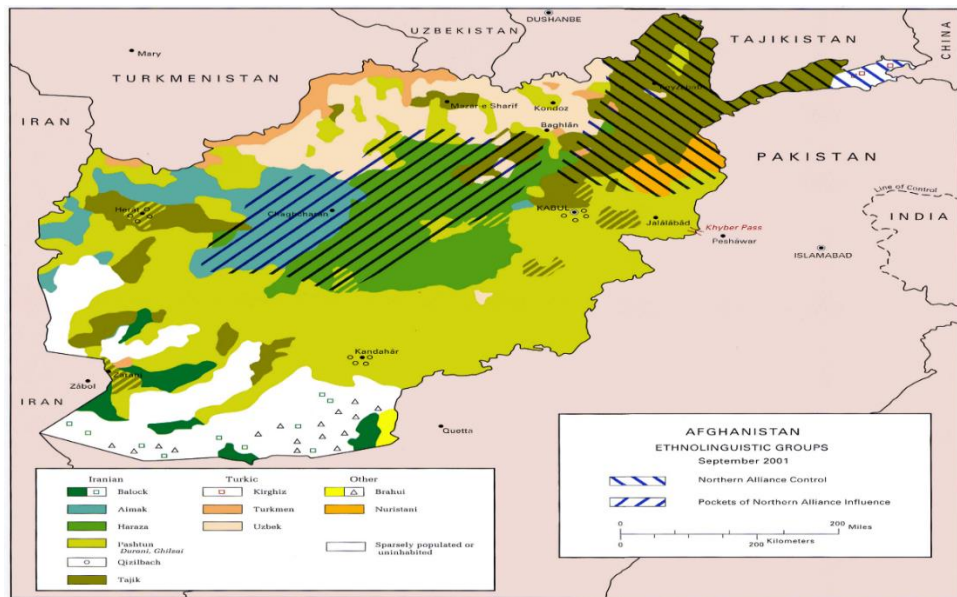
Orta Asya tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış geniş düz bir arazi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalarda Orta Asya'nın geçmişten beri yerleşim yeri olarak kullanıldığı görülmektedir. Medeniyetler bu topraklarda ezelden beri var olma mücadelesi içerisinde bulunmuşlardır. Ayrıca Orta Asya tarihinde birçok savaş ve yıkıma şahit olmuştur.

“Asya kıtasında yer alan Afganistan tam olarak Orta Asya olarak adlandırılan bölgenin güneyinde yer almaktadır. Afganistan; Kuzey- Güney olarak Hindikuş Dağları ile ikiye bölünmüş olup, Afganistan'ın en doğusundaki Vahan koridorundan en batısındaki Herat Şehrine kadar uzanan ve bugün Kuzey Afganistan olarak tanımlanan coğrafya; Hazar Denizinden Kaşgar'a Urallardan Hindukuş Dağlarına kadar uzanan Ulu Türkistan'ın tabi bir parçasıdır.” (Duman, 2019: 89). Afganistan'da yaşamakta olan Özbekler, Türkmenler, Hazaralar ve diğer Türk topluluklarının geçmişten itibaren Güney Türkistan'da yaşadığı bilinmektedir. Ancak Sovyet Rusya'nın yapmış olduğu işgaller neticesinde Özbekistan sınırları içinden Afganistan'a göç edenler de olduğu bilinmektedir. Afganistan'da yaşayan en kalabalık Özbek boylarından *Kongratlar* Özbekistan'dan Afganistan'a daha sonradan gelip yerleşmiştir. Bununla birlikte Afganistan topraklarında en eski tarihlerden itibaren yaşayan Özbeklerde vardır. Duman (2019: 89), Bilinen ilk yazılı belgelerden itibaren Türkler tarafından Türkistan merkezli kurulan devletlerin tamamında Türkistan'ın batı sınırı Hindikuş dağlarıdır. Bu nedenle Kuzey Afganistan olarak tanımlanan bölge Türkistan'ın güney kısmı olup, Türklerin ilk yerleşim yeri olarak bilinmektedir, ifadeleriyle izah etmektedir. Saha çalışmasında görüşme yapılan kaynak kişiler, Afganistan'ı ata yurdu olarak görmekte ve ilk Türk topluluklarının birleşmesinden itibaren köklerinin orada olduğunu belirtmektedir (KK2, KK13, KK26). Afganistan'da yaşayan Türkler genel olarak Kuzey Afganistan (Güney Türkistan) da yaşamaktadır. Afganistan nüfusu içerisinde oldukça fazla nüfuza sahiptir. Afganistan'da yaşayan Türklerin nüfusu 10 milyon civarındadır.

Güney Türkistan'da konuşulan dil Türkçe olup okuma yazma oranı ana dilde eğitim olmadığı için düşüktür. Türk dillerinin çoğunluğu (Özbek Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kazak Türkçesi vd.) Arap alfabesi ile yazılmaktadır. Buna rağmen Türk destanlarının çoğu bilinmekte ve anlatılmaktadır. Güney Türkistan bölgesinin başlıca geçim kaynağı tarım hayvancılık ve el sanatlarıdır. Bilhassa Murgab, Herat ve Yukarı Amuderya vadilerinde tarım önemli bir yere sahiptir. Pamuk ve şekerpancarı, en çok ekilen tarım ürünlerindendir. Dağların yamaçlarında yaşayan Türklerde ise hayvancılık daha ön plandadır. Şehir ve kasabalarda, bilhassa kadın nüfusun çalıştığı, çok sayıda halı, kilim ve kaba dokuma atölyeleri bulunmaktadır (Özey, 2009: 304). Güney Türkistan'da yaşayan Türk toplulukları Afganistan coğrafyasında kendi dillerini ve kültürlerini yaşatmaya devam etmekte ve geçimlerini yaşadıkları coğrafyanın el verdiği şekilde idame etmektedir.

Saray'a göre (1997: 23), Afganistan'da yaşayan Türklerin büyük bir çoğunluğunu Özbekler oluşturmaktadır. Umumiyetle tüccarlık, ziraatçılık ve zanaatkarlık yaparlar ve Afgan Türkistan'ı denilen bölgede yaşarlar. Saray'ın yapmış olduğu çalışmada ikinci kalabalık Türk topluluğu ise Türkmenlerdir. Büyük çoğunluğu hayvancılıkla uğraşan ve yetiştirdikleri hayvan ürünleri ile Afganistan'ın ihracatında büyük payları bulunmaktadır. Üçüncü en büyük grubu ise Kızılbaş Türkleri teşkil etmektedir. Bu Şîî Türkleri bilahare o havalide yerleşip kalmışlar ve Afgan ahalisine karışmışlardır.

Şekil 2: Afganistan'da Türklerin yaşadığı yerler

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan_T%C3%BCrkmenleri

“Afgan ismi ilk kez X. Yüzyılda Gazneli kaynaklarında İran Hindistan arası dağlık bölgeyi tanımlamak için geçmekte olup, Afganistan adı ise XVI. Yüzyılda Babür Şah’ın vakayinamesinde geçmiştir. Bu vakayyinede; Kabil ve Pencap bölgesi arasındaki alana işaret edilmiştir.” (Duman, 2019: 42). Bugün Afganistan olarak bildiğimiz memleketin adı, Afgan kavminin üstünlük kazandığı XVIII. Asrın ilk yarısından sonra ortaya çıkmıştır. Daha önceleri belli bir siyasi birlik olmadığı için memleketteki bölgelerin ayrı ayrı isimleri vardı ve bu bölgelerde yaşayan insanlar arasında dil ve ırk yönünden bir bağ bulunuyordu (Saray, 1997: 17). Afganistan çok milletli bir yapıya sahip olması Afganistan’ın kendi içinde sorunlar yaşamasına da sebep olmuştur. Zengin Afganistan’ın nüfusunu meydana getiren ahalinin etnik yapısı oldukça karışık görünmektedir. Bu karışık etnik yapı neticesinde Afganistan’ın milli devlet halini alması çok geç tahakkuk etmiştir. Etnik gruplar ise Afganlar, Türkler ve Taciklerdir (Kalafat, 1994: 7). Afganistan’ın birden fazla etnik yapıyı barındırması tarih boyunca farklı milletlerin istilasına uğramıştır. Aynı zamanda ülke bulunduğu konum itibariyle önemli bir noktada yer alması büyük dünya devletlerinin dahi gözünü Afganistan’a dikmesine sebep olmuştur.

“Afganlar memleketi manasına gelen Afganistan’ın bugünkü yüzölçümü 650.000 km² olup nüfusu da 20 milyon civarında bulunmaktadır.” (Saray, 1997: 17). Nüfusunun çoğunluğunu ise bilhassa Güney Türkistan olarak bilinen Kuzey Afganistan’da yaşayan Türkler oluşturmaktadır. *“Afganistan’da Türkler; Özbek, Hazara, Türkmen, Aymak, Afşar, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Halaç, Karluk ve Bayat Türkleri yaşamlarını sürdürmektedir. Türkler dışında; Peştunlar, Tacikler, Beluçar, Nuristaniler, Paşailer ve Hindular gibi etnik gruplarda yaşamaktadır.”* (Duman, 2019: 98). Bu toplumlar yıllardır Afganistan coğrafyasında hayatlarını sürdürüp var olma mücadelesi vermiştir. Afganistan çok kültürlü ve çok dilli bir ülke olma hasebiyle kendi içinde iç çatışmalara girmiş yahut yine dış güçlerin etkisi ile tarihte hep savaşlarla anılmıştır. Çok kültürlü olması ülkede aynı zamanda yaşayan milletlerin birbirlerinin kültürlerinden etkilenmeleri de beraberinde getirmiştir.

Afganistan’da yaşayan Türklerin çoğunun dili Türkçedir. Özellikle Özbekler Özbek Türkçesi konuşmaktadır. İran’ın ülkede kendi dilini etkin kılmak için uygulamış olduğu politikalar neticesinde Afganistan’da yaşayan gerek Türkler gerek se Peştunlar kendi dillerini asimile olmaktan kurtaramamış ve dillerinde yoğun bir Farsça tesiri etkin olmuştur.

1.2. Afganistan’da Özbekler

Özbek adının nereden tarihte nereden geldiğine dair çeşitli araştırmalar ve yorumlamalar yapılmış en kabul gören görüş ise 1313-1340 yılları arasında hüküm süren Altın Ordu hükümdarı, Özbek Han’dan geldiği en fazla taraftar bulan görüştür. Taşağıl (2021: 272), yapmış olduğu çalışmada Özbek adının 1313-1340 yılları arasında hüküm süren Altın Ordu hükümdarı, Özbek Han’dan geldiği en fazla taraftar bulan görüş olduğunu belirterek durumu kuvvetlendirmektedir. Özbek kelimesi dilbilimciler tarafından öz ve berk kelimelerinin birleşiminden oluştuğunu ve kuvvetli insan anlamına geldiği belirtilmiştir.

Afganistan’ın, en kalabalık Türk kökenli topluluğu Özbeklerdir. “*Özbeklerin Afganistan’da yaşadıkları şehirler; Tahhar, Badahşan, Samangan, Şibirgan, Belh, Mezar-ı Şerif, Bağlan, Badgis, Kunduz, Sar-ı Pol, Faryab, Cevzcan ve Kabil Vilayet merkezleri ilçeleri ve köylerinde ağırlıklı olarak yaşamaktadırlar.*” (Duman, 2019: 98; KK27, KK57). Afganistan’da yaşayan Özbeklerin nüfusu resmi bir sayım yapılmadığı için kesin olarak bilinmemektedir. Saha çalışmasında kaynak kişiler (KK3, KK27) ile yapılan görüşmelerde 5-6 milyon Özbeğin Afganistan’da yaşadığı belirtilmiştir.

Türk gruplarının içinde en kalabalık topluluk olan Özbekler, genellikle tüccarlık, ziraatçılık ve zanaatkarlık yaptığı da belirtilmiştir. Duman’dan (2019: 98) edinilen bilgiye göre Afganistan Özbek Türklerinin başlıca boyları şunlardır: “*Ming, Kıpçak, Katağan, Saray, Moyte, Burge, Timus, Nayman, Kuşçi, Korama, Sari, Barlas, Kulak, Kungrit, Mengit, Koltirat, Otaring, Kengli, Kazaklı, Gemseli, Kıyat, Ergin, Oymaut, Çoçmen, Şibağli, Kotar, Togil, Yuz, Celayir, Oterci, Çağatay, Kevçin, Tolegeçi, Sirt, ve Som’dur.*”. Tespit edilebilen boylar ismi verilenlerdir.

1.3. Afganistan Özbeklerinin Türkiye’ye Göçleri

1.3.1. Göç

Göç, sosyal, kültürel, maddi ve dini yönleri çok yönlü olan sosyolojik bir yapıdır. İnsanlığın var olmasıyla başlayan göç, farklı şekillerde gerçekleştiği ortam ve sebepleri göz önüne alınarak açıklanmıştır. Göç kavramı insanlık tarihi boyunca var olmuş bir kavramdır. İnsanlar siyasi, ekonomik, maddi, dini inançlar yahut savaşlar gereği bir yerden bir yere göç etmişlerdir. Türk Dil Kurumunda göç; “*Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye,*

bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma” (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanmıştır. Göçün yaşanmasını tetikleyen yahut gerçekleşmesinde büyük rol oynayan faktörler ise açlık, işsizlik, geçim sıkıntısı, adaletsizlik ve güvensiz ortamlar olarak sıralanabilir. Barışık’a (2020: 3) göre, Göç, bir ülke ya da toplumdaki ekonomik, politik, sosyo-kültürel oluşumla bağlantılı dinamik bir süreçtir. Göçün zaman-mekân, neden-sonuç unsurları ile birlikte tanımlanması, ölçülmesi ve yapısına uygun çözüm ve önerilerin getirilmesi gerekir. Bu anlamda göç, bireylerin/ailelerin herhangi bir nedenle gelecek yaşantılarının ya bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere bir yerleşim biriminden diğerine yapmış oldukları coğrafi nitelikli yer değiştirme olayı olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda çalışmacılar ve sosyologlar tarafından yapılan çalışmalarda göç türlerine değinilmiştir. Bu konu üzerine çalışmalar yapan Akkayan (2003: 37-38), göçleri altı başlıkta ele almıştır:

- a. Serbest göç:** *Bir otoriter zorlama olmadan serbest irade ile yapılan göçler*
- b. Güdümlü (zorunlu) göç:** *İstekli olmamasına rağmen, devlet ya da farklı bir otoriter baskı neticesinde yapılan göçlerdir.*
- c. İç göç:** *Kendi milli sınırları içerisinde yapılan göçlerdir.*
- ç. Dış göç:** *Milli sınırlar dışında yapılan göçlerdir.*
- d. Mevsimlik göç:** *Belli mevsim yahut süre ile sınırlı göçlerdir.*
- e. Daimî göç:** *Süre söz konusu değildir. Sürekli olarak yerleşme isteği ile yapılan göçlerdir.*

Bu sınıflandırmalar içerisinde çalışma konusu kapsamında yer alan Ovakent Özbekleri daimî göç sınıflaması içinde yer almaktadır. Devlet tarafından kendi istekleri doğrultusunda daimî yerleşik kalmak üzere göç etmeyi kabul etmişlerdir.

1.3.2. Türkiye’ye Göçleri

Afganistan’da yaşanan siyasi olaylar orada yaşamakta olan her toplum gibi Özbekleri de derinden etkilemiştir. Yaşanan savaşlarda yakın akrabalarını kaybetmiş ve derin acılar yaşamışlardır. Afganistan’da yaşanan savaşlardan dolayı Afgan Türklerinin çoğunluğu farklı farklı yerlere göç etmek durumunda kalmıştır.

“Göç; kültürel değişme, çatışma ve sosyal yapının yeniden oluşumu gibi sosyolojik olayların temelini oluşturur. Göç, Türk milleti gibi sosyal yapısını göçebelik temeline oturtmuş toplumlar için önemli bir unsurdur.” (Bıçakçı, 1996: 3). Geçmişte göçebe olarak yaşamlarını devam ettiren Türkler için göç oldukça normal bir durumdu. Ancak yerleşik hayat düzeni sonrasında kendi yaşadıkları toprakları benimseyerek vatanlarından ayrılmakta diretir ve ayrılmaz. Rusya’nın Orta Asya’daki Türk ülkelerini işgal etmesi durumu değiştirmiştir. Çalışmaya konu olan Ovakent Özbekleri ise Sovyet Rusya’nın Afganistan’ı işgali sonrası Pakistan’a giderek sığınmacı bölgesinde yaşamaktaydı. Saha çalışmasında görüşme yapılan (KK3, KK26, KK39) kaynak kişilerden edindiğimiz bilgilerde Kenan Evren’in Pakistan ziyareti sırasında Türk soylu olan sığınmacıların Türkiye’ye getirilmesi konuşulmuş olup listeye isimlerini yazdırarak Türkiye’ye geldikleri öğrenilmiştir. Kaynak kişiler, Türkiye’ye gelen ilk taifeden olduklarını ifade etmişlerdir. Öztürk’ün (2014: 73), yapmış olduğu çalışmada belirttiği 12 Eylül Dönemi’nde Türkiye-Pakistan ilişkileri, Türk dış politikasına ayrı bir ivme kazandırmıştır. Askeri müdahale ile yönetime gelen her iki ülkenin devlet başkanları, benzer yol haritası ile stratejik yakınlıklarını ülke yönetiminde sürdürmüşlerdir. Devlet Başkanı olduktan sonra Evren’in ilk resmi konuğunun Pakistan Devlet Başkanı Ziya’ül Hak olması bu düşüncüyü desteklemektedir. Yine aynı şekilde, Türkiye Devlet Başkanı Kenan Evren, ilk yurt dışı gezisini Pakistan’a gerçekleştirmiştir. Bu karşılıklı ziyaretler o dönemin siyasi konjonktüründeki gelişmelerden ayrı düşünülemez. Burada dikkatimizi çeken bir diğer husus ise Afgan sığınmacı kampını ziyaretidir. *“Nitekim Pakistan, gelen devlet konuklarına, Sovyet işgalinin sebep olduğu insanlık dramını ve bunun ekonomik külfetini gösterebilmek; nihayetinde, dış yardımların gerçekleşmesini ve mülteci sorununun uluslararası kamuoyunda gerektiği ölçüde duyurulması için özellikle bu kampları gezdiriyordu.”* (Öztürk, 2014: 74). Bu ziyaretlerle Türkiye Sovyet Rusya’nın Afganistan işgalini kınamış ve kabul etmemiştir. Türkiye’de yapılan görüşmeler neticesinde bir kereliğine olmak üzere Türk soyluları Türkiye’ye kabulü ve iskanı için kanun çıkarılmıştır. Pakistan’daki Türk soylu sığınmacıların iskanlı olarak getirilebilmesi için yasa çıkarılmıştır. Bu yasa sınırlı sayıda sığınmacıyı kabul etmeye yönelik hazırlanmış olup Kenan Evren’in 22-27 Kasım 1981 tarihleri arasında Pakistan’a yaptığı ziyarette, Türk kökenli ailelerin Türkiye’ye kabulüne ilişkin belgeyi imzalaması ile Türk soylu Afgan sığınmacıların Türkiye’ye kabulü süreci başlamıştır.

Sığınmacıların tamamının nakilleri, Türkiye ve Pakistan'a ait askeri ve sivil uçaklarla yapılmıştır. Karaçi ve İslamabad Havaalanları ile Adana Havaalanı arasında nakiller için yol güzergahı ve ulaşım planlaması yapılmıştır. 375 sığınmacının Türkiye'ye getirilme işlemlerinde 6'sı Türk Hava Yolları'na, 7'si Pakistan Hava Yolları'na ait olmak üzere 13 uçak görev yapmıştır. Afganlı sığınmacılar, Türkiye'ye değişik zamanlarda üç grup halinde getirilmiştir. Getirilen gruplar Adana havaalanına inmiş ve bir gün orada dinlendikten sonra iskân edildikleri Gaziantep, Tokat, Kırşehir /Çiçekdağı, Hatay/Serinyol, Van, Malatya, Sivas, Kayseri, Diyarbakır ve Şanlıurfa/Ceylanpınar'a yerleştirilmiştir. Öztürk (2014: 96), göçmenlerin iskân yerlerinin belirlenmesinde, Afganistan'da yaşadıkları bölge ve iklim koşullarına benzer özellik gösteren, en iyi bildikleri meslekleri uygulayabilecekleri, hazine arazilerinin müsaade ettiği ve akrabalarının yaşadıkları yerlerin etken olduğunu belirtmiştir. Öztürk'ün belirttiği durum, saha çalışmasında kaynak kişilerden edinilen bilgiler ile de teyit edilmiştir *“Türkiye Devleti sağ olsun kendi yaptığımız işlere göre ve yaşadığımız memleketlere yerleştirdi”* (KK3, KK26, KK39).

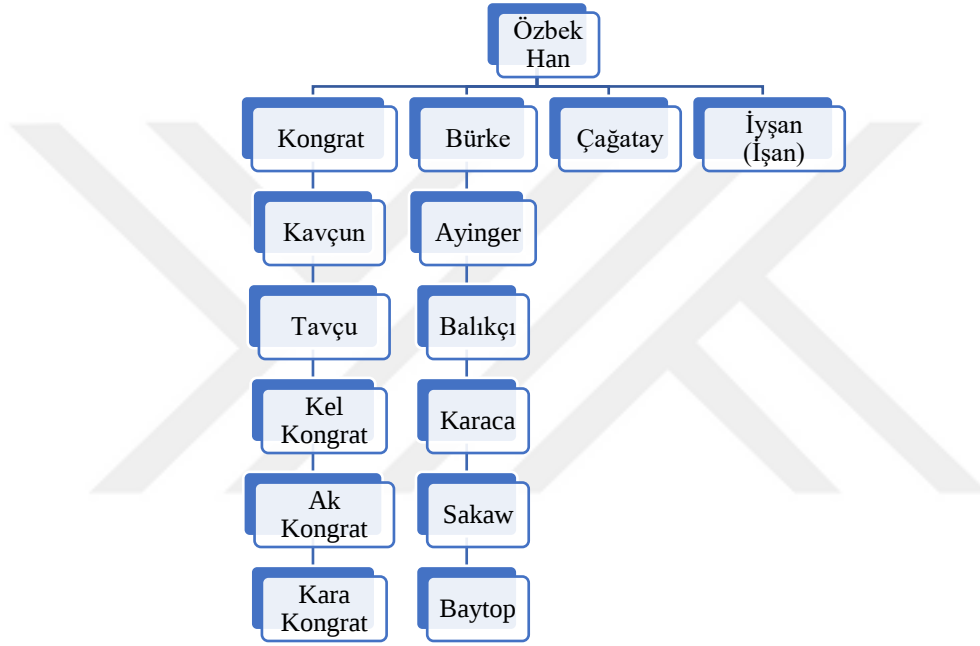
Hatay'da tarımsal iskân isteyen 172 Özbek aile için Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü kullanımında olan Reyhanlı Horlak köyünde 4300 dekar tarım arazisi; Urfa Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliği'nde ise 210 aile için yine tarım arazisi ayrımı yapıldı (KK6, KK8). Özbeklere, Reyhanlı ilçesi Sıçanlı ve Horlak köylerindeki hazine arazilerinden kesin dağıtım yapılınca kadar, bölge halkına verilen ölçüde, arazi kiralama imkânı verilmiştir. Ancak Özbekler tarımla uğraşmadıkları ve ticaret yapmak istedikleri için Horlak (Konuk) köyünde kendileri için yapılan göçmen konutlarına geçmek istememişlerdir (KK2, KK12). Çünkü Özbekler, geçici olarak iskân edildikleri Kömürçukur köyü, Reyhanlı'ya göre şehir merkezine daha yakın olduğu ve burada dericilik/ticaretle uğraşmaya imkân bulmuşlardı. Kendileri için seçilen ve konutları yapılan mekân ise tarımsal iskana uygun olup ticaret yapmalarına elverişli olmadığı yönünde eleştirilmiş ve buraya gitmek istememişlerdir (KK26, KK27). Yetkililer, sığınmacıların bu isteklerine olumlu cevap vermiş ve barındıkları geçici iskân bölgesi daha sonra genişletilerek kesin iskanları için hazırlanmıştır. Kesin olarak Kömürçukurlular için yapılan iskân konutlarına yerleşmişlerdir.

Özbekler, geldikleri bölgenin kültürünü de beraberinde getirmiş ve özellikle günümüze yakın tarihte göç etmeleri nedeniyle, yaşanan acıların derin izler bırakmış olması ve göç etme tarihinin yeni oluşundan dolayı kültürel kimliklerini korumaya

çalışmıştır. Daha sonra da değişik şartlar altında, farklı zamanlarda gelen yeni göçmenler ile beldenin nüfusu artmış ve bir topluluk olma özelliği güçlenmiştir. Günümüzde halen kendi içlerinde örf ve adetlerini yaşayan Özbekler kültürlerini oldukça muhafaza etmişlerdir. Özellikle Hatay gibi medeniyetler beşiği olan bir şehirde farklı milletlerin ve inançların içinde kendi benliklerini korumaktadırlar.

1.4. Ovakent'teki Özbek Boyları

Şekil 3: Ovakent'te yaşayan Özbek Boyları

Yapılan şema kaynak kişilerden edinilen bilgiler neticesinde oluşturulmuştur. Hatay'ın Ovakent mahallesinde yaşamakta olan Özbekler kendi içlerinde boylara ayrılmış olsalar da kültürel olarak birbirlerinden pek farklı olmadıkları saha çalışması esnasında gözlemlenmiştir. Saha çalışmasında edinilen bilgiler neticesinde Ovakent Özbekleri soylarını Özbek Han'a dayandırmaktadır. Ovakent'te yaşayan Özbek boylarının hepsinin Özbek Han'ın çocuklarının soyundan geldiği ifade edilmiştir. Kimi boy adlandırmalarının ise Afganistan'da yaşadıkları bölgeye göre verildiği tespit edilmiştir. Kaynak kişilerden (KK1, KK3, KK24, KK26, KK57, KK58, KK74, KK76, KK88), edindiğimiz başlıca boylar şunlardır:

1.4.1. Kongrat: En büyük ve köklü Özbek boyudur. Kökenlerini Özbek Han'a dayandırmaktadırlar. Aynı zamanda Özbekistan, Afganistan, Arabistan ve Türkiye' de

oldukça nüfusa sahiplerdir. Kongrat adı, Alpamış Destanı'nda da geçmektedir. Destanda kahramanlıkları ve savaşçılık özellikleri üzerinde durulmaktadır.

1.4.1.1. Kavçun: Afganistan'da en eski dönemlerden beri yaşayan Özbek Türklerindendir. Kökenlerinin Özbek Han'ın oğullarına dayandığını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda *Kavçun* boyunun aslında *Kongrat* boyu içinde bir aile olduğu da belirtilmiştir. Kaynak kişiler (KK57, KK88), Kavçun boyunun Orta Asya'da henüz Kırgızistan, Afganistan, Kazakistan, Özbekistan diye ülkeler yokken şimdi Afganistan'ın sınırında Amu Derya nehri kıyılarında yaşamakta olduklarını belirtmişlerdir.

1.4.1.2 Tovçı: Afganistan'ın dağlık bölgesinde yaşadıkları için dağcı anlamına gelen *Tovçı* adı ile tanınırlar. Kaynak kişilerimiz aslında *Tovçı* boyunun Kongrat'tan bölündüğünü ve dağda tıpkı Anadolu'daki Yörükler gibi yaşadıkları için bu adla anılmışlardır.

1.4.2. Bürke: Bürke boyu, Özbek Han'ın oğullarından biri olup onun soyundan gelmektedir. Bürke boyu kendi içinde, Ayinger, Balıkçı, Karaca, Sakav ve Baytop olarak ayrılmaktadır. Aslında bütün bu sayılan isimlerin hepsi Özbek Han'a dayanmaktadır. Onun oğullarının geldiği soylar bu şekilde adlandırılmıştır.

1.4.2.1. Ayinger: Soylarının Özbek Han'dan geldiğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda Orta Asya'nın en eski demircilerinden olduklarını ve kılıç ustası olduklarını ifade etmişlerdir (KK73, KK74). Bazı kaynak kişilerimiz ise Bürke boyu içinde yer aldığını belirtmiştir. Ancak biz kendine has özellikleri olması sebebiyle ayrı olarak alınmıştır.

1.4.3. İyşan (Seyyid): Soylarını her ne kadar Özbek Han'a dayandırsalarda çoğunluk halk arasında Peygamber soyundan geldiği belirten boydur. Mahalledeki en farklı topluluk olarak gözlemlenmiştir. Kaynak kişilerden (KK2, KK73, KK88) edinilen bilgilere göre İyşan ailesinden kimse kız alıp vermez. İyşanlar başka boylardan kız alırlarsa soylarının bozulacağını düşünmektedir. İyşanlar aynı zamanda dini vecibeleri tam olarak yerine getirmeli ve İslam doğrultusunda yaşamalıdır.

14.4. Çağatay: Çağatay Han'ın soyundan geldiği düşünülen Özbek boyudur (KK57, KK73). Ovakent mahallesinde çok az bir nüfusa sahiplerdir.

1.5. Kültür Nedir?

Toplumlar geçmişten günümüze daima etkileşim içinde olmuştur. Bu etkileşimler neticesinde topluluklar değişim ve gelişim içinde bulunmuştur. Özellikle göçer topluluklar sürekli hareket halinde oldukları ve farklı topluluklar içinde yaşadığından ötürü daha fazla kültür etkileşiminde bulunur. Kültür, toplumların oluşturmuş olduğu maddi ve manevi değerler bütününü kapsayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram etrafında insanların yaptığı her türlü davranış ve benzeri olgular kültürün bir parçasıdır. Kültür kelimesinin çeşitli m naları vardır. Aslında Latince “*toprağı işleme*” demek olan bu t bir, sonraları Batı Avrupa dillerinde kazandığı “*yüksek um m  bilgi*” m nası ile Türkçe’ye de girmiştir (Kafesoğlu, 1998: 15). Taylor tarafından ortaya konan görüşe göre *kültür* “*kültür; toplumun  yesi olarak, insanın öğrendiği, edindiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür*” (Güvenç, 1996: 273). İnsanın yaptığı her şey kültürün bir parçasıdır. Diğer bir deyişle toplumun maddi ve manevi değerleriyle bu değerleri yaratmada kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümüdür (Babacan, 2008: 23). İnsanlar arasındaki her türlü etkileşim sonucu ortaya çıkan maddi ve manevi yapıtlara kültür denmektedir. Uygur’a (2018: 18) göre, ise kültür, insanın ortaya koymuş olduğu ve içinde insanın var olduğu tüm gerçekliktir. Kültür deyimiyile insan dünyasını taşıyan, yani insan varlığını gördüğümüz her şey anlaşılabilir. Kültür, doğanın insanlaştırılma biçimi ve bu insanlaştırmaya has süreç ve verimdir. Kültür, insan varoluşunun nasıl ve ne olduğudur. İnsanın nasıl düşündüğü, duyduğu, yaptığı, istediği; insanın kendisine nasıl baktığı, özünü nasıl gördüğü; değerlerini, hedeflerini, isteklerini nasıl düzenlediği, bunlar kültürün ögeleridir. Görüldüğü üzere kültürün pek çok tanımı yapılmış ve yorumlanmıştır. Kongar (2017: 19), genel bir yorumlama ile kültürü şu şekilde izah etmektedir: Kültür, insanın yarattıklarının tümüdür. Bir bütün oluşturan kültür, ancak çözümlleme amaçları ile bölünebilir. Böyle bir bölünme bizi, maddi kültür, manevi kültür ayırımına götürmektedir. İnsanın yaratmış olduğu bütün araç ve gereçler maddi kültüre; yine insanın yaratmış olduğu bütün anlamlar, değerler ve kurallar ise manevi kültüre örnektir. Kültürü hikâye biçimde ele alan farklı bir tanımda ise; “*Bir taş yerdeyken doğadır; insan taşı alıp bir hayvanı kovalamak için attığında, taş, amacını gerçekleştirmek için kullandığı doğal bir araç olur. Bu taşı alıp, yontup işleyip bir araç yaptığında, artık o taş, kültürel bir üründür. Bu ürünün yapılış/ifade biçimi ise kültürdür*” (Erdoğan ve Korkmaz 2010: 350).

Ülkemizde kültür kavramını düzenli bir şekilde inceleyen ilk isim Ziya Gökalp olmuştur. Gökalp'e göre kültür, bir toplumun bireylerini birbirine bağlayan ve aralarında iletişim meydana getiren kurumlara denilmektedir. Kültürün millî, medeniyetin milletler arası olduğunu ifade eden Gökalp'e göre, kültür; *“Yalnız bir milletin dinî, ahlaki, hukuki, akli, estetik, lisanî, iktisadî ve fennî hayatlarının ahenkli bir bütünüdür.”* şeklinde açıklanmaktadır (Gökalp, 1994: 25). Bir milletin asırlardır devam ettirdiği ve artık kendine has olup başka topluluklardan farklı olduğunu gösteren yani diğer milletlerden kendini ayıran bütün olgulara kültür denir.

Kültür, geçmişten bugüne edebiyat, coğrafya, tarih ve antropoloji gibi disiplinlerde en fazla üzerine tartışılan kavramlardan birisi olmuştur. Kültür toplumu oluşturan fertlerin yaşama biçimidir. Kaplan'a göre (2018: 32), *“kültür, insanoğlunu diğer hayvanlardan ayıran taraf, tabiatın verdiği ile yetinmemesi, onu değiştirmesi, kendi emrinde kullanması ve asmasıdır. Bu maksatla vücuda getirilen maddi ve manevi her şey kültür sahasına girer.”* İnsan hayatının her evresi kültür ifadesi ile açıklanmaktadır. Kültür bir kişinin toplum içinde kendini ifade etmesidir. Bir toplumu anlayabilmek için o toplumun içine girerek kültürünü tanımaktan gerekir. Karl Marx ise *“Kültür doğanın yarattıklarına karşın, insanoğlunun yarattığı her şeydir”* der. İnsanoğlu her zaman kültürle içli dışlı olmuştur. Kültür insanın yaşantısının ayrılmaz bir parçası olmakla birlikte insan hayatından bağımsız olarak düşünülemez. Kültür, insanların yaşamından bağımsız düşünülemediği gibi aynı zamanda insan hayatını düzenleyerek hayatlarını yaşanabilir kılmaktadır. Kültür toplumsal ilişkileri düzenler ve toplum içerisinde düzen sağlar. Joseph H. Fichter, kültürün kendisini oluşturan bütün kurumların işlevlerinin ötesinde, farklı bir işleve sahip olduğunu ifade etmektedir.

Fichter'e göre kültürün dört özelliği vardır:

1. *Kültür toplumları birbirinden ayırmaya yarayan işarettir,*
2. *Kültür içinde bulunan toplumun değerlerini içermekte ve onları yorumlar,*
3. *Kültür, toplumsal dayanışmanın temelini oluşturur,*
4. *Kültür, bir toplumun gelişmesi ve ilerlemesine egemen olan unsurlardan oluşur* (Fichter, 2002: 45)

Fichter'in belirlemiş olduğu işlevler kültürün hangi çerçevede olduğunu bizlere vermektedir. Fichter'in dışında Güvenç'te (1979: 95), kültürün dört temel özelliğinin bulunduğunu belirtmektedir:

1. *Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır.*
2. *Kültür, belli bir toplumun kendisidir.*
3. *Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir.*
4. *Kültür, bir insan ve toplum teorisidir.*

Kültürün birden fazla tanımının yapılmasının yanı sıra çeşitleri de bulunmaktadır. Cantimur (1996: 6), yapmış olduğu çalışmada kültür çeşitleri başlığında şunlara değinmiştir: *Yüksek kültür-Aşağı kültür, Popüler kültür- Kitle kültürü ve Alt kültür- Karşıt Kültür*'dür.

1.5.1. Kültür ve Kimlik

Her topluluk kendi kültürlerine sahiptir. Kültür ve toplum her zaman karşılıklı etkileşim içindedir bununla birlikte hiçbir toplum kültür olmadan var olamaz, varlığını devam ettirmesi mümkün olmayıp aynı şekilde kültüründe toplum olmadan var olabilmesi mümkün değildir. Kültür toplumun aynı zamanda kimliğini belirler ve diğer toplumlardan ayrılmasını sağlar. Kültür kimliklerin belirlenmesinde oldukça önemli bir etken olup toplulukların benliklerini ve kimliklerini kazanmasını sağlar. Bu iki kavram birbirinden ayrı düşünülemez. Tarih boyunca kültür kavramına ne kadar çok tanım yapılmış ve tartışma konusu olmuşsa kimlik kavramı da bilim insanlarınca tartışma konusu olmuş ve farklı tanımlamalar yapılmıştır. Kültür ve kimliği birbirinden bağımsız bir şekilde düşünmemiz ihtimal dahilinde olamaz. Çünkü bizi tanımlayan kimlik ibaresi içinde doğmuş ve büyümüş olduğumuz kültürün ürünü ve yansımasıdır. Kimlik kültürden ayrı düşünülemediği gibi bu yönüyle de tartışmalara konu olmuştur. En yalın tanımıyla kimlik; *“Kişilerin, grupların, toplum veya toplulukların, kimsiniz, kimlerdensiniz? sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlardır.”* (Güvenç, 1979: 3). Ben kimim sorusuna verilen cevap kişinin hem bireysel hem de toplumsal kimliğine vermiş olduğu cevap olur. Bilinçlenme kimliğin inşası sürecinde gerçekleşir ve sosyal gruplar da bu süreçte oldukça etkilidir. Eraslan (2015: 48-49), *“Kişi, sahip olduğu birçok kimlik içerisinden ihtiyaç duyduğunu bir diğerinden daha ön plana çıkarabilmektedir.”* Eraslan'ın yapmış olduğu açıklama neticesinde kimliğin

kişinin içinde yaşadığı durum ve olaylar neticesinde şekillenmeye müsait olduğu düşünülmektedir. Eraslan, Özbeklerde ortaya çıkan kimlik algısını açıklarken her üç kuşakta da öne çıkan kimliği Özbek kimliği olarak belirttikten sonra ikinci kuşakta Afgan üçüncü kuşakta da Türk kimliğinin daha ön plana çıktığını belirtmiştir. Bilhassa Türkiye’ de doğup, büyüyen ve askerlik yapan kuşak için göçmen kavramı ifadesini kaybetmiştir. Kendilerini yaşadıkları coğrafyaya ait olarak görmeleri bir aidiyet göstergesidir (Eraslan, 2015: 192). Söz konusu durumun saha çalışması esnasında tamamı ile Türk kimliğine dönüştüğü gözlemlenmiştir. Bilhassa yeni kuşakta “Afgan” kimliğinin kaybolduğu onun yerine yalnızca “Özbek Türkü” ya da “Türk” kimliğinin kaldığı tespit edilmiştir.

Tek bir boyutta düşünilemeyen kimliğin boyutları ve kapsamaları pek çok araştırmaya konu olmuştur. Söz konusu boyutlar:

1. *Öznellik- nesnellik,*
2. *Bireysellik- toplumsallık,*
3. *Aynılık- değişme ikilemleri ile açıklanmaktadır (Güleç, 1992: 14).*

Kişisel kimlik duygusunun bireye kazandırdıklarını Bilgin şöyle sıralamaktadır:

1. *Kimlik duygusu zamansal bir boyut içerir. Bireyi geçmişi ile ilişkilendirir.*
2. *Kişisel kimlik bir birlik ve tutarlılık duygusu verir. Bireyi farklı zamanlarda aynı kişi olduğu bilinci içerisinde tutar.*
3. *Kişisel kimlik çok sayıda kimliği bütünleştirici rol oynar. Bireylerin sahip oldukları fiziksel, gramatikal, hukuksal, bölgesel, ulusal, etnik, sosyal ve kültürel kimlikleri birleştirir bunlar arasında ahenkli birliktelik sağlar.*
4. *Bireye özgürlüğünü, haklarını koruma duygusu kazandırır. Ben ve başkaları arasındaki ayrımı ortaya koyar.*
5. *Bireye orijinallik duygusu verir. Birey kendi özelliklerinin ve diğerlerinden farklı olan yanlarının farkına vardıkça kendi biricikliğinin önemini kavrar.*
6. *Kişisel kimliğinin farkına varanların verimliliği artar ve verimliliği artan kişinin daha güçlü bir kimlik duygusu geliştirmesine yardımcı olur.*

7. *Kişisel kimlik duygusunun bir değer olarak kişinin bilincine yerleşir, bu da en temel ihtiyaçlardan olan kişinin hem kendisinin gözünde hem de toplumun gözünde değerli olma duygusunun gelişmesine yardımcı olur* (Bilgin, 1996: 199-200).

Kimlik kültürel ideolojik olarak tarihi bir süreçtir. Hareketli yapıları dolayısıyla da kimlikler her an yeniden kurulma ve inşa edilme potansiyeli taşımaktadır. Kimlik inşası hayatın en dinamik zamanı olan gençlik yıllarında bilhassa daha aktiftir. Kimlik daima hareketli ve yeniden inşa ya da değişime yatkın olması hasebiyle oluşumu hayat boyunca devam eder. İnsan yaşamı süreçte kimliği sabit kalmaz ve değişime uğrar. Özellikle tarih boyunca göçlere maruz kalan topluluklar göç ettikleri yerde kimlik kargaşası yaşamıştır. Göçmen olarak sonradan bir yerden başka bir yere yerleşen ya da yerleştirilen göçmenler kendilerine ev sahibi toplum tarafından verilen kimlikle tanınmaktadır. Ancak bu durum göçmen gruplarının gerçek kimliği olmayıp onlara yeni geldikleri kültürel daire içerisinde ötekileştirmenin dayatmış olduğu kimliktir. Çoğu zaman bu göçmenler verilen kimliklerden rahatsızlık duymaktadır. Çünkü verilmiş olan kimlik o grubu yansıtmamakta ve çoğu zamanda olumsuz çağrışımlar yansıtan kimliklendirme olmuştur. Çalışmaya konu olan Ovakent Özbekleri ise genellikle Hatay ili içerisinde ya da ülke genelinde “Afgan” kimliği ile tanınmaktadır. Saha çalışması esnasında edinilen bilgiler neticesinde bu durumdan Ovakent halkının rahatsız olduğu bizzat kendilerince ifade edilmiştir. Kaynak kişiler (KK2, KK3, KK5, KK6, KK7, KK8, KK13, KK24, KK38, KK39), “*Bizi burada Afgan olarak tanıyorlar. Ancak biz ‘Afgan değiliz Özbek Türküyüz’. Biz Türklüğün özüyüz esasında şimdi konuştuğumuz Türkçe en eski Türkçedir. Buradaki halk bunu bilmiyor bizi Afgan olarak adlandırıyorlar. Bu durumdan rahatsız oluyoruz.*”

Kimlik inşası insanın hayatı boyunca devam eden bir olgu olmasıyla birlikte kimi zamanda istemediği ve kabullenmediği kimlikle anılmasıyla da sonuçlanmaktadır. Netice olarak Ovakent Özbekleri Afganistan’da Özbek Türkü kimliği ile yaşamaktayken ülkedeki siyasi otorite tarafından dışlanmaktaydı. Bunun en büyük kanıtı ise Afganistan nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan Türklerin kullanmış olduğu dil ile eğitim olmamasıdır. Türkiye’de ise Afgan kimliği ile anılmakta olup aslında kendilerini nitelemeyen bir sıfat ile anılmaktadırlar.

1.5.2. Ovakent'teki Özbek Kültürü ve Özellikleri

Ovakent mahallesinde yaşayan Özbekler daha önce de ifade edildiği gibi Güney Türkistan'dan (Kuzey Afganistan) göç ederek bahsi geçen bölgeye yerleşmişlerdir. Afganistan coğrafyası bulunduğu konum itibarıyla birçok millete ev sahipliği yapmaktadır. Bu çeşitlilik Afganistan'da yaşayan milletlerin birbirlerinin kültüründen etkilenmeyi de beraberinde getirmiştir. Her millet kendi kültür ve geleneğini korumaya çalışmıştır. Her millet gibi bölgede yaşamakta olan Türk toplulukları kendi kültürlerini el verdiğince korumaya çalışmıştır. Afganistan'da yaşamakta olan Özbekler ise kendi kültürünü her ne kadar korusa da dil, kıyafet, yemek ve yaşantı olarak Afgan (Peştun) kültürünün izlerinin de yaşantılarında görüldüğü tespit edilmiştir. Saha çalışmasında yapılan görüşmelerde Ovakent Özbeklerinde de Afgan kültürünün vermiş olduğu izleri görülmektedir. Bu değişim en fazla giyim-kuşamda görülmektedir. Özellikle erkekler Özbek geleneksel giysisinden ziyade Afgan geleneksel kıyafetinin (*Köylek ve İştan*) daha fazla giyildiği görülmektedir. Aynı zamanda düğünlerde çalınan müziklerde de özellikle Afgan müziği etkisi görülür. Bunun yanı sıra Özbekler Ovakent'te kültürlerini daha muhafaza etmektedir. Mahalleye dışardan insanın çok fazla gelmemesi ve özellikle kadınların “*Hastane dışında bir yere gitmeyiz* (KK15, KK16, KK17, KK18).” İfadesi dışarıya karşı kendilerini daha korumacı davrandıkları görülmektedir.

Ovakent Özbeklerinin günlük yaşantıları içerisinde kadınların daima ev işleri ile ilgilenip en büyük geçim kaynaklarından biri olan dikiş atölyelerinde çalıştıkları tespit edilmiştir. Kadınların yabancı erkekler ile konuşması görüşmesi gibi bir durum bölgedeki halk tarafından hoş karşılanmadığı da çalışmalar esnasında görülmüştür. Aksakallılarına (Büyük dedelerine) oldukça saygılı olan Özbekler, büyükler sofraya oturmadan oturmaz (KK3, KK5, KK6, KK18). Bir karar alınacaksa aksakallılara danışılır ona göre karar alınır. Aksakallı babaların (Dede) ve mamaların (nine) dualarını almak önemlidir (KK19, KK20, KK23, KK24). Misafirliğe oldukça önem veren Özbekler, gelen misafirlerini her zaman döşeğe baş köşeye oturturlar. “*Misafir atadan da uludur*” (KK15, KK16, KK19). Aynı zamanda *dastrahan* (el örmesi sofrası) Özbeklerde oldukça önemlidir. Yemek mutlaka *dastrahan* üzerinde yenilmektedir, *dastrahan*da yenen yemeğin bereketli olacağına inanılır (KK18, KK19, KK21, KK24, KK104). Özbekler daima ağır başlı olmalı ve lakayt olmamalıdır. Özellikle genç kızlar gerek oturma kalkmalarıyla gerek kıyafetleriyle büyüklerine

saygı gösterdiğini belli etmelidir (KK16, KK17, KK18). Özbek kültürünün en önemli unsurlarından biri de yardımlaşma ve dayanışmadır. Her ne olursa olsun düğünde cenaze de toplum birbirine destek olmakta ve yardım etmektedir (KK26, KK28, KK29). Ovakent Özbekleri geleneklerine bağlı, değişime pek müsait olmayan, yardımlaşma ve dayanışmayı seven, oldukça misafirperver, ataya saygılı ve güler yüzlü insanlar olduğu çalışmalar esnasında gözlemlenmiştir.

1.6. Özbeklerde Aile Yapısı

Aile, Türk Dil Kurumunda “*Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik.*” <https://sozluk.gov.tr/>. Şeklinde ifade edilmiştir. Aile toplumun en küçük parçasıdır. Her bir aile yapı, fonksiyon ve gereksinimleriyle ayrı bir varlıktır ve toplumun üyelerini şekillendirir, besler ve toplumsal kurumlardan daha fazlasıdır (Hallaç ve Öz, 2014: 142). Aile toplumun en küçük yapısı olmakta ve içinde bulunduğu toplumu şekillendirir. Her ailenin kendine has değer ve kaideleri olmakla birlikte evrensel yönleri de vardır. Bunlar:

1. *Her aile küçük bir sosyal sistemdir.*

2. *Her ailenin kendi kültürel değerleri ve ilkeleri vardır.*

3. *Her ailenin yapısı vardır.*

4. *Her ailenin mevcut temel fonksiyonları vardır.*

5. *Her aile yaşam döngüsündeki evreler boyunca hareket eder* (Hallaç ve Öz, 2014: 144).

Afganistan’dan Türkiye’ye göç etmiş olan Özbekler, hangi şehirde yaşarlarsa yaşasınlar her zaman birlik içinde olmuş ve birbirlerinden kopmamışlardır. Aile ve akrabalığa verilen önemin kaynağı bunun atadan kalan sosyal ve kültürel bir miras olması sebebiyle oldukça önemlidir. Yaşanan göçler insanları yalnızca memleket, atalarının toprağından ve evlerden değil aile, akraba, dost ve yakınlardan da koparmıştır. Saha çalışmasında görüşülen kaynak kişilerden dinlenen gurbet hikayeleri aileden atadan ayrılığın vermiş olduğu acıları da göstermektedir. Kaynak kişimiz (KK16) “*Ben iki yaşındayken annem vefat etmiş. Ben iki yaşında kalınca*

babam akrabalarım beni büyütmüş. Evlendim Türkiye'ye geldim. Çocuklarım doğunca eşim beni ailemi görmeye Afganistan'a götürdü. Mezar-ı Şerif'e uçakla indim. Köyüme vardığımda kimse beni tanımadı ben de kimseyi tanımadım. Annemim mezarına bile hasret kalmıştım. Küçük kardeşlerim yaşlanmıştı hepsi değişmişti.” Yine bir başka kaynak kişi de (KK30) akrabaları ile seneler sonra birbirlerini buluşmalarını şu şekilde anlatmıştır: *“Afganistan'dan Özbekistan'dan ailem göç etmiş ben Afganistan'da doğdum. Akrabalarımızın çoğu Özbekistan'da kalmış kimseden haber alamıyorduk. Afganistan'da zaten iletişim savaştan dolayı çok zordu. Türkiye'ye geldikten sonra internetten torunum Özbekistan'dan biri ile konuşuyor ve seneler sonra teyzemizin çocukları olan akrabalarımızla birbirimizi buluyoruz. Türkiye'ye bizi ziyarete geldiler hâlâ da onlarla iletişim hâlindeyiz.”* Görüldüğü üzere Özbekler aileye ve akrabalık bağlarına oldukça bağlıdır. Seneler sonra dahi olsa birbirlerini bir şekilde bulup bu bağlardan asla kopmamışlardır. Aynı zamanda Ovakent' te yaşayan Özbekler ve Ceylanpınar'da Tokat'ta ve diğer bölgelerdeki akrabalarıyla da daima iletişim hâlindedirler birbirlerinin düğünlerine cenazelerine olsun her zaman bir arada olup bağlarını hiç koparmamışlardır. Özbeklerde akrabalık ve soy bilincinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Görüşmeler esnasında mahalledeki hemen herkesin birbiri ile kız alıp vererek akrabalık bağı oluşturduğu görülmüştür. Ovakent Özbekleri başka toplumlardan kız alıp vermemektedir. Bu durum eskiye nazaran azalmış olsa da evlendirilecek gencin öncelikle Özbek biri ile evlenmesi tercih edilmektedir. Özbekler için aile bağları parçalanamaz ve dağılamaz. *“Deşkemes uy bilen bol.” (Dışarı ile değil, evdeki ile ol.)* (KK23, KK24, KK25) atasözü aile bağlarının kuvvetli olduğunu göstermektedir. Ailelerin genellikle geniş aile şeklinde olduğu görülmüştür. Yeni evlenen çift evin bir tarafına yapılan tek göz odaya yerleştirilir. Bu durum tüm çocuklar için yapılır. Genelde anne ve babalar evlenen oğlunu evinden ayırmaz ve beraber oturur. Bu durum yine ailenin parçalanmaması ve dağılmaması ile izah edilebilir. Eraslan, çalışmasında Özbeklerde *patrilokal* yerleşim tipi görüldüğünü belirtmiş ve evlenen her çocuğun baba evinde bir odada ya da aynı avlu içerisinde yeni bir evde ailesiyle yaşadığını belirtmiştir (2015: 54). Bu bağlamda ele alındığında Özbekler hep bir arada yaşayarak birliklerini korumaktadır. Hep bir arada yaşayan ailelerin kendi içlerinde saygı doğrultusunda kurallarının da olduğu görülmüştür. Gençler, büyüklerinin yanında asla yayılarak oturamaz daima saygılı bir şekilde oturur. Aile fertleri birbirlerine hitap ederken saygı çerçevesinde hitap eder. Eşler birbirlerini adı ile çağırılmaz kayınvalidesi ve kaynatasına da adı ile hitap edemez. Aile içerisinde ya

da mahalle genelinde kararlar alınırken daima *Aksakallı* olarak hürmet gösterilen dedelere öncelik verildiği görülmüştür.

II. BÖLÜM

OVAKENT ÖZBEKLERİNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ

2. Ovakent Özbeklerinde Doğum, Evlilik ve Ölüm

İnsan yaşamında doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç kritik evre olan geçiş dönemleri vardır. Ovakent Özbekleri geleneklerine oldukça bağlı olmaları ile birlikte geçiş dönemlerine oldukça önem vermektedirler. Bununla birlikte geçiş dönemlerinde kendilerine has ritüeller oluşturmuşlardır. Sosyo-kültürel anlamda bu kaideler, bazı kimseler tarafından maksatlı olarak planlanmış ve ortaya konmuş olmayıp, cemiyetin tarihi boyunca yaşadığı hayat içinde gelişmiş ve benimsenmiştir. Gelişen ve benimsenen bu yapılar, geçmişten günümüze nesilden nesile aktararak örf ve adetlere dönüşmektedir. Âdetler de örfler de bir toplulukta önceki nesillerden gelen ve bireyler tarafından ortaklaşa benimsenen hareket tarzlarıdır. Dolayısıyla toplumlar yaşam sürecinin neredeyse tamamını âdetlere göre şekillendirerek devam ettirir.

Âdetler, sadece toplumdaki bireylere değil, toplulukların davranış ve tutumlarına da yön vermektedir. Diğer yandan bir şeyin âdet olabilmesi için toplumda birçok kuşağı etkilemiş olması gerekir. Yani bir şeyin âdet olması için geçmiş kuşaklardan günümüze kadar gelmesi ve yaygın olması gerekmektedir. Toplumun tamamı tarafından kabul görmeyen bir şey âdet olamaz. Toplumdaki bazı bireyler, bu âdetlere karşı çıkarlarsa o zaman âdetin yaptırım gücü ortaya çıkmaktadır. Örneğin; düğün âdeti ele alınacak olursa, düğün âdetinde birçok tören ve etkileşimler vardır. Bunlar, adeta bir sistematığe göre düzenlenir. Örneğin; gelinin kıyafeti. Damadın kıyafeti ve yapılan törenler belli âdetler çerçevesinde devam eder. Bireyler, bu âdetlere uymadığında yaptırımlar devreye girer. Böylece birey zor durumda kalmış olur. Âdetler, tıpkı örfler gibi birçok sosyal içerikli ilişkiyi düzenlemekte, yönetmekte ve denetlemektedir. Toplumsal yaşamın düzenli gitmesinde, kuralların uygulamasında âdetler etkili olmaktadır. Örneğin; karşılama ve uğurlamalar; yemek ve sofranın düzenleri; geçiş dönemleriyle ilgili kutlama ve kutsamalar; kız isteme, nişanlık ve evlenme usulleri; selamlaşma, hatır sorma sırasında uyulması gereken kurallar; bayramlar, mevsimler, önemli günlerle ilgili davranış biçimleri; “yas alma” (yas tutma), “baş sağlığı dileme” gibi durumlarda söylenecek sözler, takınılacak tavırlar ve tutumlar âdetlerin alanına girer (Artun, 2010: 121-122).

2.1.Doğum

2.1.1. Doğum Öncesi

İnsan hayatındaki geçiş dönemlerinden ilki doğumdur. Dünyaya gelen her çocuk sadece anne ve babasını değil, tüm yakınları da sevindirmiştir. Çünkü her doğum soyun sayısını artırmakta ve bir anlamda gücün artmasını sağlamaktadır. Özellikle küçük topluluklar, nüfusun çokluğu oranında kendilerini güçlü hissederler. Diğer yandan doğum, anne ve baba olan bireylere karşı duyulan saygınlığı artırır. Eğer bir sorundan dolayı çocuk olmuyorsa hem kadın hem de erkek toplum tarafından küçümsenir (Örnek, 2000: 131). Her kültürde olduğu gibi Ovakent Özbek kültüründe de çocuk sahibi olma yeni evlenen bireylerin en başta gelen arzularından biridir. Söz konusu olgu, günümüzde olduğu gibi eski zamanlarda da böyleydi. İnsanlar, geçmişten bugüne zürriyetlerini devam ettirmeyi büyük bir sorumluluk olarak görmüş ve özellikle kısırlık hususunda kadınlar, toplumda her zaman marazlı bir kişi olarak hor görülmüşlerdir. Söz konusu durumlarda erkeğin ikinci eşi alması ilgili kültürde kabul görmüştür. Ovakent Özbeklerinde çok kadınla evlenme âdeti vardır. Bu durum daha önce yaşadıkları Afganistan'da daha kabul görmekle beraber Türkiye'ye geldikten sonra azalmıştır. Kadınlara eskiye göre daha fazla değer verilmeye başlanmışsa da, kadınlar erkeklere nazaran hep ikinci sınıf muamelesi görmüş ve fikir beyanında hep arka plana atılmıştır (KK3, KK24, KK25). Çocuk olmaması durumunda ise sorun hep kadında aranıp yine halk kendi yöntemlerince kısırlığı tedavi etmeye çalışmış adaklar adayıp dualar etmiştir. Çocuğu olmayan kadınlara kötü gözle bakılır. Meyvesiz (Dölsüz) çoğu insan ona iğrenerek bakar ve kendi çocuklarını sevdirmezler. Büyükler hep kötü gözle bakar ve hor görürler (KK1, KK17, KK18). Çocuğu olmayan kadına kına gecelerinde gelinin kinasını yaktırmazlar. Bunun sebebi çocuğu olmayan kadının uğursuzluğunun yeni evlenen geline de bulaşarak onun da çocuğunun olmayacağı inancına dayanır. İlaveten daha düğün gününde -ki düğün bölümünde tekrar değinilecek- Düğün günü gelin babasının evinden çıkarken beline Özbeklere has ekmekler bağlanır bunun sebebi de yine bereketli bir yuvasının olması ve çok çocuğunun olmasıdır (KK1, KK3, KK9, KK10, KK19). Aile kurumunun temeli ve sürekliliğini sağlayan en önemli etken, doğacak çocuk veya çocuklardır. Bu noktada Özbeklerin genel düşüncesi bu olunca kadın, çocuk doğuramayınca, kusurun tamamının kendinde olduğunu düşünüp çocuğu olması ya da olacak çocuğunun erkek

olması için kendince birtakım icraatsal inanç pratikleri uyguladığı bilinmektedir. Bu uygulamalardan bazıları bitkisel tedavi yöntemleri ve adaklardır. Yapılan tedavi yöntemleri yanı sıra *Bibimüşkül* adı verilen dua töreni yapılmaktadır. “*Bibimüşkülde koyun kurban edilip Özbek pilavı yapılır. Tatlı, kallama ve Özbek ekmeği yapılır. Aynı zamanda “umaç” adı verilen özel bir yemek hazırlanmaktadır. Yemeğin hazırlanışı şöyledir. Bir kap buğday ununa az az su serpilerek topak topak yapılır. Daha sonra süt ile karıştırılarak çorba şeklinde hazırlanır. Çorbaya benzeyen bu yemek davetlilere ikram edilir. Yemekten önce müşkülü olan kişi misafirlerinin eline deşiye (ibrik) atabe (leğen) su döker. Eller yıkandıktan sonra dastrahan üzerinde yemekler yenilir. Yemek yendikten sonra yeniden eller yıkanır. Eller yeniden yıkandıktan sonra müşkülü olan kişiye dualar edilir. Dua töreninden sonra misafirlere evlerine giderken daha önceden hazırlanmış olan bez içerisinde gofret, çerez ve şeker verilir*” (Türkan ve Çiloğlu, 2021: 74). Yapılan ritüeller ile halk başlarındaki belanın ve uğursuzluğun giderileceğine inanmaktadır.

Diğer bazı toplumlarda olduğu gibi neslin devamının erkek çocuktan olacağına inanan Özbekler ise erkek çocuk sayısının çok olmasını istemektedir. Anne olacağı belli olduktan sonra geline ağır işler yaptırılmaz sağlıklı bir bebek dünyaya getirmesi için oldukça iyi bakılır. Hele ki bebek erkek ise bakım iki katına çıkarılır (KK1, KK15, KK16). Ovakent Özbeklerinde erkek çocuk isteği de oldukça ön plandadır. Gelinler gebe olduğunda bebeğinin erkek olması için özellikle et, ekşi ve acı yedirirler. Hamilelikte et çok fazla tüketilir (KK17, KK18, KK22).

Ovakent Özbeklerinin yazılı olmayan sözlü geleneğinin getirmiş olduğu bazı inançlar hamilelik ve doğumda hâlen sürdürülmektedir. Hamile kadın balığa bakmaz bakarsa bebeğin gözlerinin pörtlek olacağına inanılır (KK1, KK14, KK23, KK24, KK26, KK104). Hamile kadına tavşan eti ve deve eti yedirilmez yediği takdirde bebeğin yırtık dudaklı olacağına inanılır (KK15, KK16). Tavşana bakıldığında bebeğin yarık dudak doğacağına inanılır bu yüzden hamile kadın tavşana bakmaz (KK1, KK15, KK23, KK26). Hamile kadın yine bebeğinin engelli doğmaması için engelli çocuk varsa ona bakmaz. Bu durum her ne kadar kötü olsa da eskiden beri süregelen bir gelenektir. Engelli çocuk doğuran gelin de halk arasında dışlanıp uğursuz olarak görülmektedir (KK1, KK3, KK25, KK33, KK34). Hamile gelin rahatsızlandığında halk ebelerine gidilir ve onun vermiş olduğu bitkisel ilaçlar kullanılır (KK28, KK29, KK30). Hamile gelin üzücü olaylardan uzak tutulur (KK18,

KK19). Cenazeye ve taziye gitmez. Gelinin aşerdiği yiyecekler hemen temin edilir (KK20, KK21, KK23, KK24, KK25). Eğer temin edilmezse bebeğin vücudunda bir kusuru olacağına inanılır (KK14, KK35, KK36, KK37). Hamile kadın özellikle tatlı meyveler ve et ile beslenir. Etin oldukça önemli bir yeri vardır. Etin gebe kadını ve bebeğini güçlü kılacağı düşünülür.

2.1.2. Doğum Sırası

Doğum, genel çerçevesiyle hayata atılan ilk adım ve hayatın ilk basamağı olarak algılanmaktadır. İnsanoğlu, var olduğu andan beri neslini devam ettirmeyi bazen bilinçli, bazen de şuuraltında zorunlu olarak görmüş, kendini gerçekleştirmeyi de önemli bir vazife olarak düşünmüş veya düşünmek istemiştir.

Her toplumda olduğu gibi bizim toplumumuzda da çocuğa büyük değer verilir. Çoluk çocuğa karışmak belli bir yaşa gelip evlenenler için çok önemlidir. Dünyaya getirilen her çocuk aile kurumunu güçlendirir. Akrabalık ilişkilerini ve bu ilişkilerden 89 doğan dayanışmayı pekiştirir. Aile kurumunun temel işlevi de budur. Aile, toplumu ayakta tutan temel öğelerdendir. İnsan türünü üretmek ve sürdürmek geleneklerinden doğmuştur (Tezcan, 2000: 13). Doğum her toplumda olduğu gibi Ovakent Özbeklerinde de hayatın en mutlu anlarından biri olarak her daim anılmıştır. Yeni yuva kurmuş olan çiftlerin sahip oldukları ilk çocuk gerek kendileri gerekse de yakın akrabaları için yakınlaşma ve samimiyeti kuvvetlendiren bir unsur olarak algılanmıştır. Doğum, bir yandan kadına duyulan saygınlığı arttırırken bir yandan da evlilikle temelleri atılmış olan aile mefhumunu daha da sağlamlaştırır. Doğum olayı anneye benlik ve bütünlük, babaya da güven duygusu kazandırıp çiftlerin birbirlerine karşı olan sorumluluk duygusunu da arttırmaktadır. Doğum ile birlikte dünyaya gözlerini açan bireyin hem ailesine hem de toplumuna faydalı ve hayırlı bir insan olması için bütün imkânların adeta seferber edildiği bilinmektedir.

Dünyaya gözlerini açan her bebek yalnızca anne ve babasını değil içinde yaşadığı toplumun tüm aile fertlerinin de sevinci olur. Çünkü her doğum o toplumun fert sayısını arttırmakta ve soyun devamı için önemlidir. “Çocuk ocağı tütürür. Çocuk evin meyvesidir.” Sözleri de toplumun bu konudaki değer yargısını bize açıkça göstermektedir. Çağlar boyu doğuma ve onun kendi bünyesi içindeki evrelerine birtakım geçiş töreleri ve törenleri eşlik etmiştir. İnançlar ve gelenekler, insanları

gebelik öncesinden başlayarak birtakım âdetlere uymaya ve bu âdetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Doğum olayının yüzlerce âdet, inanç ve büyüsel özlü işlemle örtülü olduğu görülmektedir (Artun, 2010: 126). Hamilelik bireysel bir olay olduğu kadar, aileyi topluma bağlayan ve ailenin sürekliliğini sağlayan bir süreç olduğu için aynı zamanda toplumsaldır. Dolayısıyla kadının hamile olduğu anlaşıldığında kendisinden başlayarak sırasıyla ailesini, yakın çevresini ve toplumu ilgilendiren bir süreç başlamış olur. Kadın, hamileliği ile birlikte aile içinde ve toplumda o ana kadar sahip olduğu rol ve statüsüne bir yenisini ekleyecektir. Bu yüzden hamilelik, kadın için, biyolojik olduğu kadar psikolojik ve sosyal açıdan da önemli bir geçiş dönemidir (Ercan, 2002: 57). Gebelik sırasında önem verilen hususlardan birisi de doğacak çocuğun cinsiyetidir. Bebeğin cinsiyeti konusunda, anne ve babanın isteğinin dışında, kişinin bağlı bulunduğu ailenin veya toplumun isteği de ön planda yer alır. Türk kültüründe genel olarak ilk çocuğun erkek olması istenir. Bu durum, gebe kadın üzerinde büyük bir baskı yaratır ve çocuğun cinsiyetini etkileyeceğine inandığı bazı şeyleri yapmaya çalışır. Bunlardan bazıları şunlardır: Adak ve kurban adanır. Yatırlara, hocalara gidilir. Kadın cinsel birleşme sırasında sağına yatar, sağından kalkar. Gelinin yatağında erkek çocuk yuvarlanır. Bunların dışında “Allah’ın bileceği iştir.” diyenler de vardır. Kız çocuk isteyenler ise yukarıda saydığımız işlemlerin bir bölümünü aynen bir bölümünü de tersinden yaparlar (Örnek, 2000: 136). Hamile iken ölen bir kadın şehit kabul edilir. Allah’ın sıfatları içinde (Rahim) esmasının taşıyıcısı kadındır. Bu yönüyle kadın, yaratıcılık özelliğine sahiptir. Kadının yaratıcılık özelliği sebepler yolu ile meydana gelir. Burada anlatılmak istenilen sebep; erkekteki tohum hücresinin kadındaki yumurtalık hücresinin içerisine girmesi ile meydana gelen olaydır. Rahim dediğimiz bu bölgede soyun devamı olan bir canlının oluşmasına hamilelik diyoruz. Ovakent Özbeklerinde doğum, evdeyse hamile kadının yanında bir ebe ve iki yardımcı bulunmaktadır (KK18, KK19). Doğum, hastanede olacak ise gelinin annesi, kız kardeşi, kayınvalidesi veya görümcesi doğum sonrası için hazır beklemektedirler (KK21, KK22, KK24).

2.1.3. Doğum Sonrası

Doğumların insanların hayatında önemli bir yeri vardır. Daha hamileliğin başlangıcından itibaren her döneminde başvurulmuş uygulamaların temelinde çocuğun sağlam ve sağlıklı olarak dünyaya gelmesini sağlama amacı vardır. Doğum olayı gerçekleşikten sonra hem anne hem de çocuğu korumak amacıyla çeşitli pratikler uygulanır (Artun, 2010: 147). Uygulanan pratiklerden ilki bebeğin ağılatılmasıdır. Doğum gerçekleşikten sonra göbeği kesen ebe dualar okuyarak ve iyi dileklerde bulunarak bebeğin göbeğini keser (KK1, KK3, KK9, KK10, KK11, KK18, KK19). Doğum yapan kadına komşuları ve akrabaları et çorbası (haşlama) getirirler. Doğum yapan kadın kırkı çıkana kadar hep et haşlama yer. Et kadına güç ve kuvvet verir ve çabuk ayağa kalkmasını sağlar. Yeni doğum yapan kadına yeşillik ve mercimek yedirmesler. Un, su ve şekerle “*bulammaç*” yapıp yine komşuları tarafından getirilir. En önemlisi de doğum yapan kadına mutlaka çift sayıda (2,4,6,10) olmak üzere yumurta getirilir. Yumurta doğurganlığı sembolize ettiği için yeni doğum yapmış kadına mutlaka getirilir. *Nabat* şekeri özellikle esmer olanını doğum yapan kadın çok tüketir böylelikle sütünün çoğalacaktır (KK3, KK18, KK22, KK23). “*Ovakent Özbeklerinde ad alma çok önemlidir. Bebek doğduktan sonra çok beklemeden iki üç gün içerisinde adı konulmaktadır. Ad koyulacağı gün durumu iyi olanlar koyun kurban ederek yemek yapar. Durumu çok iyi olmayan tavuk keserek yemek yapar. Yapılan yemekte kalabalık konu komşu herkes gelir. Yemekler yenilir ardından molla duasını eder. Mollaya bebeğin ailesi hediyeler verir*” (Türkan ve Çiloğlu, 2021: 72).

Bebek *tüvekli* beşik denilen bebeğin altının bağlanmasını gerektirmeyen bir beşikte yatar. *Tüvekli* beşikte büyüyen bebeğin daha sağlıklı olacağı düşüncesi vardır. Bu beşikte yatan bebeğin altı pişik olmaz (KK17, KK18, KK19). Eraslan (2016: 40), yapmış olduğu çalışmada, beşiğin kullanım alanının yaygın olmasını kolay taşıyabilen, güvenli, ham maddesi doğadan temin edilebilen, rahat ve göçebe yaşama uygun olma özellikleriyle ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda göçler yaşamak zorunda kalan Özbeklerin ağaçtan yapılmış olan beşiği kullanmaları oldukça dikkat çekicidir.

Annesi bebeğini beşikte uyuturken;

Anasining yoldaşi, alla-ya

Atasining qoldaşi, alla-ya

Yoldaşıma yol bolsin, alla-ya

Annesinin yoldaşi, ninni ey,

Babasının yardımcısı, ninni ey,

Yoldaşıma yol olsun, ninni ey,

Yol degani mol bolsin, alla-ya

Yol dediğin bol olsun, ninni ey.

Alla-ya, alla.

Ninni ey, ninni.

Diyerek bebeğinin ağlamasını durdurup onu uyutmaya çalışır (KK1, KK3, KK32, KK47).

Ovakent Özbeklerinde aynı zamanda bebek için beşik toyu da yapılmaktadır. *“Yapılan toy, bebeğe yeni evine hoş geldin kutlamasıdır. Koyun kesilir, şölen yapılır, şölen bir gün sürer. Ovakent Özbeklerinde ise beşikler, geleneksel olarak ahşap ağaçtan yapılır. Tüvekli beşik şeklindedir. Bu beşikte bebeğin altı bağlanmaz ve beşik, bebeğin altının temiz kalacağı şekilde yapılmıştır. Toya gelen misafirler, bebeğe hediyeler getirir. Getirilen hediyeler bebeğin beşiğinin etrafına koyulur. Misafirler, bebeğin beşiğine birer parça ip bağlar. Bu ip, bebeğin uykusunun kaçmaması ve beşiğe bağlanması için yapılmaktadır. Toyda aynı zamanda çocuklara şeker dağıtılır çocuklar sevindirilir. Toy sonunda aksakallı bir büyük ya da mama (nine) bebeğin sağlıklı büyümesi ve ailesine vatanına hayırlı evlat olması için dua eder”* (Türkan ve Çiloğlu, 2021: 72). Beşik her toplumda doğan bebek için önemli olduğu gibi Ovakent Özbeklerinde dünyaya gözlerini açmış olan bebek içinde oldukça önemlidir. Çünkü beşik bebeğin dünyadaki ilk evi olarak nitelendirilmektedir.

“Bebeğin ilk saçının kesilmesi ise “saç toyu” olarak kutlanmaktadır. Bebeğin ailesi tarafından kurbanlar kesilir ve pilavlar pişirilir. Bebeğin ilk saçı altı aydan sonra kesilebilmektedir. Eskiden saçı kesilen çocuğun sacı ağırlığınca gümüş ya da altın verilirken günümüzde kesilen saçlar toprağa gömülür. Toya gelen misafirler bebeğe hediyeler getirmektedir” (Türkan ve Çiloğlu, 2021: 73). Bebeğin saçının kesilmesi ile ilgili Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde de benzer uygulamalara rastlanılmıştır.

Kırk çıkarma adeti hemen hemen Anadolu’nun her bölgesinde görüldüğü gibi Ovakent Özbeklerinde de görülmektedir. Bebeğin ve annenin kırkı çıktığında banyo yaparak hazırlanır ve yakın akrabalarından birine misafirlğe gider. Anne ve bebek gittiği eve hediye götürür aynı şekilde ev sahibi de bebeğe hediye verir. Kırkı çıktığında yine mısır patlatılarak dağıtılır. Komşular bu sayede bebeğin kırkının çıktığını anlar. Bebeğin kırkı çıktığında yüksek bir yere çıkartılır. Bebeğin rızkının ve mertebesinin yüksek olması için bu uygulama yapılır (KK1, KK3, KK10, KK17, KK19). Kırklama, doğum olayından sonra anneyi ve çocuğu, maddi manevi kirlerden

arıtmak, topluma katılmalarını sağlamak, hastalıklardan, uğursuzluklardan, kırk basmasının tehlikelerinden korumak amacıyla yapılan bir halk uygulamasıdır. Anadolu’da yaygın olarak uygulanan bu âdete genelde kırklama denir. Bunun dışında “*kırk dökme*”, “*kırk çıkarma*” isimlerine de rastlanır. Kırklama uygulaması genellikle doğumdan sonraki kırkinci günde yapılır. Ancak yedi, yirmi, otuz, otuz yedi, otuz dokuz ve kırk birinci günlerde yapıldığı yöreler de mevcuttur. Bu günlerde yapılan kırklama işlemi, kırkinci günde yapılan kırklama işlemiyle aynıdır (Erk, 1976: 101). Kırklamadaki asıl amaç suyun temizleyici özelliğinden faydalanarak annenin ve bebeğinin hem bedensel hem de ruhsal olarak arınmasını sağlamaktır.

Ovakent Özbeklerinde ise sünnet erkek çocuğunun erkeklığe ilk adımı atması bakımından önemlidir. Bu bağlamda ilgili toplumda törenler yapılmaktadır. Ovakent Özbekleri erkek çocuklarını genellikle 5-6 aylıkken sünnet ettirmektedir. Çocuğun aklı yettiği zaman korkacağı düşünülmektedir. Sünnet olan çocuk için tıpkı düğün toyu gibi tören düzenlenir. Kurban kesilir, Özbek pilavları pişirilir misafirler eşliğinde yenilir. Dep çalan kadınlar dep çalarak eğlenirler (Türkan ve Çiloğlu, 2021: 73). Sünnet düğünü geçmişten günümüze Anadolu’nun da çeşitli bölgelerinde yapılmaktadır.

Ovakent Özbeklerinde doğum olayının gerçekleşmesinde baştan sona birtakım halk inanışları vardır. Bu inanışlar genel hatlarıyla şöyledir:

Hamile kadının karnı yukarı doğru ve sivri ise oğlan; aşağı doğru ve yaygın ise kız doğurur (KK1, KK3, KK10, KK18, KK19).

Hamilenin gebelik sürecinde yüzü lekelenirse kız; yüzü güzelleşip parlarsa oğlunun olacağı düşünülür (KK3, KK9, KK11).

Gebe kadının kalçası büyük ve genişlerse kız; kalçaya oranla karın daha çok büyürse oğlan doğuracağına inanılır (KK11, KK14, KK15).

Hamilenin makas üstüne oturursa kız, bıçak üstüne oturursa erkek çocuk doğuracağına inanılır (KK3, KK16, KK15).

Hamile kadına fark ettirmeden başına tuz atıldıktan sonra kadın, elini ilk olarak ağzına götürürse kız, burnuna değirse erkek çocuk doğuracağına inanılır (KK14, KK17, KK18).

Hamile bir kadın herhangi bir şeyi canı çektiğinde onu yemezse olayı düşünmeden ilk neresini kaşırsa o yiyeceği anımsatan bir lekenin bebeğin vücudunun

bir yerinde oluşacağına dair bir inanç vardır. Halk arasında bu lekeler, doğum lekesi olarak da adlandırılır KK1, KK3, KK18).

Çocuğun yarık dudaklı olacağı düşüncesi ile hamile gelinlerin tavşan görmesi istenmemektedir (KK16, KK18).

Çocuğun patlak (pörtlek) gözlü olacağı düşüncesi ile balığa baktırmazlar KK3, KK15, KK17, KK45, KK46).

Cenaze ve başsağlığına hamile gelinler götürülmez. Cenazeye giden birisi loğusa kadının yanına gelemmez eğer mecburen gelmek zorunda olursa kapı eşiğinde bebek cenazeden gelen kişinin başının üzerinden geçirilir. Bu sayede cenazeden gelen kişinin oradan gelirken peşine takmış olduğu hastalık ve kötü ruhların gideceği düşünülmektedir (KK1, KK3, KK50, KK52).

Komşu kadınlar lohusa geline nabat şekeri ve çift sayıda olmak şartıyla yumurta getirirler. Nabat şekeri kadının sütünü arttıracaktır. Yumurta ise doğurganlığı sembol eder kadının daha çok bebeği olması için getirilir (KK3, KK54, KK56, KK59).

İki kırklı yeni doğum yapmış kadın aynı ortama gelmemeye dikkat eder. Eğer karşılaşılırsa üzerlerinde bulunan metal nesneleri değiştirirler bu genelde iğne olur (KK1, KK56, KK51, KK60).

Düşük yapmış olan kadın yeni doğum yapmış kadın yanına gitmez onun ağırlığının hastalığının ona çökeceğine inanılır (KK3, KK48, KK49, KK60).

Al basması inancı Anadolu'nun hemen hemen her yerinde olduğu gibi Ovakent Özbeklerinde de vardır. Korunmak için bebeğin baş ucuna küçük ekmek koyulur. Kapının üst kısmına Kur'an-ı Kerim koyulur. Kadın temizliğine dikkat eder. Etmezse bu kötü şeylerin çoğalacağı düşünülür (KK3, KK51, KK54, KK55).

Loğusa kadının ve bebeğin korunması için bebeğin yastığının altına bıçak koyarlar. Tütsü yakarlar. Kadın kırkı çıkmadan evden çıkması gerekiyorsa bebeğin kolunun altına ekmek koyarlar ve sıkıca tuttururlar yüzünü de kapatıp çıkarırlar. Kadın ve bebeği bu şekilde korunur (KK1, KK43, KK45, KK46).

Kız çocuk doğduktan sonra arkadan doğacak olan kardeşi erkek olsun diye doğan kız bebeğe Dursun (Bestigül) adı koyarlar. Erkek olursa Tokta (Dursun) artık olmasın diye koyarlar (KK1, KK3, KK9, KK10, KK11).

Doğan bebekte doğum lekesi varsa isminin başına hal (Haldan, Halmurat) eki getirilir (KK1, KK11, KK14, KK46).

Fazlalık olduğu zaman altı parmaklı ya da büyük et beni olduğu zaman bebeğin adını *Ziyat* koyarlar o fazlalığın gideceği düşünülür (KK1, KK3, KK9, KK10, KK45).

İlk dişi çıktığında buğday kavurması, patlamış mısır ve şeker karıştırıp torbalara koyularak komşulara dağıtılır. Patlamış mısır patlatılmasının sebebi bebeğin dişinin kolay çıkması içindir, Çocuğun ayağının arasından haşlanmış yumurtalar yuvarlanır. Ömrünün bereketli olması istenir (KK1, KK3, KK14, KK45, KK46).

İlk saçını dedesi keser ve dedeye de hediye verilir. İlk kesilen saçın ağırlığınca altın sadaka çıkarılır. Misafirler çağırılır yemekler yenilir, eğlence tertip edilir (KK1, KK14, KK15, KK45, KK54, KK55).

Çocuk yeni yürümeye başladığında ufak külçe ekmekler yapılır iki ayağının arasından yuvarlanır. Çabuk yürümesi için yapılır. Yürümeye başladıktan sonra mısır patlatılır içine çerezde konulur komşulara dağıtılır (KK1, KK3, KK14, KK55, KK60).

Çocuğu olmayan kadın dastrahan (sofra bezi) örüldükten sonra kesilip tezgâhtan alınırken altından geçirilir (KK15, KK16, KK17, kK18).

2.2.Evlilik

Evlilik; toplumların hukukunun, dininin, örf ve âdetlerinin belirlediği kurallara uygun olarak bir kadın ve bir erkeğin yeni bir aile oluşturmasıdır. Dilimizde evlenme veya evlendirme terimleri, evlenen erkek veya kadının ayrı bir yuva ve aile kurması anlamına gelir. Her toplumun kendine ait farklı evlilik kuralları ve merasimleri vardır. Ancak hepsinin amacı ve ortak noktası yeni bir aile kurmaktır. Bu nedenle evlilik olayının hem bireysel hem de toplumsal boyutu vardır. İnsanlar, içinde bulundukları toplumların kurallarına göre evlenmek zorundadırlar. Evlilik, birey için hayati önem taşır. İnsanın hayatındaki en önemli dönüm noktalarından birisi evliliğdir. Her toplumda eş seçiminde ve tercihinde çeşitli kıstaslar belirlenmiştir. Bu kıstaslara bakıldığında kadında ve erkekte soy, sop, aile, ekonomik durum, fiziki güzellik (kadında), dinî inanç ve meslek gibi özellikler aranmaktadır. Ayrıca bu özelliklerin yanında kırsal bölgelerde kadınların çalışkanlığı, iş becerileri, el becerileri, misafir ağırlama, hizmet ve saygı gibi özellikler önem taşırken erkeklerde çalışkanlık,

dürüstlük ve güvenilirlik aranır (Türkan, 2015: 443). Genel olarak aile kavramı ile farklı soylardan gelen ve birbirleriyle kan bağı ilişkisi olmayan, genellikle özel ve ayrı bir konutta kendi çocuklarıyla oturan bir erkekle bir kadının oluşturduğu birim kastedilir. Aile, sosyal grupların tabii ve en ilkinin teşkil eder (Türkdoğan, 1991: 5). Evliliğin temelini oluşturan aile ve aile kurmayla ilgili ritüellere, insanlık tarihinin ilk dönemlerinde bile rastlanır. Tören ve ritüeller, bağlı bulunduğu kültürün kuralları ve kalıplarına uydurularak gerçekleştirilir. Evlenme hadisesi tören, töre, âdet, gelenek, görenek ve inanmalar bakımından zengin bir tablo çizer (Çopuroğlu, 2000: 164).

İnsan ömrünün ikinci geçit dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan birlik ve dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli olay gözüyle görülmüştür. Evlilik, aile hayatının kurulmasına dair atılan en önemli adımlardan ve hayatın dönüm noktalarından biridir. Aile, toplumsal hayatın çekirdeğini oluşturur ve bu çekirdeğin oluşması, evlenme olgusu ile meydana gelmektedir. Evlilik toplumun devamlılığı ve yeni nesillerin oluşması bakımından hayatın bir parçasıdır. Bu bakımdan her toplumda olduğu gibi Özbek toplumu da evliliğe çok önem vermektedir. Türkiye’de kültürel değişimlerin sık görüldüğü Hatay ilinde tanışıp evlenme giderek yaygınlaşırken, gelenekselliğin ağır bastığı ilçe ve köylerinde çok farklı evlenme biçimlerine rastlanılmaktadır. Bilhassa da Ovakent mahallesinde yaşayan Özbek toplumu oldukça kapalı bir yapıya sahip olmakla beraber günümüzde dahi farklı topluluklardan kız alıp vermeleri çok azdır. Özbeklerin Hristiyan, Alevi Arap ve Türklerle evliliği hoş karşılamadıkları kaynak kişilerimiz tarafından belirtilmiştir (Eraslan, 2015: 150; KK15, KK16, KK17, KK18, KK25) Saha çalışmasında edindiğimiz bilgiler neticesinde Özbeklerin kendi içlerinden kız alıp vermekte olduğu görülmüş olup başka boydan olan ailelerden de kız alıp vermek istemedikleri de öğrenilmiştir (KK1, KK3, KK10, KK15, KK16, KK52). Kapalı bir toplum olarak yaşamlarını sürdüren Ovakent Özbekleri gerek yaşayıp göç ettikleri Afganistan gerekse Türkiye’ye gelirken konakladıkları İran ve Pakistan gibi ülkelerin kültürlerinden etkilenecek evlilik gelenek ve göreneklerinde sentez bir kültürü ortaya çıkarmıştır. Bu farklılık farklı ulusların harmanlanıp kendi etnik kimlik ve kültürlerini yaşatmaya çalışmasındandır. Bu etnik kültürlerden birisi Hatay’ın Ovakent mahallesinde yaşamlarını sürdüren Özbeklerdir.

Geleneksel Özbek yaşamında doğumdan ölüme kadar üç önemli evreden biri olan evlilik ise toplumun birlik ve beraberliğinin bir göstergesi olarak oldukça önemlidir. Özbekler için evlenip yuva kurmak oldukça önemlidir. Bir genç kız ya da erkek ortalama 15-16 yaşlarında evlenmelidir. 19-20 yaşında olan bir kız henüz evlenmemişse kocamış (evde kalmış) gözüyle bakılmaktadır (KK18, KK19, KK20). Günümüzde her ne kadar bu durumun değiştiği gözlenirse de genel olarak yine erken yaşta evlilikler daha çok görülmektedir. Ovakent Özbeklerinde evlilikler genelde tek türde olup görücü usulü yapılmaktadır. Yörede akraba evliliği de oldukça yaygın görülmektedir. Oğlu olan ailenin ilk etapta yakın akrabalarının kızına talip olduğu görülmektedir. Genç evlilik çağına gelmiş kızlar sokakta rahatça dolaşamaz bu sebepten dolayı evlilik çağında oğlu olan anneler oğullarına gelini genelde bayram da ya da düğünde bakar. Bilhassa Kurban ve Ramazan bayramlarında genç kızlar ev ev toplanarak yeni evlenmiş olan gelinlerin evlerine ziyarete giderler ve burada oğluna eş arayan anneler kızları görür ve beğenir. İlk etapta kayınvalide oğluna kız bakar ve beğenir çok değil daha yakın zamana kadar nişanlı çiftlerin görüşmesi Özbeklerde hoş karşılanmamaktaydı. Birbirlerini düğün zamanı gören çiftler de olmuştur (KK1, KK3, KK14, KK54, KK55, KK60). Özbeklerde evlilik çeşitlerinden biri de beşik kertmesidir. Beşik kertmesi iki küçük bebeği olan ailenin çocuklarını büyüdükleri zaman evlendirecekleri anlamında birbirlerine söz vermesi ve kız bebeğe erkek bebek ailesinin altın küpe ya da bileklik takmasıyla birbirlerine sözlerini vermesi şeklinde gerçekleşir (KK3, KK9, KK10, KK11). Ancak günümüzde beşik kertmesi yok denecek kadar azalmıştır. Bunun sebebi ise beşik kertmesi yaptıktan sonra gençlerin birbirleri ile anlaşamamasıdır. Kız isteme töreninde kadınlar ve erkekler daima ayrı oturmaktadır. Kızını verirken bundan 5-6 sene öncesine kadar anne ve baba kızına fikrini sormazken şimdilerde kızların fikri alınmaktadır (KK9, KK54, KK60). Kaynana adayı tarafından kız beğenildiği takdirde savcı denilen ailenin ve mahallenin ileri gelen büyükleri tarafından kızın ailesine evlilik fikri belirtilir. Savcılar kızın babası ile gidip konuşurlar başlık parasının ne kadar olduğunu öğrenirler. Başlık parası geçmişten gelen bir gelenek olarak devam etmektedir. Alınan başlık parası ile kızın çeyizleri alınmaktadır (KK25, KK54, KK60). Savcılar kızın ailesi ile görüşüp konuştuğundan sonra netice bir karar beklemek üzere evlerine giderler. Kız evi kızını hemen öyle kolay vermemektedir. Oğlan evinin en az üç defa kız evine gidip gelmesi gerekmektedir (Eraslan, 2015: 113; KK29, KK30, KK54). Nihayetinde kız tarafı kızını vereceği zaman oğlan evindeki savcılara haber gönderir (KK3, KK4, KK5, KK52,

KK54). Kız isteme sonucunda büyükler karara varıp çocuklarının sözünün olacağı günü kararlaştırır. Aynı zamanda isteme töreninde yapılacak olan çeyiz de aileler tarafından paylaşılır ve düğüne kadar her iki taraf da üzerine düşen hazırlığı yapar. Söz günü geldiğinde ise oğlan evi kız evine başta nebat şekeri, gofret, çikolata, *kallama* ve *petir* yaparak götürür (KK14, KK15, KK16, KK54). Aynı şekilde kız evi de kendi hazırlıklarını yapar. Ovakent Özbeklerinde söz merasiminin en önemli tatlısı kallamadır (KK1, KK3, KK9, KK10). Söz töreninde yüzükler bir büyük tarafından takılır.

2.2.1. Evlilik Öncesi

Her toplumda olduğu gibi Ovakent Özbeklerinde de evlilik öncesi yapılması gereken birtakım uygulamalar ve hazırlıklar mevcuttur. Evlilik öncesinde en önemli uygulamalardan biri de düğüne davettir. Boratav, *“Düğün topluluk bir olaydır. Genç erkekle genç kızın -ve dolayısıyla onların ailelerinin- yeni bir bağla birbirine bağlanmalarının bütün toplulukça bilinmesi ve topluluğun da katıldığı törenlerle bu bağın pekiştirilmesi gerekir. Daha dar bir çevre içinde geçmiş olan önceki kesimlere karşılık, asıl düğün gösterilerine mümkün olduğu kadar çok insanın katılmasını ister”* (1969: 176). Aynı şekilde Ovakent Özbeklerinde de düğün toplumu birleştiren ve birbirine bağlayan bir gelenek olarak oldukça önemlidir. Düğüne evlilik öncesinde uzak yakın bütün mahalle halkının katılımı için davetiyeler verilir. Anadolu’da da yaygın olan *okuntu* geleneği Ovakent’te de görülmektedir. Düğüne davet edilen misafire kumaş hediye edildiği görülmüştür

Söz ve düğün arasında bayram olduğu takdirde oğlan evi kız evine hazırlamış olduğu şekerlemeleri (*kallama*, gofret ve nebat şekeri) alarak gelini ziyarete gider. Düğün öncesi en önemli hazırlıklardan biri de döşek merasimidir. Oğlan evi tarafından alınan pamuklarla komşular ve akrabalar toplanarak döşek ve yorganları yapar. Komşular ve akrabalar döşek yapmaya gelirken aynı zamanda geline hediyeler getirmektedir. Özellikle basma ile yapılan Özbek işlemelerinin olduğu *süyenme* yastığı denilen yastıklar çeyizde oldukça önemlidir (KK3, KK9, KK10, KK52, KK54). Gelinin yorganı Özellikle nakışlarla sırmalarla işlenmiş olmalıdır. Yorganı döşeyen kimsenin evliliği yolunda olmalıdır. Çocuğu olmayan, nişandan dönen yahut boşanmış kimse gelin yatağına yaklaşamaz. Kimi gelinler sözlükten kaynanalarından utandığı

yahut ondan hediye beklediği için kaynanasına görünmez. Bu durum evlendikten sonra da devam edebilir (KK1, KK3, KK10, KK18, KK55). Düğün yaklaştığı zaman geline oğlan evi tarafından *dokkuz* kat adı verilen kıyafet töreni yapılır. Geline en az dokuz çeşit kıyafet alınır ve bohçalara konularak götürülür. Aynı zamanda geline oğlan tarafının akrabaları da hediyeler götürür. Kız evi de bu hediyelerin karşılığı olarak da mat evinden gelen misafirlere hediyeler verir (KK34, KK35, KK36, KK37).

2.2.2. Evlilik Sırası

Düğün anında her toplumda olduğu gibi Ovakent Özbeklerinde de düğüne davet edilen misafirin rahatlığı ön plandadır. Düğün sahibi tarafından misafirlere yatacak evler ve yenecek yemekler hazırlanır. Daha önce de belirtildiği üzere Özbek geleneğinde en önemli unsur yemektir. Sabahın ilk ışıklarıyla düğün için yapılması planlanan yemekler pişirilmeye başlar. Anadolu'nun pek çok yerinde de misafire verilen önemi ve değeri düğün törenleri görmekteyiz. Bu bağlamda Ovakent Özbeklerinin de kendi gelenekleri içerisinde gerçekleştirdikleri uygulamalar tespit edilmiştir.

Ovakent Özbeklerinde düğünün en önemli unsuru yemektir. Düğüne gelen misafirler asla yemek yemeden gitmemelidir. Şekerlemeden yemeğe her şey tamam olmalıdır. Söz zamanı aileler tarafından belirlenen koyun adedince düğünde koyun hazır bulunur. Koyunlardan yarısı kız evine götürülür yarısı oğlan evinde kalır. Oğlan evinde düğün sabahı kesilen koyun haşlama yapılarak kız evine defler çalarak ve maniler eşliğinde götürülür. Kız evinde hazırlanan sofrada yemekler yenilerek tekrardan oğlan evine gelinir. Akşamına eğlence olacağı için kadınlar ve erkekler hazırlanır. Ovakent Özbeklerinde kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yerlerde birbirlerini görmeyecek şekilde eğlenirler. Bu durum oldukça önemlidir kadınlar mahrem olan kişilere asla görünmemektedir (KK1, KK2, KK6, KK11, KK15). Gelinin aynı zamanda kına gecesi de bu gecedir. Manici kadınlar tarafından söylenen türkü ve manilerle eğlenceler devam eder. Gecenin bir bölümünde yalnızca damat kadınların arasına gelerek gelin ile oynar ve gider (KK18, KK45, KK46, KK47, KK48). Eğlence bittikten sonra imam nikahının kıyılması gerekmektedir. Medrese hocası tarafından gelin ve damadın vekili eşliğinde nikah kıyılır (KK36, KK37, KK38). Nikah kıyılırken damadın vekili gelinden gelinin vekili de damattan evet sözünü duymalıdır. Her iki tarafta birbirinden evet sözünü duyduktan sonra nikah kıyılır (KK19, KK20). Bu

durumda bazen gelinin vekili gelin adına bahşış ister ve nikah için evet der. Nikah esnasında nikahı kıyan imam gelinin *mehirini* sorarak nikah akdini gerçekleştirir (KK18, KK19, KK20, KK21). Nikah sonrası gelin ve damada ayna tutularak birbirlerinin yüzlerine bakması istenir (KK18, KK25). Bir başka uygulama olarak da iğneye geçirilmiş olan iplikle gelin ve damadın kıyafetlerinin omzundan birbirlerine bir iplik geçirilmesidir (KK23, KK24, KK25, KK26, KK27, KK28). Eğlence sonrası kıyılan nikahtan sonra damat ve arkadaşlarına *Dokkuz* tabak adı verilen sofraya kız evi tarafından hazırlanarak ikram edilir. Bu sofrada mutlaka dokuz çeşit yiyecek olmalıdır (KK21, KK22, KK23, KK55, KK56, KK58, KK59, KK60, KK61).

Özbek pilavı, etli kavurma /ilikli kavurma, kallama/Katlama, Özbek mantısı, samsa (Kat kat açılır fırında yapılır içine et koyulur.), sarma, kesken aş (Hamur yoğrulur, incecik açılır erişte gibi kesilir. Haşlanır nohut, fasulye, soğan domates biber yaprağı ile pişirilir içine biraz yoğurt koyulur.), lahmacun, süt pirinç (Sütlaç) üzerine tereyağı dökülerek şeker serpilir, kaynatılmış yumurta özellikle yumurta olur. 50-60 yumurta haşlanır. Yumurta bereketi ve çok çocuğu sembol eder, çeşit çeşit meyveler ikram edilir (KK3, KK9, KK13, KK15, KK52, KK54). Gece bu şekilde sona ererken damat bu gece gelin evinde kalır. Damada beyaz nevresim örtülü döşek açılır. Bunun akabinde mama (nine) *payandaz* adı verilen beyaz nevresime yatarak ölü numarası yapar herkes mama öldü diye feryat eder. Damat *payandaz* üzerine bahşış atar attığında mama dirilir (KK2, KK10, KK15, KK52, KK53). Damat sabah kalktığında yattığı döşeğe de bahşış bırakmak zorundadır (KK3, KK15, KK16, KK17, KK22).

Gelin çıkarma töreni ise *dokkuz* tabak merasiminin sabahına yapılır. Kız evi haşlama yapar, *kallama* ve tatlılarla oğlan evine gelinin çeyizini götürür (KK18, KK56, KK57). Oğlan evinde koyunlar kesilerek kazan kazan Özbek pilavları yapılır. Gelini almaya giderken maniler türküler eşliğinde gidilirken damat gelin almaya gitmez (KK58, KK59, KK60). Gelin evine gelindiğinde gelini babası ve annesi evden çıkarır. Gelinin beline iki tane Özbek ekmeği bağlanır (KK19, KK20, KK21, KK22, KK23). Babası ve büyük teyzesi yahut halası gelinin koluna girerek başının üzerinde Kur'an-ı Kerim tutarak kapıdan çıkararak gelini, kayınbaba ve kayınvalideye teslim eder (KK19, KK20, KK21, KK23). Gelini genç birisi baba evinden çıkaramaz. Gelin oğlan evine geldiğinde arabadan inmeden kurban kesilir. Kesilen kurban gelin arabasını kim sürdüyse ona verilir. Gelin arabadan inmeden önce kayınvalidesi ve kayınbabasından hediye ister öyle iner (KK19, KK20, KK23, KK24, KK25, KK26).

Gelin indiğinde başından şeker ve buğday karışımı olan saç serpilir, kapıdan girerken başında Kur'an-ı Kerim tutulur (KK19, KK26, KK27, KK28). Gelinin yanında bir akrabası gelir ve bu akraba gelini teslim ettikten sonra oğlan evinden bahşışını alarak gider (KK43, KK44, KK45, KK46, KK52).

2.2.3. Evlilik Sonrası

Evlilik öncesi ve anı olduğu gibi sonrasında da geleneksel bağlamda uygulanan birtakım pratikler mevcuttur. Anadolu'nun pek çok yerinde görülen el öpme geleneği Ovakent Özbeklerinde öncelikle *bitaçar-gelin selamlamaya* bırakır daha sonra el öpme yapıldığı görülmüştür.

Gelin geldikten sonra yapılan en önemli tören "*bitaçar- gelin selamlama*" yapılıdır. Bu törende ilk selam Allah için yapılır (Eraslan, 2015:98; KK29, KK30) Gelin, büyüklerden başlayarak herkese tek tek dizleri üzerine çökerek herkese selam verir (KK24, KK25, KK28, KK44, KK45). Manici kadınlar def çalarak maniler söyler gelinde selamını verir. Bu manilere örnek olarak:

"Pazara gidip yumurta yiyen

Kadınından dayak yiyen

Dayısına bir selam" (KK24, KK25, KK28).

"Bıyıklarını düzerek gelen

Dayısına selam" (Eraslan, 2015: 99; KK23, KK24).

Selam töreni bittikten sonra büyük bir kazanda Özbek pilavı yapılarak gelinin önüne koyulur. Gelin bu kazanı açarak öncelikle kayınvalidesine ikram eder daha sonra diğer büyüklerine ikram eder (KK29, KK32, KK35, KK95). Bu gelinin büyüklerine göstermiş olduğu saygıyı bize göstermektedir. Tören sonunda ise küçük erkek bir çocuk elma ağacının çubuğu ile gelinin yüzündeki örtüyü açar (KK18, KK19, KK20, KK21). Bu ritüelden ötürü törenin adı bit açardır. Özbeklerde günümüzde unutulmaya yüz tutan uygulamalardan biri de "*Çımıldık*" tır. Çımıldık gelin ve damadın ilk gece oturdukları beyaz döşeğe ve odada çekilen perdeye denilmektedir. Eski zamanda evler küçük olduğundan dolayı oğlunu evlendiren aile çımıldık adı verilen perde ile evi ikiye bölmekteydi (KK1, KK3, KK17, KK18, KK19). Günümüzde pek kalmamakla birlikte geleneği devam ettiren aileler de bulunmaktadır.

Düğünden yaklaşık bir hafta sonra gelin ve damadın ailesi hep birlikte gelinin annesi ve babasını ziyarete gider. Bu geleneğe *gelin çağırma* denilmektedir (KK56, KK57, KK58). Burada gelinin ailesi kurban keser ve bütün akrabalar toplanır. Özbek pilavı yapılır. Gelin annesine babasına ve kardeşlerine ufak bir bohçada hediyeler hazırlar (KK17, KK18, KK19).

Yapılan saha çalışması sonucunda Ovakent Özbeklerinde evlilik olgusunun başlangıcından sonuna dek uygulamalar tespit edilmiştir. Söz konusu uygulamalar şöyledir:

Evlenme genel olarak görücü usulü olduğu için gençler kendi isteklerini ya da sevdiği kişileri öne sürememektedirler (KK3, KK4, KK6, KK52, KK54).

Evlilik mahremiyet çerçevesinde yapılmaktadır. Kızlar ve erkekler birbirlerini rahatça göremez aileler kendi istekleri doğrultusunda çocuklarını evlendirmektedir (KK3, KK12, KK15, KK18, KK19, KK52).

Aileler özellikle kendi boy ve sülalelerinden kız alıp vermektedirler. Öncelikli olarak kendi akrabaları çerçevesinde gelin adayı aramaktadırlar (KK18, KK19, KK22, KK23, KK24).

Gelin adayında aranan en önemli özellik becerikli olması ve inançlı olmasıdır (KK24, KK25, KK27, KK52).

Evlilik çağındaki kız ve oğlanın fikri genellikle sorulmamaktadır. Ailelerinin kabul gördüğü kimseler ile evliliğe razı gelmektedirler. Bu durum geçmişe nazaran azalsa da hala devam ettiği de görülmektedir (KK24, KK25, KK27, KK54).

İstenilecek kız önce oğlanın annesi ve kız kardeşleri tarafından görülmeye gidilir. Genelde tanıdık olduğu için kızı zaten daha önceden tanımaktadırlar ancak gelin adayı olarak görmeye gittiklerinde kız gelen bakıcıların karşısına çıkmaz (KK3, KK4, KK5, KK25, KK26, KK27).

Kız istemeye oğlanın babası haricinde sülale büyüklerinden savcılar belirlenir ve kızın babası ile konuşmaya giderler. Kızın babası ile görüşme yapıldıktan sonra savcılar oğlan evine gelirler. Kız babası kızını hemen vermez savcılar en az üç defa kız evine gelip gitmelidir. Savcılar en son geldiklerinde kızın babasından başlık miktarını ve isteklerini de öğrenir (KK3, KK4, KK5, KK8, KK9, KK52, KK54).

Söz merasiminde gelin ve damat yan yana gelmez ayrı odalarda otururlar ve yüzükleri de ayrı ayrı takılır (KK3, KK4, KK6, KK8, KK10).

Söz merasiminde oğlan tarafı kız evine tatlılar ve şekerlemeler götürür (KK1, KK3, KK4).

Düğün öncesinde gelin ve damat kayınbabalarının ve kaynanalarının karşısına çıkmaz. Öyle ki yolda karşılaşırsa dahi selam vermeden yolunu değiştirir. Eğer karşılaşır selam verir konuşursa bu saygısızlık olarak algılanır (KK4, KK5, KK6, KK7, KK52, KK54).

Söz ve düğün arasında bayram olursa oğlan tarafı kız tarafına hediyeler götürür. Maddi durumu iyi olan aileler gelinine koyun kurban dahi etmektedir (KK4, KK5, KK6, KK7).

Düğün öncesinde geline dokkuz kat denilen kıyafet alışverişi yapılır. Burada geline en az dokuz takım kıyafet alınmalıdır (KK4, KK5).

Düğün öncesi oğlan evi tarafından pamuk alınır ve kız evinde gelin döşeği ve yorganı yapılır. Düğün yorgan ve döşeğini boşanmış çocuğu olmayan ya da nisandan dönmüş kişiler yapamaz yapıldığı yere alınmaz. Yorgan yapılırken evliliklerinde şeker gibi şirin ve tatlı olsunlar diye üzerine bayram şekeri serpilir (KK4, KK6, KK9, KK10, KK11).

Gelin yatağında özellikle Özbek geleneksel nakışları işlenir. Olmazsa olmaz işlemler yapılır. Yapılan her rengin ise bir anlamı vardır (KK28, KK29, KK30, KK31).

Gelin yatağında en önemli unsurlardan biri de yapılan yastıklardır. En az otuz yastık yapılmaktadır. Bu yastıklara süykenme yastığı denilmektedir (KK4, KK5, KK6, KK24, KK25, KK26, KK27).

Düğün için en önemli şeylerden biri de koyun alınmasıdır. En az sekiz olmak üzere oğlan evi tarafından düğünde kesilip yemek yapılmak üzere koyun alınır. Alınan koyunların biri düğün sabahı oğlan evinde kesilerek yahni yapılır ve gelin evine yanında dört koyun, pirinç, yeşil çay, nabat şekeri, gofret, meyveler ve şekerlemeler ile gelin evine götürülür. Gelin evi gelen misafirlerini şeker ile yaptığı şerbet ile karşılar ağızları tatlı dilli olması için bu şerbet gelen erkek evine ikram edilir. Aynı zamanda getirilen yiyecekler ve haşlamalar ile sofraya hazırlanır. Kaynana ve

kayınbabaya bilhassa getirilen haşlamanın *jilik* (ilic) kısmı parçalanmadan servis edilmelidir. Aksi halde kaynana ve kayınbaba eti yemez ve kendisine yapılmış bir saygısızlık olarak görür (KK2, KK3, KK4, KK5, KK24, KK25, KK26, KK27).

Düğün günü sabah yenen yemekten sonra akşam eğlencesi için hazırlıklar başlar. Kadınlar ve erkekler birbirlerini görmeyecek şekilde eğlenirler (KK4, KK5, KK6, KK7, KK52, KK54).

Eğlence yerinde kadınlar ve erkekler kendi geleneksel kıyafetleri ile yöresel oyunlarını oynarlar. Düğündeki en önemli enstrüman aleti ise keçi derisinden yapılan def ve ağız kopuzudur. Eski zamandan kalan gelenekleri devam ettirmeye çalışan birkaç yaşlı kadın bu geleneği sürdürmekte ve düğünlerde çalmaktadır (KK52, KK54, KK60).

Eğlence sonrasında kız evinde dini nikah töreni yapılır. Dini nikahta gelin ve damat bulunmaz vekaletlerini verdikleri büyükleri bulunur. İmam her ikisinden de evet cevabını almadığı takdirde nikahı kıymaz. Gelin vekili bu durumda bahşış ister ve nikah için o zaman izin verir (KK4, KK5, KK6, KK7).

Dini nikah sonrası kız evi damat ve arkadaşlarına dokkuz tabak adlı sofrayı açar. Sofrada dokuz çeşit yemek bulunur. Bunların en önemlisi de yumurtadır. Yumurta çoğalmayı sembol ettiği için sofrada mutlaka bulunur (KK1, KK2, KK3, KK4). Sofra toplanırken damat sofrayı kuranlara bahşış bırakır (KK1, KK3, KK4, KK52, KK54). Damat bu gece kız evinde kalır damada döşek açılırken mama yaşlı nine ölmüş taklidi yaparak *payandaz* (beyaz nevresime) yatar. Damat *payandaza* para bıraktıktan sonra kalkar. Damat o gece uyuyup uyandıktan sonra döşegin altına para bırakır ve evine gider (KK1, KK2, KK6, KK7, KK9, KK52, KK54).

Gelin çıkacağı sabah gelinin ailesi bu defa koyunu kesip bütün bir şekilde haşlama yapar kızın çeyizi ile beraber oğlan evine götürür. Götürülen haşlama gelin geldiği sabahına kızın annesi babasına ve misafirlere ilikli bir şekilde ikram edilir. İlikli olmaz ise bu saygısızlık olarak alınır (KK2, KK3, KK4).

Gelinin çeyizi bırakıldıktan sonra gelin çıkış merasimi için hazırlanır. Gelin büyük teyzesi ya da halası ve babası eşliğinde kapıdan çıkarılır. Kapıdan çıkarılırken başı üzerinde Kur'an-ı Kerim tutulur. Gelinin babası tarafından beline iki Özbek

ekmeği bağlanır. Bunun sebebi ise evliliğinde bereketli olsun yokluk görmesin diyerdir (KK2, KK4, KK5, KK6, KK24, KK25).

Gelini alarak oğlan evine gelenler gelin arabadan inmeden kurban keserler bu kurban gelin arabasını süren kişiye verilir. Gelin arabadan inmeden hediye ister bu hediye altın, koyun, inek kimi zamanda ev olmaktadır (KK1, KK2, KK3, KK4, KK14, KK15 KK52, KK54).

Gelin indikten sonra kapıdan girerken başında Kur'an-ı Kerim tutulur (KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK52, KK54).

Gelin artık evlendikten sonra eşinin ailesine selam vermeli saygısını sunmalı bu sebepten ötürü “*Bitaçar*” denilen tören yapılır. Bitaçar yapılırken gelini görmeye gelenler gelinin başının üzerine hediyelerini koyarak gelinin yüzünü açıp selam verir. Aynı zamanda gelin bütün akrabalarına tek tek dizleri üzerine çökerek selam verir. Selam verirken manici yaşlı birisi de def çalarak selam verdiği kişiyi geline tanıtır (KK1, KK3, KK4, KK24, KK25, KK26, KK27, KK28).

Gelin düğünden bir hafta sonra kaynanası, kayınbabası, kayını ve görümcesi ailesine hediyeler alarak ziyarete gider. Bu duruma el öpmesi denilmektedir. Gelin ve damat bir gece gelinin ailesinin evinde kalır (KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK7, KK24, KK25, KK26, KK27).

2.3.Ölüm

Sürekli iç içe, karşı karşıya olunmasına rağmen üzerinde zorunlu kalınmadıkça konuşulmayan bir konudur ölüm. Ölüm ile yaşam arasındaki bağlantı bu iki kavramın tanımlarında kendini çok iyi sergilemekte; yaşamı tanımlamadan ölüm tanımlanamamaktadır. Ölümü genel anlamıyla “yaşamın olmaması” biçiminde tanımlamak çok pratik bir çözüm gibi görünmesine rağmen detaylı bir tanımın yapılamaması da bu konunun gizeminden kaynaklanmaktadır (Türkan, 2012: 3026). Ölüm, ruhun bedenden ayrılması ve “ruhun yükselerek gitmesi” şeklinde tasavvur edilmektedir. Bunun yanında “uçmak, yükselmek, göğe çıkmak, bedeni terk edip gitmek” gibi fiiller ile de ölüm anlatılmaktadır. Ölüm, insanın dünyadaki hayatının sonu ve buna bağlı olarak geçiş dönemlerinin son aşamasıdır. Ölüm olgusu kişisel olmakla beraber toplumu ilgilendiren bir olaydır. Çevresinde birçok âdet, inanma, töre,

tören, ayin ve kalıp davranışlar oluşmuştur (Kalafat, 2009: 66). İnsan; ölümü değil yaşamayı tercih etmekte, ölümden değil yok olmaktan korkmaktadır. Bunun için ölüm, yok olmak değil başka bir dünya olan öbür dünyada yaşama olarak görülmüştür/görülmektedir. Buna bağlı olarak ölen kimsenin, ölen yakının rahat ettirilebilmesi için bazı inanışlar geliştirilmiş ve bazı uygulamalar ortaya konulmuştur (Küçük, 2009: 188). Ölümün bütün insanlık için bir kaçınılmaz son oluşu ve tekrar dirilme inancı, dünyanın her yerinde ölüm çevresinde oluşan âdetlere ve uygulamalara evrensel bir karakter kazandırarak bir kültür hâline gelmiştir.

2.3.1. Ölüm Öncesi

İnsan hayatının tabii bir sonucu olan ölüm olgusu hem bireyler hem de toplumlar için son derece önemli olan bir olgudur. Zira insan yaşamında insanı derinden etkileyen etkenlerden biri de ölüm gerçeğidir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden günümüze uzanan yelpaze içinde insanlığın ölüme ilişkin düşüncelerine bakıldığında, değişmeyen esas fikrin, ölümün bir “son”u sembolize etmesi olduğu görülecektir. Ölüm; eski çağların ilkel insanının dünyasında hayatın sıradan bir olayı gibi her an gerçekleşebilecek bir hadise iken, günümüz modern insanının yaşamında ise hayatın son evresinde, yani yaşlılıkta gerçekleşen bir olay hâlini almıştır (Baudrillard, 2002: 257). Ölüm, hayatın başlangıcı olan doğum ve onu takip eden evlilik gibi safhalarından sonra, halk inançları itibarıyla önemli bir dönemdir. Türklerin, eski ve hâlen mensubu bulundukları dinler itibarıyla inançlarında, ölümle her şeyin bitmediğine, ölümün sadece bir âlem değişme olduğuna, ölümle yok olunmayıp bu dünyadan öteki dünyaya geçildiğine inanılmıştır. Bütünüyle ölümle ilgili inançları incelerken bir tasnif yapmak gerekir ise, ölüm olayı vuku bulmadan evvelki ölümle ilgili inançlar ki, bunlar daha ziyade ölümü haber veren bazı tespitlerle alakalıdır. Bazen görülen bir rüya, bazen bir hayvanın davranışı ölüm habercisi olarak kabul edilir. Böyle hâllerde, çok kere daha evvel göçmüş kimselerden çağrı mesajı alındığına inanılır. Ölüm anında yaşanan bazı olaylarla ilgili inançlar da bir haylidir. Kişi, can verirken takındığı tavır veya geride kalanların bazı tutumları, yeni ölümlerin habercisi veya önlemleri olarak yorumlanır. Gözleri bir türlü kapanmayan ölüünün hasret çekerek öldüğüne inanılır. Keza ölüm olayını takip eden inanç ve uygulamalar da vardır. Bunlar, ölüünün gittiği yerde rahat edebilmesi, cennet gibi iyi ve güzel bir yere gidebilmesi, geride kalanlardan memnun olabilmesine

yönelik birtakım inançlardan kaynaklanan uygulamalardır. Ölüm olayının duyurulmasından defne, mezarın hazırlanmasından, mezarlıktan ölü evine dönülmesine, taziyeye gidilmesine, ölü aşına, yas kıyafetlerine, Yasin okunmasına, ağıt yakılmasına, ölünün ruhu için yapılacak diğer hayır ve hasenata kadar bir seri tatbikat vardır (Kalafat, 2010: 90). Doğum ve evlenmede olduğu gibi, ölüm çevresinde de kümelenen inanışlardan bazıları, tarih boyunca geçerliliğini korumuş, milletler; din ve kültürlerini değiştirseler bile inandıkları bu kültürleri nesilden nesile aktararak yaşatmaya çalışmışlardır.

Tarihsel süreçte, her kültürde olduğu gibi Türk kültürünü belirleyen değer norm, sosyal kontrol öğeleri ve formlar değişikliğe uğramıştır. Birçok kültür ve ritüel özlü işlemin ve pratiğin uygulanmasını gerektiren ölü kültürü, çeşitli bölgelerde yerel özellikler göstermekle birlikte ana çizgisi bakımından aynıdır. Her yörenin kendi inanç, görenek, estetik ve sosyo-ekonomik anlayış ve değerlerine göre değişebilen ama hepsinin özünde insan olan birtakım inanma ve pratikler vardır. Toplumca inanılan bu doğrultudaki her tür inanma ve pratikler, bu etkinliklerin içindedir. İnsanlar geçmişle gelecek arasında bir bağlantı kurmaya çalışmışlardır (Artun, 2012: 256). Doğum ve evlenmede olduğu gibi ölüm olayı etrafında da birçok âdet ve inanma oluşmuştur. Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum bireylerini kuşatan inanmalar, âdetler, törenler ve kalıplaşmış davranışlar başlıca üç gruba ayrılmaktadır. Birinci grupta; öte dünyaya gidişini kolaylaştırmak, onun hem geride bıraktıklarının gözünde hem de öte dünyada mutlu ve saygın bir ölü olmasını sağlamak için yapılan uygulamalar yer almaktadır. İkinci gruptakiler, ölenin geri dönüşünü engellemek, yakınlarına kötülükte bulunmasını önlemek için yerine getirilmektedir. Son grupta toplananlar ise, ölenin yakınlarının ruhsal durumlarını düzeltmek ve onları yeniden topluma dâhil etmek amacıyla yapılmaktadır (Örnek, 2000: 208). İnsanoğlunun var olduğundan beri üzerinde düşündüğü konulardan birisi şüphe yoktur ki ölüm hadisesi olmuştur. Bu bağlamda özellikle insanı yaşatan gücün yani varlığın ne olduğu, ölümden sonra ikinci bir hayatın var olup olmadığı ve ölümden sonraki hayatın unsurları, her daim insanoğlunun zihnini meşgul etmiştir. Böylece söz konusu durum, insan yaşamının her sürecinde kimi zaman inanma ve âdetlere kimi zaman da tabulara sirayet etmiştir.

Halk inanmalarında ölümü önceden haber veren belirtiler arasında hayvanlarla ilgili olanlar geniş bir yer tutar. Hayvanların insanlarda bulunmayan bazı yetenekleri, sezîşleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları, bu türden inanmaların

oluşmasında büyük rol oynar. Evcil ve yabani hayvanların ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmışın dışındaki davranışları, yaklaşan bir ölümün önbelirtisi olarak yorumlanmaktadır. Bu türden hayvanlar içerisinde, özellikle köpek ve baykuşla ilgili inanmalar yaygındır. Köpeğin sadece ulumasıyla değil, uluma biçimi, zamanı ve yönü ile de yaklaşan ölümü haber verdiğine inanılır. Köpeğin ezan vakti uluması ölü olacağını akla getirir (KK24, KK25, KK26, KK28). Baykuşun da yıkık ve terk edilmiş yerlerde yuva yapması “ölüm kuşu” olarak bilinmesinin temelinde yatan nedendir. Baykuş da tıpkı köpek gibi ölüm habercisi olarak görülür. Baykuş yahut karga bir evin çatısına konduğu vakit o evden cenaze çıkacağı düşünülür (KK1, KK3, KK4, KK27). Bunlardan başka evcil hayvanlardan kedi, at, koyun, keçi, inek ve öküz, yabani hayvanlardan tilki, kurt, çakal, yarasa, yılan kümes hayvanlardan tavuk, kaz ile yabani kuşlardan yarasa, karga ve leylek kimi davranışları ve bağırımlarıyla ölüm habercisi olarak kabul edilirler. Birtakım rüyalar da ölüm veya felaket haberi olarak yorumlanır. Hastada görülen psikolojik ve fizyolojik değişiklikler dikkatle gözlenir. Buna göre, hastanın davranışlarına ya da isteklerine göre sonunun yaklaştığı düşünülür ve hazırlıklara girilir (Örnek, 2000: 209-211). Ölüm habercisi olarak hayvanlara da bazı anlamlar yüklenmiştir. Kedi ve kedi köpeğin yanı sıra kümes hayvanları küçük ve büyükbaş hayvanlar ve yabanıl hayvanların da davranışları anlamlandırılmıştır. Ölüm emaresi olarak görülen hususların başlıcalarından birisi de görülen rüyalarındaki simge olarak algılanan bazı hususlardır. Esasen gelecekte haber almaya yönelik tüm inanç içerikli uygulamaların içerisinde “ölüm habercisi” olarak kabul edilen ipuçları vardır (KK4, KK12, KK13, KK22). Çeşitli fal türlerinde ölüme işaret eden bulguların var olduğuna da inanılır. Rüyalardan hareketle ölümün gelmek üzere olduğu kimin öleceği, ne zaman öleceğini tahmin etmek çok kere daha evvel ölmüş bir kimsenin rüyada özel konumda görülmesi ile izah edilir. Ölen birisi tarafından rüyada bir yerlere götürülmek yaşayan başka birilerinin de bu gidişe katılmış olması, ölmüş bir kimseden bir şeyler almak ve daha ziyade ona bir şeyler vermiş olmak, ölen bir kimsenin “*seni almaya geldim*” veya “*çok özledim*” gibi sözler söylemiş olması ölümün eşikte olduğu şeklinde algılanır (Kalafat, 2011: 9-13; KK12, KK13, KK21, KK23, KK26). Rüyada tabut görülmesi yahut ölü yıkanan yerin görülmesi de ölümün yaklaştığını düşündürür (KK3, KK4, KK14, KK16).

Özbek kültüründe ölümü düşündüren ya da ölü çıkacağı genellikle rüyada görülen olaylara ya da etraftaki hayvanların durumları ile yorumlanmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır; Baykuş ötmesi, köpek uluması, horozun zamansız ötmesi, evin çatısına karga konması, makasın ağzının açık kalması kefen biçileceğine işaretler, terliğin ters dönmesi, rüyada kapı eşiğinde ayakkabı görmek, rüyada evin herhangi bir yerinin yıkılması, rüyada evin direğinin yıkılması evin büyüğünün öleceğine işaretler, rüyada diş dökülmesi ölüme işaretler (KK3, KK4, KK12, KK13, KK24, KK25). Ayrıca insanlar, ölüme yol açacağı düşünülen bu gibi olaylar karşısında ölümü ortadan kaldırmak için bazı davranışlar sergilerler. Bu noktada insanlar, olumsuz olarak algılayıp korktukları ölüm olgusundan bir an evvel uzaklaşmak için çeşitli uygulamalar yapabilirler.

2.3.2. Ölüm Sırası

Ölüm, şüphe yoktur ki insanoğlu için dayanılması en zor acılardan biridir. Ölünün bu acısını ancak ölüm vakasını yakından yaşayanlar hissedebilir. Toplumsal dayanışmanın zirve noktaya ulaşması gereken böyle bir anda acılar paylaşılmalı ve ölü yakınları teselli edilmelidir. Çünkü böyle zamanlarda ölüm hadisesini yakından yaşayan ev halkının, maddi ve manevi her yönden desteğe ihtiyacı bulunmaktadır.

Bir kişinin öleceğinin anlaşılmasıyla birlikte birtakım âdet ve inanmalar uygulanmaya başlanır. Bu âdet ve inanmalar, temelde ölmekte olan kişinin ölümünü kolaylaştırma, ölüm sırasındaki sıkıntılarını hafifletme ve özellikle de son nefesini imanla vermesini sağlamaya yöneliktir. Ölüm belirtileri fark edildiğinde hastanın küs olduğu kişilerle barıştırılması ve helalleşmesi sağlanmaya çalışılır (Bülbül, 2006: 80-82; KK1, KK55, KK65). Ölüm meleğinin görünmesi en azından Kitab-ı Mukaddes'ten beri edebiyatta rastlanan bir konudur (Neiman-Goldman, 1999: 124). Ölümle birlikte ruh; maddeye/bedene güç verme özelliğini yitirir ve diğer dünyaya gider. Ancak insanlar ruhun, ölümden sonra, bu dünyayla ve insanlarla ilişkilerini kesmediklerine inanırlar (Emiroğlu, 2003: 717)

Cenaze, Arapça kökenli bir kelimedir. Çoğulu “*Cenaiz*”dir. Daha çok insan naaşı için kullanılır. Ruhun bedeni terk etmesi haline ölü denir. İslam geleneğinde ölmek üzere olan kişiye “*muhtazar*”, öldükten sonraki haline “*cenaze*”, cenaze için yapılması gereken hazırlıklara “*teçhiz*”, yıkanmasına “*gasil*”, yıkandıktan sonra

kefenlenmesine “*tekfin*”, tabuta konulup namazının kılınacağı yere ve daha sonra kabrine nakledilmesine “*teşyi*”, kabre konulmasına da “*defin*” denilmiştir (Karaman, 1999: 21). Buradan hareketle ölüm anının ilk habercilerinden biri olan ölüm döşeği, hastanın bir daha kalkmayacak durumda olması ve yatağa düşmesi demektir. İşte hasta dizden ve dermandan düşüp yatmaya başladı mı ölüm döşeğine düştü denilir. Yatağa her düşen hastaya ölüm döşeğine düştü denilmez. Yatakta yatan bir hastanın ölüm döşeğine düştü denilmesi için artık bir daha normal hayata dönmeyeceği ve yakın bir zamanda ölümünün beklenilmesi gerekir (KK1, KK3, KK99, KK17). Ölüm döşeğinde olan kişinin yanına ilk olarak hoca/imam getirilir. Ölüm döşeği genel olarak çok ağır hastalık ve bunun en son aşaması ile çok yaşlılıkta olur. Ölüm döşeğine düşen hastaya çok özel muamele yapılır. Ona karşı yapılacak her hareket, en ince detayına kadar düşünülür. Ölüm döşeğinin yeri hastaya saygısızlığa sebep olmayacak şekilde bir yere konulmalıdır. Burasının odaya girildiğinde en bas köşe olarak kabul edilen bir yer olmasına dikkat edilmelidir. Ölüm döşeğindeki hastanın ayakları kapı tarafında olmalıdır (KK1, KK9, KK12, KK52). Ziyaretçi ilk girdiğinde hastanın yüzünü rahatlıkla görebilmelidir (KK1, KK9, KK18, KK55). Hasta, hayatının son günlerinde terk edilmiş veya önem verilmiyor izlenimine kesinlikle kapılmamalıdır. Hasta, ölüm döşeğine yattığı andan itibaren evdeki ortam değişir. Artık ev yas havasına bürünür. Evde yüksek sesle konuşulmaz. Eğlence yapılmaz. Yüksek sesle gülünmez. Hasta evde yalnız bırakılmaz. Evde sürekli insan olur (KK1, KK12, KK13, KK14, KK15, KK55). Hastanın yanına giriş çıkışlarda yüksek ses çıkarılmaz. Hastanın ihtiyaçları, çok sıklıkla giderilmeye çalışılır. Hayatının son anlarında hastaya olağanüstü ve büyük saygı gösterilir. Hasta, kendi ihtiyaçlarını söyleyemeyeceği için onun ihtiyaçları düşünülmelidir. Hasta, yalnız bırakılmaz. Geceleri yanında en az bir kişi bekler. Yanında konuşma olmaz. Herhangi bir ses çıkarılmaz. Ölüm döşeğine yatan hasta, dönülmez yola girdiği için komşuları, hastayı ziyaret edip helallik verirler (KK1, KK14, KK24, KK55). Hastanın durumu çok ağırlaştığında ve bir iki gün içinde ölmesi an meselesi olduğunda başka şehirlerdeki yakınları aranır. Onlara yakınlarının çok hasta olduğu ve acilen gelmeleri söylenir. Zaten hasta olduğu önceden bilinir (Metin, 2010: 23-26; Yaman, 1999: 45; KK14, KK24, KK55, KK60, KK61).

Toplumların sosyo-kültürel özelliğini yansıtan üç temel olgu vardır; doğum, ölüm ve evlenme halinde yapılan uygulamalardır. İnsan hayatındaki bu üç önemli olgu, yaşanan süreç içinde değişmekte ve zamanla birlikte dönüşüm geçirmektedir.

Ovakent mahallesinde yaşayan Özbek toplumunda bu üç olgunun eskiden nasıl uygulandığı, şimdi nasıl olduğu ve aslında nasıl olması gerektiği konusundaki karmaşa, diğer toplumlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise etkileşimde bulundukları toplumlar ve yaşamış oldukları göçtür (KK1, KK24, KK28, KK55, KK60). Özbek kültüründe ölecek kişide fiziki olarak şu belirtiler görülmektedir: Gözlerinin ışığı gider, elleri titrer bir şey tutamaz, gözünü kapıya diker, gözünü tavana diker, dudakları siyahlaşır, vücudunda morarma olur, rengi değişir ve sapsarı olur, elleri ayakları buz gibi olur, sevdiği insanları görmek ister, özellikle gurbette olan çocuklarını kardeşlerini görmek ister, hastanın dili tutulur, elleri ayakları beyazlaşır, tırnakları morarır, bacaklarını uzatıp öylece kaskatı bir şekilde kalır (KK1, KK3, KK24, KK25, KK26, KK55).

2.3.3. Ölüm Sonrası

Ölüm olayı her ne kadar bireysel olsa da bireyin sosyo-kültürel bir ortamda yaşaması nedeniyle ilgili durumun toplumsal bir çehreye bürünüverdiği görülmektedir. Bu noktada toplumsal bir yeri olan ölüm hadisesi etrafında yapılan ilk işlemlerin bir bölümü direkt cesetle ilgiliyken, bir bölümü de cesedin çevresinde gerçekleşen hadiselerden ibarettir. Sosyal dayanışmanın en hassas olduğu yerlerden birisi de şüphe yoktur ki ölüm mevzusudur. İlgili kültürde, ölümden sonra yapılan işlemlerin özünde, ölüyü öte dünyaya göndermek yani uğurlamak için yapılan ön hazırlıklar yer almaktadır.

Bu bağlamda Ovakent Özbeklerinde ölümden sonra yapılan ilk işlem, olayın eş, dost ve akrabalara duyurulmasıdır (KK1, KK3, KK25, KK50, KK55, KK60). Söz konusu bu ilk duyurular, komşular tarafından yapılmaktadır. Ölüm hadisesinin duyulmasıyla beraber haberi alan kişiler, vakit kaybetmeden ölü evine gelirler (KK1, KK16, KK17, KK24). Köy halkından birisi vefat ettiği zaman gecenin bir vakti de olsa, görevlendirilen bir delikanlı “*ulak*” haberci tarafından bütün köylülere haber verilir. Örneğin; “*Baba kitipkaptı.*” (Dede öldü, ruhu gitti.) diyerek komşulara akrabalara haber verilir. Yakın akrabaları kadın-erkek cenaze evine gider. Haber verilen kişi akraba değil ise sadece aile büyüğü gider. Yakın akrabalar cenaze evinde aileyi yalnız bırakmadan sabaha kadar bekler. Köy cemaati cenaze evinde kederli aileyi yalnız bırakmaz (KK1, KK24, KK28, KK50, KK60). Ölüm haberini alan aile

üzüntüsünü dile getirir. “*Huda erlerini ve çocuklarını korusun onlara sabır versin.*” Sözleriyle telkinlerde bulunur (KK1, KK3, KK55, KK56).

Ovakent Özbeklerinde cenaze evde yıkanır, kefenlenir ve defin saatine kadar evinde tutulur. Cenaze bayan ise bayanlar, erkek ise erkekler ölünün yanında kalır. Cenaze bekletilmek durumunda kaldığında şişmesini önlemek için sarılı olduğu kefenin üzerinden karın bölgesine gelecek şekilde bir bıçak konur. Ölü, başı kible yönüne gelecek şekilde çevrilir. Eller, yanlarına sarkıtılır. Ayakları yanlarına getirilir ve başparmakları bir bez ile bağlanır. Kadınlar ve erkekler mutlaka ayrı ayrı oturur ve birbirini göremez. Kadınların olduğu odada cenazenin birinci derece yakınları yere konulan döşekler üzerine oturur (KK1, KK13, KK14, KK16, KK20, KK54). Başsağlığı için gelenler odadan girdikleri anda cenaze sahiplerine üzüntülerini dile getirir. Cenaze sahipleri gelenleri karşılamak için ayağa kalkmaz, tokalaşmaz, hoş geldin demez. Taziyele oturdıkları yerden alırlar (KK1, KK17, KK18, KK54). Gelen kadın misafirler evin içinde kadınlarla birlikte oturur. Erkekler ise dışarda erkekler ile bekler. Vakit geçip defin işlemi yaklaşınca ölen kişinin yakınları son kez görmek için yüzünü açar. Defin için tabut gelir mefta üzeri açık tabuta konularak üzerine seccade örtülerek omuzlarda taşınır ve musalla taşına konur. Cenaze namazı kılınırken kadınlar kesinlikle olmaz. Namaz kılındıktan sonra omuzlara alınarak mezarlığa taşınır. Mezarlıkta ölen kişi erkek ise defneden kişi fark etmez. Ancak kadın vefat ettiyse dini nikah düşmeyen oğlu ve kardeşleri tarafından defnedilir. Aynı zamanda eşi yaklaşılamaz ve yüzünü göremez. Mezarlığa kadınların gitmesi doğru değildir, bu yüzden kadınlar mezarlığa da gidemez (KK1, KK14, KK24, KK54, KK55). Defin sonrası erkekler tekrar eve gelir. Kadınlar ve erkekler ayrı ayrı oturur. Ölen kişinin ardından toplanan misafirler Kur’an-ı Kerim okuyup hatim indirir (KK1, KK14, KK25). Ölen kişinin ardından ağıtlar yakılıp ağlansa da çok fazla ses yapılması doğru kabul edilmez. Ölü evinde üç-beş güne kadar ocak yakılmaz. Komşular cenaze evine yemek yapar ve getirir. Beş gün sonunda cenaze evi kurban kesip aş pişirir. “*Aş Hudayı*” adı verilen bu yemek ölen kişinin ruhunun rahat etmesi için verilir (KK13, KK14, KK15, KK16). Bu yemek verildikten sonra evde ocak yakılır ve yemek pişirilir. Aş Hudayı, ölen kişinin 3-7-40 ve senesinde yine yapılır. Komşular akrabalar bu yemeğe davet edilir. Ölen kişi rüyada görülürse cuma akşamı ev ahalisi yakın akrabalarını çağırıp ölen kişinin ruhuna ufak bir yemek verir. Ölen kişinin yaşı 12 Hayvanlı takvime göre hesaplandıktan sonra gömülür, ıskat parası *dastrahan* arasına

toplanır ve bir hocaya teslim edilir, ihtiyaç sahiplerine verilir (Eraslan, 2015: 153; KK13, KK14, KK15).

Ölünün yakınları uzun süre yas tutarlar. Hiçbir düğüne veya eğlenceye katılmazlar. Erkekler uzun bir süre sakal tıraşı dahi olmaz (KK1, KK13, KK14, KK15, KK16). Köyde uzun süre çok zorunlu olmadıkça komşular düğün, nikâh gibi eğlenceler yapmaz. Aylar sonra köyde yapılacak olan bir düğün veya nikâh için ölü evinden müsaade alınıp kendileri de davet edilir (KK1, KK24, KK54). İslam inancını oldukça yoğun yaşayan belde de dini kaidelere de oldukça önem verildiği gözlemlenmiştir.

Tarihin her döneminde kabir ziyareti insanın özel ilgi, merak ve heyecanına sebep olmuştur. Kabirlere “*mezar*” denmesinin bir gerekçesi de budur. Çünkü mezar ziyaret edilen yer manasına gelmektedir. Bu nedenle günümüzde; “*mezarı ziyaret*” kavramı, “*kabri ziyaret*” kavramından daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Başlangıçta iyi niyetle yapılan kabir ziyaretleri zamanla ifrat çizgisini aşarak bid’at, hurafe ve bâtil inançları gündeme getirmiştir. Gün gelmiş mezarlıklar umut kapısı hâline gelmiştir. Başı darda kalan hastalıklara deva arayan herkes mezarlıklara koşmuştur (Karaman, 1999: 28-29). Birçok kültürde olduğu gibi Ovakent Özbek kültüründe de mezarlar, insanın bu dünyadan diğer dünyaya geçişini sembolleştirerek bir kapı ve köprü görevi gören yerler olarak algılanmıştır. Bu bağlamda Ovakent Özbeklerinde mezar ziyaretleri dini günlerde ve ölünün yıl dönümlerinde sıklıkla görülmekle birlikte bu günleri beklemeden de kişi ziyaret etmek istediği mevtanın kabrine gitmektedir.

Buradan hareketle Hatay Ovakent Özbeklerinde ölüm hadisesiyle ilgili saha içerisinde tespit edilen halk inanışları şöyledir:

Köpeğin sadece ulumasıyla değil, uluma biçimi, zamanı ve yönü yaklaşan ölümü haber verdiği inandır (KK54, KK56, KK57, KK61, KK64, KK70).

Vakitsiz öten horoz ölüm olacağı anlamına gelmektedir (KK1, KK3, KK13, KK14, KK15).

Karganın evin çatısına konması da ölüm olayını hatırlatmaktadır. Karga da tıpkı baykuş gibi uğursuz kabul edilmiştir (KK14, KK15, KK16, KK17).

Baykuşun harabe terk edilmiş yerlere yuva yapması “ölüm kuşu” olarak bilinmesinin temelinde yatan nedendir. Baykuş da tıpkı karga gibi ölüm habercisi olarak görülür (KK13, KK14, KK24, KK55).

Ölen birisi tarafından rüyada bir yerlere götürülmek yaşayan başka birilerinin de bu gidişe katılmış olması hayatta olan kişi için ölümün eşikte olduğu anlamına gelir (KK8, KK13, KK14, KK15, KK16).

Makasın ağzının açık kalması kefen biçileceğine işarettir (KK13, KK15, KK16).

Rüyada evin duvarının yıkıldığını görmek evden birinin öleceği inancıyla yorumlanır (KK13, KK14, KK15, KK16).

Rüyada diş dökülmesi ölüme işarettir (KK13, KK15, KK18).

Hasta dermandan düşüp yatmaya başladı mı ölüm döşeğine düştü denilir (KK13, KK14, KK15, KK16, KK18).

Hasta, ölüm döşeğine yattığı andan itibaren evdeki ortam değişir. Evde yüksek sesle konuşulmaz, eğlence yapılmaz ve yüksek sesle gülünmez. Hasta evde tek başına bırakılmaz (KK13, KK14, KK15, KK55).

Ölüm döşeğindeki hastanın yanına giriş çıkışlarda yüksek ses çıkarılmaz ve rahatsız edilmez (KK13, KK14, KK15).

Köyden birisi vefat ettiği zaman geç bir vakit de olsa, görevlendirilen bir genç “ulak” haberci tarafından bütün köylülere haber verilir (KK13, KK14, KK15, KK16, KK55).

Yakın akrabalar cenaze evinde aileyi yalnız bırakmaz onlarla birlikte sabaha kadar bekler (KK13, KK18, KK19, KK55).

Ovakent Özbeklerinde cenaze evde yıkanıp kefenlenir. Eve gelen hocanın talimatlarına uyarak mevta yıkanır ve kefenlenir (KK1, KK13, KK14, KK25).

Ölen kişinin öncelikle ayak parmakları bağlanır ve kolları yanlarına doğru salınır. Gözü açık ölen kişinin gözleri kapatılır. Eğer gözleri kapanmaz ise geride bıraktığı hasret kaldığı biri olduğu düşünülür (KK13, KK25, KK26, KK55).

Ölen kişinin göbeğinin üzerine şişmemesi için bıçak konulur (KK13, KK14, KK15).

Ölen kişi gece öldüyse sabaha kadar evde ışık açık yanar (KK13, KK14, KK15, KK16).

Cenaze evine gelenler cenaze sahiplerine baş sağlığı dileklerinde bulunur (KK13, KK14, KK18, KK24).

Cenaze defnedilmeden önce ölen kişinin yapamadığı ibadetlerin karşılığı ıskat yapılır ve toplanan para ihtiyaç sahiplerine verilir (KK13, KK14, KK15, KK54).

Cenaze defin edilmeye hazırlanmadan önce ailesi ve sevdikleri son kez yüzünü görür (KK13, KK14, KK24).

Kadın mevtayı kadınlar erkek mevtayı erkekler yıkayıp kefenler kefen tek parçadan oluşur ve sadece kendi kumaşı ile iğne değmeden dikilir. Ölen kişi yıkandıktan sonra zenzem suyu ya da gül suyu ile silinir (KK13, KK14, KK24, KK55, KK56).

Cenaze üzeri açık tabuta koyularak üzerine seccade örtülür ve omuzlarda taşınarak musalla taşına koyulur (KK13, KK14, KK15, KK16).

Cenaze namazını kadınlar kılamaz ve mezarlığa gidemez. Kadınlar evde bekler (KK13, KK14, KK16, KK24, KK55).

Cenaze defnedildikten sonra erkekler tekrar cenaze evine gelir. Cenaze evinde beş güne kadar yemek yapılmaz ocak yakılmaz. Komşular cenaze evine yemek yapar ve getirir (KK13, KK14, KK15, KK18, KK55).

Cenaze evinde beş gün sonunda kurban kesilerek Özbek pilavı yapılır komşular ve tüm akrabalar bu yemeğe gelir. Bu yemekten sonra cenaze evinde ateş yakılır (KK13, KK14, KK18, KK54, KK55).

Ölünün ardından abartılı davranışlar sergilemek hoş karşılanmaz (KK13, KK18, KK19, KK55).

Taziye için gelen kişi evin büyüğüne başsağlığını verip uygun bir yere oturur (KK13, KK14, KK15, KK55).

Taziyede her zaman kadınlar ve erkekler ayrı oturur ve birbirlerini görmez (KK13, KK14, KK15, KK16).

Ölünün yakınları uzun süre yas tutarlar. Hiçbir düğüne veya eğlenceye katılmazlar. Erkekler uzun bir süre sakal tıraşı dahi olmaz (KK13, KK14, KK16, KK18).

Ölüsü olan ev üzerinden zaman geçse dahi cuma akşamları kendi yakın akrabalarını çağırıp yemek verir ve Kur'an-ı Kerim okutur (KK13, KK14, KK15).

Ölünün kırkında ve senesinde kurban kesilerek ölen kişinin ruhuna Özbek pilavı pişirilir ve ikram edilir (KK13, KK14, KK15, KK18).

III. BÖLÜM

OVAKENT ÖZBEKLERİNDE ANONİM ŞİİR

3.Ovakent Özbeklerinde Türkü, Ağıt, Mâni ve Ninni

Anonim halk şiiri, mâni, türkü, ağıt, ninni, bilmece ve tekerlemelerden oluşur. Büyük oranda manzum olan; fakat, mensur öneklerine de rastladığımız tekerleme ve bilmeceler, kimi araştırmacılar tarafından “halk anlatmaları” içinde gösterilirken kimi araştırmacılar tarafından da “anonim halk şiiri” kavramı içerisinde düşünülmüştür (Oğuz vd., 2008: 189). Anonim halk şiiri türlerinden türkü, ağıt, mâni ve ninni Ovakent Özbeklerinde tespit edilerek derlenmiştir. Bazı türlerin saha içerisinde yok olmaya başladığı gözlemlenmiştir.

3.1. Koşığ/Türkü

Türk halk şiiri türlerinin en eski ve yaygınlarından biri olan “türkü”, aynı zamanda Türk müziğinde kendi içinde sistematik bir bütünlüğe sahip ezgiler topluluğunun da müzikal bir form olarak adıdır. Müzikten ayrı düşünülemeyen türkü, çeşitli ezgilerle kültürün ve geleneğin aktarımının yapıldığı bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Türküler, genellikle bir toplumun duygularına ve düşüncelerine tercüman olan konuları işlemektedir.

“Terim olarak türkü, Türk kelimesinden türemiştir ve Türk’e özgü anlamına gelir. Şemseddin Sami türküyü, “Türklere mahsus lahinde (ahenkli) şarkı”, M. Fuad Köprülü “Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkısı”; Ahmet Talat Onay “Türklere mahsus lahin (ahenk) ile söylenen şarkılar” olarak tanımlamışlardır” (Uğurlu, 2009: 129).

Türkü kelimesinin kökeni konusunda farklı görüşler olmakla birlikte, bu konudaki kaynakların birçoğu türkü kelimesinin, Türk kelimesine “î” nispet ekinin getirilmesiyle oluştuğu ve bu kelimenin Türk kelimesiyle ilişkili olduğu görüşünü benimsemiştir (Dizdaroğlu, 1969: 102).

Türküler, kökeni çok eski zamana kadar uzanan bir milletin geleneğinin ve kültürünün parçası olup varlığını çoğaltarak devam ettiren, sahip olduğu değerlerden ötürü halk kültürünün en önemli parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkü en yalın

tanımlamasıyla, ezgili söylenen Türk halk nazımıdır. Terim olarak türkü, Türk kelimesinden türemiştir ve Türk'e ait anlamına gelmektedir. Şemseddin Sami türküyü, “*Türklere mahsus lahinde (ahenkli) şarkı*”, Köprülü “*Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkısı*”; Ahmet Talat Onay “*Türklere mahsus lahin (ahenk) ile söylenen şarkılar*” olarak tanımlamaktadır. (Uğurlu, 2009: 129). Türkü terimi konusunda araştırmacılar oldukça farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Oğuz, halk şiirinde tür ve şekil konusunu ele aldığı bir yazısında “*türkü*” için şunları yazmıştır:

“Yine “anonim” halk şiirleri arasında yer alan “Türkü”yü ele aldığımız zaman kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve hacim gibi “dış” unsurlar bakımından belirli bir şekilde karşılaşmamaktayız. Aynı şekilde türkülerde türlerin belirlenmesinde bir ölçü olarak kullandığımız “konu” ve “ezgi” beraberliği de yoktur. Bu bakımdan “türkü”nün de “Türkmani”, “Varsağı”, “Bayatı”, “Şarkı” kelimeleriyle birlikte değerlendirilip izahının yapılması kaçınılmaz olacaktır. Bize göre “türkü” “Türklere mahsus ezgiler” olup, bir nazım şekli veya türünün adı değildir” (Oğuz vd. 2008: 191).

Boratav (1969: 163), türküyü şu şekilde tanımlamaktadır; “*Düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun, biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, kırılmalara) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiye koşulmuş olarak söylenen şiirler diye tanımlıyoruz.*”

“Türkü terimi konusu, ezgisi ve şekil özelliği ne olursa olsun pek çok anonim manzumeyi içine alabilecek bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkü, farklı nazım birimi ve şekillerinden oluşmuş farklılığı genellikle ezgilerinde görülen bir nazım türüdür. Türkülerin hane, bent ve kavuştak adı verilen bölümlerini, bent ve kavuştakların mısra sayıları, kafiye örgüsü gibi yapısal ve biçimsel özelliklerini göz önüne alıp bunların türkiye özel nitelikler olduğunu kabul edersek türküyü bir nazım biçimi olarak değerlendirebiliriz. Ancak türkü, çeşitli nazım şekillerinde yazılmış şiirlerin müzik eşliğinde söylenmesi yönüyle nazım türüdür” (Artun, 2004: 131).

Halk edebiyatı ürünleri arasında en çok tartışılan türlerden biri olan türkü için bilim insanları pek çok tanımlamada bulunmuştur. Yakıcı ise şu tanımlamayı yapmıştır.

“Duygu, düşünce, hayal ve birey ya da toplum olarak doğumdan ölüme kadar yaşanan, insan ve toplumda iz bırakan bütün olayları dile getiren, sevinçli ya da üzüntülü zamanlardaki coşku ve heyecanı yansıtan, kaynakları genellikle ozan, türkü yakıcı ve söyleyicisi kişilerden oluşan, hangi edebiyat şubesine ait ya da hangi biçim ve türde ortaya çıkmış olursa olsun halka mal edilerek anonimleşen, şölende, düğünde, toplantıda ve her türlü icra ortamında dillerden düşürülmeyen, icrası, icra ortamı ve konusuna göre kendine has bir ezgiyle söylenen manzum ürünler” (Yakıcı, 2007: 44).

Dizdaroğlu'na göre türküler; “*Kişisel ya da toplumsal bir olayla ilgilidir. Deprem, ölüm, kıtlık, kahramanlık, sevgi, ayrılık gibi nedenler, türkünün çıkışını etkiler. Toplumun olaylar karşısındaki tepkisi, türkülerde yansır. Öteki halk şiiri türlerinin -bir ölçüde destanlar ayrı tutulursa- bireysel niteliğine karşılık, türkülerde toplumsal yan ağır basar. Halkın sevgisi, nefreti, acısı, tutkusu, her şeyi türkülerde yankısını bulur.*” (1969: 105-106) demektedir.

Türküleri şekil, yapı ve ezgi yönünden sınırlandırmak zordur; çünkü çok değişik biçimde, yapıda ve ezgide türküler bulunmaktadır. Halk, ezgiyle söylenen nazım parçalarını türkü olarak adlandırmaktadır. Mâni, koşma ve diğer şekillerdeki şiirler ezgilerine göre “*varsâğı*”, “*Türkmani*” gibi adlar almaktadır. Ezgisi, ölçüsü ve nazım şekli ne olursa olsun türkü terimi 15. yüzyıldan bu zamana kadar kullanılmaktadır (Dizdaroğlu, 1969: 103). Halk edebiyatı nazım türleri içerisinde yer alan türkünün söylenme şekli beyit sayısına ve ezgisine göre farklılık göstermektedir.

Türküler hece ölçüsünün her kalıbıyla söylenmektedir. Genellikle yedili, sekizli ve on birli hece kalıpları ile söylenmiştir. Türkülerin konuları farklılık göstermektedir. Aşk duyguları, günlük olaylardan etkilenmeler, savaşlardaki kahramanlıklar en güzel ve en coşkun olarak türkü biçimiyle anlatılabilmektedir. Halk arasında heyecan uyandıran her olaya bir “türkü” yakılır. Bunlar bestelenir ve türlü yollardan yurdun her köşesine yayılır. Türlü bölgelerde, türlü biçimlere girer; kimi dizeler düşer, yerlerine yenileri eklenir. Kısaca Anadolu halkı bütün acılarını ve sevinçlerini türkülerle doldurur. Türküler ezgileri, konuları ve yapıları bakımından sınıflandırılabilir. Ayrıca söylendikleri bölgelere göre de ad alırlar. Bingöl ağzı, Urfa ağzı, Eğin ağzı gibi. Kimi tanınmış türküler de içindeki en etkili sözlerle anılır: *Ayşe ’m, Zeynep ’im, Fidayda, Adanalı* gibi (Dilçin, 1999: 289–290). “*Folklor ürünleri olarak işlenen türküler, insanımızın yaşama biçimini yansıtır. Halk edebiyatı ile halk musikisi en çok türkülerde bir araya gelir. Çünkü insanımız sevdasını, sevgisini, sevincini, tasasını, yiğitliğini, hüznünü, kederini, umutlarını, kısaca hayatının büyük bir bölümünü türkülerin diliyle söylemiştir.*” (Artun, 2004: 131). Türküler, anonim halk edebiyatı içerisinde halkın duygu ve düşüncelerini ifade etmede, en başta gelmektedir. Çünkü türkülerin, toplumda büyük ses getiren önemli olaylardan tutun da kişilerin başından geçen en küçük olayların ifadesine kadar çok geniş bir ifade genişliği bulunmaktadır. İnsanlar başlarından geçen olayları ya da duygulanmalarını hemen oracıkta türkülerle ifade etmektedirler (Karakaş, 2014: 352). İnsanların duygularının

dışa vurumu olan türküler hayatın her döneminde sevilerek söylenen ve dinlenen halk söylenceleridir. “*Türküler insanoğlunun başına gelen olayları, bunun toplum içindeki iz ve akislerini, aşk, hasret, gurbet gibi yeryüzünün ortak duygularını, mertlik ve kahramanlık gibi milli karakteri, tarihi olayları konu alan bir kültür hazinesidir.*” (Özbek, 1981: 63). Türküler kültürel aktarımın yapıldığı ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlü geleneğin en önemli unsuru olan türküler halk arasında kültür aktarımının yapılmasına aracı bir unsur olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Özbeklerde türkü “*türki, halk koşığı*” adıyla anılmaktadır. Ovakent Özbeklerinde de farklılık göstermeyip “*koşığ*” olarak bilinmektedir. Ovakent Özbekleri gelenek ve kültürlerine bağlı bir millet olarak karşımıza çıkmaktadır. Ovakent Özbeklerinde, halk arasında söylenen türküler genellikle gurbet türkülleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra kadınların kendi aralarında eğlencelerde *dep* çalarak söyledikleri türküler bulunmaktadır. Geçmişte düğünlerde söylenen türküler daha fazlayken günümüzde daha çok internet üzerinden müzikler çalındığı için bu türküler unutulmaya başlanmıştır. Bilhassa Afganistan’dan Türkiye’ye gelin gelmiş ve ailesini arkasında bırakmış kadınlar bu gurbet türküllerini söylemektedir.

Saha çalışmasında derlenen türküler:

Gurbet Türküsü

Asmadağı cıldızdı

Tirip ağım kiledi

Uzaktaki anamdı

Barıp kürgüm kiledi

Asman ayaz bulama

Derya sayaz bulama

Anacanım kigende

Derya sayaz bulama

Arıktı içimenen

Handın kılıcımınen

Ukecan salam birsin

Tilinin uçumenen

Şarşaradan su kipti

Çar girdiğe çacırap

Anacanı bir kipti

Bağ gülüdey açılıp

Tağa çıktım tayıldım

Kaburgamdan ayrıldım

Kaburgam bala pesi

Kavmi hıştan ayrıldım

Eşiğinden vutemem

Mezarsağı kitemem

Hiç gam yimeng anacan

Sizdiyem apkitemem

Havlıyanın duvarı

İçide mayda malı

Şamal tursa pırillam

Ekecendı rumalı (KK37).

Türkü 2

Yişik aldı çarşıda

Çallar kilip oynasın

Çalgar diyip kızlarga

Yüregi dertli olur yar yar

Tağga çıktım tankıllap

Altın küpem sallangap

Beni gören cigitler

Ölüp nefes nefese kalıp yar yar

Alma attım havaga

Tuştu culav guraga

Kisin meylis hanaga

Meylistin mayda taşı yar yar

Kızıl kızıl horozlar

Hırman çaçar yar yar

Kız kürmegen cigitler

Tinge çaçar yar yar (KK17).

Türkü 3

Çımıldırık çımçınar boyun çınar ay ay

Boyuna göz değmesin yar yar

Alıyım muska yar yar

Çımıldığın arkası dolu cıvciv yar yar

Bir tanesini bize verin Nadir Hoca yar yar

Gelincanın giydiği arca giyer yar yar

İki sandık yüz yüze renk veriyor yar yar

İki dünür bir durmuş düğün veriyor yar yar (KK17, KK19).

Türkü 4

Hay hay völen hay hay

Hay seninki yar yar

Penceresi tılladan

Yar seninki yar yar

Yeşil hırkadan genç cikit

Yar senindir yar yar

İbrike su saldım

Doldu taştı yar yar

Yabancıya kız verdi

Aldı kaçtı yar yar (KK17, KK21).

3.2. Ovakent Özbeklerinde Ağıt

İnsanlar, dünyaya geldikleri ilk andan itibaren birçok zorlukla, doğal afetlerle, savaşlarla, kayıplara uğramışlardır. Bu kayıplar neticesinde insanlar, feleğe, zorbalara ve kendilerine haksızlık ettiğini düşündüğü insanlara sitem ederek acılarını dile getirmiştir. Dile getirilen bu ürünler ise karşımıza ağıt olarak çıkmıştır. Ağıtlar genel anlamı ile halk arasında bir kişinin ölümünden duyulan acının dile gelen sözler olarak bilinmektedir. “*Bir kişinin ölümü üzerine duyulan acıları anlatmak için söylenen şiirlerdir. Ölümünden duyulan üzüntüyle birlikte ölenin iyilikleri de anlatılır*” (Dilçin, 1999: 342). Ağıtlar insanların başından geçen üzüntülü anlarda dile dökülen kelimelerle örülü kendine has ezgisi ile söylenen ürünlerdir.

“Ağıtların ortaya çıkışının temel sebebi ayrılıktır. Bu bakımdan biz de ağıtları; başta ölüm olmak üzere ayrılığın yahut üzüntünün doğurduğu ıstırap

sebebiyle ortaya konulan lirik ürünler olarak düşünmekteyiz. Ağıtlar, tıpkı dua, beddua, dilek ve öğütler gibi insanların bir arada yaşamaya başladığı ilk devirlerden itibaren var olan sözlü ürünlerdir ve insanlığın ortak özelliklerinden biridir. Çünkü insanlar, hangi inanç, hangi ırk ve hangi dilden olursa olsunlar ilk çağlardan beri ağıt söylemiş, böylelikle ıstırabını teskin etmek yoluna gitmiştir. Bazen de şahsi duyguların dile getirilmesinin yanında fanilik, toplumun dertleri, birtakım istenmeyen olaylar, düşmanlıklar ve bunları gereksizliği gibi konulara da yer verildiği olur.” (Kaya, 2004: 258).

Ağıtlar hüznünlü söylenen nazım biçimidir. Ağıtlar sözlü geleneğin içinde insanların dertlerini sıkıntılarını anlatan ürünlerdir. Tarihin her döneminde insanlık zor zamanlar yaşamış ve bunları sözcüklere dökmüştür. Edebi türler içerisinde en dokunaklı olan ağıtlar, ölenin, üzüntülü durumların ve çekilen gönül acılarının bir nevi feryadıdır. Ağıt ve ağıtçılık geleneği Türk kültüründe oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Çeşitli Türk boyları içinde farklı adlarla günümüze kadar yaşamıştır. Genel anlamda ele alındığında günümüzde de devam eden ağıt savaş, göç, ölüm, ayrılık ve gurbet gibi konuları ele almaktadır. Ağıtlar hakkında geniş bir tanımlama yapan Elçin (1992: 310), “*İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, üzüntü, telaş, korku ve heyecan anındaki feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, düzenli-düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesinde umumiyetle ‘ağıt’ adı verilir. Ağıt söyleyen için ‘ağıtçı’ sözü yaygınlaşmış ve ‘ağıt yakmak’ deyiimi türemiştir.*” Elçin’in açıklaması neticesinde ağıtları bir edebî tür olarak ele alıp değerlendiren Öztelli (1966: 4124), “*Ağıtlar, bir edebî tür olarak el alındığı zaman, büyük toplum felaketleri, ölüm vb. gibi olaylar karşısında duyguları dile getiren şiir. Kafiye ve mısra düzeni koşma ve destanlara benzer.*” ifadeleriyle edebî bir tür olarak ağıtlar tanımlanmaktadır.

İnsanlar, başta ölüm olmak üzere çeşitli sebeplerle sevdiklerinden ayrılmak durumunda kalırlar. Kişilerin hastalanması, kızın gelin olması, delikanlının askere gitmesi, vatan toprağının kaybedilmesi, sevgilinin gidip de geri dönmemesi, doğal afetler, salgın hastalık gibi büyük felaketlerin meydana gelmesi, sevilen hayvanların kaybı ve ölümü üzerine söylenen ezgili şiirler ağıt türünden eserlerdir. Bütün bunlardan hareketle ağıt, insanoğlunun ölüm karşısında veya canlı cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, talihsizliklerini, düzenli veya düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülerdir (Elçin, 2000: 290). Türk kültüründe ağıt oldukça köklü bir maziye sahiptir. Ağıt ve ağıt söyleme geleneği veya ağıtçılık geleneği

edebiyatımızın ilk örneklerinden beri varlığını sürdürmektedir. Halk edebiyatındaki ağıt, İslamiyet öncesi Türk edebiyatında sagu, Divan edebiyatında ise mersiye olarak yer almıştır. Yazılı ilk belgelerimiz olan “*Orhun Abideleri*”nde de ağıt ve ağıtçı kelimelerinin yerine “*sığıt*” ve “*sığıtçı*” ifadeleri yer almaktadır. Eski Türk şiirindeki sagunun, Klasik Türk şiirindeki mersiye, Halk şiirindeki karşılığı olan ağıt kavramına “*Alper Tunga Sagusu*” ilk örneklerden biri olarak gösterilebilir (Ulaş, 2014: 2) Ağıtlar, sonsuz ayrılığın verdiği derin ıstırabın ifadesi olması sebebiyle evrensel bir nitelik barındırmaktadır. Bununla birlikte, acılı ruh hâlinin ifade edilişi esnasında ortaya konan şiir biçimi, anlatım özellikleri ve dilin yeteneğine göre sergilenen çeşitli anlatış tarzlarıyla millî özellikler de taşımaktadırlar. Ağıtlar icra edilirken acılı ruh hâlinin evrenselliğinin yanı sıra millî veya yöresel müziğin melodik yapıları bakımından bölgesel ve mahallî özellikler de sergilenmektedir (Güven, 2013: 118-119). Bölgeden bölgeye farklılık gösteren bu melodik yapı ağıt yakan kişinin bölgenin bu yöndeki kültürünü yaşatarak yitip gitmesinin de önüne geçmiş olmaktadır.

Anadolu’nun pek çok yerinde asker insanlar acılarını, ayrılıklarını, gurbetlerini ve sıkıntılarını ağıtlarla dile döküp terennüm etmişlerdir. Ancak Anadolu’da ağıtlar genellikle ölen kişinin ardından söylenmektedir. Anadolu da ölen kişinin ardında ağıt söylenmesi için ağıtçıların olduğu da bilinmektedir. Ağıtçılık geleneği adı altında insanlar bir meslek edinmiş ve bu bağlamda cenazelerde ağıtçılık icra etmektedirler. Söylenilen ağıtlarda ölenin iyilikleri, mutsuzluğu ve yokluğunun bırakacağı derin izler gibi durumlar dile getirilmektedir. Cenaze evinde ağlamaya gelen kişiler söyledikleri ağıtlarında, acının verdiği etkiyle hasret, kimsesizlik, felaketler ve dert gibi hususlara da yer vermektedir (Kaya, 2014: 179-180).

Ovakent Özbekleri, yıllar boyunca zulme uğramış, göçlere zorlanmış ve savaşlar yaşamış bir millet olarak, acılarını hüznlerini ağıtlarla dile getirmişlerdir. Mülteci olarak başka ülkelerde yaşayan vatanlarından ayrı düşen Ovakent Özbekleri çektikleri bunca cefayı ağıtlarında dile getirmiştir. Saha çalışmamız da birkaç ağıt tespit edilip derlenmiştir.

Ağıt 1

Yercelağan üydeme kulan pulan vurappa “Yercelağan evde mi tavuk
etini yedi mi”

Mana töşünü koyuppa “Bana tavuk etinin döşünü
koymuş”

Kulan pulan vurgan çok “Evde tavuk yok”

Yercelağan üyde çok sanga töşünü koygan çok “Yercelağan evde
yok san tavuğun döş etini koyan da yok”

Kel kelecane kel yekövzüm kıssa kılalık “Gel, gel canım
sohbet edelim.” (KK85).

Ağıt 2

Atabaga su saman töküüp taşıp töktüler “İbriğe su koyup
döktüler”

Beganaga kız berme alıp kaçıp ketedi “Yabancıya kız
vermedi, alıp kaçtılar”

Tamdın artı sedene yorgulaydı bödene “Artık sormaz
unutur”

Atam sanga bermeydi keteberdin beganaga “Dedem yabancıya
vermedi, kız soyunu unuttu” (KK75).

3.3. Ovakent Özbeklerinde Mânî

Mânî en küçük nazım birimi olup Anonim Halk şiirinin en yaygın nazım şeklidir. Anonim halk şiiri metinlerinin türkü, ağıt ve ninni gibi önemli bir kısmı bilmece ve tekerleme gibi diğer manzum ürünlerinin birçoğu mânî nazım şekliyle ortaya konulmuştur (Oğuz vd. 2008: 189). Anadolu insanının düşünce yapısının, beğenisinin, dertlerinin, özlemlerinin, sevgilerinin, kıskançlıklarının ve ortak kültürünün sergilenişinin görüldüğü mânîler; yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan nesilden nesile bir

gelenek içinde aktarılan anonim edebiyatın en çok icra edilen şiir türlerindendir (Artun, 2004: 111).

Maniler, Anadolu'nun birçok yerinde farklı adlarla anılmıştır. "Denizli'de "mana, deyişleme", Aydın'da "mana", Şanlıurfa'da "mânia", Kars'ta "meni", Erzincan'da "ficek" Azerbaycan'da "bayatı" veya "mahnı", Başkurtlar'da "şiğir-törö", Irak Kerkük Türklerinde "hoyrat" veya "horyat", Kırım Türklerinde "çing, cır", Kırgızlarda "tört sap", Kazaklarda "aytıspa, gayım ölung, ölen türü", Nogaylarda "şın, çın", Türkmenlerde "rubayı, rubağı", Uygurlarda "törtlik" Tatarlarda "mane, şiğir, töri", Kazan ve güney Kırım'da "cır"; Özbeklerde "aşule, koşuk, törtlik", Yugoslavya Prizen'de "martifal" olarak adlandırılmıştır." (Gözyayın, 1989: 3).

Cem Dilçin (1999: 279), "Mâni, halk şiirinde en küçük nazım biçimidir. Yedi heceli 4 dizeden oluşur. Birinci ikinci ve dördüncü dizeler uyaklı, üçüncü dize serbesttir, uyak düzeni harflerle şöyle gösterilir: aaxa. Birinci ve üçüncü dizeleri serbest, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı maniler de vardır. Manilerin ilk dizesi, uyağı doldurmak ya da temel düşünceye bir giriş yapmak için söylenir. Genellikle asıl söylenmek istenen düşünceyle anlam yönünden ilgisi pek yokmuş gibi görünse de konuya bağlı olarak yorumlanabilir. Üçüncü dizenin serbest olması mâni söyleyene kolaylık sağlar. Temel duygu ve düşünce son dizede ortaya çıkar."

Mâniler, kısa olmaları bakımından, halk bilgisi ürünlerinden fıkralar gibi kolayca öğrenilebilen veya ezberlenebilen bir özelliğe sahip olmaları, halk arasında yayılmasını kolaylaştırmakta ve bu şekilde de ilk yaratıcılarından bağımsızlaşarak bütün toplumun edebî mahsulü yani "anonim" ürün hâlini almıştır. (Ekici, 2002: 24). Mâniler, hece sayıları, dize ve kafiye gibi şekil özelliklerine göre farklı başlıklar altında incelenmektedir. Bu başlıklar: Düz/tam mâni; kesik/cinaslı mâni; doldurmalı kesik mâni/ayaklı mâni; yedekli/artık mâni; müstezad mâni (Aydın, 2011: 9-11).

Mâni, yapısına göre bir nazım şekli, ezgisi ve konusuna göre ise bir nazım türüdür. Maniler kendilerine özgü ezgilerle söylenir. Bu ezgiler yörelerine göre de çeşitlilik gösterebilmektedir. Konusu daha çok âşk, sevgi ve hasretlik olan maniler, hemen her konuda söylenebilmektedir. Konularına göre âşk, sevgi, gurbet, bayram, düğün, vb. olarak ana başlıklara ayrılır (Kıraç, 2013: 69). Konu olarak oldukça çeşitli olan maniler hayatın her anına sirayet etmiştir. Söylendiği toplumda aynı zamanda kültür ve geleneğinde taşınması vazifesini görmüştür.

Ovakent Özbeklerinde mâni, genellikle kadınlar tarafından düğünlerde söylenmektedir. Aynı zamanda düğünlerde gelinin yeni üyesi olduğu akrabalarını tanınması için maniler söylenerek gelin selamlaması töreni yapılmaktadır. Saha çalışması neticesinde kaynak kişilerden derlenen maniler şunlardır:

Gelin gelir lale gibi

Gözleri piyale gibi

Ne selam bar ne alek

Ayakları gül mala gibi (KK19, KK20)

Yüksekte koşup atını koşturma

Atından düşüp kumlarga kapılma

Kumlarga düşüp zorda kalma (KK29, KK30).

Maslarga koşulup atıngdı çarpma

Atından tüşip kumlarga kapılma

Kumdan türkep sünenği tortma (KK28, KK32).

Beyaz bileğimin beyazlığı

Rengimin sarılığı

Hiç kimseden eksiğim yok

Annem babam yokluğu (KK17, KK19).

Kırlangıç karaymış

Kanadı alaymış

Gurbetlik kurusun

Bitmez bir belaymış (KK21).

Kapının önü çiğde ağacı

Yürüsem boyum değer

Uzakta olan anama

Yüreğim yanar (KK21, KK22).

Ay çıkardı atılıp

Gün çıkardı tutulup

Menim aynam geliyor

Padşahdan kut alıp (KK49, KK50)

Su geliyor süzülüp

Menim oğlum geliyor

Ordan böyle süzülüp (KK46, KK47).

Kar yağardı lapa lapa

Ot çıkıyor körpe körpe

Menim oğlum geliyor

Koşga koşga (KK50).

Kafa gelin büyük gelin

Satte gelin satte gelin

Orta gelin koska gelin

Buldun mu sen ye gelin (KK48, KK50).

Özbeklerde Gelin Selamlama Manileri

Yar yar aytıp

Elimizge yar yar

İpekten kuşak bağlap

Belimizge yar yar (KK17, KK18, KK19).

“Yar yar söyleyelim

Elimizde yar yar

İpekten kumaş bağlatın

Belimize yar yar”

Höykürmüş durmuş

Abdastını kaldırıp

Yar yar ey yar

Kaynatasına selam (KK17, KK18, KK19).

“Öksürmüş durmuş

İbriğini kaldırıp

Yar yar ey yar

Kayınbabasına selam”

Ak saçı bilen

Mahallede kerilgen

Yar yar ey yar

Kaynanasına selam (KK17, KK18, KK19).

“Ak saçı ile

Mahallede gerilen

Yar yar ey yar

Kayınvalidesine selam”

Kır kır saçı

Himmetleri derya dolu

Yar yar ey yar

Emekisine selam (KK17, KK18, KK19).

“Beyaz Beyaz saçı

Gönlü deniz gibi dolu

Yar yar ey yar

Amcasına selam”

Deredeki sülük gibi

Kaşı közi fitil gibi

Urulan jilik gibi

Eltisine selam (KK17, KK18, KK19).

“Deredeki sülük gibi

Kaşı gözü fitil gibi

Vurulan ilik gibi

Eltisine selam”

3.4. Ovakent Özbeklerinde Ninni

Annelerin, yavrularına karşı duydukları hissin ve heyecanın belirli bir ezgi ile söylenen ninniler anonim halk edebiyatının en önemli öğelerindendir.

Çoğu okuma-yazma bile bilmeyen, yaşadığı bölgenin veya köyünün dışına çıkmamış, kalabalığa girmemiş anneler/nineler, yavrularını severken, avuturken veya uyuturken terennüm ettikleri ninnilerde samimi düşüncelerini ve hâlisane duygularını açık bir şekilde dile getirmektedirler. Söylenilen ninnilerde; çocuğa beslenen sevgi, hayal edilen umut, arzu edilen dilek ve temenni ile iyi bir insan olması yolunda verilen öğütler yer almaktadır (Şimşek, 2016: 34). “*Ninni, çocuk emzirilip kundaklandıktan sonra, salıncakta, beşikte veya kucakta sallanıp uyutulmaya çalışılırken tizden pese doğru söylenen bir ezgidir; çocuğun ağlamasının durması veya uyuması ile nihayet bulur.*” (Elçin, 2008: 271). Ninniler aynı zamanda içinde icra edildiği kültürün kodlarını da taşımaktadır. Ninnilerin konusunu daha çok çocuğun durumu belirlemektedir. Sağlıklı doğmadan gelen sevinç, fizik güzellik, soy-sop, iyi huy, sünnet, öğrenim, nişan, gelin olma, evlenme gibi geleceğe ait dilekler; yalnızlık, gurbette kalan baba, koruyucu melekler veliler, Hızır vb. madde, tem, motif ve merasimler ninnilerin muhtevasında belli başlı unsurlardır (Elçin, 2008: 271).

Bebek anne rahmine düştüğü anda bebeğin annenin fiziksel ve ruhsal durumundan etkilendiği, bugün bilim adamları tarafından da onaylanmış bir durumdur. Çocuğun anne rahmine düşmesiyle başlayan anne-bebek ilişkisi, doğum sonrası farklı bir yönde gelişerek devam etmektedir. Bu sebeple annenin bebekle olan diyalogu ve bu amaçla ninniler vasıtasıyla kurduğu iletişim ninni türünün önemini açıkça ortaya koymaktadır (Temizkan ve Solmaz, 2018: 244) Bu durumda henüz dünyaya gelmemiş olan bebeğin aslında anne karnında bilincinin şekillendiği ve dünyayı algılamaya başladığı söylenebilir.

Genel olarak ninniler, sanatsal yaratıcısı olan kadından ya da anneden ayrı düşünülemeyecek bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Anonim halk şiiri türleri göz önünde bulundurulduğunda belki de yaratıcısıyla bu ölçüde bütünleşmiş bir başka türün olmadığını söylemek mümkündür. İlk bakışta söylenmesi kolay, basit, kısa türler gibi görünmekle birlikte aslında ninniler, anne ile bebek arasındaki iletişimi ve uyumu kuvvetlendiren, bebeği sakinleştiren, annenin günlük yaşamda ifade edemediği duygu ve düşüncelerini yansıtan, ayrıca çocuğa kazandırılmak istenen birtakım değerlerle ilgili ilk mesajları içeren derin anlamlı sözlerdir. Dolayısıyla hem çocuk gelişimi üzerindeki olumlu etkileri hem de annenin veya ninnileri söyleyen diğer

kadınların iç dünyasını sergilemesi bakımından söz konusu türün anne, bebek ve içinde bulunulan bağlam çerçevesinde değerlendirilmelidir (Coşkun, 2013: 201).

“Azerbaycan’da, “layla”, “laylay”; Başkurtistan’da, “sangildak yırı”; Çağatay Türkçesinde, “elle elle”; Kazakistan’da, “besik jırı”, “eldi eldi” “eldim”, “eldiy”; Tataristan’da, “bişik cırı (beşik türküsü)”, “bölü cırı”; Kerkük’te, “leyle”, “leyley”, “leylev”; Kırgızistan’da, “alday alday”, “aldey aldey”, “beşik ırları”; Kırım’da, “ayya ayya (nany)”; Özbekistan’da, “elle, alla”; Türkmenistan’da, “hu-di (Allah de)”, “alley”, “hüvdi”, “huvdu”; Doğu Türkistan’da, “allay alay”, “alley” şeklindedir.” (Ercilasun, 1991: 650-651; Çelebioğlu, 1995: 11).

Halk kültüründe ninniler, bebeklerin sese karşı duyarlılık kazanmaya başladıkları en az iki-üç aylıktan üç dört yaşına kadar ve belirli bir gelenek dâhilinde okunmaya başlanmaktadır. Ninniler, çocuk beşikte, kucakta ya da dizde sallanıp uyutulmaya çalışılırken belli bir eşliğinde söylenir. Bu ezgi beşik sallama ahengine uygun olup, çocuğun yatırılmasından uyuduğu ana kadar, ağlamasının azalıp artmasına bağlı olarak yüksek ya da yavaş seviyeden devam etmektedir. Başka bir ifadeyle ninni söyleyen kadın, çocuğun ağlamasına, susmasına, gülmesine, konuşmasına göre sesinin düzeyini ayarlamaktadır (Çelebioğlu, 1995: 9). Ninnilerin özünde çocuğa sevgi aktarımı bulunmaktadır. Çocuk annesinin ya da ninesinin kendisine söylediği ninniler ile kendini güvende hissetmektedir. Ninnilerde yerel unsurlarla, örf, âdet ve geleneklerimizin yanında tarihi ve sosyal birçok özellikle karşılaşırız. Musikisi, ritmi ve sözleri ne olursa olsun ninniler, çocuğa; “annenin yanındasın, emin yerdesin, rahat uyu” mesajını iletir ve anne-çocuk arasındaki iletişimi, uyumu ve birliği sağlar. Anne ile çocuk arasındaki iletişimin güçlenmesini sağlayan ninniler, aynı zamanda çocuklara şiir sevgisinin aşılmasında, anadili daha iyi öğretmede, doğru konuşma konusunda ve müzik sevgisinin aşılmasında önemli bir unsurdur. Ninnilerle büyüyen çocuk daha öz güvenli olur, hayatta daha güçlü olur ve hayata daha iyimser pozitif düşünce ile bakar. (Şimşek, 2017: 38)

Allalar, Özbek geleneğinde çocukların emzikli döneminden üç yaşını doldurduğu ana kadar söylenmektedir. Çocuğun üç yaşına gelinceye kadar allanın söylenmesi belki de allayı beşik türküsü kategorisine sokan en önemli argümandır. Özbek bilim adamları allanın ne zaman ortaya çıktığı hususunda kesin bir bilgi vermemekle beraber annenin sezgisel olarak bebeğin sadece yeme-içme ve gündelik ihtiyaçlarını karşılamamanın yetersiz olduğunu anladığı vakit ortaya çıktığı görüşündedirler (Temizkan ve Solmaz, 2018: 247-248).

Özbek geleneğinde bebeğin yetişmesi aşamasında pek çok ritüel icra edilmektedir. Bu nedenle Özbek geleneğinde ninnilerin oldukça önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda çalışma alanımız Ovakent'te yaşayan Özbekler ise geleneklerini devam ettirmektedir. Ovakent Özbeklerinde torunlarını büyüten nineler kendilerince ninniler söylemektedir. Söylenen ninniler aynı zamanda toplumun kültürel değerlerini de taşımaktadır. Ninnilerde genellikle gurbet - hasret teması dikkatimizi çekmektedir. Saha çalışmasında tespit edilmiş olan ninniler şunlardır:

Ninni 1

“Alla ya alla alla

Anasının ikki közi

Alla ya alla ya

Atasının nuru

Alla ya alla

Gurbetin kuşu

Alla ya alla ya” (KK10, KK11).

Ninni 2

“Alla alla alla

Körpening kapating

Alla ya alla

Babasının kutı

Alla ya alla

Atasının anasının yoldaşgı” (KK19, KK20).

Ninni 3

“Alla Alla ya

Tıptı tıptı yürüsün

Kötü kôz sana değmesin

Alla ya alla ya

Tiken sana batmasın

Alla ya alla ya” (KK24, KK25).

IV. Bölüm

OVAKENT ÖZBEKLERİNDE KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

4.Ovakent Özbeklerinde Makal/Atasözü, Bilmece ve Tekerleme

Atasözleri, deyimler, dua ve beddualar bir milletin geçmişinden, geleneklerinden, inanışlarından doğan ve bir ifade kalıbı içinde korunarak günümüze ulaşan söz varlıklarıdır. Bu sözler, toplumun yaşadığı olaylar ve durumlar karşısında verdiği tepkileri barındırdığından toplumun hassasiyetini/karakterini de yansıtır. Bir toplumu tanımak için söz varlığı içindeki bu kalıplaşmış sözlere bakmak gerekir. Ovakent Özbeklerinde kalıplaşmış sözlerden Makal/Atasözü, bilmece ve tekerlemeler tespit edilmiştir.

4.1. Ovakent Özbeklerinde Makal/Atasözü

Şükrü Elçin'in Halk Edebiyatına Giriş kitabında atasözlerinin tanımı ve kavramı hakkında: “*Anonim karakter taşıyan ve atalardan kaldığı kabul edilen bu kısa, özlü, kalıplaşmış hüküm bildiren cümleler, milletimizin hayat anlayışının ortak bir ifadesi olmak itibarıyla Şinasi'nin Durûb-i Emsâl-i Osmâniye adlı eserinin söz başındaki hikmetü'l avam; “halk hikmeti”, düşüncesi, felsefesi vasfına uygun eserlerdir. Bu eserleri başlangıçtan daha doğrusu ilk yazılı eserlerden bugüne kadarki mahsullarda takip edebiliyoruz” diye söz edilmiştir (Elçin, 2008: 625-626). Türk kültür tarihindeki görünümleriyle atasözleri, atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını, genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak kültürel birliktelik ve sosyal olarak bir arada yaşama ilkelerine dönüştüren ve kalıplaşmış şekilleri bulunan, sosyal ve kültürel olarak benimsenmiş ve meşruiyetleri tartışmasız kabul gören özlü sözler şeklinde tanımlanabilir (Çobanoğlu, 2004: 15; Türkan, 2016: 86).*

İlk örneklerine Orhun Yazıtlarında rastlanan atasözlerini daha çok 1074 yılında Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan “*Dîvân-u Lügâti't-Türk*” adlı eserde görmek mümkündür. Bu eserde çoğu atasözü ilk halini korurken birçok atasözü değişikliğe uğrayarak bugüne dek varlığını sürdürmüştür. Divan şiiri tarzında en önemli atalar sözü kitabı Güvahî' ye ait olan “*Pendname*” (Ankara 1983) adlı eserdir.

Bunun yanı sıra Levnî' nin yazmış olduğu “*Atalar Sözü Destanı*” önemlidir (Bakırcı, 2010: 70-71)

Farklı milletlerin “*kanatlı söz*”, “*nasihat*”, “*cevherli söz*”, “*ibret verici söz*”, “*altın söz*”, “*dilin gülzari*”, “*halk mektebi*”, “*halk hikmeti*”, “*ruhun tabibi*”, “*aklin gözü*” ve benzeri anlamlar isimler verdiği, sözlü kültür ve edebiyatın bu benzersiz türü, günümüz Türkiye Türkçesinde, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, “*atasözü*” olarak adlandırılmaktadır. Türk dünyasında ise atasözü karşılığı olarak, Azerbaycan, Afganistan, İran, Suriye ve Irak’ta yaşayan Türkmenlerce “*atalar sözü*” veya “*eskiler sözü*” kullanılır. Saha veya Yakutlar, “*hohoono*”, *Tobollar*, “*takmak*”, *Uranhalar* “*ülgercomak*”, *Tuvalar*, “*Üleger Domaktar*”, *Çeçen Söster*”, *Sagaylar* “*takpak*”, *Hakaslar* “*söspek*”, *Hoten civarında* “*tabma*” *Kırgız*, *Kazak*, *Uygur*, *Özbek*, *Karakalpaklar*, *Kazan Tatarları*, *Başkurtlar* ve *Kırım Tatarları* arasındaysa Arapça kökenli “*makal*”ı ve de “*nakal*”ı, *Çuvaşlar*sa “*samah*”ı atasözü kelimesinin yerine kullanılmaktadırlar (Çobanoğlu, 2004: 3)

Atasözleri, işlevsel teori bağlamında ele alınıp değerlendirildiğinde ait olduğu toplumun görüşü, duyusu, düşüncüsü, inancı, ahlâkı, öneri, yorum ve çözümlemelerini ifade eder. Toplumsal yapıda oluşan atasözleri, aslında toplumun kimliklerini ortaya çıkaran özlü sözlerdir. Her toplum, atasözleriyle kendi üyesi olan bireyleri şekillendirip yönlendirirken aynı zamanda kültürel aktarımlarını da yoğun bir biçimde aktarmaktadır. Atasözleri aynı zamanda kültürel aktarımda halk ürünlerinden en önemlisidir Atasözleri gün içerisinde bilhassa büyükler tarafında kullanılmaktadır (Türkan, 2015: 386). Özkul Çobanoğlu: “*Atasözleri hemen hemen her zaman tek cümle hâlinde dirler. Formal sanat varlıkları olarak dikkati çeken, geleneksel ifadelerin en kısa şekilleri arasında yer alırlar. İfadenin sanat dolu, nükteli ve gerçek olmayan şekilleri olarak atasözleri, sözlü kültür ortamında yaratılmaları nedeniyle kolayca ezberlenip hatırlanabilmek ve zamana karşı durabilmek maksadıyla: ölçü, ikili yapıyla dengeli ve ayarlı ifade, kafiye, uyum ve aliterasyon, kısıklık, benzetme, devrik cümle gibi şiir sanatıyla bağdaştırılan bütün vasıtaları kullanırlar.*” (Çobanoğlu, 2004: 10) der. Atasözleri bir milletin kültür kodlarını aktarma işlevine sahiptir. Gelecek nesiller bilhassa dede ve ninesi ile birlikte büyüyen çocuklar atasözlerini büyüklerinden oldukça fazla duymuşlardır. Ancak günümüz şartları içinde atasözlerinin de unutulmaya yüz tuttuğuna şahit olduk. Özbek Türkçesinde atasözü “*makal*” olarak adlandırılırken Ovakent Özbeklerinde “*nakal*” olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir.

Aynı zamanda “atalar sözü” ifadesinin de kullanıldığı görülmüştür. Tespit edilen atasözleri ise şunlardır:

Ağaç gençken eğilir (KK3, KK4, KK5, KK9, KK10).

Akıl para ile satılmaz (KK12, KK13, KK14).

Akıl yaşlıda değil, baştadır (KK29, KK36, KK37).

Aklı meczuptan öğren (KK36, KK75).

Anasını kör kızını al (KK1, KK6, KK7, KK12).

Aşıksan ardına bak (KK25, KK24, KK26, KK28, KK29).

At alırsan atasını soruştur (KK29, KK30, KK31, KK33).

At ata yenilse kulağını koparır (KK35, KK36, KK37, KK43, KK45).

Ata bin ayağının altına bak (KK35, KK45, KK46, KK47, KK48, KK49, KK50).

Atadaşım ata bin, ana daşım attan in. “Babamın akrabası ata binsin, annemin akrabası attan insin.” (KK25, KK26, KK28, KK32).

Ayağını yorganına göre uzat (KK52, KK53, KK54, KK62).

Az oku öz oku (KK23, KK76).

Balık baştan kokar (KK23, KK24, KK36, KK38).

Beş parmağı birden ağzına tıkma (KK55, KK56, KK57, KK59).

Bir çürük elma, bir ambar elmayı çürütür (KK57, KK58, KK59, KK60).

Bir kuru üzümü kırk kişi bölüp yer (KK62, KK63, KK64, KK65, KK66, KK67).

Birlik varsa dirlik vardır (KK66, KK68, KK69, KK70).

Buğday pişer, işin düşer (KK1, KK70, KK73, KK74, KK75, KK76).

Cefa çekmeyen sefanın kadrini bilmez (KK4, KK5, KK6, KK7).

Çocuğa gençken öğret, eşine baştan öğret (KK12, KK13, KK17).

Çocuğa iş buyur, arkasından kendin koş (KK15, KK16, KK18).

Çocuktan al haberi (KK19, KK22).

Deşkemes uy bilen bol. “Dışarı ile değil, evdeki ile ol.” (KK23, KK24, KK25)

Dul kadının eteği uzundur (KK20, KK21).

*Düşmanın var mı demişler yok demiş, amca oğlun var mı demişler, var demiş.
Amca oğlun dururken düşmana ne gerek (KK28, KK29, KK36, KK38).*

El eli bilir, kör yolu (KK23, KK24, KK25).

Elmas yerde kalmaz (KK25, KK26, KK27, KK28, KK29).

Er balası, el balasından iyidir (KK30, KK33).

Et turnaktan ayrılmaz (KK102, KK103).

Fikri açık olan sözü aytır (KK63, KK69).

Garibe sövme, bir yerden bir yere götür (KK102, KK103).

Gülme komşuna, dönüp konar başına (KK34, KK35, KK37).

Güneşin girmediği eve doktor girer (KK36, KK45).

Hanımın iyi olursa yakan, kötü olursa sakalın ağarır (KK38, KK58).

Haramdan biriken harama gider (KK39, KK46, KK56).

Her şeyi öğren, kenara koy (KK26, KK30, KK38).

İnsan noksansız olmaz (KK68, KK69, KK70).

İş, ustasından korkar (KK65, KK75).

İt vefalıdır, kadın vefasız (KK24, KK25, KK28).

*İyi kişi ile yürürsen muradına erersin, kötü kişi ile yürürsen utanç ile kalırsın
(KK102, KK103).*

Kaçan kurtulur, kalan vurulur (KK68, KK69).

Kara yıkamak ile ak olmaz (KK36, KK39).

Kardeşin sesi karanlıkta belli olur (KK56, KK28).

Kavun kavunu görüp renk alır (KK29, KK39).

Kız alırsan anasını araştır (KK39, KK49, KK50).

Kız halaya, oğul dayıya benzer (KK38, KK39, KK40).

Kızın dűđűnű, selin suyu (KK27, KK26).

Körűn dileđi iki gözdür (KK25, KK29, KK33).

Kuma girerse kapıdan, kavga girer delikten (KK39, KK40, KK42).

Kuş dala, insan vatana sığınır (KK29, KK30, KK32).

Meyveli ağaca çok taş atılır (KK33, KK34, KK35).

Misafir babadan yücedir (KK39, KK40).

Misafir berekettir (KK73, KK74, KK75).

Misafir gelen evden bereket eksik olmaz (KK74, KK76).

Műlkűnű gör kumařını al, anasına bak kızını al (KK102, KK103).

Ne ekersen onu biçersin (KK36, KK37).

Oğlan atadan, kız anadan öğrenir (KK36, KK37, KK38).

Ortak yemeyi it yemez (KK29, KK39).

Önce kendi ayıbını bil, sonra başkasına gül (KK35, KK36, KK38).

Özü dűřen bala ağlamaz (KK36, KK46).

Piyadenin gözüyle at alma, yiğit gözüyle kız alma (KK102, KK103).

Piyalenin dibi görünmez (KK102, KK104).

Sabreden dağ açar, dua alan çok yaşar (KK36, KK37, KK38).

Say ki, sevgi gör (KK15, KK16).

Sen söylersen yaşlı, Huda söylerse hep siz (KK102, KK103).

Ses iki elden çıkar (KK36, KK37).

Söylenen yere erinme, söylenmeyen yere görünme (KK36, KK39).

Su dediğin zaman ağız nemlenmez (KK28, KK29).

Tatlı dil yılan deliğinden çıkarır, kötü söz Müslümanı dininden (KK25, KK26).

Teyze ana yerine anadır (KK26, KK27, KK28).

Togmayan çocuğa ton biçilmez (KK25, KK26, KK27).

Utangaç bala, yemekten kalır (KK35, KK36, KK37).

4.2. Ovakent Özbeklerinde Bilmece

Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı olayları; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı, zekâ güzellik nev'inden mücerret kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize yansıtarak bulmayı hedef tutan kalıplaşmış kelimelerdir. Bu kelimeler, bir takım eğlence, lügaz, muamma ve bulmacalarda da görülen ve dinleyiciye sorulunca, ondan sonra cevabı istenen “*bil bakalım*” veya “*o nedir ki*” ifadelerinin bir bakıma geniş tarifidir. Bu tarifi kendinde toplayan söz, Batı Türkçesinde “*bilmek*” fiilinden doğmuş bir isimdir (Elçin, 1989: 1). Elçin tarafından bu şekilde açıklanan bilmece kelimesi Türkçe sözlükte “*Bir şeyin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene veya okuyana bırakan oyun*” (Türkçe Sözlük, 2011: 344) olarak tanımlanmıştır.

Bilmeceler, insanoğlunun, insan-tabiat ve insan-evren ilişkisi içinde geliştirdiği gizli bir iletişim dilidir. Sözlü halk edebiyatının en eski türlerinden biri olan bilmecelerin temeli, cevabı aranan nesnenin özelliklerini çağrıştırma ve benzetme yolu ile ifade edilmesine dayanmaktadır. Bilmeceler tıpkı atasözleri gibi insanın hayatı anlamlandırması için oldukça önemli bir sözlü edebiyat ürünüdür. Kâşgarlı Mahmut’un “*Dîvânu Lugâti’t-Türk*” adlı eserinde “*tapuzgu, tapuzguk, tapzug*” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 855) karşılıklarının verildiği bilmece terimi, Türkler arasında ağırlıklı olarak bil- ve tap- eylemlerinden türetilmiş 71 farklı sözcük ile karşılanmıştır. İlk örneklerinin 47’sinin toplu olarak yer aldığı “*Codex Cumanicus*” bilmeceler açısından zengin kaynaklardan birisidir (Sakaoğlu, 1983: 26-28). Bilmeceler üzerine büyük bir külliyat hazırlamış olan Başgöz ve Tirtze (1999: 3-4), kalıplaşarak günümüze kadar ulaşmış olan bilmecelerin, hayat algısının yanı sıra zengin söz varlığını yansıtmaları bakımından da oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda geleneksel bir soru sorma biçimi olan bilmeceler sözlü edebiyat ürünü

olarak bilmeceler belirli bir gösterim üzerinde söylendiğini belirtmişlerdir. “Doğa, insan, hayvan ve eşya gibi her çeşit varlığı soyut kavram ve kapalı anlatımlarla bilmeye/bulmaya sunan sözlerdir.” (Bekki, 2013: 337). Bütün bu tanımlamalardan hareketle Türkyılmaz (2009: 42), yapmış olduğu doktora tezinde:

“Bilmece, her tür nesne, kavram ve konu ile ilgili bir soruyu, geleneğin gereği olan zaman ve mekânlarda, çeşitli fonksiyonlar üstlenerek; sorulan nesne, kavram ve konuya ilişkin özellikleri az çok bünyesinde barındırarak; manzum ya da mensur bir yapı içerisine yerleşerek; muhatabın muhakeme ve dikkatini harekete geçirmek suretiyle karşılığını bulmayı hedefleyerek soran; cevabı ise “çoğu kez” tek kelime ve ait olduğu toplumun beklentilerine uygun, o toplumda önceden tartışılmadan kabul edilmiş olan; “pek çoğu” şiirsel bir ifadeye sahip ve “çoğu” kalıplaşmış ifadelerden oluşan, soru cümlesi olmadığı halde, geleneği bilenler tarafından öyle olduğu anlaşılan geleneksel sorulardır.” (Türkyılmaz, 2009: 42).

Genel bir tanımlama yapmıştır. Halkın birini sınaması için söylenilen bilmeceler söz konusu tanıma da bakılınca basit ama yoğun anlam taşımaktadır. Her edebi ürün gibi bilmecelerin de dil boyutuna etkisi önemlidir. Eğitim ve öğretim sürecinde, bilmecelerin en önemli katkısı, anadili eğitiminde görülmektedir. Okul öncesi dönem ve ilköğretimin erken dönemlerinde, çocuklara anadili sevgisini kazandırmada bilmeceler araç olarak kullanılmaktadır (Balta, 2013: 893). Hayatın her alanında etkisini gördüğümüz bilmeceler pratik düşünme, problem çözme ve hayal edebilme yeteneklerini de etkin kıldığı bilinmektedir. Geçmişi ile olan bağlarını sağlam tutmak isteyen insanoğlu, halk edebiyatı ürünleri konusunda hassastır. Tüm halk edebiyatı ürünleri gibi bilmeceler de içinde olduğu ve geliştiği kültürün öğelerini ve izlerini taşıırken bunları estetik bir biçimde de geleceğe aktarmaktadır. Bilmeceler, halkın günlük yaşamdan çıkardığı deneyimlerin, gözlemlerin, yaşantıların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Göçer, 2010: 354). Kültürün ve geleneğin gelecek nesillere aktarımında işlevi olan bilmeceler Ovakent Özbeklerinde de rastlanmıştır. Saha çalışması neticesinde Ovakent Özbeklerinin kendi kültürel kodlarının aktarıcılığını üstlenmiş olan bilmeceler genç nesil tarafından pek bilinmemektedir. Yaşlı nesil ise çocukluktan kalan hatırladıkları bilmeceler tespit edilip derlenmiştir. Saha çalışması sırasında derlenen bilmeceler ise şunlardır:

Altı taş üstü taş, ortasında küçük baş (KK16, KK17, KK18).

“Kaplumbağa”

Aş içinde taş, taş içinde aş (KK1, KK2,).

“Erik”

Baldan şirin, zehirden acı (KK18, KK19).

“Söz”

Bir babadan beş kardeş (KK22, KK25, KK26).

“El-Parmaklar”

Gündüz yanar gece söner (KK15, KK16, KK18).

“Göz”

İki kardeş birbirini göremez (KK12, KK13, KK14).

“Göz”

Kalksan kalkar, yatsan yatar (KK9, KK12, KK13).

“Ayak”

Kara dal budaksız (KK4, KK6, KK8).

“Saç örgüsü”

Kızıl kız yer altında saçları yer üstünde (KK18, KK19, KK20).

“Havuç”

Küçüktür özü, yıltır yıltır gözü (KK12, KK13, KK14, KK15).

“Yıldız”

Sakalı var bıyığı yok (KK14, KK15, KK55).

“Keçi”

Yer altında yağlı kamçı (KK4, KK6, KK7).

“Yılan”

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz üzere bilmeceler eskisi kadar insanlar arasında söylenmemektedir. Özellikle teknoloji ile tanışmış olan genç kuşak sözlü anlatılardan uzaklaşmıştır. Sözlü gelenek içinde anlatılan ürünler içerisinde en fazla unutulmaya yüz tutanın bilmeceler olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Ovakent Özbeklerinde Tekerleme

Tekerleme, belli bir ana temadan yoksun, manalarından daha ziyade fonksiyonlarıyla ön plana çıkan, mısra başı ve sonu kafiye, aliterasyon ve secilerle oluşturulmuş ses oyunlarıyla ve çağrışımlarla bağlanarak belli bir nazım düzenine kavuşturulmuş, birbirini tutmayan hayaller ve düşüncelerin sıralanmasından meydana gelmiş bir nazım türüdür (Türkan, 2015: 380). Tekerlemelerde hayaller, mübalağa ve tezatlarla örülü bir şekilde peşi sıra yuvarlanır. Duymaz’a göre, “*Tekerlemeler; şekil, konu, muhteva ve işlevleri bakımından sınırları tam olarak çizilememiş halk edebiyatı ürünleri*” olduklarını bu durumun temel nedeninin ise, “*tekerlemelerin daha çok bilmece, âşık şiiri, masal, ninni, oyun, halk hikâyesi, halk tiyatrosu gibi pek çok halk edebiyatı ve folklor türünün içinde yer almaları*” ndan kaynaklandığını belirtmektedir (Duymaz, 2002: 9).

Elçin (2008: 589), “*tekerlemeler için masal, hikâye, bilmece ve halk tiyatrosu gibi türler içinde ya da bağımsız olarak ortaya çıkan türlerdir.*” ifadesini kullanıştır. Tekerlemeler, kendi içlerinde anlamlı ya da anlamsız kelime veya kelime gruplarının tekrarlanması, ölçü, kafiye gibi şiirsel yöntemlerin kullanılması ile oluşturulan ve özel bir konusu olmayan sözlerdir. Tekerlemelerin şiirsel bir düzeni varmış gibi görünse de aslında bir düzensizlik bulunmaktadır ve bu düzensizlik kendi içlerinde bir düzen oluşturmaktadır. Halk edebiyatı ürünlerinde masalların girişinde, çocuk oyunlarında, karşımıza çıkan tekerleme ile alakalı Kaya: “*Vezin, kafiye, seci veya aliterasyonlardan istifade ederek hislerin, fikirlerin, hal ve hayallerin abartma, tuhaf, zıtlık, benzetme, güldürü, kısa tanım yahut çağrışımlar yoluyla ortaya konulduğu bir kısmı ezgili olan basmakalıp sözlere verilen ad.*” tanımını yapmıştır (Kaya, 2010: 702). Tekerlemeler, masal, hikâye, halk tiyatrosu, bilmece gibi türlerin içerisinde, âşık edebiyatında, çocuk oyunlarında ve bazı törenlerde veya bağımsız olarak görülen halk edebiyatı türüdür. Tekerlemeler daha çok çocuk gelenekleri içinde yer alan bir türdür (Türk Dili ve Edebiyatı ansiklopedisi, 1998: 296).

Tekerlemeler günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş bir diğer türlerdendir. Genç kuşak bilhassa artık tekerleme denildiğinde ne olduğunu bilmemektedir. Dil öğreniminde ve aktarımında tekerlemeler oldukça mühim bir yere sahiptir. Bilhassa çocuk oyunlarının başında eş seçmede söylenen sayışmalar ve oyun içindeki diğer tekerlemeler çocukların diksiyonu ve dil edinimi için önemlidir. Bu bağlamda Ovakent

Özbeklerinden saha çalışmasında derlenmiş olan tekerlemeler de sayışma tekerlemeleri olmuştur. Tespit edilen tekerlemeler şunlardır:

Tekerleme 1

Tursun! Huda seni ursun	“Dursun! Allah seni vursun”
Böyle durduğun yok bolsun	“Böyle durduğun yer yok olsun”
Hemme âlem görsün.	“Bütün alem görsün” (KK40).

Tekerleme 2

Cide cimek istiyorum	“İğde yemek istiyorum”
Almayı urmak istiyorum	“Elmayı yemek istiyorum”
Kiyavı düğün günü körünce	“Damadı düğünde görünce”
Menim külesim gelipti	“Benim gülesim geliyor.” (KK10).

Tekerleme 3

Eti kurutup!	“Eti kurutup”
Keçi sakal	“Keçi gibi sakalı olan”
Odaya girip	“Odaya girerek”
Fare tutıptı	“Fare tutup”
Hemman yutap	“Hemen eti yer” (KK33).

V. BÖLÜM

OVAKENT ÖZBEKLERİNDE HALK ANLATILARI

5.Ovakent Özbeklerinde Destan, Masal ve Efsane

İnsanoğlu anlam veremediği, çözümleyemediği ve açıklayamadığı olaylar karşısında aciz kalmış, bu acizliği sonucunda birtakım hayaller kurmuş, varsayımlarda bulunmuştur. Bu hayal ve varsayımlar, insanoğlunda birtakım anlatıya dayalı metinleri doğurmuş ve bu metinler, anonim bir yapıda oluşarak varlığını “destan, efsane, masal, hikâye, vb.” çehrelerine de bürünerek devam ettirmiştir. Bu anlatılar, mitlerden başlayarak halk biliminin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Halk anlatılarının icra edildiği toplumla oldukça güçlü bir bağı da bulunmaktadır. Bu bağlamda Ovakent’te yaşayan Özbek Türklerinde destan, masal ve efsane türünde anlatılar tespit edilmiştir. Tespit edilen türlerin günümüzde unutulmaya başladığı görülmüştür.

5.1. Ovakent Özbeklerinde Destan

Eski Yunanca’da ve Batı dillerinde, “Türkçedeki kahramanlık temalı ve olağanüstü motifli halk anlatıları olan destan terimine karşılık olarak çok yaygın olarak “*epique, épopée, epos, epic, lögende*” gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir (Oğuz vd., 2008: 144). Elçin (2004: 72), destanı “*Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan kahraman/bilge şahsiyetlerin menkıbevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikayelerdir.*” şeklinde tanımlamıştır. Köprülü, destanı “*milletin maneviyatından, ruhundan, tarihî ve estetik varlığından kendi kendine doğmuş ortak verimler*” (Köprülü, 2009: 67) olarak açıklamaktadır. Türk Dil Kurumu’nun yayınlamış olduğu “*Türkçe Sözlükte*” ve “*Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*”nde destan ile ilgili;

1. Tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir, epope: Manas, Kalevela.

2. Bir kahramanlık hikâyesini veya bir olayı anlatan, koşma biçiminde, ölçüsü on bir hece olan halk şiiri.

3. Çağdaş Türk edebiyatında biçim ve içerik yönünden, geleneksel destanlardan ayrılık gösteren uzun kahramanlık şiiri: *Çanakkale Destanı*. (2011: 510; Albayrak, 2004: 135) gibi farklı anlamlardaki tarifler sıralanmıştır.

Destan kelimesinin batı dillerindeki karşılığı, Yunanca “*epos*” kelimesinden gelmektedir. Eski Yunanca bir kelime olan “*epos*” terimi şiir anlamına gelmektedir. Terim olarak edebî yaratmaları sınıflamada kullanılan ve kahramanlık şiirlerini ifade etmede kullanılan epos terimi, destanî şiiri ifade ederken “*epopiia*” veya “*epope*” yani “şiir şeklinde anlatmak” anlamını kazanmıştır. Batı dillerinde kullanılan bu kelime Türk lehçelerine geçerken “*epos*”, “*epope*”, “*epik*” şeklinde geçmiştir. “*Epos*” terimi Orta Asya Türk boylarında daha çok Manas Destanı gibi hacimli destanlar için kullanılmaktadır. “*Epope*” veya “*epik*” terimleri ise daha çok kahramanlık temalı destanlar için kullanılmaktadır (Ekici, 2002: 28). Çobanoğlu, destan kavramının günümüzde Türk dünyasında güncel ve tarihsel bağlamlarda aşağıdaki şekillerde kullanıldığını ifade etmiştir: “*Alıptıg nımax*”, “*comok*”, “*jomok*”, “*cır*”, “*jır*”, “*batırlar cırı*”, “*maadırlıg tool*”, “*kahramandık epos*”, “*kay çörçök*”, “*olongo*”, “*boy*”, “*epos*”, “*köne epos*”, “*batırlık ertegi*” vs. gibi (Çobanoğlu, 2003: 14). Destanlar ister boy ister ulus temelinde olsun ister dar bir alanda ister geniş bir alanda yaşanmış olsun ister dışa doğru ister içe doğru yönelmiş olsun, toplumun bütün bireylerini, doğrudan ilgilendiren ya da etkileyen herhangi bir olayı, belli bir tip etrafında toplayarak anlatan destancı, adı verilen ve uzun bir süre edebiyatçı ve tarihçi görevini yerine getiren atlı göçebe yaşam tarzının sanatkâr tipi olan ozan tarafından kendine özgü bir forma büründürülmüştür. Özel bir forma kavuşan destan, müzik aleti eşliğinde ya da değil ezgili ve kendisine has bir alkış ve üslup ile nakledilen teşekkülü için uzun bir süreyi gerektiren sözlü kültür ortamında teşekkül etmesi ve sözlü iletişim vasıtasıyla nakledilmesi nedenleriyle değişime uğrayabilen bir türdür. Destan, geçtiği kültürel süreçleri ve yazıya geçirildikleri dönemin 168 özelliklerini yansıtan atlı göçebe yaşam tarzının ürünü olarak çoğunlukla manzum olarak ortaya konan fakat zaman zaman mensur ya da manzum-mensur bir yapı sergileyebilen kahramanlık konulu metinlerdir (Oğuz, 2008: 146). Destanların özelliklerini Öztürk şu şekilde açıklamaktadır:

1. *Bütün destanlar manzumdurlar. Bazen aralarına mensur parçalar da katılmaktadır. Bu özelliğin ne zaman destana yerleştiği bilinmemektedir.*

2. *Destanda, bir milletin millî iradesi sergilenir.*

3. *Bir milletin maddî ve manevî yapısını, kültür birikimini, yaşayışını şekillendiren ögeler, destanda yaşatılan veya savunulan hayat anlayışını besleyen kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.*

4. *Destanın mantığı, kişisel tutkulardan, geçici isteklerden çok, millete mal olmuş, millet bütünlüğünü etkileyen davranışlardan kaynaklanır. Dolayısıyla millî ülküyü ifade etmektedir.*

5. *Destanlarda insan, gerçeğin üstünde; olduğundan daha güçlü ve asil gösterilmektedir.*

6. *Bir toplumun yaşadığı destan olayları, toplum içinde sembol haline gelmiş bir tipin hayatı etrafında geçmektedir (Öztürk, 1985: 172).*

Destanın kökeni, ne anlama geldiği ve özelliklerinin yanında çeşitli tasnif çalışmaları da yapılmıştır. Destanın tasnifi yapılırken uzunluğu ve kısalığı temel alındığı gibi farklı yönlerden de tasnifi yapılmıştır. Bu tasniflerden ilki Fuat Köprülü'ye aittir. Köprülü destanları dört gruba ayırmıştır. Söz konusu tasnifi şu şekildedir:

1. *Hun Destanları: Oğuz Kağan ve Atilla Destanı*

2. *Göktürk Destanları: Bozkurt ve Ergenekon Destanları*

3. *Uygur Destanları: Uygur ve Uygur Göç Destanı*

4. *Moğol Destanı: Cengiz Destanı (Köprülü, 2009: 60).*

Boratav (1969: 38), destanlar, ulusların yazı-öncesi çağlarında oluşmuş, gelişmiş yapıtlardır. O çağlarda, hem yaradılış ve dönüşümlere, tanrılara ve çeşitli olağanüstü varlıklara, hem de toplumun geçmişine değgin bilgileri destanlar verirlerdi. Böylece onların konuları iki kümede toplanır:

1. *Kozmogoni ve mitoloji konuları: evrenin ve yeryüzündeki varlıkların yaradılışları; Tanrılar, tanrımsı varlıklar (Tanrılarla insanların birleşmesinden doğmuş kimseler), dev, ejder, vb. gibi şeytansı kötü-güçleri cisimlendirmiş yaratıklar; bu çeşitli varlıkların kendi aralarında, ya da insanlarla alışverişleri, savaşları.*

2. Ulusun geçmişindeki önemli olaylar, büyük önderlerin dışta ve içte, toplumun düşmanları ile savaşları, toplumu daha rahat bir yaşama ulaştırma çabaları.

Destanlar Türk dünyasında farklı adla anılmakta ve farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bizim çalışmamıza konu olan Özbek destan geleneği ile ilgili ise çalışmalar yapan bilim insanları farklı tanımlamalarda ve sınıflandırmalarda bulunmuşlardır.

Aça, Özbek “Türklerinin Destancılık Geleneği Üzerine Notlar” adıyla yayımlamış olduğu makalesinde yapılan tanım ve sınıflandırmaları şu şekilde vermiştir: Özbek Türklerinin folklorundaki tanımını şu şekilde yapmaktadırlar: “*Epik şiir, Özbek Türkçesinde “dastan” kelimesi vasıtasıyla açıklanmaktadır. Farsçadan geçen bu söz, Özbeklerde yazılı, klasik ve sözlü halk edebiyatının epik eserleri hakkında kullanılmaktadır. Nevaî’nin şiirlerine de bir zamanlar sözlü olarak anlatılan halk edebiyatının kahramanlık ve aşk konulu eserlerine de “dastan” denilmektedir*” (2002: 79-80). Bir diğer araştırmacı M. Saidov da destanın mürekkep bir sanat eseri olduğunu, bir sanat eserinin destan olabilmesi için edebî metninin, müzikalitesinin ve bir terennüm edicisinin olması gerektiğini söylemektedir (Saidov: 1969, 21.). Özbek Türklerinin destanları, kahramanlık, aşk ve kahramanlık olmak üzere iki konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Özbek destanlarını, konularına göre, kaba hatlarıyla şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

a. Kahramanlık dastanları (Göroğlı, Alpamış, vs.)

b. Aşk dastanları (Rüstem Han, Şirin-Şeker, vs.).

Fedakar, “Özbekistan’da Destan Çalışmalarının Tarihçesi” adlı makalesinde Özbek destan çalışmalarını;

1. Çarlık Dönemi,

2. Sovyet Dönemi

3. Bağımsızlık Dönemi başlıkları altında tanıtılıp değerlendirilmiştir (2001: 51-64).

Şahin, Özbek, Türkmen ve Karakalpak Türklerinin *bahşılık* geleneğini detaylı olarak ele aldığı “*Bahşılık Geleneğinde Hediyelerin Fonksiyonları ve Sembolik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme*” adlı çalışmasında *bahşılar*ın işlevlerini ve

Özbek Türklerinde destan anlatım geleneğini Töre Mirzayev ve Radloff gibi araştırmacıların verdiği bilgilere dayanarak dile getirmiştir. Ayrıca Özbek bahşılarının bahşış toplama şekli, usta-çırak ilişkisi ve bahşılığa geçiş konuları üzerinde durmuştur (2006: 437-446).

Özbek destanları üzerine yapılan çalışmalar yalnızca Özbekistan sahası ile sınırlı kalmıştır. Afganistan’da yaşayan Özbeklerin destan geleneği üzerine fazla çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte Ovakent Özbeklerinde yapmış olduğumuz saha çalışmasında anlatı türlerinin yok olmaya başladığına tanık olunmuştur. Yalnızca bir kaynak kişiden derlenen *Alpamış Destanı* saha derlemesinde tespit edilen derlenme şekliyle verilmiştir.

Alpamış Destanı Özbek milletinin, Kalmuklarla olan mücadelesi üzerine kurulmuş olan millî bir kahramanlık destanıdır. Alpamış Destanı, Özbek halkının sosyal hayatını anlatı düzlemine taşımıştır. Millî kimlikle bağlantılı olarak toplumsal değerleri portre olarak çizen edebî bir destandır.

Destanın tarihî ve kahramanları hakkında çok net bilgiler bulunmamaktadır. Ancak destan üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar bazı yorumlarda bulunmuşlardır. Özellikle, Alpamış Destanı üzerine çalışmalar yapan Metin Ergun’un görüşlerinden faydalanarak; destanın tarihî oluşumu ve kahramanları hakkında bir değerlendirme yapılabilir. Metin Ergun, Alpamış Destanı’nın coğrafyası ve destanın varyantları ile ilgili olarak şu tespitlerde bulunmuştur:

1. *Destanın ilk coğrafyası, Altay etrafı ve Çin’dir.*
2. *Bamsı Beyrek hikâyesinde görülen coğrafya, hikâyenin yazıya geçirildiği yerin ve zamanın coğrafyasıdır. Destancı, eski motifleri, yeni coğrafyada, yeni tarihî hadiselerle uyarlamasıdır.*
3. *Alpamış Destanının varyantlarının coğrafyası da derlendiği yerin ve içinde yaşadığı boyun coğrafyasıdır. Burada da eski motifler, yeni tarihe ve yeni coğrafyaya göre yeniden şekillenmiştir.*
4. *Masallaşmaya yüz tutmuş varyantlarda ise destan coğrafyası yok olmuş, yerine masal coğrafyası gelmiştir. (Ergun, 1992: 80).*

Ergun, destan coğrafyasının ve kahramanının anlatıldığı coğrafyaya göre değişebildiğini ve bu sayede ise farklı varyantların oluştuğunu belirtmiştir. “*Destanın*

Özbek varyantında Askar Dağ ile Amu Derya arasında bir coğrafya vardır. Burada, Altay rivayetinde Çinliler olarak tahmin edilen düşmanın yerini Kalmuklar alır. Çünkü bu coğrafyada yeni düşman, Kalmuklardır. Kollektif hafıza, Altaydaki bu destan motiflerini getirip yeni coğrafyada, yeni düşmanları olan Kalmuklarla aralarında geçen mücadeleye, maceraya uyarlamıştır.” (Ergun, 1992: 78).

Bir kültürü zengin ve kalıcı kılan unsur ne kadar geniş bir coğrafyada yayıldığına bağlıdır. Kültür kimliktir ve bu anlamda milletin kutsal mirasıdır. Göçlere bağlı olarak, Türk milleti kültürünü yeni coğrafyalara taşıdığı tarihte görülmüştür.

Türkler yeni yerleştikleri coğrafyalarda anlatılarını yeniden icra etmiş ve yaşadıkları coğrafya anlatılan metin içinde yerini almıştır. Destanın Özbek varyantının da dahil edildiği Kongrat kolu, diğer varyantlarda olduğu gibi göçlerle oluşmuş bir koldur. “*Kongrad kabilesi önceleri Aral gölü kenarında yaşıyordu. Onlar Şeybani Han zamanında (1500) Özbekistan’ ın Termez eyaletinde Baysur gölü kıyılarına, Babadağ eteklerine yerleştiler.” (Kaya, 1995: 87).*

Ergun (1992: 76-77), Dede Korkut hikâyelerinden Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ile Alpamış Destanı arasında büyük benzerlikler olduğunu belirtmiştir. Hatta aynı destan olduğunu belirterek aralarındaki farkın sebebini ise değişik coğrafyalarda ve değişik zamanlarda yazıya geçirildiğinden ötürü aralarında ufak farkların olduğunu belirtmiştir. Ergun, Alpamış Destanının dört ana rivayetinin bulunduğunu belirtmiştir. Bunlar sırasıyla Kongrat, Oğuz, Kıpçak ve Altay rivayetleridir. Kongrat rivayeti Özbek, Karakalpak ve Kazak varyantlarından oluşmaktadır. Destanın Fazıl Yoldaşoğlu anlatması olan Özbek varyantı en geniş ve tam olanıdır. Karakalpak ve Kazak varyantı da geniş ve tamdır. Özbek varyantının adı Alpamış, Kazak ve Karakalpak varyantlarının adı ise Alpamış’tır. Kıpçak kolu ise Başkurt ve Tatar varyantlarından oluşmaktadır. Başkurt ve Tatar varyantları eksiktir. Destanın birçok motifi çıkmış adeta masallaşmıştır. Oğuz rivayeti, destanın Azerbaycan ve Anadolu Türkleri arasındaki varyantlardan oluşmaktadır. Oğuz rivayetinin adı Beyrek veya Bamsı Beyrek’tir. Destana, Anadolu’da Beyrek adı ile masallaşmış olarak da karşılaşılmaktadır. Son rivayeti ise Altay rivayetidir. Alıp Manaş adındaki bu rivayet, destanın en arkaik ve eski şeklidir. Destan anlatıcısı Ulagaşev’den derlenmiştir. Bu rivayeti Oğuzlar, daha Altay Dağı’nın eteklerinde yaşadıkları sırada ortaya çıkmıştır. Destanın VI. VIII. Asırlarda Göktürk Kağanlığı

devrinde Altay eteklerinde teşekkül ettiği söylenilebilir. Kıpçak kolu XII-XIII. yy. da İdil- Volga bölgesine yerleşen Türk topluluklarının ortak kültür belleğinin ürünü olan temel motifleri alarak, yeni hayatlarına uyarladıkları anlatımlardır. Başkurt ve Tatar varyantı Kıpçak kolu olarak kabul edilir. Masallaşan bu metinlerde adı belirsiz bir ülkeye savaşa gidilir.

Ovakent Özbeklerinden derlenen Alpamış Destanı, Kongrat varyantı olduğu düşünülmektedir. Destan anlatıcısının atalarının Amu Derya Nehrini aşarak Afganistan'a geçerek yaşayan Kongrat boyundan olduğu öğrenilmiştir. Anlatı muhteva ve şekil itibarıyla destanı tam olarak göstermekle birlikte nazım parçaları unutulmuştur. İcracı artık eskisi gibi destan ya da diğer anlatı türlerinin anlatılmadığını ve bunun sonucunda da unutulduğunu belirtmiştir (KK73).

Alpamış Destanı Üzerine yapılan başlıca önemli çalışmalar ise şunlardır:

Ergun, “*Alpamış Destanı'nın Varyantlarında Ad Verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültürü İçindeki Yeri*” makalesinde Türk kültüründeki ad verme geleneği ve Alpamış Destan'ındaki, ad verme geleneğinin bir değerlendirmesini yapmıştır (Ergun,1990: 19-20).

Metin Ergun'a ait olan bir diğer çalışma: “*Bamsı Beyrek ile Alpamış Destanı'nın Coğrafyası*” adlı makaledir. Metin Ergun, bu çalışmada Alpamış Destanı'nın dört varyantını tanıtmış ve Özbek varyantını da Kazak ve Karakalpak varyantlarıyla beraber, Kongrat varyantı olarak değerlendirmiştir. Çalışmada varyantları değerlendirmenin yanı sıra coğrafi adların anlatılardaki değişimi üzerinde durmuştur (Ergun, 1992: 75-80).

Doğan Kaya, “*Alpamış Destanı*” adlı makalesinde destanın tarihî ve kahramanlarıyla ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Doğan Kaya çalışmasında Özbek varyantlarının özetini de vermiştir. Bu makale; Dünya Hoşgörü-Manas-Abay Yılı VII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri ve Türk Dünyası Kültür Kurultayı bildirileri arasında sunulmuştur. (Kaya, 1995: 1-9).

Hüseyin Baydemir, “*Özbek Folklorunda Rekabet ve Yarış*” adlı makalesinde Özbek edebiyatında bu motifin metinlerdeki kullanımını açıklamıştır. Çalışmada özellikle, Alpamış Destanı'nda geçen rekabet ve yarış bölümlerini destandan örnekler vererek değerlendirmiştir. Baysarı ve Bayböri kardeşler arasında geçen zekât isteme

hadisesini gizli bir rekabet olarak değerlendiren Baydemir, Berin için mücadele eden Alplerin kendi arasında yarıştığından söz eder. Yine başkahramanın Berin'i alma mücadelesi de bir yarış ve rekabet ortamını yansıtır. (Baydemir, 2010: 47-58).

Selami Fedakar'ın “*Alpamiş Destanı ve Bey Byrek Hikâyesi Arasında Bir Karşılaştırma*” adlı makalesinde Bamsı Beyrek Hikyesinin Anadolu'da halen anlatılan varyantı olan Bey Byrek Hikâyesi ile Alpamiş Destanı'nın yapısı karşılaştırılmış ve metinlerin zeti verilmiştir. Fedakar, bu çalışmada anlatmaların epizot ve motiflerini de değerlendirmiştir (Fedakar, 2001: 51-64).

Türkiye'de tam metin olarak eviri kitap olarak “*Alpamiş Destanı*” adıyla ilk defa, 2000 yılında yayımlanmıştır. Hadi Zarifov ve Tre Mirzayev tarafından hazırlanarak 1998 yılında Taşkent'te yayımlanan bu metnin; birinci bölümü Aysu şimşek Canpolat, ikinci bölümü ise Aynur z tarafından zbek Türkçesinden, Türkiye Türkçesine aktarılmıştır (Yoldaşoğlu, 2000).

Hasan B. Paksoy tarafından hazırlanan “*Alpamysh: Central Asian Identity Under Russian Rule (Alpamiş: Rus Yönetimi Altında Orta Asya Kimliği)*” adlı kitap, İngilizce hazırlanmış bir çalışmadır. Çalışma dört bölüm ve ekler kısmından oluşmaktadır. Ekler kısmında Alpamiş Destanı'nın E. Divayev' in 1901 yılında yayımladığı orijinal metni verilmiştir (Paksoy, 1989).

“Axel Olrik, Epik Yasaları'nda halk anlatılarının içerik ve yapısal düzenini oluşturan bazı temel kuralları tanımlamayı hedeflemiştir. Bu kuralları belirlemede düşüncesinin ortaya çıkışını ise şöyle açıklamaktadır: “*Halk anlatılarıyla ilgilenen herhangi bir kimse uzaktaki bir halkinedebiyatını okuyunca, bu halk ve onun geleneksel anlatıları o kimseye şimdiye kadar tamamen yabancı olsa bile, bu anlatılarla daha önce karşılaşmış gibi bir duyguya kapılır.*” Olrik, bu tanıdık gelmenin iki nedene dayandığını ve bunların; “1. *İlkel insanın ortak zihin özelliği*” ve “2. *Bu özelliğe uygun olan doğa kavramı ve ilkel mitoloji.*” Olrik'in Epik Yasaları ise şunlardır:

1. *Giriş ve bitiş kuralı*
2. *Yineleme kuralı*
3. *leme kuralı*
4. *Bir sahnede iki kuralı*

5. Zıtlık kuralı

6. İkizler kuralı

7. İlk ve son durumun önemi kuralı

8. Anlatının her zaman tek çizgi üzerinde olma kuralı

9. Kalıplaşma kuralı

10. Büyük tablo sahnelerinin kullanılması

11. Anlatı mantığı kuralı

12. Tek entrika kuralı

13. Epik birlik kuralı

14. İdeal epik birlik kuralı

15. Dikkati baş kahraman üzerine toplama kuralı” (Oğuz vd. 2008: 69-71)

Saha çalışması neticesinde derlenen Alpamış Destanı’nda Axel Olrik epik yasalarına göre ele alındığında: Destan metni, giriş ve bitiş kuralına göre anlatılmıştır. Birden başlayıp birden bitmez. Yinelemelere yer verilmektedir. Destan metninde birden çok yerde bir sahnede iki kuralına yer verilmiştir. Karaca ve Alpamış’ın karşı karşıya gelmesi zıtlık kuralıdır. Anlatıda ilk ve son durum önemini korumaktadır. Savaşların yapıldığı sahne büyük tablo sahnesidir. Epik birlik kuralına uygundur. Dikkat anlatının başından sonuna kadar baş kahraman üzerindedir.

1. Alpamış Destanı

“Geçmiş zamanlarda Baybori ve Bayzarı adında birbirinin dengi iki bey varmış. Bu beylerin her şeyleri varmış. Fakat ikisinin de çocuğu yokmuş. Gittikleri her mecliste çocukları olmadığı için beyleri kimse büyük görmezmiş.

İki bey bir gün konuşmuşlar:

Allah’tan yalnızca pîrlerin bir mucizesi ile çocuk zürriyet dileriz.

Bu sözler ikisine de makul gelmiş. Evliyaları ziyafet etmişler. İki bey gözyaşları içinde birbirlerine şöyle vaatte bulunmuşlardı:

-Eğer Allah Ta'alâ birimize bir oğul, ötekimize bir kız nasip ederse evlenmelerine rıza gösterelim.

Çocukları yokken bile bu iki bey dünür olmuşlar. Allah dileklerini kabul etmiş. Zaman geçmiş günler günleri kovalamış. Beyler kendi memleketlerine dönüp salimen evlerine varmışlar. Baybori'nin hanımı Canalas Baysarı'nın hanımı ise Altın Saç'mış. Dokuz ay on bir gün geçmiş karınlar gebelikle şişince gözler yeri göremez olmuş. Kutlu gün gelmiş Baybori'nin hanımı bir oğul ve bir kız doğurmuş. Bayzari'nin hanımı bir kız doğurmuş. Bir büyük bayram kutlanmış. Doksan koyun derisi yüzülmüş, her tarafta ocaklar yakılmış. Sert kılıç oyunları, güreş yarışmaları yapılmış. Oyunlar otuz, bayram kırk gün sürmüş. Eve altın beşikler konulmuş. Her iki bey çocuklarını getirip mollaların kollarına vermişler. Mollalara:

-Allah'ın sevgili kulları, siz çocuklara isim koyun ve onlar için dua edin, demişler. Böylece bütün beyler güven göstermişler. Onlara şeref elbiseleri sunulmuş. Bundan sonra müzakere yapılmış, çocuklara isim teklif edilmiş ama beyler teklif edilen isimleri beğenmemişler. Kible yönüne göz atıldığında, özel elbiseleri içinde Hoca mollalar görünmüşler. Hoca mollalar demişler ki:

- Baybora Bay, göz yaşına cevap verildi. Kader gaipten kalenderler yolladı. Çocuklara isimleri onlar versin. Onlar ne isim seçerse bizim kabulümüzdür.

Onlara ziyafet evinden yiyecek payları sunulmuş. Yedi kalenderler ortaya çağrılmış:

- Garibten gelen sizler, bu çocuklara isim verin, denilmiş.

Kalenderler kabul etmişler. Ve şöyle demişler:

-Baybori Bay'ın tek oğlu Alpamış olsun, kızının adı da Kaldırğaç. Bayzari Bay'ın kızının adı Barçın olsun. Barçın Alpamış'a eş olsun. Yedi kalender Alpamış'ı kucaklamışlar:

-Yüce oğul sensin diyip "Biz senin yedi pîriniz. Taşlı yolda ayağın kayar, sırtına gam yükü biner de yedi pîrinden yardım istersen ve Allah yardım yollarsa, onu sana ulaştırmak bizim görevimizdir," demişler.

Garibin kırk gezgini kaybolmuşlar. Büyük şölen sona ermiş. Yedi sene geçmiş. Bir gün iki bey oturup müzakere yapmışlar:

-Bir oğul diledik, bize bir oğul ihsan olundu, bir de kız. Dünür olduk. İhtiyarlıyoruz, gençlik geçip gidiyor. Daha varacağımız nice şölen var. Kongar atlarına binip kuyruklarını örelim Daha da yaşlanınca, kok boru oynarken attan düşünce canımız daha çok yanacak, demişler.

İyi atlar seçip ulak oynamaya koyulmuşlar. Bayzarı Bay oğlağı kapıp kaçmış. Baybori Bay onu kovalamış, oğlağın bir bacağını kavramış. Bayzarı Bay koyu vermemiş, iki bey zıtlamışlar, düşman olmuşlar, birbirlerine kamçı vurmuşlar ve yarışmacı kalabalığına karışmışlar. Baybori Bay'ın ailesi çok kalabalıkmış. Bayzarı Bay'ın ailesi o kadar kalabalık değilmiş ulak çekişmesinde oğlak şeytan kimliğini almış. Bayzarı Bay dünürü Baybori'den çok zorluk ve küçümseme görmüş. Bayzar Bay'ın gönlü dünürüne ve onun ulak oyunu sırasında yaptıklarına kırılmış.

-Baybori yüzünden ben çocuksuz kaldım, demiş.

Bayzarı üzüntüsünden oyun meydanını terk edip otağına geri dönmüş. Üzüntüden yedi gün ve yedi gece boyu yatağından da evinden de çıkmamış. Kendi kendine düşüncelere dalmış ve:

Baybori'yi ahirete kadar dünürüm bilmiştim. Beni üzdü, şimdi benim buralardan gidip kendime yeni yurt bulmam gerek. Beni kimsenin küçümsemeyeceği bir yurda gitmeliyim. Kızımın Baybori'nin oğluyla evlenmesine izin vermemeliyim. Şu yalan dünyada ona tuzumdan bir çimdik vermemeliyim. Baybora'nın yüzünü tekrar görmemeliyim, diyerek altı ay kırk günlük yola koyulmuş. Doksan devesini yükledikten sonra biraz gittikten sonra konaklamış. Geceyi orada geçirmiş. Sahar vakti develerini yeniden yüklemiş. Altın bir sandıktaki Barçın ile hanımı Altın Saç Baysarı'ya şöyle demiş:

Yağmur yağıp parlak günleri sele döndürsün,

Refahın yıldan yıla artsın,

Barçın'ın atası, seher vaktinde doksan deve yükledin yolun hayırlı olsun,

At eyerinin kayışını sıkıladık,

Hangi hanın iline yol alıyoruz.

Baysarı ise şöyle cevap vermiş:

Kalem kaşlar yüze süstür üzüntümden yemekten kesildim

Aşağılandığımı söylerim göz yaşı dökme Altın Saç

Bereketli ilimde atları koşturduğumuzda şölen olurdu

Atımı kırbaçladığımda

Deli gönlüm sevinçle dolup taşardı

O gün oğlağı kapıp kaçmışım

Bu dünyada kim maksada erişir

Zürriyetin gururu geçip gidiyordu

Baybori'yi kıyamete kadar dünürüm bilmişim ahirete kadar dünürüm bellediğim ardından gelip beni yakaladı kamçısıyla başıma vurdu,

Benden küçük ya da büyük erkek kardeşlerim yoktur,

Altı ay kırk günlük yola koyuldum,

Kalmuk iline varacağım,

Biricik kızım Barçın'ı,

Din bilmez Kalmak ile kendi rızamla evlendireceğim.

Altın Saç şöyle cevaplamış:

-Gözümde yaş göl oldu. Sırtımdaki kara saçlarım keçeleşti. Böyle zorluklarda biricik kızım Barçın gençliğinin keyfini süremedi, bağdaki güller kışın doksan gününden önce soldular. Ömrünün en iyi günlerini kaybedeceksin onurlu ülkemize geri dönelim din bilmezsin küstahlığı artacaktır.

Kırk gün ve altı ay yol almışlar ve sağ salım Kalmuk iline varmışlar. Yerleşmeleri için onlara bir alan, hayvanlarına da otlak verilmiş. Kalmuk ilinde fukara olmuşlar, vergi ödeyip günlerini geçirmişler. Etraflarında kendilerinden hiç kimse yokmuş. Hep küçümsenirmişler. Aradan yedi yıl geçim. Barçın büyümüş on dördüne varmış. Barçın'ın güzelliği Kalmuk ilinin hükümdarının kulağına gitmiş. Kalmuk ilinin tüm halkı Kalmuk ilinin hükümdarına Barçın'ı tarif etmişler.

-Ulu hükümdarımız daha önce senin iline gelen fukara Bayzarı'nın bir kızı var. Tam sana layıktır, demişler.

Hükümdar bu fikri uygun bulmuş ve demiş ki:

-Bana kızını verip de beni damadı yapmaz mı?

Subaylar ve hizmetkârlar:

-Senden iyisini mi bulacak, demişler.

Hükümdar:

-Gidin ona sorun, demiş.

O zamanlarda Karaca adlı, bir yiğit başka bir Kalmuk varmış. Bir kalenin hâkimi imiş. Karaca, hükümdarın güzel halktan bir kızla evlenmek istediğini duyunca:

-Hükümdarın işi yönetmek olmalıdır, o kızla ne işi vardır.

-Nasipse hayatını benimle geçirir, o kızı hatunum olarak almak isterim.

Orada toplanmış vezirler hükümdara demişler ki:

-Ey ulu Hükümdar tartışmayı bırak, sen hükümdarsın. Dokuz tane elçi gönder, Karaca da dokuz elçi yollasın. Bayzarı kimi tercih ederse ikbaliniz o olsun.

Bu izahat hükümdara makul gelmiş. Dokuz elçisini seçmiş. Karacan da dokuz elçisini seçmiş. Hükümdar on sekiz elçiye şöyle emir vermiş:

- Eğer Bayzarı hükümdarı seçerse kızını bana, eğer bahadırı seçerse Karaca'ya versin. Seçme hakkı Bayzarı'nındır. Hükümdar zor kullanmaz.

On sekiz Kalmuk atlarına binmişler, Bayzarı Bay'ın otağına doğru yola koyulmuşlar. Hükümdarın has veziri, onun dokuz elçisinin reisi, Bayzarı Bay'ın ak otağına varmış.

- Bu evde kimse var mı, bizimle konuş. Atlarımızı taşlık yerlerde sürdük. Eğer beyaz otağda kimse varsa dışarı çıkıp bizimle konuşsun, demiş.

Baysarı meydana çıkmış. Hükümdardan gelen adamları tanımış. Rengi atmış. Onları otağına buyur etmiş. O zaman elçinin reisi konuşmuş:

-Bayzarı Bay'ı ziyarete, yaşadığı ak otağa bakmaya, selam sunmaya, Müslüman kızını evlendirmeye geldik. Düşman yaratma işi gibi kız isteme işini de elçiler üstlenir. Ben kuşunu salmış bir avcıyım senin bir kızın, bizim bir oğlumuz var kızına elçi olarak geldik. Sen atının yelesini örüyorsun demek ki sen Kongrat'ın saygın bir reisisin. Dokuzumuzu hükümdar, dokuzumuzu Karacan yolladı. Eğer hükümdar dersen o zaman hükümdara eğer savaşçı dersen Karaca'ya, seçim senindir. Bayzarı, Barçın'ın evlenmesine izin var mı? cevabın nedir? demiş.

Bayzarı tüm ümidini yitirmiş talihi ters dönmüş otağına geri dönüp kızına bakmış:

-Senden başka kim benim incim, gözümün bebeğidir? Kalmuk'dan bir elçi gelip seni istedi. Karaca ile yarışıyor. Hangisini istersin?

O zaman Barçın Can demiş ki:

-Aklım düşünmekten yoruldu. Her iki Kalmuk da bu dünyaya sahip olmak ister. Ağlama ata canım, benim de gönlüm kırıldı Allah'ın dediği olur. Kötü konuşma Kimseyi küçümseme, atam gam yeme, benim de gönlüm çöker, ümidini yitirme atacanım, Barçın'ın hâlâ seninledir. Malın gerçek sahibi eninde sonunda gelecek. Bu yüzden lütfen cevabında dikkatli ol canım atam, demiş.

Altınşaç demiş ki: Seher vakti iğdiş edilmiş sarı develeri yükleyip onları din bilmez Kalmuklar'a doğru gütdün, ülkemden göç ettiğimde zar ağladıydım göç etmekle hangi zenginliği kazandın, demiş.

Barçın cevap vermiş:

-Varıp Hükümdar'a ayttın ki, atın yelesi örülmüştür. Yiğit yaşlılar, korkaklardan üstündür. O, hükümdarsa ben de Barçın'ım. Biz onun ilinde misafiriz. Bize altı ay süre vermelidir. Altı ay geçince zayıf olan yenilir. O zaman ak süngüsünü saplasın. Ben de elbiselerimi giyerim. Aklımı toplamak için zamana muhtacım kırk günlük zaman sonra ben, Barçın, gelip endişesiz bir hayat sürmek için, teslim olacağım. Kırk gün sonra atı ilk gelene Kızılbaş demeyip Kalmuk demeyip, ben bahtı kara Barçın, varacağım.

Elçiler gitmişler. Tayşa Han'ın elçileri bildirmişler ki, Barçın ona varacaktır. Karaca'nın elçileri de Barçın'ın ona varacağını bildirmişler. Hükümdar demiş:

- Onu ben alacağım.

Karacan da demiş:

-Onu ben alacağım.

Her ikisi de kararlıymış. Barçın yüzünden zıtlasıp çekişmişler. İki taraf da düşman olmuş. Dokuz yöne bakılsa, on dokuz bin savaşçı görülmüş. Savaşa tutuşulmuş Savaşçıların kanı atların bağrından damlayıp üzengilere dolmuş. Yolların savrulan kara taşlarıyla yeni yollar ve köprüler yapılmış. Savaşçıların birbirlerini öldürme sebebi Barçın imiş. Kalmuklar dört ay boyunca birbirini kırmış.

Bu sırada sevdiği kızın ardına düşmek için Alpamış'ta kendine at seçmeye koyulmuş. Alpamış'ın anası ile babası gitmesini istememiş. Fakat Alpamış kendine uygun bir at seçip dizginleri almış, ata binmiş ve onu Kalmuk iline sürmüştü. Atıyla oraya buraya gezmiş, yolda çok diller işitmiş böyle zorlu at binmekten yüzü solmuş. Zorluklarla karşılaşmış, Barçın'a giden yolda atını da çok yormuş.

Hükümdar ve Karaca'nın düşman oldukları zamanda, askerler kalelerinde uyurken, bir seher vakti Karaca'nın kulağına nal sesi gelmiş. Ötekiler uyurken Karaca sıçrayıp kalkmış. Kendi kendine:

-Bunlar hükümdarın adamları olmalı, kalkın adamların zırhınızı kuşanın yoksa bizi pusuya düşürecekler. İtler aralarında dalaşsa bile bir kurt gördüklerinde birleşirler öyleyse, kavganızı unutun da üstümüze gelen bu kuvvete karşı birleşin, demiş.

Böylece Karaca ile ötekiler kendi illerine yollanmışlar. Karaca tan atıncaya kadar gitmiş. Gün kıpkızıl doğmuş. Karaca bu gürültünün sebebini anlamamış. Tozun karanlığında tozu kaldıran da gürültüyü koparan da bir atlı imiş atının kulaklarını bile göremez olmuş Alpamış'a göz kulak olan ruh çok daha güçlüymiş. Toz bulutu dağılıp da Karacan baktığında beyaz yüzlü, ela gözlü, on dördünde bir genç görmüş. Bir kâkülü altından, öteki gümüştenmiş; gördüğü Alpamış, Kongrat ilinin Özbek'iymiş

Karaca demiş ki:

-Sen sihirbaz mı, evliya mısın, senin canını alırım, kanını dökerim, sen güçlü bir düşman mısın? Bey mi dilenci misin?

Alpamış cevap vermiş:

-Atın sırtındaki kayışı sıkıladım, gölün suyundan içtim adımı sorarsan, Baybori oğlu Alpamış'tır. Memleketimden günler önce çıktım. Atımı on dört yaşımdayken seçtim ona binip Barçın'ın peşinden geldim. Sabreden maksadına erişir. Barçın canım bu memlekete geldi. Ben yârimden ayrıldım yârimi gören var mı?

Karaca küçümsemeyle bir kahkaha atarak cevap vermiş:

-Senden gayrı iki aşık daha var. Yâri bizden almak için, bizden daha yiğit olmak gerekir. Öfkelenirsem canını alır, al kanını akıtırım var geldiğin yere geri git Barçın'ı geri alamazsın.

Alpamış sabrı taşmış, öfkelenmiş:

-Kötü konuşarak birini gördüğünde onun senden aşağı olduğunu düşünme. Meydanda kibirden konuşursun, söylediğine sen inanıyor musun? Kendini mert beni namert bilme! Beni korkutacağını düşünme, Kalmuk, Allah sana bir kuş beyni vermiş, o küçük aklınla hareket etme, kızarsam kelleni alırım. Barçın'ın onuru söz konusuyken beni korkutacağını mı düşündün?

Kalmuk Karaca demiş ki:

-AtıŖacak olsam yayımı çeker, kılıcım la keserim, O zaman ne yaparsın.

Bu sırada Batır Alpamış altın kemerini çözmüş, atından inmiş. Karaca da altın kemerini çözmüş. İkisi de Barçın uğruna ölümüne dövüşmeye kararlıymış. Canlarını bu yola adanmışlar. Güreş için hazırlanmışlar.

Alpamış:

Önce sen başla, demiş.

Karaca:

-Önce sen başla, demiş.

Alpamış:

Senin sakalın beyaz, benden büyüksün, onun için seni sayarım. Sen önce başla, demiş.

Karaca, Alpamış'ı pençesiyle bir aslan gibi kavramış Alpamış Sultan Hz. Ali'ye sığınmış. O sırada Alpamış'a isim koyan kalender pîrler meydana çıkmışlar.

Pîrlar gelmiş ve mucizelerini gösterip Alpamış'ı ağırlaştırmışlar. Karacan onu kaldırıp atmayı denemiş ama yerinden oynatamamış. Karacan “Bu, derin köklü çınar ağacı mıdır ki yerinden oynamaz?” diye düşünmüş.

Karacan Alpamış'a hürmet göstermiş. Alpamış üç kere Tanrı'nın adını anmış. Yedi pîrini çağırıp Karaca'nın kemerini kavramış. Onu kaldırıp, döndürüp altına almış. Ona o kadar sıkıca sarılmış ki Karaca'nın burnu kanamaya başlamış. Alpamış onu yere çalınca Karaca merhamet dilemeye başlamış ve demiş ki:

-Sen benim belimi kırdın, canımı aldın. Eğer aradığın Barçın ise o bulunacaktır. Şimdiye kadar tek idim, şimdi bir dengim var. Kendimi sahte üstünlükle aldatıyordum. Huda'nı ve O'nun Resulünü tanıdım, bundan böyle seninle dost oldum. Senin Huda'nı ve O'nun Resulünü kabul ettim. Huda her şeyi yaratandır. Benim gibi bir günahkâr acaba hiç affedilebilir mi? Seninle dost oldum Müslüman dinine girdim, Huda'm birdir, demiş.

Bu arada Alpamış şöyle düşünmüş:

-Onu öldürsem kara toprak dolmaz. Karaca, Allah'ın ve Resulünün ismini anıp Müslüman da oldu.

Alpamış durmuş. Karaca yığılıp kalmış. Karaca, öğle ezanı vakti kendine gelmiş Alpamış'a:

- Seninle korkumdan dost oldum. Şimdi bana Müslüman inancını öğret.

Kelime-i şahadet getirmiş. Ortalarına kılıçlarını koyup, kucaklaşıp dost olmuşlar. Karaca ve Alpamış atlarına, binmişler Karaca'nın evine, varmışlar. Karaca dostuna ikram yapmış. Beş gün geçmiş. Altıncı günün yüzü görünmüş. Bahar gelmiş. Karaca demiş ki:

-Alpamış, yârini aramak için altı aylık yoldan geldi ve benimle dost oldu. Dostum, izin verirsen gidip, Barçın'ı bulayım, ona güzel haberi vereyim. Ne dersin?

Alpamış demiş ki:

- Çok iyi düşünmüşsün, olur. Var git yolun açık olsun.

Karaca dostunun atına binip Barçın'ın ak çadırına varmış. Karaca demiş ki:

-Atımın gölgesi dağa düştü. Benim varlığımdan korkma bu evde benimle konuşacak kimse var mı?

Sonunda Barçın demiş ki:

“Gönlüm çok kırıktır ama buyur edecek dostum yoktur. Her kimsen yolundan kalma konuşmak istediğim kimsem yoktur. Bütün ümidimi ve dünya mallarımı kaybettim.

Karaca cevap vermiş:

-Savaş olursa atımın kuyruğunu örерim, sana Kongrat ilinden at sırtında meydandan gelen haberim vardır. Adı Alpamış ’tır. Bu oğlan gelip seni arar. Boynunda altın bir muska vardır. Yaşı On dördtür, adı Alpamış ’tır. Eğer bana inanmazsan, bak onun atına binip geldim.

Barçın Alpamış ’ın atını duyunca heyecanlanmış. Ay gibi parlayarak meydana koşmuş. Bakınca Alpamış ’ın atını görmüş. Karşısındaki adama bakınca, din bilmez bir Kalmuk görmüş. Barçın derinden iç çekerek atı tanımış. Gönlü bozulmuş, gözlerine yaşlar dizilmiş. Dile gelmiş:

-Boynuma altın bir muska takarım, gece gündüz zar ağlarım. Senin adına kurban olayım. Ağladım göz yaşım göl oldu, sırtımdaki saçım keçeleşti.

Karaca cevap vermiş:

-Yavuklunu reddetme. Gözyaşlarıyla beni sersem eyleme. Barçın can sulu gözlü bir kadın gibi davranma. Atın sırtındaki kayışı sıkıladım Karaca ’nın sözlerine kulak ver ilk karşılaştığımızda Alpamış ’ı namert zannedip kedimi kandırdım. Alpamış bir aslan gibi pençesiyle beni belimden kavradı Allah dedim, atı tere batmıştı Alpamış pîrlere seslendi. Onu namert sanarak kendimi kandırdım, beni savurup, kartal gibi yerlere çaldı. Bu fani dünyada garip gönlümü hoş tuttum. Yalnızdım, ona benden küçük tecrübesiz kardeşimmiş gibi öğüt verdim. Huda ’yı bir bildim, resulünü tanıdım. Alpamış ile dost oldum onu kolundan tutup evime getirdim, atımdan inip onu buyur eyledim. Yiyecek ikramı yaptım. Barçın, eğer beni kabul eder, bana Alpamış ’ın dostu dersen, dostumun yanına geri dönerim.

Karaca demiş ki:

-Senin atan Bayzarı idi. Atanla anan nereye gittiler?

Barçın başlamış ağlayarak:

-Bir han han gibi, fukara da fukara gibidir. Hükümdar bize zorluk çıkardı. Dedi ki “Eğer kızını bana vermezsen Karaca’ya da veremezsin,” atamla ananı hapsetti. Onlar hapse gireli bugün beş gün olmakta.

Karaca demiş ki:

-Dostum benden senin atanla ananı sorsa ve hapiste olduklarını öğrenirse çok üzülecek. Ben bunu Alpamış’a söyleyemem.

Bu arada ise Kongratlar isyanda imiş. Karaca, hükümdarın karşısına çıkmış. Karaca demiş ki:

-İşit hükümdar, eğer her siperde dokuz deve yenilirse, bunu sonsuza dek sürdüremezsin. Bunu kabul etmez misin? Sen, adil bir hükümdarmış gibi davranan ama aslında sömürücü bir sahtekârsın. Barçın’ın atası ile anasını hapsetmen yaptığın en büyük hainliktir.

Bu sırada hemen baş vezir hızla zindanın olduğu yere gelmiş ve Bayzari ve Altın Saç’ı Karaca’ya vermiş. Bayzari, Karaca’nın altındaki hemen tanımış onu kucaklamış. Hemen atın üzerine atlamış. Karaca’da hemen ardına atlamış. En arkaya da Altın Saç binmiş. Atın bağırları ağırlıktan uzamış, dört nala kalkıp hızla gitmiş. Bayzari evine varmış. Atından inmiş. Barçın anası ile atasına kavuşmuş. Sandıktan çıkarttığı çapanı da Alpamış’ın dostu Karaca’ya vermiş.

Barçın demiş ki:

-Aklım yitti, nadide taşlar kadar az bulunur oldu. Hak bu kederli kuluna merhamet etsin. Eli boş ya da elinde çok fazlayla gelme. Atlılar hızlı geldiklerinde ben bahçede açmış gül olurum. Sen ve senden olanlar hür olsun. Bir daha yanında yârim yanında olmadan gelme.

Karaca cevap vermiş:

-Sen bunu merak etme senin yârinin öteki atlılardan geri kalır yanı yoktur Meydanda savaş olduğunda Alpamış kırk bin askere bedel bir yığittir.

Barçın cevap vermiş:

-Gözlerim kara nergise benzer yüzüm al elmalardan parlaktır. Koca diye seçmem gereken kırk günlük yoldan gelecek; yıldıdaki at binme yarışını her kim kazanırsa ona kocam derim. Ben bahtı kara Barçın, altın işlemeli elbiselerimi giyerim, kırk günlük yoldan gelip at yarışını kazanmasının ödülü olacağım. Barçın bunları, Alpamış'a anlatsın diye Karaca'ya söyleyip evine geri dönmüş.

Karacan dostu Alpamış'ın yanına geri gitmiş. Ona Barçın'ın dediklerini anlatmış.

Alpamış:

-Büyüklerim iyiler mi? diye sormuş. Karaca da iyiler dostum cevabını vermiş. Barçın'ın anlattıklarından sonra atı yedi gün yedi gece dinlendirmişler. Kalmuklar taşlı yollardan hükümdarın kalesine doğru hızla at sürmüşler. Kalmuklar'dan kimse geride kalmamış, hepsi toplanmış. Hepsi Barçın'ı almak umuduyla çığlık atmış. Hükümdar tarafından dört yüz doksan hızlı at yarışa katılmış. Karaca, yarışa katılmaya hazırlanan Alpamış'a seslenmiş:

Henüz çocuk sayıldığından senin yarışa katılmaya iznin yokmuş.

Alpamış:

Benim yerime sen yarış. Ancak benim atımla yarışmaya katıl.

Alpamış, Karaca'yı Allah'a, atını da Karaca'ya emanet etmiş. Mollalar dört yüz doksan at kaydetmişler

Zaman geçmiş hükümdardan başlama buyruğu alan dört yüz doksan atlı birlikte yarışa başlamış. At köpüklü tere batmış Kâmil pîrlerden medet umulmuş. Karaca kırk gün sürecek yarışa başlamış beş gün tamam olunca her yere varmış kalabalığın kenarında koşuyormuş. Bir vakit uyumuş sonra dört yüz doksan at ve atlıyla yola devam için atına yeniden binmiş, on gün sonra yine durup, dinlenmiş biraz uyumuş dostunun atını sinamış on beşinci gün gelince bir çeşme başına varmış. Kalmuklar orada eğlenmedeymiş. Karaca'ya duyurup onu kışkırtmak için tekerlemeler söylemişler. O arada, insanınkinden fazla akla sahip at bu sözleri düşünürmüş. O pîrlerin koruduğu bir atmış, bu sözleri işitince okla vurulmuş gibi yere düşmüş. Karaca, kamçıyla vurmuş. At kıpırdamamış. Karaca öfkelenmiş, bir koluyla kuyruğundan bir koluyla kulağından tutup onu kaldırmış. Atın ağırlığı, Karaca'nın yüreğine işleyen sözlerin ağırlığı yanında hiç kalarmış. Karaca atı dört ayağının

üzerine bırakmış. Sonra tekrar, ardı ardına üç mertebe daha taşımış. Sonunda bir odun parçasıyla ata vurmuş. Her tarafına vurmuş. At sanki vurma der gibi acı acı kişnemiş. Karaca, yeniden ata binmiş bir gün ve bir gece koşturmuş beş gün geçmiş yirmi gün bitmiş. Atlılar bir yerde mola vermişler. Karaca atına burada yem torbası ile yem vermeye çalışmış. At yememiş. Oradaki Kalmuklar buna gülmüşler.

Bu sırada hükümdar yarışın düzenini kollamak için bir ulak göndermiş. Ulağa gözünü yarışmacılardan ayırma diye tembihlemiş. Ulak, atlara bakıp geldikten sonra Karaca'nın atı hariç hepsi kötüydü, demiş. Karaca'nın arkadaşının atı pek bir yaman demişler. Bu sırada toplanıp atı görmeye gitmişler. Ata bakan Töremiş diye biri varmış, atın kanatlarına bakmak için yaklaşmış. At bu adamdan ürkmüş. Adam atın çok iyi olduğunu anlamış.

Töremiş:

-Şimdi bunu iştin çok atın sırtındaki kayışı sıkıladım Müslümanlara karşı pek çok sefere çıktım Barçın sizin olmaz atlarınızı koşturun Kalmuk illerine geri dönün. Bu güzel at yaşadıkça Barçın'ı unutun.

Kalmuklar:

Atam Karacan yedi günlük uykusuna yatınca, atı öldürebiliriz, atamın el ve ayaklarını bağlarız.

Kalmuklar bütün bunları düşünmüşler. O gece Karaca, atının ayaklarını bağlamış, başını eyerin yastığına, başını avucuna yaslayıp yere uzanmış. Hemen bir ağaç gibi hareketsizleşip uykuya dalmış. Kalmuklar toplanıp Karaca'nın yanına gelmiş, onun uykuda olduğunu bilmişler. Hep birlikte Karaca'nın ellerini arkadan sıkıca bağlamışlar. Sonra Kalmuklar birlikte atın yanına gitmiş. Kimi dizgininden kimi üzengisinden kavrayıp atı çevirip sırtüstü yatırmışlar. Atın dört toynağına gürültüyle birer mih çakmışlar. Mıhları toynaklarına zorla kakmışlar. Kalmuklar sonra 543. Hep birlikte atlarına binmişler. Keyifleri pek yerindeymiş. Üç gün geçmiş. Karaca'nın gönlü sıkıntılıymış. Sıçrayarak uyanmış. Bakındığında gördükleri aklını başından almış. Karacan meydanda yalnızmış. Kalmuklar gideli üç gün geçmiş, atların tezeği kurumaya yüz tutmuş. Karaca şimşek gibi doğrulmuş ama kolları ve elleri bağlandığından düşüp yere yığılmış. Bağlanıp kısıtılmış olduğunu anlamış. Emekleye

emekleye doğrulmuş. Atı aranırken yerde sürünen bir şey fark etmiş. Yakına gidince atı bulmuş. Karacan elleri bağlı olduğu için atı tutamamış ve demiş ki:

Eğer ölürsem deve öksüz kalacak. Dostuna yardım eden cennete girer, dört ayağa dört mih çakılmış. Eğer ben Müslüman isem başarmalıyım. Vah dostumun Kongrat illeri dört ayağa dört mih çakmışlar. Dostumun pîrleri neredesiniz. Durup kulak verdiğinde “Allah” diyen bir ses duymuş. Duyduğunu anlayıp baktığında Allah'ın sevgili kulları, pîrleri görmüş. Hızır gibi çıkmışlar. Yedi kâmil pîr Karaca'ya el vermişler. Karaca, ateşten bir ve aslan kuvvetiyle, çukurda yatan atı kavramış ayağa kaldırmış. Çocuk gibi küçük akıllı olduğundan atın toynaklarındaki mıhları unutmuş Yedi Pîrler onu peygamberlere emanet etmiş. Ve ata şöyle demişler:

-Biz sana kurban olalım. Karaca, kuzumuz, yolun açık Hızır yoldaşın olsun, halkının önderi, aslanımız illerin hükümdarı tehlikelerden uzak olasın. Devam ederek şöyle demişler: Atının yolu açık olsun dertsiz yaşayasın kismetli atın yarışta birinci gelsin, Sevgili evladımız Barçın Sultan'a çift olsun. Tanrı onları birbiri için yaratmış Barçın'ı Sultan için şereflesiniz. Yedi pîr dua edip gitmişler.

Karaca yoluna koyulmuş. Karaca, atı üç gün üç gece sürmüş. Atın ayağındaki mihtan artık acısı artmış. Atın gözlerinden ateş fişkırıyormuş Karaca, yolda giderken Kalmuklardan eski bir dostuna denk gelir. Dostu ona saldırır. Karaca, var gir yoluna der. Bu sırada at iyice sendelemeye başlar. Karaca, yolda kalmamak için karşısındaki Kalmuku ak kılıcını çekip öldürür. Bu sırada atın kanatları açılır. Karaca, atı zapt edemez. Atın öyle canı yanar ki dört dönmüş. Aynı zamanda da kendini oyuna getiren Kalmukları yakalamış. Bu sırada at kanatlarını kapatmış, normal bir şekilde yarışmaya devam etmiş. Kalmukları geçmiş. Dört gün sonra seher vakti geri baktığında hükümdarın gönderdiği Töremiş atın açılmış kanatlarını görmüş. At bütün gün koşmuş bütün gece koşmuş. Beş gün sonra Karadağ'ın yamaçlarında tek önde kalan Karaca'nın oğluymuş. Karaca demiş ki:

-Sen benim incim gözümün nurusun han atan sana kurban olsun. Canım oğlum, Barçın gibi kızlar senin ilinde bulunur. Ben senin için birini seçerim.

Oğlu demiş ki:

-Canım atam, seni dinlemiyorum. Bu çekişmede senin sözüne kulak vermeyeceğim. Hangi beyin atı daha iyiye, onun kazanmaya hakkı vardır. Barçın'dan başkasını istemem.

Karaca fkelenmiş atı kamılamış. Oğlu atını kamılamış Karaca da atını kamılamış. İki at yarışmışlar. Toynakların sıçrattığı kara taşlar akmak akmak parlıyormuş. Güzel yüzlü, kısa tüylü kara at yol vermemiş.

Karaca:

Gözümün nuru at! Demiş.

At boynunu bkmş. Karaca oğlunun bindiği ata yaklaşmış. Oğlunun başını bir eliyle öteki eliyle de kemerini kavramış. Oğlunu kayalara atarak öldürmüş. Ak kılıcını da çekip atın boynuna vurmuş. Dost diyince böyle olmalı. Alpamış için kendi canını feda eyledi. Karaca, yas içinde yedi gün at sürmüş.

Yarışmanın biteceği yerde gözcüler bakarmış. şimdi hükümdar yarışı kazanacak demişler. Ancak baksalar ki Karaca at üzerinde geliyor. Alpamış da oradaymış. Alpamış kazandığında Kongratların geleceği huzurlu olacaktış. Karaca, at üstünde yarışı kazanmış. Alpamış, atına bakmış ki ne baksın toynaklarındaki mihlardan hayvanın ayağı şişmiş. Alpamış:

-Müslüman ata böyle mi davranır, sen ne yaptın. Atımı ne hale koydun senin kelleni alacağım, demiş.

Karaca ise başından geçenleri nasıl olduğunu tek tek Alpamış'a anlatmış. Alpamış, arkadaşının kendisi için oğlunu, dostunu öldürdüğünü duyunca dostuna sarılmış. Karaca ise İslama şükürler olsun demiş. Birlikte duygulanıp ağlaşmışlar.

Barçın:

Atın kazanamayacak diye rengin sarardı. Ama kazandın kutlu olsun.

Daha sonra atın toynaklarındaki mihları çıkarmışlar. Mihları çıkarınca hayvanın ayağındaki kanlar boşalmış. Hayvanı n gün tedavi etmişler. Alpamış on günden sonra atlamış atına diyarları gezmiş. Artık atın iyi olduğuna ikna olmuş. Geri Kalmuktaki evde toplanmışlar. Barçın ile Alpamış'ın düğününü yapmışlar kırk gün kırk gece yemişler içmişler eğlenmişler. Barçın vatanına olan hasretinden bahsetmiş.

Bu sırada hükümdar da vezirine:

-Alpamış, madem bu kadar kuvvetli bir yiğittir, gelip Alplerimle güreşsin sonra varsın Barçın'ı alıp gitsin.

Hükümdar adamları yollayıp Alpamış'ı huzuruna almış ve güreş tutmasını istemiş:

-Genç oğlum, altı aylık yoldan sevdiğinin ardından geldin. Atını pek çok yolda koşturdun. Atın yarışı kazandı. Allah sana yârini verdi. Barçın senindir. Ama Barçın'ın eli için yedi ilden pehlivan ve hızlı atlı geldi. Pehlivanlarla yarışacaksın.

Alpamış içinden düşünürmüş: Tanrı yalnız, ben de öyleyim. Bu illerde Hüda ile Karaca'dan başka kimim var. Mertlik uğruna belimi pekiştireceğim. Kalmaklar namertlik ediyor.

-Yarışacağım, demiş.

Hükümdar, pehlivanlarını çağırmış. Pehlivan güreşmeye gelmiş. Alpamış Hz. Ali'ye yakarmış, pehlivani kavradığı gibi hükümdarın ayaklarına yıkmış. Yarım saat içinde Hükümdarın dokuz pehlivanını yıkmış. Sonra da zaten güreşmek isteyen kimse kalmamış. Arkasına bakınca kalabalığın berisinde duran atını görmüş. Kalmuklar ne yapacaklarını kararlaştırıyor, Alpamış'ın atını ve sancağını alıp "Onu öldürelim," diyorlarmış. At ona yanaşmaya çalışan Kalmuklar'ı ayaklarıyla çiğniyormuş, yan tarafından yaklaşmaya çalışanları tekmiyormuş. Kalabalığın gürültüsü içinde kimseyi yanına yanaştırmıyormuş. Sultan Alpamış bütün bunları görmüş. Pehlivanların hiçbiri güreşmiyormuş. Atına doğru yürümüş. Atına binmiş. Askerler etrafını almış. Bunun manasını bir bakışta anlamış. Bütün din bilmez Kalmaklar kıpırdanmasına engel olmuş Batır öfkelenmiş ve kılıcının kınıyla oynamaya kılıcını kâh yarı sıyırıp, kâh yerine koyup oynamaya başlamış. Kılıcı çekersem günahı boynunuza demiş. Hükümdarın veziri, hükümdara 794. Sormadan Alpamış'a bir ok fırlatarak düşmanlığını göstermiş. Ok, daha eceli gelmemiş/günleri daha bitmemiş olan Alpamış'a değmemiş. Alpamış, kılıcını Kalmuklara daldırmış. Atını da kamçılıyıp üzerlerine sürmüş. Kılıcını üst üste sallayıp birçok Kalmuk'ın başını almış doğru üzerine gelen Kalmuk'u başından ikiye ayırmış. Yanından yaklaşan başını almış. Bir saat geçmiş çok vuruşma olmuş. Savaşmaktan kılıcı eğrilmiş. Ayrılık dağı acımasızmış. Hanlar, beyler ve adamları Kalmukların hepsi büyük bir kaleye sığınip

kapıları kapamışlar. O vakte kadar Sultan Alpamış çok Kalmuk öldürmüş. Hızla dostu Karaca'yla birlikte Barçın'ın evine varmış.

Hükümdar:

-Bu kavgayı kim başlattı?" diye sormuş.

Vezirler:

Alpamış, diye cevaplamış.

Hükümdar demiş ki:

-Bu kavgayı sen, vezir, çıkarttın. Veziri yanına çağırıp öldürtmüş.

Alpamış Barçın'ın uğruna at yarışını kazanmış, pehlivanları yenmiş, eceli gelen Kalmuklar'ı öldürmüş. Eceli gelmeyenlerin canını yakmış. Doksan devesiyle develerin sırtında birçok malıyla ak bir gemide Barçın adlı yâriyle Alpamış Batır, kayın atası Bayzari Bey Allah'a şükrederek iline doğru yola çıkmış. Kayın anası Altın Şaç da yanlarındaymış. Gözlerinde yaşlarla dostu Karaca'ya veda etmiş.

Ak yüzü solmuş. Yüklü develer yorulmuş. Altı ay, kırk gün yol almış Kungratlar'ın iline sağ salim varmış. Atasıyla anası, erkek kadın akrabaları da ağlarırmış. Büyük bir toy yapılmış. Herkesi toplamış. Yârini büyük bir kaleye yerleştirmiş. Herkes "Barçın'ı geri getirdi" der. Alpamış'a hayran olurmuş. Alpamış denen gence, o zaman pîrler nazar eylemişler altın kabak yarışı yapılmış hızlı atını yarıştırmış pehlivanlar güreş tutmuş. Otuz gün oyun ile kırk gün toy yapılmış. Onlar tek Huda ve onun resulünü bilirlermiş. Ona bütün işleri için şükretmişler, murat ve maksatlarına erişmişler. Hepsi muradına ermiş ve Allah en iyisini bilir" (KK73).

5.2. Ovakent Özbeklerinde Masal

"Masal" sözcüğü, dilimize Arapçadan girmiştir. Türkçe ve Osmanlıca sözlüklerde masal sözcüğünün Arapça "mesel" in söyleniş ve anlam değişikliğine uğramasıyla ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Oğuz, 2008: 136). Ahmet Vefik Pasa, "Lehçe-i Osmânî" adlı eserinde masal için "mesel, halâ hikâye, dâsitân, menkabe mânâsına fıkra ve kaziyeden gayrı" derken Muallim Naci masal kelimesinin karşılığını "Lügat"inde "dâsitân, kıssa-i meshûre" olarak vermektedir. Buna karşılık Semseddin Sami, Kâmûs-i Türkî'de "âdâb ve ahlâk ve nasâhiye müteallik küçük hikâye" tanımını,

Hüseyin Kâzım Kadri ise “*Türk Lügat*”nde “*Arapça mesel, emsal muharrefi; hikâye, menkıbe, destan*”, Ferit Devellioglu, “*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*”te “*terbiye ve ahlâka dayalı, yararlı olan hikâye*” tanımını yapmaktadır. Sözlük anlamının dışında, edebi bir tür olarak ise masal için M. Halit Bayrı, “*bilinmeyen bir zamanda, yine bilinmeyen bir yerde veya sahada bilinmeyen şahıslara ait faaliyetlerin hikâyesi*”, M. Şekip Tunç, “*mythe denilen beşerî ilk kültürün en müttekâmil numuneleri olan eserlerin çocuk çağındaki ibraları*” demiştir (Emmez, 2008: 6).

Sakaoğlu masalı: “*Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu hâlde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü.*” (1999: 2) şeklinde tarif ederek masaların inandırıcılık yönü üzerinde durmuştur. Boratav: “*Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmaya kısa bir anlatı*” (Boratav, 1969: 80); Şimşek masalı: “*Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içersinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türü*” (Şimşek, 2001: 3); Bakırcı, “*Olayları bilinmeyen bir zamanda geçtiği hâlde mekânı bazen belli olan bazen belli olmayan, kahramanlarından bazıları hayvanlar, tabiatüstü varlıklar ve insanlar olan, hayal mahsulü olduğu hâlde dinleyenleri inandırıp düşündüren, anlatılan yerin sosyal hayatından izler taşıyan, bazen sonunda konuya uygun bir darb-ı mesel bulunan bir sözlü anlatım türü.*” (Bakırcı, 2006: 23) olarak tanımlar. Göde ise masalı, “*Anlatmaya dayalı türler içinde destanlardan sonra karşılaşılabilecek bir tür.*” (Göde, 2010: 19-21) olarak tanımlanmaktadır. Belirli olmayan bir zaman diliminde bilinmeyen kahramanların yolculuğunu anlatan masallar çok kez dinleyicileri gerçek dünyada yaşanmışçasına etkilemektedir.

Masalın muhtevası, şekli, kaynağı ve yayılışı ile ilgili teorilerin öncüsü Alman Wilhelm Grimm’dir. Grimm, 1856 yılında kardeşiyle beraber hazırladığı “*Kinder und Hausmarehen*” (Çocuk ve Ev Masalları) isimli Almanca kitabın ön sözünde masallarının kaynağı konusunda iki görüş ileri sürmüştür. Hint-Avrupa dil dairesine giren milletlerin masalları, tespit edilemeyen bir tarihi devin mirasıdır. Masallar eski mitlerin parçalanmış şekilleridir. Bunlar ancak içinden çıktıkları mitlerin kesin olarak açıklanmasıyla anlaşılabilir. W. Grimm’in görüşlerinden hareketle masalların kaynağı

konusunda iki yeni teori geliştirilmiştir. Mitolojik görüş, masalları ve mitleri, Hint-Avrupa mitolojisinin devamı olarak kabul etmiştir. Masallardaki olayları, güneşin doğuşu, batışı fırtına gibi tabii olaylara bağlı olarak açıkladıklarından Güneş mitolojistleri lakabıyla da tanınmışlardır. Hindoloji görüşü ise masalların kaynağının Hindistan olduğunu ve masalların üç yolla batıya taşındığını ileri sürmüştür.

1. *Masalların bir hölümü 10. yüzyıldan sonra İslami tesirle Bizans, İtalya ve İspanya yoluyla Avrupa'ya taşınmıştır.*

2. *Bir grup masal 10. yüzyıldan sonra İslami tesirle Bizans, İtalya ve İspanya yoluyla Avrupa'ya taşınmıştır.*

3. *Budist malzeme ise Moğollar vasıtasıyla Çin ve Tibet'ten Avrupa'ya taşınmıştır (Günay, 1992: 21-322).*

Türk masallarının kaynağı konusunda araştırma yapılmamıştır. Türkiye sınırları içindeki masallar sözlü gelenekten büyük ölçüde derlenmiş, çeşitli metotlarla tahlil edilmiş, yapı ve muhteva özellikleri yanında gelenek içerisindeki yeri tespit edilmiştir. Masalların temel yapılarına bakıldığı zaman, içinde doğaüstü ve olağandışı olayların anlatıldığı görülmektedir. Görülen bu olağan dışılık, doğa üstülük, beraberinde bilinmezliği, belirsizliği de getirmektedir. Masallarda genel olarak zaman ve mekân kavramı yoktur. Kimi masallarda yer adı olarak belirli özelliklere sahip olan yerlerden söz edildiği görülür. Nitekim burada da bir belirsizlik bir bilinmezlik söz konusudur. Çünkü masalda belirli yer isimlerinden söz edilse de bu, masalın anlamına etki eden bir nitelikte değildir. Yer isimlerinin masal anlatımında önemli bir yeri yoktur. Sözü edilen yer isimlerinin yerine başka yer isimleri konulsa anlamın etkilenmediği görülecektir. Masalda yer mefhumu gibi, zaman mefhumu da belirsizdir. “*Evvel zaman içinde*” şeklinde belirsiz bir zamandan söz edilir. Hangi zaman, hangi tarih diye sorduğumuzda, açık, kesin bir cevap alamayız. Masalda çoklukla hayali olaylar, iyi-kötü şeklinde zıt karakterde kahramanlar, “*yedi kat yerin dibi*”, “*Kaf dağının arkası*” gibi adı var, kendisi yok dağlar, taşlar, sular, ormanlar, vb. anlatılır. Masallarda iyiyle kötünün, güzel ile çirkinin, doğru ile yanlışın mücadelesini konu edinilir. Masalların sonunda iyi, güzel ve doğru olanlar mutluluğa erişirken, Çirkinler, kötüler ve yanlış olanlar cezaya çarptırılır. Mutluluk, belirli bir emek neticesinde kazanılır.

Halk bilgisi ürünleri içerisinde masalların bireylerin eğitimindeki rolünün oldukça önemli olduğu bir gerçektir. Yavuz, bu konuda şunları söylemektedir: “Unutulmamalıdır ki, masallar, gençlerin aklına âdetleri ve ahlakî ölçütleri yerleştirmek ve bir yetişkin olarak kurallara uyduğunda onu övgüyle ödüllendirmek, doğru yoldan saptığında onu eleştiri ve alayla cezalandırmak, kurumlara ve geleneklere hücum olduğunda veya bunlar, sorgulandığında akılcı bahaneler bulmakta, her şeyi olduğu gibi kabul etmek ve günlük hayatın güçlüklerinden kaçışı sağlamakta kullanılır.” (Yavuz, 2002: 535) şeklinde ifade etmektedir.

Dünyada masallar üzerine ilk derli toplu çalışmayı A. Aarne yapmıştır. Masalları üç başlık altında ele almış ve daha sonra bunları alt bölümlere ayırmıştır (Alptekin, 2002):

1. Hayvan Masalları

2. Asıl Masallar

- 2.1. Sihir Masalları

- 2.2. Efsane Tarzındaki Masallar

- 2.3. Kısa Hikâye Tarzındaki Masallar

- 2.4. Aptal Dev Masallar

3. Fıkralar Aarne’nin sınıflandırmasını genişleterek onu uluslararası bir niteliğe taşıyan kişi ise Thompsen olmuştur (Alptekin, 2002: 54):

1. Hayvan Masalları

2. Asıl Halk Masalları

3. Şakalar (Güldürücü Hikâyeler)

4. Formülle Başlayan (Zincirlemeli) Masallar

5. Sınıflamaya Girmeyen Masallar Türk masallarını sınıflandıran kişiler ise Eberhard-Boratav ikilisi olmuştur. 2500 masalı inceleyerek 378 tip belirler. Eberhard ve Boratav’ın sınıflandırması şöyledir:

1. Hayvan Masalları

2. Hayvan ve İnsan

3. *Hayvan veya Bir Ruh İnsana Yardım eder*
4. *Tabiatüstü Bir Ruh veya Hayvanla Evlenme*
5. *İyi Ruh veya Evliyalarla Yaşama*
6. *Kaderin Egemenliği (Hâkimiyeti)*
7. *Rüya*
8. *Kötü Ruhlarla Yaşama*
9. *Sihirbazlar*
10. *Bir Kız Sevgili Bulur*
11. *Bir Erkek Sevgili Bulur*
12. *Yoksul Kız Zenginle Evlenir*
13. *Kıskançlık ve İftira*
14. *Hor Görülen Koca Kahraman*
15. *Zina ve Baştan Çıkarma*
16. *Acayip İcraat ve Olaylar*
17. *Acayip Davalar*
18. *Realist Masallar*
19. *Acayip Tesadüfler*
20. *Komik Hikâyeler*
21. *Aptal ve Tembel Erkekler ve Kadınlar*
22. *Hırsız ve Dedektif*
23. *Akıllı Hilekâr veya Cimri Erkek veya Kadınlar* (Sakaoğlu; Karadavut, 2013: 15-16).

Özbek Türkleri arasında masal terimi olarak “*Ertäk*” kullanılmaktadır. Özbekler arasında “*Ertäk*” kelimesinin sözlük anlamı, “*Söyleyiş, söylemek, hikâye etmek.*” anlamında kullanılmaktadır. Ovakent Özbeklerinde ise masallara “*irtek*” denildiği saha çalışmamızda tespit edilmiştir. Saha çalışmasında anlatılan masalların

genellikle kadınlar tarafından anlatıldığı görülmüştür. Anlatılan masallar genellikle nineler tarafından torunlarına anlatılmaktadır. Aynı zamanda Dev, Keçinin Böriden Öç Alışı, Babanın İmtihanı ve Acuvdaş masalları dışında kalan masalların başlıkları içeriği bağlamında tarafımızca verilmiştir. Saha çalışması esnasında anlatı türlerinin teknoloji karşısında yok olmaya başladığı da tespit edilmiştir. Ovakent Özbeklerinden derlemiş olduğumuz masalların motif sırası verilirken Saim Sakaoğlu'nun Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil (2. bs. Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Ankara 2002) adlı eserindeki sıralama dikkate alınmıştır.

1. Masalın adı

2. Masalı anlatanın adı ve bulunduğu yer

3. Masalın teması

4. Masalın motif sırası (Sakaoğlu, 1973: 102; 2. bs. 2002: 82).

Birinci Masal

1. Keçinin Böriden Öçini Alışı (Keçinin Kurttan Öç Alışı)

2. Fatma Dikmen (Masalı babaannesinden öğrenmiştir), Hatay/Ovakent Mahallesi

3. Masalın teması, annelik duygusudur.

4. Motif sırası:

1. Yavrularını çok seven keçi her gün kırlara otlanmaya gider ve onlara süt getirir.

2. Bir gün kurt, keçiyi otlanırken yakalayıp yemek ister. Ancak yakalayamaz. Kurt, keçiyi yuvasına kadar takip eder.

3. Kurt, yavruları gördükten sonra onları yemek ister.

4. Kurt, keçinin sesini taklit ederek yavrulara seslenir, yavrular pencereden baktıklarında anneleri olmadığını annelerinin beyaz olduğunu söyler.

5. Kurt, sonraki ün kirece yatıp bembeyaz olarak kapıya gelir. Bu defa yavrular kapıyı açar. Kurt yavrulardan birini yer.

6. Keçi, eve geldiğinde yavrularının birinin olmadığını görür.

7. Keçi, kurda tuzak kurar. Hendeğe düşen kurdu öldürür.

İkinci Masal

1. Celil ile Kardeşi

2. Mestane Sevinç (Masalı babasından öğrenmiştir), Hatay/Ovakent Mahallesi

3. Kötü ruhlu bir varlığın yok edilişi

4. Motif sırası:

1. Bir padişahın üç oğlu varmış. Bir kızı olması için Allah’a dua etmiş ve bir kızı olmuş.

2. Bu kız büyümüş, insanları ve ahırdaki hayvanları yemeye başlamış.

3. Padişah, ahırdaki hayvanları kimin yediğini bulmaları için oğullarına görev verir.

4. Küçük oğlu Celil, hayvanları kız kardeşinin yediğini görür ve abilerine söyler.

5. Padişah oğullarına inanmaz ve onları kovar.

6. Celil, üç yoldan gidene tehlikeli yoluna gider ve burada üç tane aslanı olan nine ile yaşar.

7. Ninenin aslanlarını alıp kendi ülkesini kurar.

8. Babasının ülkesini ziyarete gider. Ancak ülkede hiç kimseyi bulamaz. Yalnızca bir demirciyi bulur. Anne ve babasını kurtarır. Aslanları kızını öldürür. Celil, babasının ülkesini yeniden kurup teslim eder.

Üçüncü Masal

1. Babanın İmtihanı

2. Güldane Erman (Masalı teyzesinden öğrenmiştir), Hatay/Ovakent Mahallesi

3. Babanın verdiği sözü tutması ve dış görüntü ile imtihanı

4. Motif sırası:

1. Çok güzel kızı olan bir adam, kızını ilk gördüğü kişiye vermeye söz verir.
2. Pazarda denk geldiği dev gibi adama kızını verir.
3. Kızı evlenir mutlu bir şekilde yaşar.
4. Seneler sonra kızı gelir. Adam uzaktan baktığında damadının çok yakışıklı olduğunu görür.

Dördüncü Masal

1. Dev
2. Abdüllatif Ayinger (Masalı dedesinden öğrenmiştir), Hatay/Ovakent Mahallesi
3. Yiğit birinin insanlara zarar veren devi öldürmesi
4. **Motif sırası**
 1. Ormanın içinde büyük bir dev yaşar.
 2. Köyde güreşlerde birinci gelen yiğit bir delikanlı vardır.
 3. Kötü kalpli Cemal, Murat'ın güreşte kaybetmesi için, dev ile plan yapar.
 4. Dev Murat'ın babasını yer.
 5. Murat, devi öldürür ve babasının intikamını alır.

Beşinci Masal

1. Balık ve İğne
2. Cennetullah Yıldırım (Masalı medresedeki mollasından öğrenmiştir), Hatay/Ovakent Mahallesi
3. Bir padişahın kendini Allah'tan yüce görmesi ve halkına kıymet vermeyişi
4. **Motif sırası**
 1. Bir diyarın padişahı vardır. Bu padişah halkına zulmeder, çok vergi alır.

2. Halktan bir grup insan, padişaha derdini iletmeye gider. Padişah huzuruna kabul etmez.
3. Son gittiklerinde halktan gelen grubu alır. Ama kibirli davranır ve saraydan attırır.
4. Aradan seneler geçer. Ülke iyice fakirleşir.
5. Padişah rüyasında bir aksakallı dede görür. Aksakallı dedenin dediklerine de inanmaz
6. Aksakallı dedeye “Eğer bir iğneyi denize atarsan ve o denizden balık bana o iğneyi getirirse Allah’a inanırım.” der.
7. Aksakallı dede padişahın dediğini yapar. Bir balık iğneyi geri getirir.
8. Padişah yaptıklarının yanlış olduğunu anlar ve inanır. Ülkesini yeniden düzenler.

Altıncı Masal

1. Tilkinin Dostluğu
2. Fatma Dikmen (Masalı annesinden öğrenmiştir), Hatay/Ovakent Mahallesi
3. Tilkinin kurnazlığı, kurdun hazıra konması ve dostluk üzerine
4. **Motif sırası:**
 1. Kurt ile tilki dost olur.
 2. Kurt bir gün otururken, tilkiye beni mutlu et dostum, der.
 3. Tilki ve kurt düğüne giden kadınları görür ve tilki kuş olup kadınları peşine düşürür. Kurtta kadınların çıkınındaki yiyecekleri yer.
 4. Daha sonraki gün kurt, dostum beni biraz üz demiş.
 5. Tilki ve kurt bir üzüm bağına gitmişler.
 6. Tilki biraz yedikten sonra burun deliklerine üzüm sokmuş ve “ben çok doydum, baksana burnumdan üzüm geliyor,” demiş.

7. Kurtta burnundan üzüm gelene kadar yemiş. Ancak onun burnundan üzüm gelmemiş. Kurt o kadar çok şişmiş ki girdiği yerden çıkamamış.
8. Tilki “bağa hırsız girdi” diye bağırmış.
9. Bağ sahibi kurdu iyice dövmüş.
10. Kurt, “mutsuz et dediysem de bu kadar demedim.” demiş.
11. Sonraki gün tilki bir kayanın üzerinde kuyruk yağı görür. Tuzak olduğunu anlar.
12. Kurda haber verir. Kurt kuyruk yağının yemeye gider. Kurt kapana yakalanır.
13. Avcılar tilki yakalamak istedikleri için kurdu bırakır.
14. Kurt, yolda bir eşek görür. Onu yemek ister. Eşek, kurda “Önce bana bin sonra ye, etim lezzetli olur.” der.
15. Kurt eşeğe binerken, eşek tekme atar. Kurdu ağzı burnu kan olur.
16. Tilki kurdu kanlar içinde görür, “madem gördün bir eşek yesene ne diye binersin.” der.
17. Kurt aldırış etmeden giderken. Avcılar peşine takılır.
18. Kurt avcılardan kaçarken bir çiftçiye sığınır. Çiftçinin çuvalına girer, saklanır.
19. Avcılar gittikten sonra kurt çuvaldan çıkar ve kurdu yemek ister.
20. Kurt ile avcı tartışırken tilki gelir. Avcı ne olup bittiğini anlatır.
21. Tilki kurda “sen bu çuvala nasıl girdin, inanmam bir daha gir.” demiş.
22. Kurt, tekrar çuvala girer ve avcı ile tilki döve döve onu öldürür.

Yedinci Masal

1. Acuvdaş (Yanardağ)
2. Kızlarbük Atalay (Masalı babaannesinden öğrenmiştir), Hatay/Ovakent

Mahallesi

3. Bir kızın başından geçen olağanüstü olaylar

4. Motif sırası:

1. Eski zamanda bir karı kocanın üç oğlu üç kızı vardır.
2. Çocuklar ay ışığında oyun oynarken ortanca kız saç tokasını kaybeder.
3. Sonraki gün kızın küçük abisi kardeşinin tokasını bulana kız kardeşini vereceğini söyler.
4. Kızın tokasını ortanca abisi bulur. Küçük abi sözünde durmak için evlendirmek ister.
5. Kız bunu duyunca kabul etmez ve yanardağa kaçar.
6. Kız kendisini görmeye gelen ailesini içeri almaz.
7. Bir kız kardeşini içeri alır.
8. Kız kardeşi içilmesi yasak olan geyik suyundan içer ve geyik olur.
10. Kız, geyik kardeşini de alıp bir çınar ağacının başına çıkar.
11. Civarın padişahının eşleri çınarın altındaki sudan padişaha su götürmeye gelir. Suya yansıyan güzelin kendileri olduğunu sanarlar.
12. Biz çok güzeliz padişaha hizmet etmeyiz derler.
13. Padişah gidip çınar ağacını kesmek ister.
14. Padişah kızı aşağı indirip, geyik ablasına altından yular ve ahır yaptırır. Kız ile evlenir.
15. Padişahın eşlerinden biri kızı kıskanır ve nehre düşmesini sağlar.
16. Padişahın eşlerinden biri kızın yerine geçer.
17. Kızın geyik ablasını yemek ister.
18. Geyik, nehre gider ablasını nehrin altında çocukları ile görür.
19. Geyik nehrin suyundan içer ve saraya döner.

20. Padişah geyiği keser ve etini de karısı yer. Geyiğin kemiğinden ve altın yularından kendi çocuğuna beşik yapar.
21. Beşikte yatan ocuk hasta olur.
22. Padişah, geyiğin nehirde su içtiğini hatırlar ve nehre gider. Nehre gittiğinde karısını ve iki oğlunu suyun içinde görür.
23. Padişah, karısını ve çocuklarını kurtarır.
24. Padişah planı kuran karısını öldürür.
25. Kız, geyik ablasının kemiklerini ve altın yularını ınar ağacı altına gömer.
26. ınar ağacını kesip yakan bir ihtiyaç ağacın z suyunun boncuk şeklinde olduğunu görür ve bu boncukları sandıkta biriktirir.
27. Boncuklar sandıkta yeniden kıza dönüşür.
28. Padişah, kızın oralarda olduğu bilgisini alır bu defa da bun kıyla evlenmek ister.
29. Kızın olduğu yere atını gönderir. Kız atı geri gönderir kendisi de oradan kaçar.
30. Kız en baştaki abilerini bulur. Kızı abileri tanımaz.
31. İhtiyaç kadın kıyı bulur ve kızın canını dizine batırdığı iğne ile almaya çalışır.
32. Abilerinin eşleri de kıyı sevmez ve gitmesini ister.
33. Yengeleri de kıya  taş atılmış su iirir. Bu taşlardan ikisi kızın kulağına biri de boğazına gider. Kız konuşamaz duyamaz.
34. Kızı abileri bir yol kenarına bırakır.
35. Yol kenarında kıyı bir dev alır ve kendine eş yapar.
36. Dev geceleri yakışıklı bir yiğit olurmuş. Gündüzleri ise çirkin bir deve dnşrmş.

37. Kız seneler sonra çocukları ile abilerini ziyarete gider. Abilerinin eşlerinin hala kötü olduğunu görür ve çocuklarını alıp yuvasına döner.

Ovakent Özbeklerinden saha çalışmasında derlenen masalların tam metinleri ise şunlardır:

1.Keçinin Böriden Öcini Alışı (Keçinin Kurttan Öç Alışı)

“Evvel zamanda yüksek dağın bağındaki, geniş yemyeşil vadide bir keçi yavrularıyla birlikte yaşarmış.

Keçi yavrularını çok sever, hatta yavruları için kendi canını bile vermekten çekinmezmiş. Keçi her gün dağ başındaki otağa gidermiş. Otlanmaya gitmeden yavrularına, kapıyı içeriden kilitlemelerini ve evden dışarıya çıkmamalarını tembihlermiş. Sonra yemyeşil otlaktaki otlardan doyuncaya kadar yer, dağın bağından şırıldayarak akan, berrak, kaynak sularından içermiş. Keçinin tek düşüncesi yavrularını sağ salim büyütmekmiş. Yavruları için dağdaki taze taze otları toplayıp çuvala koyar ve ot çuvalını alıp evine dönermiş. Eve vardığında kapıyı yavaşça çalar ve yumuşak bir sesle yavrularını şu şekilde çağırırmış:

Elülican yavrum,

Belülican yavrum

Sürmeçüpcan yavrum,

Açın kapıyı canım yavrum,

Çuvalım dolu ot getirdim,

Memelerim dolu, süt getirdim,

Açın kapıyı, canım yavrum.

Annelerinin sesini duyan oğlaklar sevinerek kapıyı açarmış. Anne keçi, getirdiği taze ota ve tatlı sütüyle yavrularını doyurur, sonra onları okşayıp sever ve uyuturmuş. Keçi, ertesi gün tekrar otağa gidermiş. Onlar bu şekilde rahat bir hayat sürerken başlarına kötü bir gelmiş. Yakınlardaki bir mağaraya bir kurt gelmiş. Aç kurt çok yaşlı olduğu için sürüden ayrılıp mağarada yaşamaya başlamış. Kurdun amacı, çevredeki güçsüz hayvanları yakalayıp yiyerek gün geçirmekmiş.

Anne keçi otlakta otlarken kurt uyanmış, mağarasından dışarı çıkmış. Kurdun karnı açılmış. Kafasını yukarı kaldırarak, uluduktan sonra kendi kendine: “Keçi kokusu geliyor, yakınlarda keçiler var herhalde, karnım da çok acıktı, şu eti güzel keçileri büyük bir iştahla yiyeceğim” diye düşünmüş. Kurt mağaradan vadiye doğru yürümeye başlamış. Otlamakta olan anne keçi, kendisine doğru gelmekte olan kurdu görmüş, omzundaki ot çuvalını bir kenara bırakmış ve mızrağa benzeyen boynuzlu kafasını kurda doğru çevirmiş. Kurnaz kurt, keçiye kandırmak için onun yan taraftan yaklaşmış, anne keçi bir anda o tarafa doğru dönmüş ve kurdu öyle bir süsmüş ki mızrak gibi keskin uçlu boynuzları az kalsın kurdun karnını parçalıyormuş.

Kurt kendini zorla kenara atmış, keçiye bakarak:

- Keçi dur bakalım, seninle başka şekilde hesaplaşacağım, demiş.

Keçi evine dönerken kurt da onu gizlice takip etmiş. Keçi evine yaklaştığında, kurt yakınlardaki bir kayanın ardına saklanmış ve oradan keçiye izlemiş. Keçi, her zaman yaptığı gibi sakın bir sesle yavrularının adını tek tek saymış ve kapıyı açmalarını istemiş. Oğlaklar kapıyı açmış, anneleri de içeri girmiş.

Anne keçi yavrularına:

- Yavrularım, bundan sonra çok dikkatli olun, otlagımızda kötü bir kurt ortaya çıktı. O kurt bana saldırdı, ben kendimi zor kurtardım. Ben evde olmadığımda sakın kapıyı açmayın, kurt gelip sizi yemesin, diye tembihlemiş.

Oğlaklar:

- Tamam anne dikkatli oluruz, demişler.

Keçinin evine girmesiyle birlikte kurt saklandığı çukurdan çıkmış, yalanarak kendi kendine:

- Ben analarını yiyecektim, demek burada besili oğlakları varmış. Dişlerim analarının etini zor keserdi, oğlakların eti benim gibi yaşlı bir kurt için çok daha iyi yumuşacık. En iyisi ben yarın anaları otlağa gittiğinde buraya geleyim, diye düşünmüş.

Kurt yaşadığı mağaraya geri dönmüş. Ertesi gün anne keçi otlağa gittiğinde kurt, keçinin evine gitmiş. Anne keçi gibi kapıyı çalmış ve sesini ona benzetmeye çalışmış, sert ve hırıltılı bir sesle şu türküyü söylemiş:

Elül yavrum,

Belül yavrum

Sürmeçüp yavrum,

Arkam dolu, ot getirdim,

Memelerimde süt getirdim,

Kapıyı açın, yavrularım.

Oğlaklar:

- Böyle hırıltılı sesle türkü söyleyen kim, diye sormuşlar.

Kurt:

- Ben annenizim, demiş.

Oğlaklar, kapıda kendilerini çağıranın anneleri olmadığı anlamışlar, oğlaklardan biri:

- Sen bizim annemiz değilsin, annemizin sesi seninki gibi hırıltılı değil, bizim anamız bembeyaz, kaşlarında kına, gözlerinde sürme var, demiş.

O zaman kurt hiçbir şey yapamamış, yaptığı hile meydana çıkmış. Kurt dağın başındaki meşe ağacının dibine gitmiş ve oraya oturarak oğlakları nasıl kandıracağını düşünmeye başlamış. Düşünmüş düşünmüş ve sonunda bir yol bulmuş. Kurt, berrak kaynak suyuna girmiş, sudan çıkmış ve vücudu kurumadan dağların arasındaki kireçli bir yere gitmiş. Toz gibi kirecin üstünde yuvarlanınca kurdun tüyleri keçinininki gibi bembeyaz olmuş. Kurt, kaşına kına yakmış, gözüne sürme çekmiş ve tekrar keçinin evine gelmiş. Kapı deliğinden içeriye bakmış, oğlaklar evde oynuyormuş. Kapıyı yavaşça çalmış, sesini keçinin sesine benzeterek şu türküyü söylemiş:

Belül yavrum,

Elül yavrum

Sürmecüp yavrum,

Aç kapıyı, canım yavrum,

Çuvalım dolu, ot getirdim,

Memelerim dolu, süt getirdim,

A kapıyı, canım yavrum.

Olaklar, bu sesin annelerinin sesi olduğunu sanarak sevinmişler ve kapının yanına toplanmışlar. Ell kapının zincirini indirir indirmez kurt var gücüyle kapıya yüklenmiş. Ell; “Kaçın, bu kurtmuş” diye bağırmış ve hemen kapının arkasına saklanmış. Diğer olaklar ise, nereyi buldularsa oraya kaçmış; biri ocağın içine, biri sandığın içine saklanmış.

Kurt, ocağın içine, kapı arkasına saklanan olakları bulamamış ama sandığın içine saklanan olağı bulup yemiş ve evden çıkıp gitmiş.

Bir süre sonra anne keçi otlaktan dönünce evin kapısının açık olduğunu görmüş. Telaşla içeri girmiş ama evde kimseyi görememiş. Keçinin yüreği cız etmiş, sesi titreyerek yavrularını çağırmış fakat hiçbiri cevap vermemiş. Tekrar çağırdığında ocağa ve kapı arkasına saklanan iki olak ortaya çıkmış.

Olaklar ağlayarak olan biteni annelerine anlatmış.

Anne keçinin dünyası başına yıkılmış ve kurttan  almanın yollarını aramaya başlamış. Düşünmüş, düşünmüş ve sonunda bir yol bulmuş. Keçinin evinin avlusunda bir hendek varmış, keçi bu çukurun içinde ateş yakmış, ateş kor gibi olduktan sonra üstüne eski bir hasır sermiş ve hasırın üstüne de bir kilim koymuş. Kilimin zerine dşekleri koyarak bir sofra hazırlamış. Kendisi de pilav pişirmek için hemen kazanın başına geçmiş, pirinç koymuş ve pilavı pişirmiş. Keçi, olakları evde bırakıp kurdu aramaya gitmiş. Aramış, aramış sonunda kurdu mağaranın içinde dinlenirken bulmuş. Keçi, kurda oldukça kibar bir biçimde selam vermiş ve elini gğşne koyarak:

- Kurt bey, dn ben evde yokken, kim olduğunu bilmediğim biri yavrularımdan birini yemiş. Ben onun için l aşı veriyorum, sizde buyurun bizim evimizi şereflendiriniz, demiş.

Kurt, yediği olaktan sonra karnının patlayacak gibi şişmiş olmasına rağmen teklifi hemen kabul etmiş. İki birlikte keçinin evine gitmişler. Dolu sofrayı gören kurt, çukurun üstündeki mindere oturmak istediğinde, hasır bir anda kmş ve kurt çukura düşmüş. Ateşin üstüne düşen kurt acı içinde bağırmaya başlamış. Çukurun içinde bir o tarafa, bir bu tarafa dönmüş:

- Yandım aman, ölüyorum kurtarın! Hayin keçi beni buradan çıkar, diye avaz avaz bağırmış.

Keçi o sırada gülerek:

- Kimsesi yok, çok yazık. Bende yanığın ilacı var, demiş.

Kurt, kor ateşin üzerinde yanarken:

- Yanığın ilacı nedir, diye sormuş.

Keçi:

- Yanığın ilacı tuzdur, diyerek cevap vermiş.

Kurt:

- Çabuk bana tuz at, diye bağırmış.

Keçi, çukura biraz tuz atmış. Kurt tuzu bedenine sürmüş, acılar içinde tekrar:

- Yanığın ilacı nedir, diye bağırmış.

Keçi:

- Yanığın ilacı dikendir, demiş.

Keçi, çukura bir kucak dolusu diken atmış. Kurt dikenlerin arasında yuvarlanmış, acısı yüz kat daha artmış. Kurt acı içinde bağırmış ve sonunda azap içinde orada can vermiş. Keçi de hayatta kalan yavrularıyla mutlu bir hayat yaşamış.” (KK49).

2. Celil ile Kardeşi

“Çok eski bir zamanda bir padişah yaşarmış. Bu padişahın Elmen, Celmen ve Celil adında üç oğlu varmış. Ancak padişah hep bir kızı olmasını istiyormuş. Padişah günlerden bir gün Allah’a dua etmiş.

-Allah’ım sen bana üç erkek evlat verdin. Bir tane de kız çocuğum olsun, demiş.

Gel zaman git zaman sonra padişahın karısı hamile olmuş. Padişah doğacak çocuğunun kız olması için her gün Allah’ dua etmiş. Doğum zamanı gelmiş padişahın bir kızı olmuş. Kızının adını Cennethal koymuş. Cennethal, daha dişleri bile çıkmadan kan içmeye başlamış. Bunu kimse anlamamış. Cennethal büyümüş koca kız olmuş.

Ailesiyle birlikte insanlar gibi yemek yiyormuş ama artık doymamaya başlamış. Gece herkes uyuduktan sonra ahırlara girip ahalinin hayvanlarını yemeye başlamış. Her gün mallarının eksildiğini farkedene halk bunu padişaha iletmiş. Padişah, bunun nedeninin bulunması için oğullarına emir vermiş:

-Halkın hayvanlarını hangi canavar yiyorsa onu bana yakalayıp getirin.

Oğlanlar:

-Emriniz baş üstüne babamız.

Padişahın huzurundan ayrılan oğlanlardan büyük olan Elman:

-Sırayla nöbet tutalım bakalım bu hayvanlar neden eksiliyormuş.

İlk olarak Elmen nöbet tutmuş. Elmen bir süre sonra uyuya kalmış. Cennethal yine gelmiş hayvanlardan birini yemiş. Sabah olunca Celmen ve Celil gelip baksalar ki abileri uyumuş. Hayvanlardan da biri eksik. Sıra Celmen'e gelmiş. Bu gece de Celmen, nöbet tutacakmış. Celmen de gecenin ilerleyen saatlerinde uyuyakalmış. Sabah gelseler ki Celmen uyuyakalmış ve yine hayvanlardan biri gitmiş. Sıra en küçük oğlan Celil'e gelmiş. Celil gece uykusunu iyice tutmuş. Celil, parmağını bıçakla kesip sürekli tuza basmış. Böylece uyumamış. Gecenin ilerleyen saatlerinde kız kardeşi Cennethal'in ahıra girdiğini görmüş. Önce şüphelenmemiş. Sonra kardeşinin atın ayağından ısırıp yemeye başladığını görünce okuyla atıp kardeşini elinden vurmuş. Kız oradan kaçmış gitmiş. Sabah olunca Celil'in yanına abileri gelmiş. Abilerine olanları anlatmış. Kardeşler babalarını huzuruna varıp durumu bildirmek için sarayın yolunu tutmuş. Saraya vardıklarında padişah sormuş:

-Hayvanlar neden eksiliyormuş buldunuz mu?

-Baba söyleyeceğiz ama inanır mısın?

-İnanırım yavrum siz benim çocuklarımsınız neden inanmayım.

Elmen büyük çocuk olarak başlamış olayları anlatmaya:

-Babacığım, Han babam, Padişah babam, hayvanları yiyen sizin biricik kızınız bizimde biricik kız kardeşimiz Cennethal'miş.

-Ne dersin sen, o senin kız kardeşin, nasıl böyle bir şey yapar. Ben onu çok seviyorum diye siz onu kıskanıp iftira atıyorsunuz.

-Babam, keşke iftira atıyor olsaydık. Ancak Celil kendi gözleriyle gördü.

-Çabuk yıkılın karşımdan, bir daha ülkeme gelmeyeceksiniz.

Padişah üç oğlunu da ülkesinden kovmuş. Bu duruma üzülen çocuklar için üç yol varmış. Giden gelmez yolu, giden gelir yolu ve gidene tehlike yolu olarak bu üç çocuklara sunulmuş. Küçük oğlan Celil:

-Ben gidene tehlike yoluna giderim. Zaten babamız bizi bir daha ülkesine almaz. Gelsem ne olur gitsem ne olur, demiş.

Diğer kardeşlerde iki yolu paylaşp ayrılmışlar. Celil gittiği yolda bir köye rastlamış. Köyde kimse onu misafir etmek istememiş. Bir yaşlı kadın:

-Gel benim evimde istediğin kadar kal, demiş.

-Celil, can nineciğim sağ olasın, demiş.

Celil, ninenin peşine düşmüş varmış evine. Eve girdiğinde bir de ne görsün iki tane bağlı aslan. Nine:

-Korkma oğlum, onlar iyiyi kötüyü bilir sana zarar vermez.

Celil, yeni köyüne yurduna alışmış. Senelerce orada yaşamış. Ancak artık gitmesi gerekiyormuş. Nineye:

-Nine, artık benim yolum uzun gitmem gerekir.

-Peki, oğlum ancak yanına benim iki aslanımı da alacaksın.

-Nine ben koca koca aslanları nasıl yanımda gezdireyim.

-Olsun oğlum, aslanlar seni bütün kötülüklerden koruyacaktır.

-Peki, nine dediğin gibi olsun.

-Ancak oğlum aslanlardan birinin önüne bir kap su diğerinin önüne de bir kap yağ koyacaksın. Eğer senin başın derde girerse önlerinde su ve yağ kan olacaktır ve hemen senin yanına geleceklerdir.

-Tamam, nine.

Celil, aslanları da almış yola düşmüş. Celil günlerce yol gittikten sonra küçük bir memlekete varmış. Celil'in omzuna bir kuş konduktan sonra memlekettekiler Celil'in soylu olduğunu anlamış:

-Sen bizim padişahımız ol.

-Ben padişah olamam.

-Sen soylu bir beysin belli sen olmayacaksın da kim olacak.

-Celil kabul etmiş.

Celil bu memleketi çok iyi yönetmiş. Öyle ki memleket civarın en gelişmiş ülkesi olmuş. Celil burada evlenmiş ve çocukları olmuş. Günlerden bir gün Celil, uykusunda babasının memleketini görür. Uyanıp karısına:

-Ben babamın memleketini görmeye gideceğim. Buralar sana emanettir. Aslanlarımın önüne yağ ve su koy eğer su ve yağ kan olursa bil ki başım derttedir. Hemen aslanların yuları aç onlar benim yardımına gelecektir, demiş.

-Tamam, dikkatli git, dikkatli gel.

Celil yola düşmüş. Günlerce yol gittikten sonra memlekete varmış. Memlekete varmış ama her yer harabeye dönmüş kımse yaşamıyor. Bir yerden duman yükseldiğini görmüş, oraya doğru yürümüş. Orası bir demirci dükkanıymış.

-Demirci, bu memlekete ne oldu. Burası gülistan gibiydi ne oldu da bu hale geldi.

-Ah sormayın. Padişahımızın bir kızı oldu. Bu kız insan eti yer. Her şeyi yedi bitirdi. Benim yanıma da ateşten korktuğu için yaklaşıyor.

-Demek ateşten korkuyor. Peki, padişah ve karısı nerede?

-Onlar dağın eteklerinde büyük bir çukur var oraya saklandı.

-Sağ ol, demirci.

-Gitmeyin beyim, sizi de görüp yer.

-Beni yiyemez.

Celil, çıkmış dağın eteklerine varmış. Yolda karşısına kız kardeşi çıkar.

-Sen beni gören abimsin.

-Evet sende et yiyen kız kardeşimsin.

Cennethal hemen ağacın başına çıkmış çıkarken de abisinin başındaki dopiyi alıp yemiş. Tam üzerine saldıracakken Celil:

-Ben öldüm artık demiş.

Celil'in ülkesindeki bağlı olan aslanların önündeki su ve yağ kana dönmüş. Ancak karısı görmemiş. Aslanlar kendileri iplerinden kurtulup hemen Celil'in yanına gelmiş. Cennethal'i yakalamışlar.

-Aslanlarına söyle beni bıraksınlar yoksa anne ve babanın yerini söylemem.

-Anne babamın yerini söyle seni bırakayım.

-Şu koca çınarın altındaki çukurdalar.

-Aslanlar, Celil'in işareti ile Cennethal'i yere atmışlar.

Celil hemen gidip babasını annesini kurtarmış. Oğlunu karşısında gören padişah:

-Oğul oğul can oğul, ben size inanmadım. Ben Allah'tan hayrı istemedim. Hep kızım olsun istedim. Sizi ülkemden kovdum, çok pişmanım halimi gör.

-Ben seni affettim baba, o senin kızın tabi ki kötü düşünmezsin. Şimdi ona ne yapayım?

-Sana bıraktım ne istersen onu yap.

Celil'in aslanları hemen onu oracıkta parçalıyor. Annesi ve babasını demirciye emanet edip, tekrar kendi ülkesine döner. Oradan ordusunu ve atlarını alıp babasının ülkesini onarmaya gelir. Bir baksa ki abileri de gelmiş. Onlarla birlikte ülkeyi yeniden düzene sokar. Ülkeyi abilerine verip kendi memleketine döner. Ülkeye tekrar huzur mutluluk gelmiş.” (KK29).

3. Babanın İmtihanı

“Eski bir zamanda gariban bir aile varmış. Bu ailenin yalnızca bir kızı varmış. Kızın adı Aypare'ymiş. Aypare, öyle güzel bir kızmış ki görenler hayran kalmış.

Günlerden bir gün Aypare'nin babası, köyde kızı hakkında kötü şeyler duyar. Hemen eve gelen adam:

-Bizim kızımızı hemen evlendirmemiz lazım.

-Neden? Bir şey mi oldu?

-Kızımız çok temiz iyi birisi ben biliyorum. Ancak burası küçük yer laf söz oluyor. Ben kızıma talip olan ilk kişiye hemen vereceğim.

-Öyle deme karşına çıkan ilk kişi ya kötü biri olursa.

-Olsun ben yine de vereceğim.

Sabah olmuş adam pazara elmalarını satmaya gitmiş. Karşısına dev gibi bir adam çıkmış. Aslında adam desen adam değil, ayı desen ayı değil. Bu adam

-Ben senin kızın ile evlenmek istiyorum onu bana ver, demiş.

Adam önce tereddüt etmiş. Ama sonra verdiği sözünü hatırlamış. Sözünden dönmek için kızına ilk talip olan bu çirkin görünümlü adama kızını vermiş. Eve gelen adam karısına:

-Bugün kızımızı istediler ben de verdim.

-İn midir, cin midir? Nasıl hemen kızımızı verirsin.

-Ben söz verdim bir kere sözümünden dönemem. Yarın götürüp kızı vereceğim.

Sabah olmuş, kız annesi ile vedalaşıp babasının peşine düşmüş. Adam kızını damada teslim etmiş. Aradan seneler geçmiş, babası hep Aypare'yi düşünürmüş. O yaratık görünümlü adama verdim kızımı mutlu mu değil mi, diye içi içini yermiş.

Aypare is eşi ile oldukça mutluymuş iki tane de çocukları olmuş. Aypare'nin kocası:

-Seni bugün memleketine götüreyim, özlemişsindir.

-Olur tabi, özlemez olur muyum, burnumda tütüyor.

Aypare, kocası ve çocukları hazırlanmış yola çıkmışlar. İki gün sonra Aypare'nin babasının evine ulaşmışlar. Aypare, kapıya vurmuş. Annesi karşısında kızını görünce çok mutlu olmuş. Ancak daha önce hiç görmediği damadını görünce

şaşkınlığını gizleyememiş. Çok çirkinmiş. Aypare ve çocuklar babasının evinde uzun süre kalmış. Daha sonra Aypare:

-Anne artık ben evime gideyim

-Kızım, neden evine gitmek istersin, kocan çok çirkin seni öldürür o.

-Anne çirkin ya da güzel ben mutluyum

-Peki, öyleyse sen bilirsın.

Aypare, babası ile çıkmış yola iki gün sonra eve ulaşmış. Adam kızını bıraktıktan sonra uzaktan evi izlemeye başlamış. Baksa ki kızı gerçekten mutlu. Tam bu sırada damadı evden dışarı çıkmış. Bir de ne görsün adam çok yakışıklı ve düzgün. O an anlamış damadı kendisine çirkin görünüyordu. Adam gönül rahatlığı ile evine dönmüş.” (KK29).

4.Dev

“Çok eski zamanlarda, Ormanın içlerinde büyük bir dev yaşarmış. Dev koca koca fıstık ağaçlarının içinde kendine yuva yapmış orada yaşarmış. Dağın eteklerinde ise güzel mi güzel bir köy varmış. Bu köyde Murat adında yürekli yiğit bir delikanlı yaşarmış. Bu delikanlının yaptığı güreşlerde yıkamadığı yiğit yokmuş. Oldukça kuvvetli bir delikanlıymış. Günlerden bir gün köyde yine güreş müsabakaları yapılacaktı. Köyün bütün delikanlıları kendi aralarında Murat’ın yarışmaya katılmaması için plan yapmışlar.

Köyde yaşayan Cemal adındaki kurnaz genç, Murat’ın karşısına yenemeyeceği birini çıkarmayı planlamış. Dağda yaşayan devı bir şekilde Murat’ın karşısına çıkarmaya karar vermiş. Cemal dağa doğru yola koyulmuş. Dağın içlerine doğru girdiğinde Dev:

- Demek seni yiyeyim diye ayaklarınla geldin.

-Sen beni yersin de biri var onu asla yiyemezsin.

-Kimmiş o, benim gibi güçlü bir devin yenemeyeceği kimse yoktur.

-Sen öyle san bizim köyde bir delikanlı var onu asla yenemezsin.

-Nerede o, beni onun yanına götür.

-Ben seni oraya götürmem. Kendin gel onu yen.

-Ben köye inersem sadece onu değil bütün köyü yerim.

-Tamam o zaman ben onun buraya gelmesini sağlayacağım.

Celal devin yanından ayrılmış. Köye geldiğinde hemen Murat'ı devin yanına göndermek için plan yapmış. Murat'ın babasını bir şekilde devin yanına göndermiş. Murat'ın babası devin olduğu dağa çıkmış. Dev karşısında yaşlı adamı görünce:

-Bende acıkmıştım şimdi doyma vakti, demiş.

Yaşlı adamı oracıkta çöplere dizip kebab ederek yemiş. Köye adamın öldüğü haberi gelmiş. Murat, devı öldürmek için dağa gitmiş. Annesi gitmesini istememiş ancak Murat artık bu köyün bu devden kurtulması gerek, demiş.

Murat yola koyulmuş. Dağın içlerine doğru gittiğinde devin sesi duyulmuş:

-Sen yoksa yenilmez yiğit Murat mısın?

-Evet, o benim. Sen de benim babamı yiyen koca devsin demek.

-Evet, benim. Beni öldürmeye mi geldin, kolaysa gel de öldür.

Murat, hemen okundan çıkarmış deve atmış. Ancak deve değmemiş bile. Murat bu defa kılıcına elini atmış devin bacaklarına kılıcını vurmuş. Ancak devde ufak bir kesik bile olmamış. Dev bu defa Murat'a saldırmış. Murat koca çınar ağacının üzerine çıkmış. Murat devin kafasına bakınca gözünün etten olduğunu görmüş. Okunu devin gözüne atmış Dev oracıkta kafasını dağlara taşlara vura vura ölmüş. Murat, sapsağlam köye gelince Celal çok şaşırmış. Celal'in planları bozulmuş. Köyde güreş müsabakası yapılmış ve yine Murat galip gelmiş.” (KK73).

5.Balık ile İğne

“Çok eski zamanlarda zalim bir padişah yaşarmış bu zalim padişah halkına iyi davranmaz çok vergi almış. Halk artık bu durumdan oldukça rahatsız olmaya başlamış. Halk içinde ileri gelenlerden Ahmethan adında bir bey varmış. Bu bey artık böyle devam etmeyeceğini bir hal çaresi bulunması gerektiğini söylemiş. Çarşıdaki esnafa gecenin ilerleyen saatlerinde benin depomda toplanalım demiş. Çarşıdaki ahali gece olunca yola koyulmuş. Ahmethan, hepsini depoda karşılamış.

-Ey ahali! Artık böyle olmaz. Evimize ekmek götüremez olduk. Kazandıklarımızı devlete vergi vermekteyiz. Bunun için padişaha gidip halimizi bildirmeliyiz.

Ahaliden biri:

-Doğru söylersin Ahmethan'da, padişahın gözü bizi görmez. Derdimizi de dinlemez. Daha beter bize ceza verir. Şimdi karşısına çıkarsak elimizdeki her şeyden oluruz.

Ahmethan:

-Karşısına çıkmazsak zaten hiçbir şeyimiz olmayacak. Çocuklarımız açlıktan ölüp gidecek.

Ahali:

-Ne yapacağız o zaman?

Ahmethan:

-Önce gidip halimizi padişaha bildireceğiz. İçimizden üç kişi gidip padişaha halimizi anlatsın.

Ahali:

-Tamam, kimler gidecek.

Ahmethan:

-Ben, Ali ve Murat gidelim uygun mudur?

Ahali:

-Uygundur.

Sabah olmuş. Ahmethan, Ali ve Murat sarayın yolunu tutmuş. Padişaha varıp hallerini anlatacaklar. Saraya vardıklarında padişahın ulaklarına ne için geldiklerini iletirler. Padişahla görüşmek öyle kolay olmayacaktır. İlk gittiklerinde görüşemezler. Bu durum iki defa tekrarlanır. Son olarak gittiklerinde artık padişahın huzuruna çıkarlar.

Ahmethan söze başlar:

-Ey sultanlar sultanı yüce padişahımız, çarşı ahalisi olarak zor günler geçiriyoruz. Vergi ücretlerini ödemekten evimize ekmek götüremez olduk. Bunun bir hale koyulması mümkün müdür?

Padişah sert bir şekilde:

-Sen ne dersin devletin sana koyduğu kuralları çiğnemek mi istersin densiz!

Ahmethan şaşkın bir ifadeyle:

-Estağfurullah, haşa yüce padişahımız. Ancak biz bu vergileri böyle vermeye devam edersek çocuklarımız açlıktan ölecek sizin de yönetecek bir halkınız kalmayacak.

Padişah hemen oradaki askerlerine vezirlerine emir verir:

-Derhal şu üç adamı karşımdan alın!

Ahmethan ve arkadaşları söyledikleri ve saraydan kovuldukları ile kalmış. Boyunları bükük çarşıya gelmiş. Çarşı ahalisi hallerinden neler olduğunu hemen anlamış. Halk eli mahkûm öylece yaşamaya devam etmiş.

Aradan aylar seneler geçmiş. Halk artık açlıktan sefillikten telef olmaya başlamış. Saraydaki padişahın ise hiçbir şeyden haberi yok bir eli yağda bir eli balda yaşamaya devam etmiş. Ahmethan artık daha fazla dayanamamış tekrar padişaha gitmiş.

-Halk açlıktan ölüyor, siz ise burada sefa sürüyorsunuz. Allah sizi de açlıkla sınısın, demiş.

Padişah gerçekten de halkının zor zamanlarda olduğunu anlamaya başlamış. Çünkü artık kendinin sofrasından da etler, yağlar, ballar eksilmeye başlamış. Padişah, bir gün rüyasında aksakallı bir dede görmüş. Aksakallı dede:

-Ey padişah sen mi yücesin halkın mı? Kalk ve etrafına bak! Halkın sefalet içinde. Eğer sefaletin bitmesini istiyorsan dünyalık hallerden vazgeçmelisin.

Padişah şaşkınlıkla:

-O nasıl olacak? Dünyalık hallerde nedir?

Aksakallı dede:

-Dünyadaki hiçbir şey senin değil Allah'ındır.

Padişah:

-İnanmam buradaki her şey benim demiş.

Aksakallı dede şaşkınlıkla padişahdaki kibre bakmış ve demiş:

-Ne yaparsam inanırsın?

Padişah düşünmüş sakalını kaşımış:

-Eğer bir iğneyi denize atarsan ve bir balık geri onu sana getirirse inanırım.

Aksakallı dede tamam demiş. Elindeki küçük iğneyi denize atmış. Aradan biraz zaman geçmiş, Padişah:

-Hani gelmedi, nerede?

Tam bu sırada küçük bir balık, ağzındaki iğneyi aksakallı dedenin avcunun içine koymuş. Aksakallı dede:

-Gördün mü, şimdi inandın mı?

Padişah şaşkın bir şekilde etrafına bakmış:

- Bunun olması mümkün değil nasıl oldu, demiş.

Aksakallı dede:

-İşte senin benim gücümün üstünde bir güç var, O isterse her şey olur. Şimdi halkına zulmetmekten vazgeçecek misin?

Padişah:

-Evet vazgeçeceğim. Onlardan aldıklarımı geri onlara vereceğim.

Padişah, birden uykusundan uyanmış. Kan ter içinde kalan padişah, derhal kalkıp halkına uyguladığı kuralları değiştirmiş. Haklarını halka tekrar vermiş. Halk mutlu bir şekilde yaşamaya devam etmiş” (KK76).

6.Tilkinin Dostluğu

“Kurt ile tilki dost olmuşlar. Bir gün tilki, kurdun yanına gitmiş. Kurt, tilkiye bakarak:

- Dostum tilki, iyi ki geldin. Hadi bir yere gidelim yemek yiyelim mutlu olalım. Beni mutlu et, demiş.

Tilki “tamam” demiş, ikisi yürümeye başlamışlar. Gitmişler gitmişler, bir yerde düşüne giden kadınları görmüşler. Hepsinin elinde birer çıkın varmış. Tilki hemen yuvarlanarak etli bir kuşa dönüşmüş ve kadınların önünde sekerek uçmaya başlamış.

Kadınlar onu görünce:

- Şu kuşa bakın, onu yakalayıp çocuklara götüreceğim, demiş.

Kadının biri hemen elindeki çıkını bir kenara bırakıp kuşu kovalamaya başlamış, diğer kadınlarda onların peşinden gitmiş. Kadınların hepsi kuşu kovalamaya başlamış. Tilki bir kuş gibi kadınların önünde sekmeye devam etmiş. Kadınlar “şimdi yakalayacağım, şimdi yakalayacağım” dedikçe tilki yavaşça uçarak daha ileriye gidiyormuş. Tilki, bu şekilde kadınları aldatarak uzağa götürmüş.

Kurt, kadınların bohçalarındaki yiyecekleri büyük bir zevkle yiyerek karnını doyurmuş ve oradan gitmiş. Kuşu kovalayan kadınlar sonunda yorulmuşlar. Geri döndüklerinde bir de ne görsünler bohçaların içi bomboş olmuş. Kadınlar; “Vay akılsız başımız vay, vah vah, tüh tüh” diyerek üzölmüşler.

Tilki oradan uzaklaşmış ve kendi kendine dolanmaya başlamış. Dolanırken kurdu bir yerde dinlenirken görmüş.

Tilki, kurda:

- Nasılsın dostum, diye sormuş.

Kurt:

- Karnım iyi doydu, şurada dinleniyorum, demiş.

Sonraki gün kurt tilkiye şöyle demiş:

- Dostum, dün beni çok mutlu ettin, bugün de birazcık üzsene.

Tilki de kurda:

- Hadi gidelim öyleyse, demiş ve kurt ile düşmüşler yola.

Bir bağıın kenarına varmışlar. Tilkiyle kurt bağı girmek için yanındaki ambarın kenarındaki boşluğu kullanmışlar. Bağı girince kurdun gözleri parlamış. Her yer üzüm doluymuş ve çevrede kimse yokmuş. Başlamışlar üzümleri yemeye. Kurnaz tilki doyduktan sonra bilerek iki tane üzümü burnuna sokmuş ve kurdun yanına giderek:

- Dostum, ben çok doydum, o kadar çok doydum ki baksana artık üzümler burnumdan çıkmaya başladı. Sen de yiyebildiğin kadar ye, karnını iyice doyur, demiş.

Kurt telaşla daha çok yemeye başlamış. Karnı davul gibi gerilmiş şişmiş, ama burnundan üzümler çıkmıyormuş. Tilkiye:

- Dostum benim neden burnumdan üzüm çıkmıyor, demiş.

Tilki, kurdun kafasını tutup kaldırmış ve boynuna bakmış ve ona:

- Hah, işte görünüyor, az kalmış, biraz daha yersen çıkar, demiş.

Kurt daha çok üzüm yemeye başlamış, karnı daha da çok şişmiş, sonunda dayanamayıp yere bayılmış gibi yatmış ve öylece kalmış. Kurnaz tilkinin istediği de buymuş zaten. Tilki geri doğru gitmiş ve bağıın duvarının üstüne çıkmış:

- Üzüme hırsız girmiş, üzüme hırsız girmiş, diye bağırmaya başlamış.

Bağıın sahibi tilkinin sesini duyunca, eline uzun bir sopa alıp bağı gelmiş. Kurt, zar zor yürüyerek ambarın kenarına gelmiş, oradan geçmeye çalışmış ama boşuna bir türlü sığamıyormuş. Duvara tırmanmak istemiş ama oraya da tırmanamamış. Bağıın sahibi, kurdu öyle bir dövmüş ki kurdun yediğı üzümler ağzından burnunda çıkmış, sonunda dayağı dayanmayan kurt kendinden geçmiş. Bağıın sahibi, kurdu öldü zannederek bırakıp gitmiş. Bir süre sonra kurt kendine gelmiş. Etrafına sersem sersem bakınmış, ambarın yanında olduğunu ve yanında kimsenin olmadığını fark etmiş. Duvara zar zor tırmanarak dışarı çıkmış. Bir kenarda yığılmış kalmış. Bir süre sonra tilki gelmiş, kurdu o halde görmüş ve ona:

-Dostum, ne oldu, diye sormuş.

Kurt acı içinde:

- Allah' ın cezası, sana beni birazcık üz dedim, hiç bu kadar çok üzölür mü, demiş.

Tilki:

-Dostum, bağı sahibinin sana bu kadar acımasızca vuracağını nereden bileyim, demiş.

Tilki gitmiş, kurt yürüyemediği için orada öylece kalmış. Sonraki gün, tilki tek başına gezinip dururken büyük bir taş görmüş. Taşın yanında da biraz kuyruk yağı varmış. Tilki; “Bunda bir iş var, kuyruk yağını hemen yemeyeyim, önce kurda göstereyim, o yesin” diye düşünmüş.

Hemen kurdun yanına gitmiş ve ona:

- Dostum karnın acıktı mı, demiş.

Kurt:

- Dostum hem de nasıl acıktım, demiş.

Tilki:

- Ben bir koyun yakaladım, etini yedim, yağı kaldı. İstersen sen de yağını ye, demiş.

Kurt:

- Çok iyi olur, çünkü üzüntüden ve dayaktan sonra içim kurudu, dünden beridir hiçbir şey yiyemedim, demiş.

Beraber yürümeye başlamışlar. Yaklaştıklarında tilki yağı uzaktan kurda göstermiş. Kurt:

- Hadi beraber gidelim, demiş.

Tilki:

- Dostum hava çok sıcak beni de boşuna oraya götürme, kendin git, yağı ye gel, demiş.

Kurt, yağın yanına varmış, çok aç olduğu için yağı hemen ağzına almış ve birden kuyruğundan kapana yakalanmış. Her zamanki gibi kurnaz olan tilki oraya gitmiş ve yağı yemiş. Uzaktan tuzak kurdukları yere bakan avcılar kapanın yanına doğru gelmeye başlayınca tilki hemencecik kaçmış. Avcılar kapana yakalanan kurdu görmüş ve ona:

-Ben tilki bekliyordum, sen yakalanmışsın, diyerek kurdu bir güzel dövmüş sonra da salmış. Kurt yolda giderken bir eşeğe rastlamış. Kurt:

- Eşek seni yiyeceğim, demiş.

Eşek:

- Eğer beni yemek istiyorsan etimin daha lezzetli olması için yemeden önce bana yüz kere binmen gerekiyor ondan sonra yiyebilirsin, demiş.

Kurt, eşeğe üç defa binmiş, dördüncü sırtına defa binerken eşek kurda bir tepik atmış, kurt sırt üstü yere düşmüş. Eşekte kaçmış gitmiş. Kurt, düştüğü yerden kalkmış ve yola devam etmiş.

Tam o sırada kurdun yanına tilki gelmiş. Tilki bakmış ki, kurdun ağzı burnu kızıl kan içinde tilki, kurda:

-Dostum sana ne oldu böyle, diye sormuş.

Kurt:

- Böyle böyle, diyerek olan biteni tilkiye anlatmış.

O zaman tilki, kurda Şöyle demiş:

- Madem gördün bir kuzu, hemen ye dönsün dursun iki gözü. Madem gördün bir katır, hemen boynunu ısır, sana kim demiş bineceksin katır. Madem gördün bir at, hemen ye üstüne yat, sana kim demiş, bu saçmalıkları.

Kurt, tilkiden epey azar işitmiş. Sonra hiç umursamadan yoluna devam etmiş. Yolda kurdu iki tane avcı görmüş ve yakalamak için düşmüşler peşine. Kurt, avcılardan kaçarken öküzleriyle tarlasını süren bir çiftçiye rastlamış. Kurt, çiftçinin yanına giderek ona:

- Çiftçi, beni şu gelen avcılardan sakla, diye yalvarmış

Çiftçi:

-Tamam, gir şu çuvalın içine, demiş.

Aradan biraz zaman geçtikten sonra avcılar çiftçinin yanına gelerek:

-Buradan bir kurt geçti mi, demişler.

Çiftçi:

-Evet geçti, diye cevap vermiş. Avcılar uzaklaşıp gittikten sonra, kurt çuvaldan çıkmış. Çiftçiye:

-Ben çok açım çiftçi seni yiyeceğim, demiş.

Çiftçi:

- O nasıl olacak, ben seni kurtarayım, bunun karşılığında sen beni yiyecek misin hain kurt, demiş.

Kurt:

-Ben bundan sonra iyiliğe karşılık kötülük yapacağım, demiş. Çiftçi, yalvarmış yakarmış ama kurdu kararından döndürememiş. Bu konuşmalar devam ederken tilki uzaktan olan biteni görüp gelmiş ve çiftçiye:

- Ne oldu, diye sormuş. Çiftçi olanları tilkiye anlatmış.

Tilki, kurda:

- Dostum ben senin bu çuvala sığdığına inanamıyorum, bedeninin sığsa kuyruğun dışarda kalır, demiş.

Kurt:

- Dostum neden inanmıyorsun, sığıdım, demiş.

Tilki:

-Tekrar bir gir de göreyim, nasıl sığımışsın, demiş.

Kurt:

- İşte böyle, demiş ve çuvala tekrar girmiş. Kurnaz tilki, çiftçiye işaret ederek çuvalın ağzını bağlamasını istemiş. Çiftçi çuvalın ağzını sıkıca bağlamış. Sonra çiftçi ile tilki, ellerine birer sopa almışlar ve kurdu döve döve öldürmüşler.” (KK50).

7.Acuvdaş (Yanardağ)

“Aç açken tok tokken, bir karı bir koca yaşarmış. Bu karı ve kocanın üç kızı üç oğlu varmış. Bir gece kızlar ay ışığında oynamaya çıkmışlar. Ortanca kızın saçındaki tokası oyun oynarken kaybolmuş. Kız eve gelip annesine:

-Anne saç tokam kayboldu, demiş.

Sonraki kızın annesi ve abisi saç tokasını aramaya çıkmışlar. Kızın en küçük abisi bütün arkadaşlarını ve kardeşlerini toplamış ve demiş:

-Kim kardeşimin tokasını bulursa kardeşimi onunla evlendireceğim.

Bütün gençler tokayı aramaya koyulmuş. Tokayı kızın ortanca abisi bulmuş. Küçük abi, sözünde durmak için kızı kendi öz abisiyle evlendirmek için hazırlık yapmış. Düğün için hazırlıklar yapılmış. Bu sırada kızın abisiyle evleneceğinden haberi yokmuş. Kız arkadaşları ile bir toplumda otururken, küçük abisi elinde bir ilik eti ile gelmiş. Kız:

-Abi elindeki eti ver de ben yiyeyim, demiş.

Küçük abi:

-Utanmıyor musun? Hiç insan kendi düğün etinden yer mi?

Küçük kız şaşırmış, yüzü sapsarı olmuş. Kız:

-Ne dersin sen kimin düğünü ben kiminle evlenirmişim?

-Seni ortanca abimizle evlendiriyoruz.

Kız yine şaşırmış ve kendine bunu layık gördükleri için ailesine sitemde bulunmuş. Kız ailesinden uzaklara gitmek için koyulmuş yola. Gide gide bir yanardağa varmış:

Acuvdaş ezdere

Açılın ezdere

Ben annemi babamı görmeyeyim

Önceydi annem şimdi kayınanam oldu

Önceydi babam şimdi oldu kayınbabam diye ağıt düzmüş.

Kız yanardağda yaşamaya devam etmiş. Kızın bütün akrabaları o diyardan taşınmış yalnızca ablası kalmış. Günler geçmiş, aylar yıllar geçmiş. Kızın ablası bir gün yanardağa gelmiş:

Acuvdaş ezdere

Açılın ezdere

Ben kardeşimi göreyim

Gül yüzüne doyayım, demiş.

Kız ablasının sesini duyuyor. Kapıyı açmadan cevap vermiş:

Acuvdaş ezdere

Açılman ezdere

Ben ablamı görmeyim

Önceydi ablam

Şimdi oldu görümcem

Daha sonra kızın küçük abisi ve büyük abisinin yolu yanardağa düşmüş ve kardeşlerini görmek istemişler. Abileri:

Acuvdaş ezdere

Açılın ezdere

Biz kız kardeşimizi görek

Gül yüzüne doyak. Demiş.

Kız abilerinin sesini duymuş ve demiş:

Acuvdaş ezdere

Açılman ezdere

Ben abilerimi görmeyim

Önceydi abim

Şimdi oldu kaynım.

Aradan biraz zaman geçmiş. Kızın annesi ve babası da kızlarını ziyarete gelmiş. Annesi ve babası yanardağa:

Acuvdaş ezdere

Açılın ezdere

Biz kızımızı görelim

Gül yüzüne doyalım.

Kız bütün bunları duymuş ve demiş:

Acuvdaş ezdere

Açılman ezdere

Önceydi annem babam

Şimdi oldu kayınanam kayınatam. Diyerek kabul etmemiş.

Böyle hepsi gelmiş gitmiş. Kız hepsine kırılmış, küsmüş almamış. Kızın bir kardeşi daha varmış bu defa o gelmiş ve demiş:

Acuvdas ezdere

Açılın ezdere

Ben kardeşimi göreyim

Gül yüzüne doayım, demiş.

Bu defa kız kardeşini içeri almaya ikna olmuş. Ancak şartları varmış. Bunlar:

-Buraya gireceksen yemek yemeyeceksin, su içmeyeceksin ve tuvalete gitmeyeceksin, demiş.

Kız kardeşi:

-Tamam, yemeyeceğim, içmeyeceğim.

Kız kardeşini içeriye almış. Kız içeri girince ne görsün? İçerisi cennetten bir bahçe gibiymiş. Her yer yemyeşil ağaçlar, çiçekler ve berrak akan nehirle çevriliymiş. Kardeşler birlikte bu diyarda gezerken küçük kız kardeş ayakkabısını bilerek nehrin kenarında düşürmüştü. Ablasına:

-Ben ayakkabımı düşürdüm, gideyim alayım, demiş.

Ablası:

-Ayakkabını bilerek nehrin kenarında düşürdün. Geyik nehrinin suyundan sakın içme. Diyor.

Kız, ablasını dinlemiyor ve sudan kana kana içiyor. Tekrar ablasının yanına döndüğünde kardeşinin sözünde durmadığını gören kız kardeşinin geyiğe dönüştüğünü görmüş.

-Sen benim sözümü dinlemedin bak ne oldun.

Kız, ablasının boynuna kendi eşarbını bağlamış, peşinde öyle gezdirmiş. Birlikte giderken yolda kocaman bir çınar ağacı görmüşler. İkisi birlikte çınar ağacının üzerine çıkıp oturmuşlar. Oturdıkları çınar ağacının altından bir nehir geçermiş. Bu nehirden diyarın padişahının eşleri padişaha su taşırmış. Bir gün yine padişahın eşleri sırayla nehre su almaya gelmişler. Önce büyük olan gelmiş. Su da yansıyan yüzüne bakmış:

-Ben çok güzelim neden padişaha su taşıyorum ki demiş.

Suyu padişaha götürmemiş. Saraya vardığından su testisini atmış yere kırmış. Padişahın dokuz eşi bu şekilde suyu padişaha götürmemiş. Oysa suya yansıyan yüz çınar ağacındaki kızın yüzüymüş. Kızda bunlara bakar bakar gülermiş.

Padişah bu kadınların neden suyu getirmediğini sormuş:

-Hanımlar neden bana suyu getirmiyorsunuz, demiş.

Kadınlar:

-Biz çok güzeliz. Su da yansıyan yüzümüze bakıp sana su getirmiyoruz, demişler.

Diyarda birisi çınar ağacının başındaki kızı ve geyiği görüyor ve bunu Padişaha haber veriyor. Padişah çınar ağacının kesilmesini emrediyor ve askerleri ile çınar ağacının yanına gidiyor. Padişah:

İN misin?

Cin misin?

Âdem balası mısın?

Çık dışarı, demiş.

Kız:

Ne inim,

Ne cinim,

Ne de âdem balasıym, demiş.

Bunun üzerine padişah ve kız konuşmaya başlıyor. Kız:

-Aşağıya inerim, ancak benim bir geyik ablam var. Ona altından yular ve ahır yapacaksın, demiş.

Padişah bütün bu söylenenleri kabul etmiş. Kızı almış sarayına götürmüş. Kız ve ablası sarayda yaşamaya başlamış. Padişahın dokuz karısı da kıza köle olmuş, hizmet etmiş. Padişahın karılarından birisi bu kıza kıskanmış. Kıza kötülük yapmak için plan yapıyor. Kıza diyor:

-Gel nehrin kenarında gidelim salıncak kuralım, eğlenelim.

Kızda:

-Olur, gidelim, eğlenelim, demiş.

İki kadın birlikte nehrin kenarına gitmiş. Padişahın büyük karısı kıza tuzak kuruyor. Kendi salıncağını sağlam yapmış, kızın salıncağını çürük yapmış. Kız sallanırken salıncaktan nehrin içine düşüyor. Padişahın diğer karısı kızın elbiselerini giyip kızın yerine geçmiş. Bu sırada kadınların ikisi de hamileymiş. Kızın yerine geçen kadın ben bu kıızı ortadan kaldırdım. Geyik kardeşini de öldüreyim diye plan yapmış. Padişaha:

-Benim canım geyik eti çekiyor, ablamı kesip yiyeyim, demiş.

Padişah:

-Sen ne dersin, kardeşine altından yular ve ahır istedin şimdi neden ölmesini istersin demiş.

Kadın:

-Olsun ben onu yemek istiyorum aşeriyorum.

Padişah:

-Senin sanki yüzün küçülmüş, değişmiş gibisin, ne oldu?

Kadın:

-Ben çok sıkıntı çektim. Benim et yemem gerek, geyiği bana yedir.

Padişah geyiğin yanına varıyor:

-Kardeşinin canı et çekmiş, seni yemek istiyor.

Geyik kız:

-Tamam, beni kes yesin kardeşim.

Padişah, altın bıçakla tam boğazını kesecekken, geyik:

-Ben, son kez nehirden su içip geleyim, demiş.

Padişah izin vermiş. Geyik su içmek için nehre gittiğinde nehrin üzerinde yüzen gür saçları görmüş. Bu saçlar ablasının saçlarıymış. Ablası nehrin altında bir şehir kurmuş orada yaşıyormuş. Ablasının iki yanında da beşik varmış. İki oğlu olmuş. Adları da Hasan ve Hüseyin'miş. Geyik:

-Abla sen çok güzel yaşarsın çocukların olmuş. Senin yüzünden beni kesecekler, demiş.

Ablası bir şey demiyor. Padişah, gelip geyiği alır gitmiş. Yine tam kesecekken:

-Padişahım, ben bir tuvaletimi yapayım geleyim, demiş.

Padişah yine izin vermiş. Geyik bu defa yine nehrin kenarına varmış.

-Abla sen görmezsin bunlar beni kesip yiyecek, demiş.

Padişah, yine gelip geyiği götürmüştü. Geyiği kesmiş, kadına yedirmiş. Aradan günler geçmiş, kadın doğum yapmış. Geyiğin altından yuları ve ahırını ile de bebeğine beşik, kaşık ve kıyafetler almış. Kadın bebeği beşiğe yatırsa çimdiklermiş, yemek yedirse kaşık ağzına yapışmış. Çocuk böyle hasta olmuş. Padişah bu durumdan şüphelenmiş geyik en son nehirden su içmişti gidip bir bakayım ne vardı, demiş. Padişah, nehre gitmiş bir de ne görsün güzel karısı orada. Karısını oradan çıkarmak için nehri kurutmaya karar vermiş. Kırk tane atı getirmiş, nehrin suyunu içirmiş. Karısını oradan kurtarmış. Karısını almış saraya götürmüştü. Kötü karısını da kırk tane atın arkasına bağlamış ve süründürerek öldürmüştü. Padişah:

-Bu kadın, senin geyik ablanın etini yedi, kemikleri ile de bunları yaptı, demiş.

Kız ablasının kemiklerini götürmüş, ulu bir çınar ağacının altına gömmüş. Bir tane yaşlı kadın tek başına yaşıyormuş. Bu çınar ağacından kesip evinde yakıyormuş. Yaşlı kadın bir gün yine çınar ağacından kesmiş ve yakmış. Bir de bakmış ki çınar ağacının suyundan boncuklar dökülmüş. Kadın bu boncukları bir sandıkta biriktirmeye başlamış. Seneler geçmiş. Yaşlı kadının sandığı boncuk dolmuş, taşmış. Sandıktaki boncuklar tekrar kıza dönmüş. Kız sabahları sandıktan çıkarmış evi temizler geri sandığa girermiş. Yaşlı kadının evini temizleyen bir kedisi varmış. Yaşlı kadın benim evim nasıl bu kadar temiz kedi iyi iş çıkarıyor, demiş. Kedi küsmüş kaçmış gitmiş. Kadın, artık şüphelenmeye başlamış. Yaşlı kadının kızıdan haberi yokmuş.

Padişah, boncuktan olan kızı görüp âşık olmuş. Atını gönderiyor, bu kızı bana al gel, diyor. Bu at kadının buğdaylarını yemeye başlamış. Kız sandıktan çıkmamak için direniyor ama dayanamıyor. Kız sandıktan çıkıp atı kovalamaya gidiyor. At dile gelmiş:

-Padişah bana çok kötü davranıyor, bana yardım et demiş.

Kız:

-Sen padişahın atısın,

Kötülemekle öleceksen öl,

Kazanda etin kaynasın,

Kepçe içinde yağın dunsun, diye beddua etmiş ve ata beş parmağı ile vurmuş, kızın ata vurduğu yer gümüşe dönmüş beş parmağının izi çıkmış. At kaçmış gitmiş. Kız tekrar gidip sandığa girmiş. Fakat kızın tokası sandığın dışında kalmış görünmüş. Yaşlı kadın bunu görüyor ve:

İN misin

Cin misin

Adam balası mısın

Çık dışarı, demiş. Kız da:

İN değilim

Cin değilim

Çıkmam dışarı, demiş.

Yaşlı kadın evden çıkar çıkmaz, kız evden kaçmış gitmiş. Aradan yıllar geçmiş. Kız en baştaki abilerinin yanına varmış. Kız orada abileri ve yengeleri ile yaşamaya başlıyor. Ancak abileri kızı tanımamış. Yine aradan yıllar geçtikten sonra yaşlı kadın kızın peşini bırakmamış kızı bulmuş. Yaşlı kadın:

-Benim çok güzel bir oğlum var seni ona alacağım, demiş.

Kız:

-Ben üç tane abim var onların yanında kalıyorum, demiş.

Yaşlı kadın:

-Ben seni yarın ziyarete gelmek isterim kabul eder misin, demiş.

Kız:

-Tamam gel, demiş.

Sabah olmuş, yaşlı kadın kızın kaldığı eve varmış:

-Akmamukcan evde mi?

Üç abisi evde mi?

Cam kesesi evde mi?

Maman geliyor

Kapıyı aç.

Kız, kadına kapıyı açmış, içeri buyur etmiş. Yaşlı kadın:

-Kızım benim saçımı tarar mısın?

Kız:

-Tararım, nene.

Kız, yaşlı kadının saçını tararken yaşlı kadın kızın dizlerine kırk tane iğneyi batırıp kanını çekermiş. Kızın her gün kanını çekmiş. Kız hastalanmış yataklara düşmüş. Kızın bu halini gören abilerinin karıları, bu kız artık bir işe yaramaz, bunu bırakalım demiş. Kıza ibrikle su vermişler, ibriğin içine üç tane taş koymuşlar taşın

biri boğazına, ikisi de kulağına gitmiş. Kız duymaz konuşamaz olmuş. Bunun üzerine daha da kötülünen kızı kardeşleri almışlar bir ağacın kenarına bırakmışlar. Kızı bir tane ayı gelmiş. Kızı almış kendi yuvasına götürmüş. Ayı ile evlenmiş çocukları olmuş. Kız aradan seneler geçtikten sonra abilerinin yanına varmış. Kızın kocası olan ayıdan hepsi korkmuş. Kızı gören karılar kızı yine istememişler. Oysa ayı sadece sabahları ayı olurmuş, geceleri ise güzel bir delikanlıymış. Kız abilerine de dayanamayıp. Ayı falan benim yuvam daha güzel demiş, çocuklarını toplamış yuvasına dönmüş. Bu masal da burada bitmiş.” (KK98).

5.3. Ovakent Özbeklerinde Efsane

Efsaneler, sözlü geleneğin ürünü olan bir anlatım türüdür. Temelinde inanç unsuru vardır. Efsaneyi anlatan ve onu dinleyenler efsanenin gerçek üzerine kurulduğuna inanırlar. Bu gerçek objektif bir gerçek değildir. Efsaneyi nakledenler ve dinleyenler efsanedeki olayların gerçekten olmuş olduğuna inanırlar. Efsaneler, kısa anlatım türleridir. Bir veya birkaç motif ihtiva ederler. Bu özellikleri ile de diğer anlatım türlerinden ayrılmaktadırlar. Efsaneler tarihî devirlerde ortaya çıkmışlardır (Seyidoğlu, 1992: 3, 15).

Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan “efsane” terimi, Farsça kökenli bir kelimedir. Farsçada efsane, “*Masal, hikâye ve öykü*” (Kantar, 2000: 102) anlamına gelmektedir. Sakaoğlu’na göre efsane, Farsça bir kelime olup dilimize oradan girmiştir. Batı dillerinde Lâtince “*legendus*” kökünden çıkan, İngilizce “*legend*”, Fransızca “*legenda*”, İtalyanca “*legenda*”, İspanyolca “*leyenda*”, Almanca “*legende*” gibi kelimeler, efsane kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır (1980: 4). Ergun, bu terimlere ek olarak Almanca “*sage*”, Yunanca “*mythe/mythos*”, Arapça “*ustûre, esâtir*” ve Rusça “*predaniya, skaz*” (1997: 1) kelimelerinin de efsane karşılığı olarak kullanıldığını ifade etmektedir.

Anadolu Türkleri arasında “efsane”, “menkabe”, “esâtir” ve “mitoloji” terimleri yaygınlık kazanmıştır. Anadolu dışında yaşayan Türklerden Azerbaycan Türkleri “esâtir”, “mif”, “efsane”; Türkmenler “epsana”, “rovayat”; Özbekler “efsane”, “rivayat”; Karakalpaklar “epsane”, “legenda”, “anız”, “anız-engime”; Kazaklar “anız”, “anız-engime”, “epsane-hikayat”; Başkurtlar “rivayat”, “legenda”; Kırım Tatarları “efsane”; Kazan Tatarları “rivayat”, “legenda”, “ekiyet”, “beyt”, Altay

Türklerinde “kuuçın”, “kep-kuuçın”, “mif-kuuçın”, “legenda-kuuçın”; Hakaslarda “kip-çoo”, “legenda”, “çoo-çaa”; Tuva Türklerinde “tool-çurgu çugaa”, “töögü çugaa”; Şorlarda “purungu çook”, “kep-çook”, “erkek”; Karaçaylarda “aytın”, “tavruh”, Uygurlarda “rivayet”, “epsene”; Yakutlarda “kepseen”, “sehen”, “kepsel”, “bılırgı sehen”; Dolganlarda “çukçah”; Tofalarda “uleger”; Çuvaşlarda “halap”, “mif”, “ılakap” vb. terimler efsane karşılığı olarak kullanılmaktadır (Ergun, 1997: 1-2; Seyidoğlu, 1997: 106)

Efsane türünün tanımlanmasıyla ilgili ilk çalışmalar 19. yy.’de folklorun bir bilim dalı olarak kabul edilmesine kadar dayanmaktadır. Bu alanda ilk tanım halk biliminin kurucusu olarak kabul edilen Grimm Kardeşler tarafından yapılmıştır. Grimm Kardeşler, Alman masallarını derleme çalışmaları sırasında, masala çok yakın bir tür olan ve masalla sık sık karıştırılan efsaneyi ayrı bir tür olarak ele alma ve tanımlama gayreti içinde olmuşlardır. Grimm Kardeşler efsaneyi, “*Efsane, gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâye*” (Sakaoğlu, 1980: 4) biçiminde tanımlamışlardır.

Efsane denilince akla gelen ilk çalışmalardan biri de kuşkusuz Bahaeddin Ögel’in “*Türk Mitolojisi*” isimli eseridir. Efsane metinleri ve motifleri bakımından zengin örneklerin yer aldığı eserde Ögel, efsaneyi; “*Tarihte adı geçmeyen, artık unutulmuş büyük kahramanlara ait efsaneler, mitolojinin kadrosuna girer. Tarihte yaşadıklarını bildiğimiz kişilere ait efsaneler ise destan, yani “legende”dir.*” (Ögel, 1971: 5) olarak tanımlar. Ögel’in de ilgili tanımından hareketle söz konusu türlerin tanımlama ve sınıflandırılmalarında ciddi sıkıntıların olduğu anlaşılmaktadır. Bunun üzerine efsaneleri sınıflandırma çalışmaları başlamıştır. Budapeşte Kongresi’nde alınan kararlara göre efsaneler dört ana grupta alt başlıklar altında tasnif edilmiştir.

1. *Dünyanın yaratılışı ve sonu (kıyamet) ile ilgili efsaneler*

2. *Tarihî efsaneler ve medeniyet tarihî ile ilgili efsaneler*

3. *Tabiatüstü varlıklar ve kuvvetler / mitik efsaneler*

4. *Dinî efsaneler/Tanrı ve Kahramanlarla ilgili efsaneler.* (Sakaoğlu, 1980: 10-16). Budapeşte Kongresi’nde alınan efsane sınıflamasından hareketle Boratav, Türkiye sahasında derlemiş olduğu efsanelerin konularından hareketle şu tasnifi yapmıştır:

1. *Yaradılış efsaneleri (Oluşum ve dönüşüm efsaneleri) Evrenin sonunu (mahşer ve kıyamet günlerini) anlatan efsaneler.*

2. *Tarihlik efsaneler.*

3. *Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerinde efsaneler.*

4. *Dinlik efsaneler (Boratav, 1969: 108-109).*

Boratav, daha sonra yayımlamış olduğu “*Türk Efsaneleri*” adlı makalesinde yer alan tasnifi ise şöyledir:

A. *Ünlü kimseler üzerine anlatılan ve az çok olağanüstü nitelikler taşıyan efsaneler,*

B. *Etiyolojik efsaneler,*

C. *Hayalî hayvanlar üzerine anlatılan efsaneler,*

Ç. *Cinler ve hayvanların sahipleri ile ilgili efsaneler,*

D. *Büyücü ve falcılarla ilgili efsaneler,*

E. *Evliya menkıbeleri,*

F. *Âşk efsaneleri (Boratav, 1974: 12-20).*

Seyidoğlu, “*Erzurum Efsaneleri*” adlı eserinde, 192 efsane metnini üç ana grupta toplamıştır. Eserdeki efsaneler yerlerle ilgili olduğu için tasnif de yerlerle ilgilidir: Seyidoğlu’nun tasnifi şöyledir:

I. Dinî Binalarla İlgili Efsaneler

A. *Camiler ve mescitler üzerine söylenen efsaneler,*

B. *Kutsal kabirlerle ilgili olanlar,*

C. *Tekkeler, ocaklar ve müritlerle ilgili efsaneler,*

Ç. *Türbeler üzerine söylenen efsaneler,*

D. *Kaleler üzerine anlatılan efsaneler,*

II. Evler ve İnsanların Yaşadığı Yerlerle İlgili Efsaneler

A. *Alkarısı ve peri kızı ile ilgili efsaneler,*

- B. *Çobanların ve köprülerin efsaneleri,*
- C. *Değirmen ile ilgili efsane,*
- Ç. *Evler hakkında anlatılan efsaneler,*
- D. *Hamamlar üzerine söylenen efsaneler,*
- E. *Kahve ve lokanta üzerine söylenen efsaneler,*
- F. *Keramet sahiplerinin efsaneleri,*
- G. *Köylerle ilgili efsaneler,*
- Ğ. *Kuyu ile ilgili efsane,*
- H. *Tekin olmayan yerlerde yaşayan tekin olmayan yaratıklar,*

III Tabiat ve Kırlarla İlgili Efsaneler

- A. *Çeşme ile ilgili efsane,*
- B. *Düzlüklerle ilgili efsaneler,*
- C. *Göller ve şelalelerle ilgili efsaneler,*
- Ç. *Kaplıcalarla ilgili efsaneler,*
- D. *Mağaralarla ilgili efsaneler,*
- E. *Nehirle ilgili efsane,*
- F. *Pınarla ilgili efsane,*
- G. *Taşlar ve kayalarla ilgili efsaneler (Seyidoğlu, 1997: 7-8).*

Ovakent Özbeklerinden derlenen efsaneler ise konularına göre:

1. *Boy, aile adı ile ilgili efsaneler*
2. *Cinler ve hayvanların sahipleri ile ilgili efsaneler*

Efsaneyle ilgili yapılan tanım ve tasniflerden hareketle, inandırıcılık özelliğinin daha fazla olduğunu belirtebiliriz. Efsaneler, halk arasında gerçekliği sorgulanmadan inanılan anlatımlardır. Bu bağlamda Ovakent Özbeklerinde anlatılan efsanelere ise halkın inandığı değerler üzerine kurulu olduğu tespit edilmiştir. Saha çalışması esnasında derlenen efsaneler şunlardır:

1. Efsane

A. Efsanenin adı: Ayinger Adı

B. Derleme yeri ve kaynak kişi: Hatay/Ovakent, KK73, KK74

C. Efsanenin geçtiği zaman: Belirsiz

Ç. Efsanenin geçtiği mekân: Belirsiz

D. Efsane ile ilgili maddi unsurlar: Belirli bir mekân olmadığı için maddi unsur yoktur.

E. Efsanedeki karakterler: Demirci

F. Motifler: Demir

G. Değerlendirme: Efsane de bir boyun adının nereden geldiği üzerine bir anlatı yer almaktadır. Demircilik ile uğraşan bir ailenin bu adı alması üzerine anlatılmıştır. Bilindiği üzere demir Türklerin yaşamının olmazsa olmaz bir parçasıydı. Demir kültü önemli bir yere sahip olmuştur.

2. Efsane

A. Efsanenin adı: Alkarısı Efsanesi

B. Derleme yeri ve kaynak kişi: Hatay/Ovakent, KK3, KK10

C. Efsanenin geçtiği zaman: Belirsiz

Ç. Efsanenin geçtiği zaman: Belirsiz

D. Efsane ile ilgili maddi unsurlar: Belirli bir mekân olmadığı için maddi unsur yoktur.

E. Efsanedeki karakterler: Karı ve ihtiyar dede.

F.Motifler: Yemeğin lezzetli olması, yağ akması, kül ve kumaş.

G. Değerlendirme: Efsane Anadolu'da hala inanç olarak kendini koruyan Alkarısı inancına dayanmaktadır. Farklı varyantlarda Anadolu'da da anlatmaları yer alan Alkarısı inancı Ovakent Özbeklerinde bu anlatma ile bilinmektedir. Çocuklara, gençlere, yeni evli çifte ve yeni doğum yapan kadına zarar verdiğine inanılmaktadır.

3. Efsane

A. Efsanenin adı: Kongrat Adı

B. Derleme yeri ve kaynak kişi: Hatay/Ovakent, KK25, KK27.

C. Efsanenin geçtiği zaman: Belirsiz

Ç. Efsanenin geçtiği mekân: Belirsiz

D. Efsane ile ilgili maddi unsurlar: Belirli bir mekân olmadığı için maddi unsur yoktur.

E. Efsanedeki karakterler: Konurat ve Bey

F. Motifler: Uyku, at ve düşman.

G. Değerlendirme: Efsane de bir boyun adının nereden geldiği üzerine bir anlatı yer almaktadır. Bir boyun adının Türkler arasında önemli bir yere sahip olan “at” dan ad almasını anlatmaktadır. Atın olağanüstü özelliğine de değinilmiştir.

4. Efsane

A. Efsanenin adı: Rüzgâr ile Güneş

B. Derleme yeri ve kaynak kişi: Hatay/Ovakent, KK35, KK99, KK103.

C. Efsanenin geçtiği zaman: Belirsiz

Ç. Efsanenin geçtiği mekân: Belirsiz

D. Efsane ile ilgili maddi unsurlar: Belirli bir mekân olmadığı için maddi unsur yoktur.

E. Efsanedeki karakterler: Rüzgâr ve güneş

F. Motifler: Sıcak, rüzgâr ve kıyafetler.

G. Değerlendirme: Doğaüstü olan rüzgâr ve güneş üzerine anlatılan anlatıdır. İkisinin de gücünü ve kuvvetini insanlara gösteren bir anlatıdır.

5. Efsane

A. Efsanenin adı: Ay ile Güneş

B. Derleme yeri ve kaynak kişi: Hatay/Ovakent KK99, KK103.

C. Efsanenin geçtiği zaman: Belirsiz

Ç. Efsanenin geçtiği mekân: Belirsiz

D. Efsane ile ilgili maddi unsurlar: Belirli bir mekân olmadığı için maddi unsur yoktur.

E. Efsanedeki karakterler: Ay ve Güneş

F. Motifler: Güzellik. İki kardeş olan ay ve güneş tartışırken Tanrı tarafından cezalandırılıp ayrı yerlere gönderilir ve bir daha kavuşamazlar.

G. Değerlendirme: Güneş ve ay üzerine Türk dünyası ülkelerinde pek çok anlatı ile karşılaşılmıştır. Ovakent Özbeklerinde ise anlatmanın bu varyantı tespit edilmiştir.

1. Ayinger Adı

“Vakti zamanında bir demirci yaşarmış. Bu demirci çalışırken yanına kimseyi almaz, tek başına koca kılıçları ve zırhları yaparmış. Öyle ki demirci, çok güçlü iri yarı bir adammış. Günlerden bir gün ihtiyarın biri bu adama kılıç yaptırmaya gelmiş. Ancak öyle bir kılıç yap ki hem ağır olan hem de hafif olsun demiş. Demirci içeriye girmiş ve hemencecik kılıcı yapmış. İhtiyar kılıcı eline alınca şaşırılmış. Çünkü kılıç tam onun istediği gibiymiş. İhtiyar, demirciye:

-Senin adın ayinger olsun demiş.

Ayinger, demir lekesi anlamına gelmektedir. Demircinin adına demir gibi anlamına gelmesi için bu adı vermişti.” (KK73, KK74).

2. Alkarısı Efsanesi

“Büyük bir dedenin bir hizmetçisi varmış. Bu hizmetçinin yaptığı yemekleri herkes çok beğenirmiş. Kadın yemek yaparken de yanına kimseyi almazmış. Evin sahibi dede bu kadından artık şüphelenmeye başlamış. Günün birinde kadın yine ocak başında yemek yaparken kadını kenardan izlemeye başlamış. İlk başlarda her şey normal gidiyormuş. Ancak ocağın sıcaklığı artmaya başlayınca kadının üzerinden yağa benzeyen sıvılar aktığını görmüş. Adam gördükleri karşısında şaşırılmış. Daha

sonra zaman geçtikçe kadının yüzünün ve vücudunun şekli değişmeye başlamış. Adam o an anlamış ki bu insan değil. Başka bir yaratık. Adam sessizce gelmiş yaratığı arkadan yakalamış:

-Sen kimsin, necisin?

-Ben bir garip yaratığım. Beni öldürmeyin beyim.

-Neden seni öldürmeyeyim, seni pis yaratık.

-Beni öldürmezsen senin ailenden kimseye zarar vermem. Ancak beni öldürürsen senin ve ailenin başına musallat olurum.

-Madem seni öldürmemi istemiyorsun, o zaman hep şu ateş külünün içinde yaşa

Demiş ve yaratığı küle hapsetmiş. Bu zamandan sonra bu adamın ailesi ocaklı olmuş. Korkan kişiler hep bu ailenin gömleğinin bir parçasını yanında taşımış.” (KK3, KK10).

3. Kongrat Adı Üzerine Efsane

“Çok eski bir zamanda büyük bir Özbek beyi varmış. Bu Özbek beyi öyle kudretli ve güçlü biriymiş. Dostu da düşmanı da çokmuş. Bu bey bir gün bir savaşa katılmış. Savaşta yanında yalnızca en sevdiği atı Konuratu varmış. Savaş esnasında karşıdaki düşmanlar bu Özbek beyini öldürmek ister. Savaşta günler geçer. Bir gece Özbek beyi uykuya dalar. Tam bu sırada karşı düşmanları Özbek beyini öldürmeye gelir. Özbek beyini sadık atı da yanı başındadır. Gelen düşmanları gören Konurat ses yaparak beyini uyandırır. Özbek beyi bu sayede ölümden kurtulur. Bundan sonra Özbek beyinin ailesi Kongrat olarak anılır. Bundan sonra Kongrat ailesi Konuratin cinsinden olan atlara binmişler.” (KK25, KK27).

4. Rüzgâr ile Güneş

“Günlerden bir gün güneş ve rüzgâr sıkılmış duruyorlarmış. Rüzgâr demiş ki:

-Gel seninle yarışalım. Şuradaki adamın kim daha çabuk çapanını çıkaracak, demiş.

Güneş:

-Tabi ki ben çıkaracağım, demiş.

Yarışmaya başlamışlar. Önce rüzgâr başlamış esmeye esmiş esmiş ama adam çapanını çıkartmamış. Rüzgâr artık pes etmiş. Sıra güneşe gelmiş. Güneş bulunduğu yerden az aşağıya inmiş. Güneşin aşağıya inmesiyle birden sıcak basmış. Adam çapanını üzerinden çıkarmış. Güneş, rüzgâra galip gelmiş.” (KK35, KK99, KK103).

5. Ay ile Güneş

“Ay ile güneş kardeşmiş. Bir gün güneş ve ay tartışmaya tutulmuş. Ay demiş:

-Ben senden daha güzelim.

Güneş demiş:

-Ben daha parlak ve daha güzelim, demiş.

Bu tartışma böyle sürüp giderken, bu tartışmaya son vermek isteyen Allah güneş ve ayın bir araya gelmemesi için birbirinden uzaklaşmış. Güneş ve ay bir daha buluşamamış.” (KK99, KK103).

VI. BÖLÜM

OVAKENT ÖZBEKLERİNDE TÖREN KUTLAMA ve SOSYAL HAYAT

6. Ovakent Özbeklerinde Merasimler, Müzik Aletleri, Giyim-Kuşam ve El Sanatları

6.1. Ovakent Özbeklerinde Tören ve Kutlamalar

Tören ve kutlamalar, Türk tarihinin sahip olduğu en eski unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya üzerinde yer alan milletler, kültür ve gelenek bakımından birbirinden ayrı olmanın yanı sıra hepsinin kendi kültürel kodlarına uygun değerler dizi bulunmaktadır. Tarih boyunca yapılan kutlamalar ve törenler toplumun hayatını düzenlemektedir. Törenler ve kutlamalar aynı zamanda bir toplumun kendi kültürel birikimini ve uygulamış olduğu ritüelleri gelecek nesillere aktarma görevini üstlenmektedir. Çalışmaya konu olan Ovakent Özbeklerinde ise bu bağlamda yapılan törenler bulunmaktadır. Bu törenler: *Nevruz, Ad, Beşik, Saç, Hakika, Sünnet, Peygamber, Nevruz*'dur.

6.1.1. Nevruz Töreni

Nevruz, Türklerin millî, manevî, felsefî, sosyal ve estetik düşünceleriyle şekillenen bayramlarından biridir. Nevruz, Farsça yeni (nev) ile gün (ruz) sözcüklerinden oluşmuş bileşik bir isimdir. Yılbaşı' nın ilk gününe, yeni gün anlamına gelen Nevroz veya Nevruz denmiştir. Eski Asya kavimlerinin yılbaşı ve bahar bayramının adıdır. Rumi takvimde Mart'ın 9'u, Miladi takvimde 21 Mart, Nevruz günü olarak bilinmektedir (Sami, 2006: 1474). Çin kaynaklarından Kutadgu Bilig'e, Kaşgarlı Mahmud'dan Bîrûnî'ye, Nizâmül Mülk'ün "*Siyasetnâme*"sinden Melikşah'ın takvimine, Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in kanunlarına kadar gelen bir çizgide Nevruz ile ilgili kayıtlar bilinmektedir (Mustafayev, 2013: 62).

Türk düşünce hayatının, Türk tefekkürünün ortaya çıkardığı destanlarımızda ve efsanelerimizde de karşımıza çıkan Nevruz, esasında *Gök Tanrı* dini çerçevesinde tabiat, Tanrı ve insan ilişkilerini ön plâna çıkaran en eski Türk bayramlarından biridir. İnsan hayatına canlılık veren tabiat şartları mevsimlere, aylara ve yıllara göre değişmektedir. Doğa şartlarının bu değişimine bağlı olarak canlı ve cansız varlıklar da

farklılaşmaktadır. İnsanlar da değişen tabiatın şartlarının getirdiği durumlara uyum sağlamaya ve varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır. Nevruz geleneği de bu çerçevede Türkler tarafından tabiatın yeniden canlanışını ve dirilişini ifade eden yeni bir yılın başlangıcı olarak kabul edilen bir bayram hâline getirilmiştir (Aras, 2021: 114). Nevruzun, Türk dünyası ülkelerinde ne zamandan beri kutlandığı bilinmemektedir. Geçmişini çok eskiye dayandıran araştırmacılar Türklerin bahar mevsiminde demir döverken söylencelerinin olduğunu belirtmiştir. Günümüzde nevrüz adıyla kutladığımız Türk Ergenekon Bayramı'nın muhtemelen İslâm öncesi kutlamaları hakkında ise Ebül Gazi Bahadır Han'ın verdiği bilgi şu şekildedir: “O günden beri yeni yılın başladığı gece Köktürk’lerde âdettir. O günü bayram sayarlar. Bir parça demiri ateşe salıp kızdırırlar. Önce Kağan bunu kıskaçla tutup örse koyar, çekiçle döver. Ondan sonra Beyler de öyle yapar. Bugünü mukaddes bilirler, böylece Tanrı’ ya şükretmiş olurlar.” (Çay, 1988: 27). Nevruz, aynı zamanda Türklerin demirden dağı eritip esaretten kurtuldukları gün olarak bilinmekte ve özgürlük günü olarak da kutlanmaktadır.

Türk toplulukları tarafından farklı adlarla anılmaktadır. Türkiye’de “Nevruz”, “Nevruz-i Sultani”, “Sultan Nevruz”, “Mart Dokuzu”, “Mart Bozumu”, Azerbeycan’da “Bahar Bayramı”, “Navruz” Özbekistan’da “Navröz”, “Yeni Kün”, “Nevbahar” Türkmenistan’da “Nevruz” Kazakistan’da “Navrız”, “Naurız” şeklinde bilinmektedir (Demirci, 2008: 52).

Türk boy ve topluluklarında Nevruz bayramı hazırlıklarına haftalar öncesinden başlanır. Yeniden canlanan, uyanan, yaşam bulan doğayla özleştirilen insan, evini temizleyerek kirlilikten, iyilik yaparak kötülüklerden arınmış bir şekilde yeni bir yıla girmeyi umut eder. Bu nedenle Nevruz, insanın ilişkilerini yeniden gözden geçirdiği, küskünlerin barıştığı, iyiliklerin ve yardımlaşmanın arttığı bir olgu olarak karşımıza çıkar (Eraslan, 2015: 112). Nevruz, kutlaması yapan bütün toplumlar, nevrüz ile yenilenen doğa ile kendi hayatlarının da bereketleneceğine inanmaktadır. Bu bağlamda Türk dünyasında birtakım ritüeller uygulanmaktadır. Alyılmaz’ın tespitlerine göre bu ritüeller:

1. *Nevruz sabahı mümkün olduğunca erken kalkılır. Tan yeri ağarır ağarmaz insanlar bayramlaşmaya başlar. Türk boyları arasında Allah’ın insanlara rızıklarını Nevruz günü verildiğine inanıldığı için bugün uyumanın doğru olmayacağına inanılır.*

2. Ölenlerin ruhlarının dolaştığına, kendilerini beklediğine inanılarak çok erken saatlerde mezarlıklar ziyaret edilir; mezarların üzerlerine su dökülür, mezarların sunak kısmına Nevruz için hazırlanan ve genelde kuru olan yiyecekler (kuruyemiş, şekerleme, vd.) bırakılır; sadaka için mezarlıklara gelenlere / dilencilere para vb. verilir.

3. Nevruz için alınıp hazırlanmış özel kıyafetler giyilir. Bu kıyafetlerin mensubu bulunulan boyun özelliklerini yansıtmaya dikkat edilir. Çoğunlukla da bayram için “millî kıyafetler” giyilir.

4. Kutlamalara öncelikle aile içinde başlanır; büyüklerin elleri öpülüp, onlardan harçlık ve hediyeler alınır. Daha sonra yakın akrabalar, komşular, hastalar ve yaşlılar ziyaret edilerek karşılıklı hediyeler alınıp verilir. Zengin ile fakir ayrımı yapılmaz. Küs olanlar barıştırılır.

5. Türk dünyasının birçok yerinde çocuklar bir ağaç dalına “Nevruz çiçekleri” bağlayıp bunları ziyaret ettikleri evlerin sahiplerine söyledikleri şarkılar, türküler, tekerlemeler eşliğinde verir; karşılığında da hediyeler (yumurta, şekerleme, kuruyemiş bazen de harçlık) alırlar.

6. Kurbanlar kesilip yemekler hazırlanır. Yapılan yemekler arasında bayrama birkaç gün kala yeşertilen buğdaydan yapılmış semeninin (sümelek, sümöölök, sumalak) ayrı bir yeri vardır. Ayrıca bugün “köje / köjö / köcö”, “yalı çörek”, “bişi”, “samsa”, “lokma tatlısı”, “sütlaç”, “çakçak”, “borsok”, “kuymak”, “beş parmak” ve bolluğun bereketin sembolü bol taneli yemekler (nohut, bezelye, mercimek, bulgur pilavı, bol sebzeli ve safranlı pirinç pilavı) yapıp evlerde, caddelerde, sokaklarda dağıtılır (Alyılmaz, 2009: 44-48).

Alyılmaz’ın belirtmiş olduğu ritüeller günümüzde hâlâ bazı Türk toplumlarında sürdürülmektedir. Bilhassa Orta Asya Türk ülkelerinde bu ritüellerin devam ettiği gözlemlenmiştir. Çalışmaya konu olan Özbek toplumunda ise nevruz tıpkı diğer Türk topluluklarında olduğu gibi tören ve ritüellerle kutlanmaktadır. Nevruz, Özbek Türkleri arasında baharın gelmesi, gece gündüzün eşit olması, tarla işlerinin başlaması anlamında kutlanan bir halk bayramıdır. Türkler tarafından çok eskiden beri kutlanan Nevruz’un mahiyetinin aslında dinle değil, daha çok tabiatla ilgili olduğu ileri sürülerek kutlama faaliyetleri sürdürülmeye çalışıldı (Aras, 2021: 126). Özbekistan’da yaşayan Özbekler gibi Afganistan sınırları içinde yaşayan

Özbeklerde ise Nevruz gelenek ve kaidelere uygun şekilde kutlanmaktadır. Afganistan’da Nevruzu her zaman geleneklere uygun şekilde kutlayan Özbekler yeni göç ettikleri yerlerde de geleneklerini devan ettirmiştir.

Ovakent Özbekleri, Afganistan’dan Türkiye’ye göç etmelerine rağmen kendi geleneklerine uygun şekilde Nevruzu kutlamaktadırlar. İlgili toplumdan saha da edindiğimiz bilgiler neticesinde nevruga “novruz” şeklinde hitap ettikleri öğrenilmiştir. Ovakent Özbekleri, Nevruzda öncelikle evlerini bahçelerini temizlemektedir (KK12, KK24, KK26). Yapılan temizlikle hayatlarındaki kötülüklerin de gideceğine inanmaktadırlar. Kaynak kişilerimizden edindiğimiz bilgiler neticesinde Ovakent Özbeklerinde Nevruz öncesinde yapılan birtakım ritüeller şunlardır:

Bayram gününden önce kumaşlar alınıp yeni elbiseler dikilir (KK12, KK13, KK14, KK18).

Ev ve bahçeler temizlenir (KK14, KK45, KK18, KK58).

Küs olan aileler barıştırılır (KK14, KK15, KK18).

Atıştırmalık yiyecekler (çerez, gofret, kek vb.) hazırlanır (KK18, KK21, KK22).

Tandırılar yakılıp Özbek ekmekleri yapılır (KK15, KK18, KK21, KK22).

Koyunlar kesilir ve Özbek pilavı, kesken aşu yapılır (KK15, KK18, KK22).

Nevruzdan bir hafta önce hazırlanmaya başlanan “Sümelek tatlısı” yapılır (KK15, KK18, KK20, KK21, KK22, KK25).

6.1.1.1. Nevruz/ Sümelek Tatlısı

Sümelek Türk dünyasında farklı adlarla anılmakta olup, Nevruzda yapılan bir tatlıdır. Üzerine değişik anlatılar bulunan tatlı buğdaydan yapılmakta ve bereketi sembolize etmektedir. Eraslan çalışmasında, Sümeleğin sene içerisinde dilenen dilek için adak olarak Nevruz’da pişirildiğini belirtmiştir. Aynı şekilde saha çalışması neticesinde Sümelek tatlısının Nevruz’da adak olarak pişirildiği kaynak kişilerce belirtilmiştir (2015: 116; KK29, KK30, KK31, KK35). “Sümelek etimolojik olarak incelendiğinde Farsça simelek kelimesinden gelmektedir. Farsçada “si”; 30

anlamındadır. Bu nedenle si-melek, otuz melek anlamındadır. Özbekler sümelek kaynatılan kazanı 30 meleğin taşıdığına inanırlar.” (Eraslan, 2015:118). Bu bağlamda ele alınacak olursa “*sümelek*” Türk dünyası ülkelerinde şu adlarla anılmaktadır; Azerbaycan ve Özbekistan’da *Sümelek* (Durdıyeva, 1996: 83), Kırgızistan’da yine *Sümelek* veya *Sümölök* (Erdem, 1999: 171), Afganistan’da *Sümenek* (Ziyayi, 2004: 53). Sümelek tatlısı Anadolu Türkleri tarafından da farklı adlarla anılmakta ve yapılmaktadır.

Ovakent Özbeklerinde Sümelek adı ile anılan tatlı Nevruzdan bir hafta önce yapılmaya başlar. Öncelikle buğday karanlık bir odaya bez üzerine serilir (KK18, KK19, KK20, KK55, KK56). Sümelek, her gün abdestli namazlı biri tarafından ibrik içerisinde temiz şekilde artan abdest suyu ile sulanır. Sümelek buğdayını sulayan kişi mutlaka vakit namazlarını buğdayın bulunduğu odada kılar (KK21, KK22, KK23, KK25, KK55, KK56). Sümelek buğdayının yanına namaz kılmayan ya da aybaşı halindeki kadın kesinlikle girmemelidir (KK12, KK21, KK22, KK23, KK25, KK55, KK56). Sümelek bir hafta sonun beyaz beyaz çimlenmeye başladığında artık sümelek yapılma vakti gelmiştir. Eğer çok çimlenirse Sümeleğin tadı acır ve kötü olur (KK25, KK26, KK55, KK56). Sümelek buğdayı, öncelikle et makinasında çekilir. Sümelek buğdayı çekildikten sonra suyu aybaşı olmayan kadınlar tarafından sıkılır. Süzülen buğday suyu kazana koyulur. Kazana az bir miktar su ve un eklenerek Sümelek pişirilmeye başlanır. Sümeleği pişirirken sürekli karıştırmak gerekmektedir (KK15, KK16, KK22, KK25, KK55, KK56). Sümelek kazanın yakınına aybaşı olan kadın yaklaşamaz aksi halde kazan taşar, Sümelek güzel olmaz (KK15, KK16, KK55, KK56). Sümelek iyice kaynayana kadar karıştırılır (KK15, KK16, KK22, KK25, KK55, KK56). Sümeleğin kesinlikle yere dökülmemesi gerekir, dökülürse ailenin başına kötü olaylar geleceği düşünülür (KK22, KK23, KK25, KK26, KK55, KK56). Sümelek yapan kadınların mutlaka başörtüsü takması gerekir (KK25, KK26, KK55, KK56). Sabah ezanında ocağa koyulan Sümelek akşama kadar kaynatılır. Akşam ocağın altı kısılır, Sümeleğin ağzı iyice kapatılır. Ağzı kapatılan Sümelek gelecek sabah namazından sonra ağzı açılır. Sümelek kazanın ağzı açılırken başında “*Sümeleği biz yaptık, Allah’ım sen bunu kabul et, belayı, musibeti başımızdan kov, belayı başımızdan at, Bismillah*” şeklinde dua edilir (KK15, KK16, KK25, KK26). Duadan sonra konu komşu hep birlikte kazanın ağzını açar. Sümelek komşularla birlikte yenilir

ve dağıtılır (KK18, KK19, KK25, KK26, KK55, KK56). Sümelek kazanını yıkayan kişinin günahlarından arınacağı düşünülür (KK15, KK16, KK25, KK26).

Sümeleği kimi ailelerin yapamadığı yaptığı takdirde başına kötü şeylerin geldiği kaynak kişilerimiz (KK15, KK16, KK25, KK26) tarafından belirtilmiştir. Sümelek gelenek ve kültürün taşıyıcısı olarak Ovakent Özbeklerinde yapılmaya devam etmektedir. Eskiden farklı amaçlarla da yapılan Sümelek günümüzde yalnızca nevruzda yapılmaktadır (KK15, KK16, KK55, KK56).

Sümeleğin yapım hikâyesini gördüğümüz kaynak kişiler (Eraslan, 2015: 127), KK15, KK16, KK17, KK18, KK19) şu şekilde anlatmıştır: “*Vakti zamanında Hz. Fatıma anamızın evinde yiyecek hiçbir şey yokmuş. Çocukları Hasan ve Hüseyin çok açmış. Fatıma anamız, mutfakta çok az buğday bulmuş onu su ile ıslamış taşla da ezmiş. Suyunu çıkardığı buğdayı da ateşte pişirmiş. Sümelek buradan gelmektedir.*” Ovakent Özbekleri tarafından Sümeleğin kökeni İslam’a dayandırılmıştır.

Ovakent Özbeklerinde Nevruz günü yapılan bazı ritüeller şunlardır:

Sabahtan herkes birbiri ile bayramlaşır. Önce aile kendi içinde bayramlaşır, daha sonra mahalle halkı bayramlaşır (KK15, KK16, KK55, KK56, KK75, KK76).

Aileler kırlara çıkar ve ayaklarını toprağa basar (Eraslan, 2015: 115, KK15, KK16, KK25, KK26, KK27, KK28, KK55, KK56).

Büyük sofralar kurulur yemekler yenilir (Eraslan, 2015: 115, KK15, KK16, KK25, KK26, KK27, KK28).

Yeni elbiseler giyilir (KK15, KK16, KK25, KK26, KK55, KK56).

Nevruz Ovakent Özbeklerinde geleneğin yeni kuşaklara aktarılması bağlamında da oldukça mühim bir yere sahiptir. Nevruz tüm Türk dünyasında olduğu gibi Ovakent Özbeklerinde de coşku ile kutlanmaya devam etmektedir.

6.1.2. Hakika Töreni

“*Hakika çocuğun hakkı anlamına gelir. Bebeğin mamaları tarafından yapılmaktadır. Toy hem erkek hem kız çocukları için yapılmaktadır. Ovakent Özbekleri için hakika toyu oldukça önemlidir. Hakika oyunun kökeni İslam’a dayanmaktadır. Peygamberimizin sünnet toyu olarak adlandırılmaktadır. Peygamberimiz hakika*

toyunun özellikle kız çocukları için yapılmasını söylemiştir. Kız çocukları babalarının evlerinde evlenene kadar yaşıyor sonra gidiyor. Kız çocukları için iki erkek çocukları içinse bir koyun kurban edilir. Kız çocuğunun babanın evinde hakkı kalmaması için yapılan bir toydur. Toyda kurbanla kesilen etlerle yemekler yapılır ve komşulara akrabalara ikram edilir. Aynı zamanda gelen misafirlere de hediyeler verilir” (Türkan ve Çiloğlu, 2021: 73). Hakika toyu, Özbek toplumunda çocuğa ve çocuk hakkına verilen önemi göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Uygulanan ritüel dini bir kökene dayandırılmakta ve bu vecibelerde doğrultusunda yapılmaktadır.

6.1.3. Peygamber Töreni

Ovakent Özbeklerinde Peygamber toyu, Hz. Muhammed’in öldüğü yaşa (63), gelindiği zaman yapılır. Toya herkes davet edilir. Kurban kesilir ve Özbek pilavı yapılır. Kadınlar erkekler ayrı ayrı yerlerde yemekler yer. Yemekten sonra ziyafete gelenler için “Huda sizlere de 63 yaşınızı görmeyi nasip etsin.” diye dua edilir. Yemekten sonra dastrahan sofrasına herkes elinden ne gelirse para bırakır bu para ihtiyaç sahibi birisine verilir (Türkan ve Çiloğlu, 2021: 73-74). Ovakent Özbekleri tarafından dinî bir temele dayandırılarak yapılan Peygamber töreni inançları doğrultusunda peygambere verdikleri değeri göstermektedir. Bu bağlamda uygulanan tören Ovakent Özbeklerindeki din ve Peygamber algısını da bizlere göstermektedir.

6.2. Ovakent Özbeklerinde Dua

Dua geçmişten günümüze insanoğlunun sığındığı en büyük unsurdur. Dua, insanın Allah’la olan ilişkisini ifade eden Kur’an’ın temel kavramlarından biridir. Allah’a yapılan içten yakarıştır. Dua inançlara göre farklılıklar gösterse de her zaman aynı niyetle yapılmaktadır. İnsanlar, kötülüklerden ve belalardan korunmak, istek ve dileklerini yerine gelmesi için dua etmektedir (Türkan ve Çiloğlu, 2021: 74). Ovakent Özbeklerinin yaşamı içerisinde ise duanın oldukça mühim bir yeri vardır. Saha çalışması sırasında tespit edilen dua törenlerinden *Bibimüşkül* daha önce de ifade edildiği üzere zor durumdan beladan kurtulmak için yapılmaktaydı. Bunun yanı sıra *Dervişhane* duası da yapılmaktadır.

6.2.1.Dervişhane

Dervişhane dua törenine mahalledeki bütün Özbek aileler katılmaktadır. Her sene yapılan bir hayrattır. Allah'ın kendilerini her türlü kötülüklerden koruması için senede bir defa yapılmaktadır. Herkes gücü yettiğinde kurbanlık koyun, pirin, şeker, çay gibi erzakları alır daha sonra bütün bunlarla geniş kapsamlı bir yemek verilir. Ardından Aksakallı biri tarafından dua okunur (Türkan ve Çiloğlu, 2021: 75). Anadolu kültüründeki adağa karşılık gelen Dervişhane beladan korunmak için uygulanmaktadır. Birlik ve beraberliği de beraberinde getiren Dervişhane Ovakent halkı tarafında hemen hemen her sene yapılmaktadır.

6.3. Ovakent Özbeklerinde İcra Edilen Müzik Aletleri

Müzik bir milletin dilini düşünce yapısını ve yaşayışını şekillendiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İcra edilen müzik aletleri bizlere aynı zamanda içinde icra edildiği toplumun düşünce yapısını da vermektedir. İnsanlar geçmişten günümüze acılarını sevinçlerini sözel olarak ifade etmiştir. Sözel gelenek etrafında şekillenen müzik aletleri ise toplumun yaşadığı coğrafya ile birlikte şekillenmiş ve oluşmuştur.

Türklerde müzik kültürünün tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Tarih boyunca müzik yalnızca zevk, neşe ve eğlence kaynağı, aşkın ve hüznün ifade aracı değil, devlet ve millet birliğini oluşturan, halkı uyaran, savaşta orduya millî duygular vererek motivasyonunu sağlayan, yürüyüş ve hareketleri düzenleyen; dinî bakımdan ise iyi ruhları çağıran, kötü ruhları kovan bir kültür ve gelenek sembolüdür (Minavarkızı ve Turan, 2016:310). Günay, (1986: 6) âşık edebiyatının günümüzde yaşayabilmesi için sürekliliğini sağlayan unsurlar arasında “*müzik eşliğinde nazım*” özelliğini vurgulamaktadır. Müzik aynı zamanda Türk dünyasının ortak mirasıdır. Müzik gelenek ve miras taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türklerde geçmişten günümüze belli başlı müzik aletleri icra edilmiştir. Konar göçer bir yapıya sahip olan Türkler daima yanlarında kolaylıkla taşıyıp istedikleri yerde icra edebilecekleri müzik aletlerini kullanmışlardır. Çalışmamıza konu olan Özbekler ise Özbekistan'dan Afganistan'a oradan da Türkiye'ye göç etmişlerdir. Göç eden toplum her yaşadığı yerde kendinden izler bırakmış veyahut kendine orada yaşayan milletlerden izler katmıştır. Ovakent Özbeklerinde ise müzik aletleri günümüzde teknoloji karşısında direnerek kendini korumaya çalışmaktadır. Genç nesil

her ne kadar bilmese de yaşlı nesil içerisinde müzik aletlerini icra eden isimler bulunmaktadır. Ovakent Özbeklerinde saha çalışmasında tespit edilen müzik aletleri “*dombra*”, “*dep*” ve “*ağız kopuzu*” dur. Yalnızca birkaç icracısının kaldığı bu müzik aletleri genellikle törenlerde icra edilmektedir. Saha çalışması esnasındaki gözlemler esnasında depin daha fazla icra edildiği tespit edilmiştir.

6.4. Ovakent Özbeklerinde Sosyal Hayat

6.4.1. Giyim-Kuşam ve Aksesuar

Ovakent Özbekleri, göç ettikleri coğrafyada kendilerine özgü kıyafetlerini muhafaza etmeye gayret etmişlerdir. Afganistan’da yaşadıkları süreç içerisinde Afgan halkı ile etkileşimde olup onların bazı örf ve adetlerini benimsedikleri gibi giyim kuşamlarını da benimsemişlerdir. Bilhassa Afganistan’da yaşanan siyasi olaylar neticesinde kadınların mecburi olarak giymek zorunda oldukları kıyafetleri olmuştur. Saha çalışmamız neticesinde kadınların *çadır* ya da *burka* olarak bilinen kıyafetleri zorunlu olarak istemeden giydikleri öğrenilmiştir. Yaşadıkları coğrafyanın ve kültürün zorunlulukları dahilinde kendi yöresel kıyafetlerini de korumuşlardır. Ovakent Özbekleri Türkiye’ye geldiklerinde ise Afganistan’dan daha başka bir giyim-kuşam ile karşılaşmıştır. Kaynak kişiler, (KK16, KK17, KK35) Türkiye’ye geldiklerinde çadır giyerek çarşıya gittiklerinde insanların kendilerine garip baktığını ve sonra giymemeye başladıklarını söylemişlerdir. Geleneksel olarak ise kadınlar Özbek elbisesi ve başlarına ise *rumal* adı verilen işlemeli başörtüsü takmaktadırlar. Başörtüsünün altına yaşlılar geçmişten itibaren geleneksel olarak taktıkları *arakçın* adı verilen başlığı takmaktadırlar. Aynı zamanda Afgan elbisesinin düğünlerde ya da kutlamalarda giyildiği görülmüştür. Erkekler ise *köylek-iştan* adını verdikleri alt üst takımı giymekte başlarına ise *doppı* ya da *selle* taktıkları görülmüştür (KK12, KK13, KK14, KK18). Kış mevsiminde ise *çapan* adı verilen ceketi giydikleri tespit edilmiştir. Çapan kolları oldukça uzun olan komple elleri içine alan bir cekettir. Erkeklerin başlarına taktıkları selle Afgan kültürünün etkisi ile Özbeklerde yerini almıştır. Doppı ise Özbeklerin geçmişten beri kullandıkları başlıktır. Çapan, Özbeklerin ve Orta Asya Türklerinin geçmişten günümüze taşıdıkları geleneksel kıyafetleridir. Köylek-iştan da Hintlerden Afganlara geçmiştir. Afganistan’da yaşayan Özbeklerde bu kıyafetleri giyişler ve günümüze de taşımışlardır. Günümüzde genç nesil Türkiye’de belirtmiş

olduğumuz kıyafetleri yalnızca tören ve kutlamalarda giymektedir. Kadınların ise günlük elbise ve kıyafetlerinde geleneksel kıyafetlerini giydikleri görülmüştür.

Özbek kadınları aksesuar olarak altın yerine gümüş takılar kullanmaktadır. Özellikle orta yaş üzeri kadınların Afganistan'dan getirdikleri gümüş takıları kullandıkları görülmüştür (KK19, KK20, KK21)

Ovakentte kıyafetlerini korumaya çalışan Özbek kadınları ve erkekleri kendi kıyafetlerini Afganistan, Pakistan ve İran gibi ülkelerden getirttikleri kumaşlarla dikmektedir. Bilhassa kadınların kendi geleneksel kıyafetlerini giydikleri saha çalışmasında tespit edilmiş olup kadınların çoğunun inançları gereği kapalı olduğu tespit edilmiştir. Geleneksel kıyafetlerin giyilmesi genç nesilde azalsa da mahalle sınırları içerisinde geleneğe uygun şekilde giymeyi tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Kaynak kişiler (KK73, KK74, KK79, KK80), genç neslin kendi geleneksel kıyafetlerini giymemesinden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Kıyafetlerinin gün geçtikçe unutulduğunu belirtmişlerdir.

6.4.2. Ovakent Özbeklerinde El Sanatları

El sanatları bir milletin ruh dünyasını bizlere göstermektedir. İlmek ilmek işlenen işlemeler hem görsel olarak dikkat çekmekte hem de işlenen kişinin dünyasını bizlere vermektedir. Ovakent Özbeklerinde ise geleneksel olarak işlenen bilhassa çeyizler bulunmaktadır. Saha çalışmamızda “*dastrahan*”, “*basma*”, “*cırazpıştı*”, “*tüzme*” ve “*kırk yama*” tespit edilmiştir. Dastrahan rengarenk iplerle örülen her kızın mutlaka çeyizinde olması gereken yemek sofrasıdır. İpi ipek olan bu sofra yapımında komşular toplanmakta ve birlikte *urçuk-urçukbaşı* ile ipleri eğirmektedirler (KK14, KK18, KK19). Örme tezgâhı kurulana kadar komşular ipleri hazırlamaya örmeği olan kadına yardım eder. *Basma*, daha çok yastık ve yorganda kullanılan kalın iplerle nakış nakış işlenen desenlerdir (KK25, KK26, KK27, KK28). Öncelikle desenleri çizilir daha sonra işlenmeye başlanır. Cırazpıştı ise daha çok iplerin çekilmesi ile yapılan bir el işidir (KK14, KK15, KK77, KK78). Bu da yastıklarda kullanılmaktadır. Aynı zamanda kadınlar kıyafetlerinin yaka kısmına da *cırazpıştı* ile desenler yapmaktadır (KK14, KK15). Kırkyama ise renkli kumaşların birleştirilmesi ile yapılan bir yorgandır. Bu yorgan mutlaka gelinin çeyizinde bulunur. Tüzme ise boncuk ve iplerle

yapılmaktadır. Boncuklarla yapılan bu süs genelde çeyizlere asılır (KK14, KK15, KK35, KK55).

Kültürel etkileşim içerisinde Ovakent Özbeklerinde tespit edilmiş olan el sanatları günümüz gençleri tarafından pek bilinmemekte ve unutulmaktadır. Eski nesil tarafından bilinen ve yapılmaya devam eden bu el sanatları Özbek kültüründen izler taşımaktadır.

VII. BÖLÜM

7. OVAKENT ÖZBEKLERİNDE MUTFAK KÜLTÜRÜ

7. Ovakent Özbeklerinde Sofra Adabı, Yemek Çeşitleri, Mutfak Araç ve Gereçleri

Yemek şüphesiz her toplum için önemlidir. Her toplumun kendine has bir beslenme kültürü bulunmaktadır. Coşgun (2012: 837)'a göre, “*Kültür, belirli bir toplumda yaşayan insanların dilini, dinini, yiyip içmesini, sosyal yaşantısını, bilgi, görgü kurallarını ve manevi değerlerini içine alır*”. Bu bağlamda, bir milletin kültür kodlarını ne yediğinden, nasıl yediğinden öğrenebiliriz. Geçmişten günümüze uzanan süreçte yemek yeme olgusu, toplumun kültür ögesi haline gelmiştir. Geçen zaman içerisinde dünyada meydana gelen göç, savaş, düğün, komşuluk ve ticaret yollarının açılması ve geliştirilmesi ile toplumların kültürleri etkileşimde bulunmuş ve kendi mutfak kültürlerini ortaya çıkarmışlardır. Walkwer ve Humhpries (2006: 34), yapmış oldukları çalışmada, toplumların Kültürlerinin tanımlanmasında yiyecek ve içeceklerin yalnızca vücuda besin almak için yapılmayıp bunun dışında kendilerine has karmaşık birtakım psikolojik ve toplumsal amaçları da içinde barındırdığından bahseder. Ak (2007: 1), insanların hayatını sürdürebilmesi için temel gereksinimlerden olan beslenme her toplumda kültürel, coğrafi ve ekonomik yapıya bağlı olarak kendine has ayrı bir yemek kültürü oldurduğunu ifade eder. Toplumların beslenme kültürlerinin yaşantılarına bağlı olarak farklılık gösterebildiğini de belirterek aynı zamanda toplumsal değişimlerin bu farklılıklarda temel etken olduğunu da belirtmiştir. İnsanların beslenme davranışı yalnızca fizyolojik ve psikolojik olarak değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bağlamda da ele alınıp değerlendirilmelidir. İnsan toplumsal bir varlık olarak ele alınıp beslenme şekli de içinde yaşadığı kültür bağlamında değerlendirilmelidir. Köklü beslenme alışkanlıklarının bir kültür içinde gelişerek ve toplumdan topluma değişebilmektedir. İnsanların yaşadığı ortamların, beslenme alışkanlıkları üzerinde etkili olduğunu da belirten Bekçi, bununla birlikte insanların beslenme alışkanlıklarının da yaşama biçimlerini değiştirdiğini ifade etmektedir. Buna örnek olarak, Uygurların Mani dinini benimsedikten sonra bazı yiyecekleri yememelerinin, onların daha rahat bir yaşam sürmelerine ve savaşçı ruhlarını kaybetmelerine neden olduğunu göstermektedir (Bekçi, 2002: 1). Yeme-içme bu

bağlamda değerlendirildiğinde bir milletin kültür kodlarını oluşturmaktadır. Din ya da başka bir sebepten ötürü tüketilemeyen yemeklerin veya içeceklerin milletlerin hafızasında yer alan önemli kültür öğelerinin silinmesine sebep olmaktadır. Aynı zamanda gelenek ve görenekler ile dini inançların yemek çeşitlerini etkilediği görülmektedir. Yiyeceklerin tercih edilmesi ya da tercih edilmemesinde özellikle dini inançların etkisi olduğu da görülmektedir (Merdol, 1998: 140). Dinî inançların bazı yiyeceklere özel önem vermesinin yanı sıra bazılarında yasaklar getirmesi, farklı kültürel kimliklerin oluşmasında etkili olduğu görülmüştür. Aynı dinin, farklı mezheplerine mensup bireyler arasında yenilebilecek ve yenilemeyecek yiyecekler konusunda dinin temeliyle çelişmeyecek farkları görmek mümkündür. Bu durum mezheplerin yaşadığı coğrafya ve beslenme alışkanlıkları ile açıklanabilmektedir. Bu durum sadece farklı mezhepler için geçerli değildir aynı mezhepte yer alan farklı İslam toplumları için de geçerlidir. Aynı mezhebe ait olanlar için yiyecek olan bir hayvan, kültürel süreçlerin etkisiyle başka bir toplulukta besin olarak kabul görmektedir. Orta Asya coğrafyasında at ve at sütünden elde edilen kımızın besin olarak tüketilmesi bunun en tipik bir örneği olarak verilebilir (Beşirli, 2010, s.167). Doğan Kuban, kültürün “toplumların tarihi süreç içinde biriktirdikleri maddi ve manevi ürünlerin ortamında oluştuğunu” belirtir (Kuban, 2005: 13). “Kültür” üst başlığı altında toplanan öğeler arasında özellikle yemek ve içmek ile ilgili olan maddi kültür çağlar içerisinde göç, fetih ve keşifler, İslamiyet’in kabulü, Doğulu ve Batılı kültürlerle olan etkileşimler vb. etmenlerin oluşturduğu etkileşimlerden dolayı doğal bir değişim göstermiştir. Bu değişim öncelikle yiyecek ve içecek malzemelerinin içeriğinde kendisini en çok belli ederken, “yemek düzeni” ve “sofra adabı” ise aynı oranda değişim göstermemiştir (Arıburun, 2012: 133).

Tarihsel birikim ve çeşitlilik, yaşanılan coğrafyanın zenginliği ve sağlıklı ürünler Türk mutfağının temelini oluşturan esas öğelerdir. Bunların getirmiş olduğu imkânlar Türk mutfağının özelliklerini geliştirmiştir. Zengin bir mutfak kültürüne sahip olan Türk mutfağının ana öğelerini sayacak olursak: ekmek, et ve hayvansal ürünler peynir tereyağı gibi ürünler başı çekmektedir. Bilhassa ekmek Türklerin sofrasının ve mutfağının vazgeçilmez ana öğünlerindendir. Aynı zamanda protein yani ette Türklerin yemeklerinin vazgeçilmezidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Türkler hem doyurucu hem de besleyici besinlere mutfağında yer vermiştir. Türk mutfağının özelliklerini sıralamak gerekirse;

1. *Türk mutfağında ana yiyecek maddesi ekmektir.*
2. *Türk mutfağında, yemeklerde alışkanlıklar önemli rol oynar.*
3. *Türk mutfağında hamur işleri yemek çeşitleri arasında en önde gelenlerdendir.*
4. *Türk mutfağında sebzelerin etli, soğanlı, domatesli ve salçalı pişirilmesi yaygındır.*
5. *Türk mutfağında özellikle kırsal bölgelerde kendi kendine yetişen otlar, mantar ve köklerden fazlaca yararlanır.*
6. *Türk mutfağında yağ çok önemlidir. Zeytinyağı çoğunlukla Batı Anadolu mutfağında kullanılır. Sütten elde edilen yağlarla, iç ya da kuyruk yağı ülkemizin her bölgesinde yaygın bir biçimde kullanılır.*
7. *Türk mutfağında yoğurt önemli bir gıda kaynağıdır. Yemeklerin üzerine sade ya da sarımsaklı yoğurt dökmek ve serinlemek için ayran tüketimi de oldukça yaygındır.*
8. *Türk mutfağında sos servisi yoktur. Son yıllarda batı mutfaklarının etkisi ile yemeklerin yanında sos servisi yapmak yaygınlaşmaya başlamış olsa da hala eski gelenekler uygulanmaya devam etmektedir.*
9. *Türk mutfağında çeşitli baharatlar kullanılır. Salata, çorba ve yemeklerde, maydanoz ve dereotu ile yaş ve kuru nane kullanımı yaygındır.*
10. *Türk mutfağında yemeklerde süslemeye fazla önem verilmez. Yemeklerin görünüşünden çok lezzetli olmasına özen gösterilir (Önçel, 2015: 35-36).*

Yiyecek, insan için hem bir gruba, aynı yiyecekleri yiyenler grubuna aidiyeti işaret eder hem de diğerlerinden, yani kendi gibi yemeyenlerden ayrı olduğunu gösterir: “Onlar benim gibi yemezler ait olduğum gruptan değillerdir” (Şahin, 2010: 8). Yemek aynı zamanda insanların kültürel sınırlarını da belirlemektedir. Grupları, toplumları, milletleri hatta kapı komşumuzu bile bizden ayırmaktadır. Her ailenin her toplumun kendi kültürel kodlarına ve inançlarına göre yeme düzeni ve yemek çeşitleri bulunmaktadır. Görünüşte yemek olayı önemsiz bir olgu gibi görünse de günlük yaşantının büyük bir bölümü yeme içme, yiyecek için üretme, üretilenleri satın alma, bunun için gerekli ekonomik gelir ile yemeği ortaya koyabilme çabasıyla

geçmektedir. Ekolojik çevre, dinsel inanç, kültürel edinimler, sosyal ve etnik durum, eğitim düzeyi ve kültürel mirasların toplamı, damak zevkleri, yemek kültürünün çeşitlenip özelleşmesindeki etkenlerdir. Yemek kültürü, toplumları birbirlerinden ayıran, fakat aynı zamanda da toplum içi birlikteliği devam ettiren etkin bir yapıdır. Bu yapı toplumun diğer dinamikleriyle de iç içe geçmiş durumdadır. (Şahin, 2010: 25-26).

Yemek kültürü ve sofrada adabı, herhangi bir toplumda geçmişten bugüne kadarki süreçte sosyal değişimlere de paralel olarak varlığını tüm zenginliğiyle nesilden nesile aktararak devam ettirir. Söz konusu kültüre bağlı olarak yemeğin yapılmasından sunulmasına kadar çok ciddi maddi ve manevi kültür öğeleri karşımıza çıkar. Ovakent Özbeklerinde mutfak kültürü ve yemek çeşitleri, ilk bakışta birçok insana yüzeysel ve basit gibi gelse de temelde çok derin ve detaylı bir yapıya sahiptir.

7.1.Sofra Adabı

Geleneksel Özbek sofrada gelenekleri kültürel bir devamlılık olarak günümüzde de görülmektedir. Özbeklerin yaşadıkları bölgeler farklılık gösterse de sofrada adabı ve düzeni hep aynı kalmıştır. Yiyecek içecek yapımı ve sofrada düzeni kendini koruyabilmiştir. Kadınların ve erkeklerin çoğunlukla ayrı oturduğu *dastrahan* (sofrada bezi) basit bir şekilde düzenlenmekte ve kurulmaktadır (KK12, KK13, KK14, KK15, KK16, KK65). Ovakent Özbeklerinde “*dastrahan*” sofrada olarak oldukça önemli bir yere sahiptir. Yemekler mutlaka bin bir ilmekle örülen bu sofrada üzerinde yenilmektedir. *Dastrahan*, mahalledeki kadınlar tarafından sabahın erken saatlerinde kurulan tezgahlarda dokunmaktadır. İplerin özenle eğrilmesinden sonra renklerin uyumlu şekilde dizilmesi ve sonra tezgâha geçirilip örülmesi sırasıyla yapılmaktadır. Öyle ki saha çalışmamızda üzerinde yemek yemek için örülen “*dastrahan*” (sofrada bezi) yapımında kadınlar hep birlikte çalışmakta ve üzerinde yemek yeneceği için oldukça önemlidir. Kaynak kişilerimizden edindiğimiz bilgilere göre *dastrahan* örülmesine herkesin gelmesi gerekmektedir. Bunun üzerine söylenmiş bir atasözü “*Örügüme gelmeyen, ölüme de gelmesin*” şeklindedir (KK17, KK18, KK19, KK20, KK21). Ovakent Özbeklerinde ekmek ve sofrada kutsaldır. Evlerine gelen misafirlere “*nan*” sunulması önemlidir. Yemek sofrasında ev sahibi eline aldığı ekmeği ilk etapta misafire uzatır, misafir ekmekten bölüp bir lokma almadan yemeğe başlanmaz. Bu

durum aile içinde de evin en büyüğüne yapılır. Evin en büyüğü ekmeği bölüp uzatmadıkça yemeğe başlanılmaz. Ovakent Özbeklerinde bilhassa misafirin döşek üzerinde oturarak yemek yemesi istenmektedir. Bu durum onlara gösterilen bir saygıdır (KK82, KK84, KK85, KK86, KK87, KK94, KK95, KK96). Yemek yenilmeden önce ve sonra “*atabe-çılapçın*” ile ellerine su tutulmakta ve elleri yıkanmaktadır (KK69, KK70, KK72, KK74, KK78, KK79, KK80). Bu Ovakent Özbeklerinde yine oldukça önemlidir. Misafiri rahat ettirmek için ellerinden gelenin en iyisini yapmaktadırlar. Ovakent Özbeklerinde “*Misafir gelen evden bereket eksik olmaz. Misafir babadan yücedir*” atasözleri misafire verilen kıymeti anlatmaktadır (KK85, KK88, KK89, KK90, KK91, KK92). Ovakent Özbeklerinde yemekten sonra mutlaka yeşil çay ve nabat şekeri ikram edilmektedir (KK55, KK56, KK57, KK58, KK59, KK60, KK67). Ovakent Özbeklerinde bilhassa misafirlere kurulan sofralar oldukça önem arz etmektedir. Sofra aile içinde de önemli bir birleşme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sofra serildiği an da her ne işi olursa olsun evin en küçüğünden en büyüğüne sofraya gelip yemeğini yer (KK16, KK17, KK39, KK40). Bu durum sofraya gösterilen bir saygıdır.

Ovakent Özbeklerinin, sofrasında ekmek, Özbek pilavı, yoğurt ve Özbek kavunu mutlaka bulunmaktadır. Bilhassa Özbek pilavı hemen her öğünde sofrada yerini almaktadır (KK18, KK19, KK20). Ovakent Özbeklerinde sofranın olmazsa olmazı olan Özbek pilavı elle yenilmektedir. Sulu yemekler dışında genelde bütün yemeklerin elle yenildiği belirtilmiştir (KK75, KK78, KK79, KK80, KK90, KK100). Özbek kavunu tohumunu Afganistan’dan getirilen bir meyvedir (KK18, KK19, KK20, KK21). Türkiye’de yetiştirme koşulları sağlansa da Afganistan’da yetiştigiindeki lezzeti yakalayamamaktadırlar. Kaynak kişiler bunun sebebini iklim ve toprağa bağlamaktadır. Sofrada ana yemeğin yanında mutlaka mevsim meyvelerinden çeşitlerde yer almaktadır. Ovakent Özbeklerinde ekmek yapımı önemlidir. Ekmek yapılırken üzerine yapılan işlemler ekmeğe ne kadar önem verildiğini bizlere göstermektedir. Ovakent Özbekleri, Özbek ekmeklerini kendi yaptıkları tandırlarda pişirilmektedir (KK25, KK26, KK27, KK30, KK31). Ovakent Özbeklerinde, sofraya koyulan yemeklerden özellikle ev sahibinin uzatmış olduğu ekmekten bir lokma almak gereklidir. Sofraya oturan herkes sofradan karnını doyurarak kalkmalıdır (KK19, KK20, KK21, KK22, KK63, KK65). Ovakent Özbeklerinde büyük aile yemeklerinde ya da aile içi yenilen yemeklerde de aynı kural ve kaideler geçerlidir. Sofrada misafir

varsa yemeğe onun başlaması ile başlanır yoksa evin büyüğünün başlaması ile yemeğe başlanır (KK92, KK93, KK95, K96, KK97). Kurulan sofranın üzerine gelen misafirin kendi kısmeti ile geldiği düşünülmektedir. Gelen misafire hemen yemeklerden birer kap konulur. Atabe ve çılapçın getirilerek ellerini yıkaması sağlanır (KK75, KK78, KK82, KK83). Ovakent Özbeklerinde yemekler genellikle ortaya koyulan ortak tabaklardan yenilmektedir (KK66, KK67, KK68, KK69, KK72). Yemekler üç öğün şeklinde yenilmektedir (KK15, KK16, KK18, KK19). Ovakent Özbeklerinde toplum bilhassa yaz mevsiminde tarlalarda çalışmaktadır. Tarlada çalışmaya giden insanların yanlarına azık olarak aldıkları önemli yiyecekler ekmek, meyveden oluşmaktadır (KK90, KK91, KK92). Ovakent Özbeklerinin sofrasından kalkmadan toplu dua edilmesi de oldukça önemlidir (KK18, KK19, KK20). Tüm zamanlarda geleneksel Özbek sofrası; tüm aileyi, kuşakları bir arada toplamıştır. Toplanan sofranın etrafında gerek aile gerekse Ovakent Özbek toplumu için önemli kararlar alınmıştır. Sofra, iletişimin, hoşgörünün ve aynı zamanda genç nesile kültür kodlarının ve geleneğin öğretildiği önemli toplanma yerlerinden olmuştur.

Ovakent Özbeklerinde sofranın adabıyla ilgili görüşme yapılan kaynak kişilerin görüşlerini şu maddelerle toparlayıp özetleyebiliriz:

Sofrada evin büyüğü ve misafirler daima baş köşeye oturtulur (KK1, KK3, KK10).

Sofraya oturan misafirin altına mutlaka döşek serilir ve misafir döşek üzerine oturup yemek yer (KK12, KK13, KK14, KK15, KK16, KK17, KK18, KK19)

Yemek mutlaka dastrahan üzerinde yenilir. Dastrahan üzerinde yenilen yemekler bereketli olduğuna inanılır (KK19, KK20, KK28, KK29, KK30).

Kadın ve erkekler ayrı sofralarda yemek yer (KK15, KK35, KK36, KK38).

Sofradan doyulsa bile kalkılmaz ve sofranın kaldırılmadan mutlaka sofradaki bir büyük tarafından dua edilir (KK18, KK19, KK21).

Sofraya geç gelen olduğu zaman büyükler dışındaki herkes kalkıp yeni gelen kişiye yer verir (KK92, KK93, KK94, KK95, KK96, KK100).

Sofrada dua edildikten sonra sofranın bekletilmez hemen toplanır (KK25, KK26, KK29, KK35, KK39).

Sofradaki yapılan pilavı elle yemek onun çok lezzetli olduğunu göstermektedir (KK63, KK68, KK72, KK77, KK78).

Sofrada yemek yenilmeye sofraya büyüğünün ekmeği bölüp uzatması ile başlanır. Büyük kimse ekmeği bölüp vermeden yemek yenilmeye başlanmaz (KK25, KK29, KK30, KK38).

Ovakent Özbeklerinde kırlara çıkılarak yenilen yemeklerde aile kadın ve erkek karışık olarak oturmaktadır (KK12, KK13, KK15, KK35, KK36).

Ovakent Özbeklerinde Özbek pilavının üzerindeki etler mutlaka sofradaki büyük tarafından elle parçalanır, ondan sonra yenilir (KK18, KK19, KK20, KK21, KK25, KK26, KK28, KK45).

Özellikle bayramlarda çeşit çeşit yiyeceklerin olduğu sofraya hep hazır olur. Gelen misafirler aile büyükleri ile bu sofrada bayramlaşır ve yemek yer (KK36, KK38, KK39, KK40, KK42).

Misafir sofrasında genelde gençler oturmaz, onlar mutfakta ya da daha sonra yemeklerini yer (KK35, KK36, KK38, KK39, KK40).

Sofraya getirilen ekmekler mutlaka dastrahan içerisinde sarılmış şekilde getirilir (KK18, KK66, KK69, KK78).

Ovakent Özbek sofrasında mutlaka küçük kaselerde yoğurt ikram edilir. Yoğurdun ve ekmeğin sofranın bereketi olduğuna inanılır (KK25, KK28, KK30, KK38).

Yemeğe başlamadan önce *atabe* ve *çilabçın* ile eller yıkanır, ondan sonra yemeğe başlanır. Aynı şekilde yemekten sonra da eller yıkanır. Misafirin ya da evin büyüğünün elini yıkamak için kalkması hizmette kusur olarak görülür. Bunun için daima eller oturduğu yerde yıkanır. (KK26, KK29, KK30, KK31, KK32, KK33, KK34).

Sofradaki leğenlerdeki pilavın hepsinin bitirilmesi gerekmektedir (KK45, KK46, KK48, KK50).

Toylarda yapılan yemeklerde ilk önce erkek kalabalığı yemek yer, daha sonra kadınlar yemek yer (KK12, KK13, KK14, KK58, KK59, KK60).

Toy törenlerinde ekmek ve tatlıları kadınlar yapar, Özbek pilavını ise büyük kazanlarda erkekler yapıp ikram eder (KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK10, KK97, KK98, KK99, KK100, KK101, KK102, KK103).

Özbeklerde sofraya ayrı bir hürmet vardır, bu yüzden sofrada yemek yerken daima dik ve düzgün bir şekilde oturulmaktadır (KK56, KK58, KK90, KK91)

7.2.Yemek Çeşitleri

Her ulusun yaşadığı coğrafya ve içinde bulunduğu kültüre bağlı olarak yemek çeşitleri bulunmaktadır. Kimi zaman bu çeşitlilik kültür etkileşimi ile ortak yemek unsurunu ortaya çıkartmıştır. Bir milletin sahiplendiği yemeği başka bir millette de farklı adlandırma ile görebilmekteyiz. Ovakent Özbekleri çok fazla göçe maruz kalmış ve pek çok milletle etkileşime girmiştir. Bundan ötürü yemek kültürlerinde göç ettikleri bölgelerin az da olsa izleri görülmektedir. Ancak diğer kültürel ve geleneksel unsurlarla kıyasladığımız vakit, en az değişimin ve etkileşimin yemeklerde olduğu tespit edilmiştir. Kaynak kişiler (KK12, KK14, KK47, KK48, KK50, KK51, KK52, KK55), yemeklerini gittikleri yerde aynı yaptıklarını belirtmiş, yalnız Türkiye'ye geldikten sonra bayram sofralarında Antakya'da yapılan bayram çöreklerinden, dolmalardan, içli köftelerden yapmaya başlamışlardır. Etkileşimin en fazla görüldüğü alan Antakya mutfağının olduğu görülmüştür. Bunun en büyük örneği olarak misafirlere sunulan pasta ve kurabiye çeşitleri olduğunu söyleyebiliriz.

Ovakent Özbeklerinden saha çalışmasında edindiğimiz bilgiler neticesinde en çok hamur işi ve etin tüketildiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra pirinci es geçmememiz gerekmektedir. Kaynak kişiler (KK36, KK38, KK39, KK41, KK45, KK46), pilavı yaptıkları pirinci Pakistan, Hindistan ve İran gibi ülkelerden getirdiklerini belirtmiş ve Türkiye'de yetişen pirinç ile pilavlarının yapılmadığını belirtmişlerdir. Ovakent Özbeklerinde saha çalışmasında tespit edilen yemekler ise şunlardır:

7.2.1. Hamur İşleri

Ülkemizde unlu mamullere olan rağbet oldukça fazladır. Batı Anadolu'daki zeytinyağlı sebzelerin tüketilmesi şuuru her yerde tam olarak yaygınlaşmamıştır. Öyle

olunca hünerli Anadolu hanımları akla hayale gelmeyecek zenginlikte, temeli una dayanan yiyecekler elde etmişlerdir (Abdulkadiroğlu, 2002: 500). Ülkemizdeki hamur işi yemek ve ekmek  eşitleri ne kadar fazlaysa Ovakent  zbeklerinde de oldukça fazladır. Bu durumu kaynak kişilerimizden (KK25, KK26, KK38, KK39) savaş zamanında  zbek halkının çok kıtlık çekmesi ve yalnız un ile yemekler yapmalarına dayandırmıştır. Bu bağlamda insanın hayatına etki eden savaşlar, doğal afetler, kuraklık gibi unsurlar yeme içmeye şekline de yön vermiştir. Ovakent  zbeklerinin, yaşadıkları coğrafyada bakliyata ve buğdaya dayalı tarım oldukça fazla olduğundan ötürü bunlar yemeklerine de yansımıştır.

7.2.1.1. Nan (Ekmek)

Un, yaş maya, tuz ve su ile yapılan hamur iyice yoğrulur.  zbek ekmeğinin en büyük özelliği hamurunun kabarana kadar yoğrulmasıdır. Hamur yapıldıktan sonra bezelere ayrılır. Bezeler yaklaşık bir saat dinlendikten sonra elle hafifçe genişletilir ve üzerine nampar ile desen verilip pişirilir (KK1, KK12, KK13, KK14, KK15, KK16). Tandır ekmeğinin en büyük özelliklerinden biri ise tandır kadınların kendi elleri ile yapmalarıdır. Saman   pleri ile yapılan tandırda tezek ile ekmekler pişirilmektedir. Ekmek Ovakent  zbeklerinin sofralarının olmazsa olmazıdır. Ekmeklerini daima kendileri yapmaktadır.

7.2.1.2. Petir

Süt, şeker, az tuz, Ay  ek yağı, yumurta, yarım yaş maya ve aldığı kadar un ile hamur iyice yoğrulur. Yoğrulan hamur bezelere ayrılır ve dinlendirilir. Hamur dinlendikten sonra elde büyütülür ve üzerine nampar ile desen verilir. Tandır fırınında pişirilir. Petir, genellikle bayramlarda ve düğünlerde pişirilmektedir (KK18, KK19, KK20, KK21, KK22, KK23). Petir aynı zamanda hamurun açılıp arasına yağ sürülüp dinlendirilerek tekrardan açılması ile de yapılmaktadır (KK15, KK18, KK19, KK50, KK51). Bunun adı ise katpetirdir.

7.2.1.3. Özbek Mantısı

Un, su, tuz ve çok az yağ ile sert hamur yoğrulur. Yoğrulan hamur dinlenirken içi için, kıyma ve soğan kavrulur, karabiber, tuz atılır. İçi de bu şekilde hazırlanır. Daha sonra hamur çok ince olmayacak şekilde açılır ve büyük kareler kesilir içine hazırlanan kıyma harcı koyulur ve kendine has şekilde bükülür. Mantı tenceresinde suya değmeden yalnızca buharda pişirilir. Mantının üzerine sarımsaklı yoğurt ve salça ve yağdan oluşan sos dökülür (KK32, KK33, KK35, KK36, KK39, KK40).

Mantının iç harcını pişirmeden yapanlar da vardır. Aynı tarif üzerinden içine yalnızca çiğ kıyma, çiğ soğan ve baharatlar koyularak yapılmaktadır (KK24, KK25, KK26, KK27).

7.2.1.4. Kesken Aşı

Un, tuz ve su ile yoğrulan sert hamurdan yapılır. Sert bir şekilde yoğrulan hamur bir saat dinlendirildikten sonra çok ince olmayacak şekilde açılır. Açılan hamur uzun erişte gibi kesilir. Hazırlanan aş bir köşede dinlendirilir. Bir kazanda soğan yağ ile iyice kavrulur. Kavrulan soğanın üzerine su koyulur. Su kaynadıktan sonra önceden haşlanmış olan, yeşil mercimek, nohut, fasulye, börülce, maş fasulyesi koyulur. Kaynayan bakliyatların içine kesilen aşlar da katılır. Aş hamur olmadan kaynar. Kaynayan aşın içine yeşil nane, yeşil biber yaprağı koyulur. Kazan ateş üzerinden alınır ve hafif ılgısı beklenir. Bu sırada yoğurt az su ile çırpılır. Çırpılan yoğurt, aşın içine katılır (KK18, KK19, KK20, KK21, KK22, KK23, KK25). Kesken aş genelinde adak için pişirilip evlere dağıtılmaktadır (KK25, KK36, KK37).

7.2.1.5. Yağlı Kesken Aş

Un, tuz ve su ile sert hamur yoğrulur. Dinlenen hamur açılır ve erişte gibi kesilir. Bu sırada soğan kavrulur, salça ve domates eklenir. Domates piştikten sonra üzerine su koyulur. Su kaynayınca içine kesilen aşlar eklenir. Aş kaynayınca içine daha önceden haşlanan nohut, yeşil mercimek, fasulye, maş fasulyesi, börülce koyulur. Aş hamurlaşmadan ocaktan indirilir (KK84, KK85). Bu yemekte yine kış aylarında özellikle tüketilmektedir.

7.2.1.6. Külçe

Un, su, tuz, yağ ve süt ile yoğrulan hamur ile yapılmaktadır. Yoğrulan hamur bir saat dinlendirildikten sonra küçük küçük açılır ve üzerine nampar ile desen yapılır. Tandır fırınında pişirilir.

7.2.2 Et Yemekleri

Türklerde geçmişten günümüze et önemli besin kaynağı olmuştur. Ovakent Özbekleri içinde aynı şekilde et olmazsa olmazdır. Özellikle düğün toplantı yemeklerinde bütün parçalar halinde pişirilen et yemekleri yenilmektedir. Her ev kendi koyununu ya da büyükbaş hayvanını besler. Et için beslenen hayvanlar ayda bir ya da iki ayda bir kesilmekte ve evin et ihtiyacı giderilmektedir.

7.2.2.1. Özbek Pilavı

Özbek pilavı kültür aktarımı bağlamında değerlendirildiğinde Ovakent Özbeklerinin olmazsa olmaz yemeklerindendir. Ovakent Özbekleri her toplantıda düğünde Özbek pilavını pişirmektedir. Özbek Pilavı pek çok Türk dünyası ülkesinde yapılmakta ve farklı adlandırmalarla anılmaktadır. Kaynak kişilerimiz (KK36, KK45), Afganistan'da Afgan pilavı, Türkmenistan'da Türkmen pilavı denildiğini belirtmişlerdir. Ovakent'te ise Özbek pilavı olarak bilinmektedir. Özbek pilavını düğünlerde yapan usta erkek aşçılar vardır. Günlük evlerde ise kadınlar yapmaktadır.

Özbek pilavı Türkiye'de yetişen pirinç ile yapılmaz. Hindistan, İran ve Afganistan'dan gelen pirinç ile yapılır. Öncelikle yapılacak miktar kadar pirinç ılık suda yarım saat bir saat kadar bekletilir. Bu sırada Ayçiçek yağında soğan, ince doğranmış havuç ve parça etler kavrulur. Kavrulan et ve soğanın üzerine pirinç dökülür. Üzerini üç parmak geçecek şekilde su koyulur. İsteğe göre çok az kimyon koyulur. Kazanın ağzı iyice kapatılır. Arada açılıp karıştırılır. Pilav pişmeye yakın kuş üzümü pilavın ortasına koyulur. Kazanın ağzı tekrar üzerine temiz bir havlu koyularak kapatılır. Pilav yaklaşık bir saat dinlendirilir (KK80, KK81, KK82). Dinlendikten sonra pilavı leğenlere koyulur ve ikram edilir. Ovakent Özbekleri pilavı çoğunlukla elle yemektedir. Elle yemenin sünnet olduğuna inanmaktadırlar. Kaynak kişiler

(KK76, KK77, KK78), elle yemek sünnettir, peygamberimizde eliyle yemek yemiş, ifadelerini kullanmaktadırlar.

Bireylerin tüketerek ve beslenerek bir grubun üyesi olmaktadır. Tüketilen yiyeceği bir ritüel olarak ele almış ve aynı kültürel kodları paylaşan topluluğun geleneğin ve kültürün aktarımı bakımından etkili olduğu görülmektedir. Yemek, insanların köklerinin geldiği yer ile bağlarının hatırlanması bağlamında bir aracı görevde üstlenmektedir. Özbek pilavı yapımı ritüelindeki tüketim ve beslenme aracılığıyla Özbek Türkleri her seferinde Özbek kimliği yeniden kurulmaktadır.

7.2.2.2. Yahni (Çorba)

Et, su ile haşlanır içerisine zerdeçal, karabiber ve tuz eklenir. Et iyice piştikten sonra soğan ve rendelenmiş domatesteye içine katılır. İyice piştikten sonra ikram edilir (KK98, KK100, KK101).

7.2.2.3. Kelle Paça

Kelle paça düğünde kız evi tarafından yapılarak damat evine getirilen bir yemektir. Kurban edilen koyunun içi çıkarıldıktan sonra ciğeri, kalbi, böbrekleri, dalağı ve kellesi alınmadan bir bütün şeklinde haşlanmasıdır. Haşlanan kelle paça yalnızca tuz ile haşlanır ve yenir (KK77, KK78, KK96).

7.2.2.4. Kavurma

Etin küçük küçük doğranıp kendi iç yağıyla kavrulmasıyla yapılır. İçine tuz, karabiber ve pul biber katılır (KK56, KK88) Genellikle bayramlarda yapılır.

7.2.3. Çorbalar

7.2.3.1. Umaç

Un, su, süt ve tuz ile yapılır. Un geniş bir kaba koyulur üzerine su sıçratılarak topak topak makarna gibi olan parçalar kenara alınır. Kenara alınan parçalar kaynayan sütte tuz eklenerek pişirilir (KK71, KK72, KK73).

7.2.3.2. Pirinç Aş

Su, yoğurt, pirinç ve tuz ile yapılır. Suda haşlanan pirincin içine karıştırılarak yoğurt eklenir. En son tuz ve nane atılır (KK67, KK68, KK75).

7.2.4. Tatlılar

7.2.4.1. Kallama

Un, su ve az tuz ile hamur yoğrulur. Yoğrulan hamur bir saat kadar dinlendirilir. Dinlendirilen hamur baklava yufkası gibi incecik açılır arasına vita yağı ve Ayçiçek yağı sürülüp tekrar katlanır. Tekrar katlanan hamur beze şekline getirilir. Beze şekline getirilen hamur biraz dinlendirilir. Bu sırada Ayçiçek yağı dolu bir kazanda yağ kızdırılır. Kızan yağa bezeler hafif açılarak koyulur ve iyice kızartılır. Kızaran tatlının üzerine bolca toz şeker serpilir. Genellikle toylarda yapılan bir tatlıdır (KK72, KK88, KK90, KK91, KK92, KK99).

7.2.4.2. Süt Pirinç

Pirinç, süt, şeker ve tereyağı ile yapılır. Öncelikle pirinç çok az suda haşlanır. Haşlanan pirince bol süt koyulur, süt ile pişen pirincin içine şeker koyulur. Ocaktan alınan pirinç genişçe bir tepsiye koyulur üzerine ise tereyağı eritilip dökülür (KK25, KK26, KK28, KK36). Genellikle oturmalarında misafirlere yapılan bir tatlıdır. Sıcak yenilir.

7.2.4.3. Un helvası

Ayçiçek yağı, un, şeker ve su ile yapılır. Genişçe bir kazana koyulan Ayçiçek yağı ısındıktan sonra içine un koyulur, un kahverengileşene kadar durmadan karıştırılarak kavrulur. Kavrulan unun üzerine ederi kadar su koyulur, suyun hemen ardından da şeker ilave edilir. Tatlı sürekli karıştırılarak pişirilir. Çok katılaşmadan ocaktan alınır. Demlendikten sonra akışkan olan helva ikram edilir (KK25, KK36, KK38, KK39, KK40, KK46). Bu tatlı düğünlerde yapılır. Aynı zamanda düğünlerde gelin tarafından karıştırılır.

7.2.4.4. Çegeldek

Un, Ayçiçek yağı, şeker, yumurta ve kabartma tozu ile hamur yoğrulur. Yoğrulan hamur kevgire basılarak şekil verilir. Ocakta pişirilir. Üzerine şeker ve su ile kaynatılan şerbet dökülür (KK15, KK16). Bu tatlı genelde Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı'nda yapılmaktadır.

7.3.Mutfak Araç ve Gereçleri

Ovakent Özbeklerinin mutfakları evin içinde geniş alandan oluşmaktadır. Ovakent Özbeklerinde saha çalışması sırasında görüşmeler sırasında yemeklerin genellikle evin bahçesinde kurulu olan tandır ocağında pişirildiği görülmüştür. Öyle ki en küçük bir işi bile hemen evin bahçesindeki tandır ocağında yapmaktadırlar. Kimi mutfaklarda ocakların olmadığı da görülmüştür. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler neticesinde odun ve tezek ateşinde pişen yemeğin daha lezzetli olduğu gerekçesi ile tandırda ateşte yemeklerini pişirdikleridir. Ovakent Özbeklerinde mutfak “aşhana” olarak adlandırılmıştır. Aşhana daha çok mutfak gereçlerinin bulunduğu yerdir. Günümüzde mutfakta kullanılan araç gereç ne varsa kimilerinin adı Türkçedeki gibi olsa da bazıları farklıdır. Bunlar:

Çeynek: Çaydanlık, **Çödiş:** Su ısıtılan ibrik, **Çümüş:** kepçe, **Dikçe:** Küçük kazan, **Kepkirt:** Kevgir, **Legen:** Pilav koyulan büyük tabak, **Müşkap:** Küçük tabak, **Patnis:** Büyük tepsi, **Piyala:** Bardak (KK17, KK18, KK19, KK20, KK21, KK22, KK23, KK24).

SONUÇ

Çalışma, Hatay ili Antakya ilçesi Ovakent mahallesinde yaşantılarını sürdüren Özbeklerinin gelenek ve göreneklerinin daha geniş bir ifade ile halk bilimi unsurlarının dünü ve bugününü içermektedir. Çalışma neticesinde Özbeklere özgü halk bilimi unsurlarının çoğunluğunun varlığının devam ettiği tespit edilmiştir. Saha çalışmasında elde edilen bulgular daha çok orta yaş ve üzeri kişilerden elde edilmiştir. Genç neslin gelenek ve görenek dahilinde elde edilecek unsurları bilmediği tespit edilmiştir. Görüşme yaptığımız kaynak kişilerimizin çoğu Afganistan'da doğup oranın kültür ve geleneğini de görüp yaşadığı tespit edilmiştir. Yaşadıkları *coğrafyalar* bağlamında değerlendirecek olursak kültür ve geleneklerde *Türk, Özbek ve Afgan* kültürünün bir sentezi olduğu görülmüştür. Gözlemlerimizde kadınların dışarıdan farklı kültürlerle etkileşiminin erkeklere kıyasla daha az olduğu ve bu bağlamda kadın kaynak kişilerin geleneği devam ettirmede daha etkin olduğu tespit edilmiştir.

Hatay/Ovakent Özbeklerinde yapılan saha çalışmasında görüşmelerde, kaynak kişilere Ovakent Özbeklerinde kültürel unsurlardan hangilerinin devam ettiği ve bu kültürel unsurların yok olmaması adına neler yapıldığı soruları sorulmuş ve ortak kültürel unsurların daha çok yaşatılmaya devam edildiği gözlemlenmiştir. Saha çalışması esnasında yapılan uygulamalara bizzat yerinde katılım sağlanarak geleneklerin günümüzde hâlâ devam görülmüştür. Aynı zamanda Özbeklerin kendi gelenek ve göreneklerini muhafaza etmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Giyim kuşamdan yemeğe halk bilimi unsuru içinde yer alacak unsurları korumaya devam ettirmektedirler. Genel anlamda dışarıdaki toplumla etkileşiminde az olduğu ilgili toplum, birçok ihtiyacını kendi içerisinde yapmaktadır bu da gelenek ve geleneğin devamı konusunda etkili olmuştur.

Çalışma sahasında eğitim oranının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Görüşme yaptığımız kaynak kişilerin çoğunluğu Afganistan'da dünyaya gelip ilk çocukluk yıllarını orada yaşadığından ötürü eğitim-öğretim hayatları olmamıştır. Türkiye'de dünyaya gelenlerin çoğunluğu ise yalnızca ilkökula kadar eğitim görmüştür. Ayrıca Afganistan'da doğup Türkiye'ye gelen bazı kaynak kişiler burada okuma yazma kurslarında eğitim alarak okuma yazma öğrendikleri öğrenilmiştir. Görüşme yapılan 104 kaynak kişinin 74'ü kadın, 30'u erkektir. 42'si okur-yazar değil,

25'i okur-yazar, 30'u ilkokul mezunu, 7'si ortaöğretim mezunudur. Saha çalışması esnasında tespit edilen eğitim durumu Ovakent Özbek toplumunun dışarı ile etkileşiminin daha az olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir. Aynı zamanda görüşme yapılan kaynak kişilerin çoğunluğu Afganistan doğumludur.

Çalışmaya konu olan Özbekler Afganistan'da uzun yıllar yaşamış ve oradaki karışıklıktan dolayı Türkiye'ye göç etmişlerdir. Yaşadıkları coğrafya itibariyle pek çok kültürle etkileşime geçmişlerdir. Ana dilleri Özbek Türkçesi olan Özbek toplumu Afganistan'da resmi dilin Peştunça olması sebebiyle kendi dillerini korumakta zorlanmış ve dile Peştuncadan kelimeler geçmiştir. Özbek halkı tarihi boyunca savaşlar göçler yaşamışlardır. Bu savaş ve göç ortasında kendi özünü koruyabilmek için mücadeleler vermişlerdir. Karşılarındaki otoriter güçlerle mücadele etmek durumunda kalan Özbekler, öncelikle Pakistan'a oradan da 1982 senesinde Türkiye'nin çeşitli şehirlerine yerleştirilmiştir. Çalışmaya konuya dahil olan Özbekler ise Hatay'ın Antakya ilçesi Ovakent mahallesine yerleştirilmiştir. Kendi benliklerini aynı kökenden geldiklerini bildikleri Türkiye'ye gelerek muhafaza etmeye gayret etmişlerdir.

Gelenek ve görenekler, topluma yön veren yegâne unsurlardandır. Gelenek, aynı zamanda toplumsal düzeni sağlamaktadır. Gelenek ve kültürü oldukça köklü olan Özbek toplumu ise bu geleneği ve kültürü halen yaşatmaya devam etmektedir. Ovakent Özbekleri ise bu geleneği geçiş dönemlerinde yaşatmaya devam etmekte olduğu gözlemlenmiştir. Doğum, düğün ve ölüm olarak ele almış olduğumuz bu dönemlerde farklı ritüellerin uygulandığı belirlenmiştir. Doğum öncesi doğumun kolay olması için yapılan "*Bibimüşkül*" töreni ve düğün öncesinde ailelerin yardımlaşmak için toplandığı "*Fatiha yemeği*" yapılan ritüellerdendir. Yapılan ritüellerde mahalle tüm mahalle toplanmaktadır. Bu bağlamda yapılan ritüeller kültürel aktarımın gelecek nesillere de aktarıldığı toplantılar olarak değerlendirilmiştir.

Özbekler, her ne kadar kendi kültürünü ve benliğini korumaya çalışsa da bazı unsurlar kaybolmuştur. Bilhassa sözlü kültür ürünü olan ürünler halk arasında ağızdan ağıza değişime uğramış ya da kaybolmuştur. Saha çalışması esnasındaki tespitler doğrultusunda orta yaş ve üzeri olan kaynak kişilerin sözel hafızasında ürünlerin halen olduğu tespit edilmiş olup genç neslin ise tamamen unuttuğu ya da hiç duymadığı gözlemlenmiştir. Modern çağın getirmiş olduğu yenilikler neticesinde sözel anlatıların

unutulmaya yüz tuttuğu görülmüştür. Saha çalışmasında “*Ağıt, Mâni, Türkü, Ninni*” tespit edilmiştir.

Kalıplaşmış sözler, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması adet olan birtakım sözlerdir. Belli durumlarda söylenmesi gelenek halini almış olan bu sözler, Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak algılanmaktadır. Kalıplaşmış söz ifadesiyle aklımıza ilk gelen hemen hemen tüm toplumlarda olan atasözleridir. Özbekler ise kendi gelenek ve kültür dairesi etrafında atasözlerini kullanmaktadır. Bilmecelelerin ve tekerlemelerin ise unutulmaya yüz tuttuğu görülmüştür. Saha çalışmasında katılımlı gözlem yoluyla derlenen kalıplaşmış sözlerden atasözleri ve bilmeceleler alfabetik sıra gözetilerek Türkiye Türkçesi ile verilmiştir. Tekerlemeler ise hem Özbek Türkçesi hem de Türkiye Türkçesi şeklinde verilmiştir. Derlenen ürünler neticesinde Ovakent Özbeklerinin kültürel kimlikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Halk anlatıları ise daha çok orta yaş ve üzeri tarafından anlatılmaktadır. Derleme sahasında “*Destan, Masal, Efsane*” tespit edilmiştir. Bir destan tespit edilmiştir. Saha çalışmasında yalnızca bir kişiden derlenen bu destan Özbeklerin kahramanlık destanı “*Alpamiş*”tır. Destanda nazım kısımların unutulduğu yalnızca nesir kısmının anlatıldığı gözlemlenmiştir. Masal anlatanların çoğunluğunu ise kadınlar oluşturmaktadır. Masallar genellikle orta yaş ve üzeri kadınlar tarafından torunlarına anlatılmaktadır. Efsaneler ise gözlemlerimizde unutulduğu görülmüştür. Efsaneler ise yaşlılar tarafından anlatılmıştır.

Ovakent Özbeklerinde aynı zamanda tören ve kutlamaların da gelenek çerçevesinde kendini koruduğu ve halen yapıldığı saha çalışmamız neticesinde tespit edilmiştir. Yapılan kutlama ve törenlerin kültürün genç nesle aktarımında oldukça önemli bir yeri olduğu tespitlerimiz arasındadır. Bu bağlamda Ovakent Özbekleri, yaptıkları törenleri geleneksel kaidelere uygun bir şekilde yapmaktadır. Saha çalışmamızda tespit edilen kutlamalardan “*Ad, Beşik, Saç, Sünnet, Hakika*” geçiş dönemleri içinde yer almakta ve çocuk için yapılan kutlamalardır. “*Nevruz*”, Tüm Türk dünyasında baharın gelişinin kutlandığı bir törendir. Ovakent Özbeklerinin Nevruzu kendi gelenek ve göreneklerine göre kutladığı tespit edilmiştir. Ovakent Özbeklerinde sosyal hayatın içerisinde erkeklere ve kadınlara özgü kıyafetler tespit edilmiştir. Ovakent Özbeklerinin göçlere karşı direnen giyim kuşamları önde gelmektedir. Saha

alışmasında kıyafetlerini kendilerinin diktikleri görülmüştür. Aynı zamanda geleneğin aktarıcılığı bağlamında müzik aletleri tespit edilmiş ve icraları yerinde katılımcı olarak gözlemlenmiştir.

Çalışmada, Ovakent  zbeklerinin halk bilimi unsurları tespit edilip kayıt altına alınmıştır. Geniş kapsamlı saha çalışması ile Ovakent  zbeklerinin geleneksel ve kültürel yaşamlarının günümüzdeki yansıması, günlük yaşamda uygulanılan kurallar tespit edilmiştir. Ovakent  zbeklerinin günümüzdeki kültürel varlıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kültürel unsurların tespiti bağlamında öncelikle Özbeklerin tarihi süreç içindeki yeri ve kim olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma genelinde farklı toplumların bir arada yaşadığı Hatay ilindeki Özbeklerin kültürlerini tanıtmak ve bildirmek hedeflenmiştir.

KAYNAK KİŞİLER

Kişi Kodu	Adı– Soyadı	Doğum T./ Doğum Y.	Mesleği
KK1	Safargül KURT	1989/Hatay	İlkokul
KK2	Cemalettin TETİK	1976/Afganistan	İlkokul
KK3	Hayrunnisa TETİK	1980/Afganistan	İlkokul
KK4	Eminullah GÖKSU	1952/Afganistan	İlkokul
KK5	Hayrullah KURT	1965/Afganistan	İlkokul
KK6	Abdullah ÇAĞLAR	1956/Afganistan	İlkokul
KK7	S.hekim UZUN	1953/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK8	Bereket KURT	1956/Afganistan	İlkokul
KK9	Hatice OĞUZ	1957/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK10	Safiye ARZU	1986/Hatay	İlkokul
KK11	Şirin ÖZTÜRK	1955/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK12	İ.Nazar DURMAN	1959/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK13	M. Murat AKIN	1939/Afganistan	Okur-Yazar
KK14	Bibigirame AKIN	1975/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK15	Destegül SEHER	1987/Hatay	İlkokul
KK16	Meyhal SEHER	1959/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK17	Zeytun GÜLTEKİN	1965/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK18	Zeytun ARZU	1949/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK19	Mestane SEVİNÇ	1978/Afganistan	Okur-Yazar
KK20	Hafize ERMAN	1979/Afganistan	Okur-Yazar
KK21	Ziybe TÜRKAY	1983/Hatay	İlkokul
KK22	Tutu BULUT	1962/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK23	Ayşe OCAK	1950/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK24	Nuriye OCAK	1985/Hatay	İlkokul
KK25	Dursun KOÇ	1955/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK26	Balta KOÇ	1958/Afganistan	Okur-Yazar
KK27	Abdülşükür MERT	1958/Afganistan	Okur-Yazar

KK28	Ferdagül TAŞAN	1959/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK29	Güldane ERMAN	1936/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK30	Bademhal İNAN	1957/Afganistan	İlkokul
KK31	Hacer İNAN	1992/Hatay	Ortaöğretim
KK32	Bibigül HATAYLI	1993/ Afganistan	İlkokul
KK33	Cemile ARZU	1948/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK34	Ayşe SERAN	1983/Hatay	İlkokul
KK35	Hayrigül ATALAY	1962/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK36	Fatma GÜLTEKİN	1958/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK37	Hafize ARZU	1978/Afganistan	Okur-Yazar
KK38	Muhammed OCAK	1969/Afganistan	Okur-Yazar
KK39	Muhammed OCAK	1949/Afganistan	Okur-Yazar
KK40	Nimet RUŞEN	1985/Hatay	İlkokul
KK41	Muhammed ARİF	1965/Afganistan	Okur-Yazar
KK42	Hacıyusuf ÜMMET	1943/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK43	Şerife OSMANİ	1959/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK44	Açıldı BUHARA	1956/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK45	Minhal BUHARA	1955/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK46	Haldan GÜLBİN	1991/Hatay	İlkokul
KK47	Hacer RUZİBAY	1989/Hatay	İlkokul
KK48	Fatma OSMANİ	1990/Hatay	İlkokul
KK49	Şefika DİKMEN	1983/Hatay	İlkokul
KK50	Fatma DİKMEN	1945/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK51	Bibigül GÜLBİN	1985/Hatay	İlkokul
KK52	Latife KURT	1990/Hatay	İlkokul
KK53	Mehmet KURT	1988/Hatay	İlkokul
KK54	Ulanay ŞEKER	1963/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK55	Ragihan KURT	1975/Afganistan	Okur-Yazar
KK56	Hatice KARA	1924/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK57	Mahmut ÖZTÜRK	1965/Afganistan	Okur-Yazar

KK58	Ahmet GÜNALAN	1962/Afganistan	Okur-Yazar
KK59	Dilcan HATUNOĞLU	1937/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK60	Hamide GÜNALAN	1968/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK61	Bibihal ÇALGIN	1983/Hatay	Okur-Yazar
KK62	Aycan HABİT	1970/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK63	Altın ÇAĞLAR	1979/Afganistan	Okur-Yazar
KK64	Mırza ÇAĞLAR	1975/Afganistan	Okur-Yazar
KK65	Resul GÜLTEKİN	1965/Afganistan	Okur-Yazar
KK66	M. EMİROĞLU	1986/Hatay	İlkokul
KK67	Cemile ÖZÇELİK	1989/Hatay	İlkokul
KK68	Ziybe DOĞRULAR	1978/Afganistan	Okur-Yazar
KK69	G.Bahar GÜLTEKİN	1994/Hatay	Ortaöğretim
KK70	Bostan AĞAR	1985/Hatay	İlkokul
KK71	Aliye GÜLTEKİN	1990/Hatay	İlkokul
KK72	Necibe MERT	1972/Afganistan	Okur-Yazar
KK73	A.Latif AYİNGER	1964/Afganistan	Okur-Yazar
KK74	Cuma AYİNGER	1973/Afganistan	Okur-Yazar
KK75	H.Nisa AYİNGER	1984/Afganistan	Okur-Yazar
KK76	Cennetullah YILDIRIM	1949/Afganistan	Okur-Yazar
KK77	Hanife AY	1963/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK78	Zeliha AY	1959/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK79	Memleket SEVİNÇ	1959/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK80	Zeynullah EMİROĞLU	1974/Afganistan	Okur-Yazar
KK81	Mehmetullah ÖZ	1951/Afganistan	Okur-Yazar
KK82	Abdulhalik DÖKMECİ	1951/Afganistan	Okur-Yazar
KK83	Alibaba AYİNGER	1939/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK84	Hatice ŞAHİN	1981/Hatay	Okur-Yazar Değil
KK85	Fatma BAYTOP	1968/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK86	Sabire SEVİNÇ	1983/Hatay	İlkokul
KK87	Aybihal AKTAŞ	1941/Afganistan	Okur-Yazar Değil

KK88	İmadettin UÇKUN	1967/Afganistan	Üniversite
KK89	İsmail AKTAŞ	1975/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK90	Kamile OCAK	1998/Hatay	Ortaöğretim
KK91	Ayşegül AKIN	1999/Hatay	Ortaöğretim
KK92	Songül AKIN	1994/Hatay	Ortaöğretim
KK93	Hacire TÜRKAY	1998/Hatay	Üniversite
KK94	Zermine AYİNGER	2000/Hatay	Ortaöğretim
KK95	Semire AYİNGER	1998/Hatay	Üniversite
KK96	Gülistan TÜRKAY	1978/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK97	Abdülselem AKTAŞ	1946/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK98	Kızlarbük ATALAY	1943/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK99	Serpil ÖZBEK	1958/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK100	Sıdıka HATAYLI	1999/Hatay	Ortaöğretim
KK101	Rabia AKTAŞ	1976/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK102	Ayşe SEYRAN	1956/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK103	Süreyya SEYRAN	1975/Afganistan	Okur-Yazar Değil
KK104	Saliha SEYRAN	1968/Afganistan	Okur-Yazar Değil

KAYNAKÇA

- AÇA, M. (2002), “Özbek Türklerinin Destancılık Geleneği Üzerine Notlar”, *Milli Folklor*, C. 7, S. 53, s.78-93.
- AK, K. (2007). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Yemek Kültüründe Seramik Yemek Kapları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- AKKAYAN, T. (2009). *Bedenin Kültürel Gerekçelerle Sakatlanması ve Söğüt'te Sünnet, İğdiş, Sünnet, Bedene Şiddet Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- AKKAYAN, Taylan (2003). *Türkiye'de İç Göçler ve Sorunlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ALBAYRAK, N. (2004). *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları.
- ALBAYRAK, N. (2009). “Türk Halk Şiirinde Biçim ve Tür Sorunu”. *Motif Akademi*, 2009/1-2, s.133-187.
- ALYILMAZ, S. (2009). “Maslenitsa ve Nevruz Bayramları Arasındaki İlişki”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, C. 2, S.7, s. 29-54.
- ARAS, E. (2021). “Türklerde Nevruz Bayramı”. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 7, S.2, s.113-138.
- ARIBURUN, L. N. E. (2012). *19. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyaları: Batılılaşma Etkisi ve Biçimsel Açından Yemek Kültüründeki Değişim Süreci* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Ürünleri Tasarımı Anabilim Dalı, İstanbul.
- ARTUN, E. (2004). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ARTUN, E. (2010). *Türk Halk Bilimi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- AŞKIN, H. (2001). *Mezlum Türklerin Ülkesi Afgan Türkistanı*. Turan Kültür Vakfı Yayınları. İstanbul.
- ATALAY, İ.; DİKMEN, F.; BOSNALI, S.; TOPALOĞLU, Y. (2018). “Ovakent Özbek Göçmenlerinde Kültürleşme Düzeyleri”. *Göç Dergisi*. C.5, S.2, s.145-147

- AYDIN, N. (2011). *Ahmet Şükrü Esen Defterlerindeki Mâniler (İnceleme-Metinler)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Kayseri.
- BAKIRCI, N. (2010). *Niğde'de Âşıklık Geleneği ve Niğdeli Halk Şairi İbrahim Dabak*. Niğde: Niğde Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- BAKIRCI, Nedim, (2006), *Niğde Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*, Niğde: Niğde Yüksek Öğretim Vakfı Yayınları.
- BALTA, E. E. (2013). “Bilmecelerin Dil-Düşünme Bağlamında Eğitimdeki Yeri ve Önemi”. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter 2013, p. 891-899.
- BARIŞIK, S. (2020). *Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Uluslararası Göç ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- BASHGABAN, H. (2016). *Afganistan'daki Özbek Kadın Şairler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı, İzmir.
- BAŞGÖZ, İ.; TIETZE, A. (1999). *Türk Halkının Bilmeceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BAUDRİLLARD, J. (2002). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*. (çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- BAYDEMİR, H. (2004). *Özbek Halk Masalları (İnceleme-Metin)* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum.
- BEKÇİ, S. (2002). *Eski Türklerde Yemek Kültürü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BEKKİ, S. (2013). “Bilmeceler, Tabu ve Gizli Diller Üzerine”. *Muzaffer Akkuş Armağanı*. (haz. Mücahit Akkuş ve Fatih Dinçer). Konya: Kömen Yayınları.
- BENTZİN, A. (2010). *Türk, Türkistan ve Özbek Kimlikleri Arasında: İstanbul'daki Özbek Göçmenler. Türkiye'ye Uluslararası Göç* (Ed. Barbara Push ve Tomas Wilkoszewski), (çev. Mutlu Çomak-Özbatır), Kitap Yayınevi.

- BEŞİRLİ, H. (2010). Yemek Kültür ve Kimlik, *Milli Folklor*, C.22, S. 87, s.159-169.
- BIÇAKÇI, A. S. (1996). *Türkiye'ye Göç Eden Özbeklerin Kimliklerini Muhafazası* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi, İstanbul.
- BİLGİLİ, M. F. (1939), *Hatay Kültür Tarihi*, Antakya: İktisat Basımevi.
- BORATAV, P. N. (1969), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORATAV, P. N. (1974), “Türk Efsaneleri”, *Folklorla Doğru*, S.35, Mayıs- Haziran, s. 12.27.
- BÜLBÜL, D. (2006). *Düziçi'nde Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- CANTİMUR, Meliha (1996), *Hacıhüsrev Bölgesinde İlkokulda Okuyan Öğrencilerin Aile Yapılarının Eğitime Etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- CHARLES, Taxier (1339), *Küçük Asya*, (çev. Ali Suad), C.1, İstanbul: Matbai Amire.
- COŞGUN, M., (2012). “Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu”, *Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.1, S.1, s. 837-850.
- COŞKUN, Ç. N. (2013). “Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım”. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/4 Spring, s. 499-513.
- ÇAĞATAY, İ. (2019). *Geleneksel Özbek Milli Giysilerinden ‘Çapan’ Giysisinin Semiyotik Olarak İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul.
- ÇAY, M. A. (2012). *Nevruz, Türk Ergenekon Bayramı, Kökeni-Tarihi Gelenekleri*. İstanbul: İleri Yayınları.
- ÇELEBİOĞLU, A. (1995). *Türk Ninnileri Hazinesi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÇETİN, B. ve Gün, İ. (2015). “Türkiye'ye Göçen Özbeklerde İktisadi Kültür ve Adaptasyon Süreci: Ovakent örneği (Hatay)”. Coğrafyaya Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Hayati Doğanay- Atatürk Üniv. Yay. (1056), *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yay. 131. Araştırmalar Serisi*. S. 56, s.535-570.

- ÇETİN, H. A. (2018). “Özbek Destanı Erali ve Şirali’de Geçen Deyimler”. *Erdem*. S. 74, s. 35-62.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- ÇOLAK, H. (2001). *Özbek Kahramanlık Destanı Zülfizar* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, İzmir.
- ÇOPUROĞLU, Y. Ce. (2000). “Fırat Havzası Evlilik Kültürü I Düğün Öncesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 2, Elâzığ, s. 163-193.
- DEMİRTAŞ, H.A. (2003). *Sosyal Kimlik Kuramı Temel Kavram ve Varsayımlar*. Ankara: İletişim Araştırmaları.
- DİKMEN, F.; TOPALOĞLU, Y.; ATALAY, İ.; BOSNALI, S. (2019). “Hatay/Ovakent Afganistan Göçerlerinin Kültürel Evrilmesi Üzerine”. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.23, s.47-72.
- DİLÇİN, C. (1999). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİZDAROĞLU, H. (1969). *Halk Şiirinde Türler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DOĞRUEL, F. (2003). *İnsaniyetleri Benzer*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DUMAN, S. (2019). *Afganistan’da Türkler*. Ankara: Berikan Yayınları.
- DURDİYEVA, A. (1996). “Türkmen Moncugattıları”, *Bilig*, C.1, S. 1, s. 82-91.
- DUYMAZ, Ali (2002). *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- EFE, A. (2004). “Kuzey Afganistan’da Nevruz Kutlamaları”. *Dini Araştırmalar*, C.7, S. 19, s. 327-333.
- EKİCİ, M. (2002). “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında I”. *Milli Folklor Dergisi*, Ankara, S. 53, s. 28.
- EKİCİ, M. (2002). “Ödemiş Yöresi Mânileri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Motif Dergisi*, S. 31, s. 24-27.
- ELÇİN, Ş. (1989). *Türk Bilmeceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- ELÇİN, Ş. (1992). “Ağıt”, *Türk Dünyası El Kitabı*. C.3. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ELÇİN, Ş. (2008). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- EMİROĞLU, K. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- EMMEZ, C. B. (2008). *Sözlü Gelenekten Modern Masala: Çocuk Edebiyatında Masal Üzerine Halk bilimsel Bir inceleme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halk bilim Anabilim Dalı, Ankara.
- ERASLAN A. (2016). “Antakya’da Yaşayan Özbeklerde “Tüvekli Beşik” Geleneği”. *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1, s. 39-51.
- ERASLAN, A. (2015). “Antakya’da Yaşayan Özbeklerde Nevruz bayramı ve Nevruz tatlısı: Sümelek”. *Folklor/edebiyat*. C.21, S. 84, s.109-129.
- ERASLAN, Aylin (2015). *Antakya’da Yaşayan Özbeklerde Kimlik ve Aidiyet* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- ERCAN, A. M. (2002). *Gelibolu Yarımadası’nın Geçiş Dönemi Âdetleri Üzerine Bir İnceleme (Doğum-Düğün-Ölüm)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- ERCİLASUN, A. B.; AKKOYUNLU, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugâti’t-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCİLASUN, A., B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERDEM, M. (1999). “Kırgızistan’ da Nevruz Kutlamaları”. *Dini Araştırmalar*, C.2, S.4, s. 169-176.
- ERDOĞAN, İ. ve KORKMAZ, A. (2010). *Öteki Kuram*, Ankara: Erk Yayınevi.
- ERGUN, M. (1990). “Alpamış Destanı’nın Varyantlarında Ad Verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültürü İçindeki Yeri”, *Erciyes*, S. 149, s. 19-20.
- ERGUN, M. (1992). “Bamsı Beyrek ile Alpamış Destanının Coğrafyası”, *TDAY-Belleten*, s. 75-80, Ankara.

- ERGUN, M. (1997), *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, C.2, Ankara: TDK Yay.
- ERK, Zümrüt (1976), “Anadolu’da Kırklama”, *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. 4, s. 101-111. Ankara.
- FEDAKAR, S. (2001). “Alpamış Destanı ve Bey Börek Hikâyesi Arasında Bir Karşılaştırma”, *Millî Folklor*, S. 51, s. 51-64.
- FEDAKAR, S. (2003). *Özbek destan geleneği ve Rüstem Han Destanı* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- FEVZİ, F. (2013). *Afganistan’ın Maymana Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum.
- FİCHTER, J. (2002). *Sosyoloji Nedir?* (çev. Nilgün Çelebi). İstanbul: Anı Yayıncılık
- GARNİE, I. D. (1972). *The Socio-Cultural Aspects of Nutrition, Ecology of Food and Nutrition*, 1(2): 143-163.
- GÖÇMEZ, E. (2008). *Afganistan’dan Gelen Göçmen Özbeklerin Sosyo-Kültürel ve Dini Hayatları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Hatay İli Ovakent Beldesi)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Konya.
- GÖDE, H. A. (2010), *Yalvaç Masalları*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- GÖZAYDIN, N. (1989). “Anonim Halk Şiiri Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, S. 445-450, s. 3.
- GÜLEÇ, C. (1992). *Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi*. Ankara: Verso Yayıncılık.
- GÜNAY, U. (1992). “Masal”, *Türk Dünyası El Kitabı*. C. III. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayını.
- GÜNAY, Umay (1999). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yay.
- GÜVEN, M. (2013). “Anadolu Ağıtlarının Türküleşme Süreci ve Üç Ağıt Örneği”. *Folklor/Edebiyat*, C. 19, S. 75, s.3.
- GÜVENÇ, B. (1996). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Yayınları.

- HALAÇ, S., ÖZ, F. (2014). “Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış”. *Current Approaches in Psychiatry*, S.2, s. 142-153
- HATAY Valiliği (2012). Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı.
- İBRAHİM, G. M. (1995). *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İLİK, E. (2012). *Afganistan Cevizcan Bölgesi Çağdaş Özbek Şairleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KAFKASYALI, A. (2005). “Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 6 (2), s. 149-172.
- KALAFAT, Y. (1994). *Kuzey Afganistan Türkleri (Özbekler-Türkmenler-Hazaralar-Afşarlar-Kazaklar) ve Karşılaştırmalı Halk İnançları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı.
- KALAFAT, Y. (2009). *Harezm'den Hakkâri'ye Hakkâri'den Golan'a*. Ankara: Berikan Yayınları.
- KALAFAT, Y. (2010). *Ulucanlar*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- KANAR, M. (2000), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Deniz Kitabevi, İstanbul.
- KAPLAN, M. (2018). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAKAŞ, A. (2014). “Yemen Savaşı Bağlamında Bir Hikâyeli Türkü: Ali ile Gül Ayşe”. *1. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları.
- KARAMAN, F. (1999). “Cenaze Defni ve Kabir Ziyareti Üzerine Bir İnceleme”. *Diyanet İlmi Dergi*, C .35, S 2, s. 21-34.
- KAVUNCU, O. (2018). “Özbek Diasporası”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. s. 28-37.
- KAYA N.; SARAÇ, S. Y.; YÜKSELEN, C.; ÇAKAR, A.; TEMİZKAN, M.; ÖZGÜN Y.; ÇELENK, G.; BURGAÇ, N.; KAFADENK, S.; TEKİN M., *2000 Yılında Hatay*, Hatay: Gaye İç ve Dış Ticaret A.Ş. Yayınları.

- KAYA, D. (1996). “Alpamış Destanı” *Dünya Hoşgörü-Manas-Abay Yılı. VII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri ve Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri*, İstanbul: Yesevi Yayıncılık.
- KAYA, D. (2004). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAYA, D. (2010). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KIRAÇ, E. (2013), *Türkiye Sahası Türk Halk Edebiyatı*, Denizli: Gökçe Kitabevi.
- KOCAOĞLU, Timur (2019). *Binbir Bilmece- Afganistan Özbek Ağızlarından*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- KONGAR, E. (2017). *Kültür Üzerine*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KÖPRÜLÜ, F. (2009). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KUBAN, D. (2005). *Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KÜÇÜK, A.; KÜÇÜK, M. A. (2009). *Türkistan’dan Türkiye’ye Alevilik Bektaşılık*. Ankara: Bilge Ofset.
- MAKSUDİ, A. (2018). *Afganistan Özbeklerinin Akrabalıklarla İlgili Atasözlerinin Türkiye’de Kullanılan Atasözler ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya.
- MERDOL, T.K. (1998). *Tarihten Günümüze Toplumlar ve Beslenme Alışkanlıkları, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- METİN, İ. (2010). *Alevilikte Cenaze Kaldırma*. İstanbul: Parşömen Yayınları.
- MUSTAFAYEV, B. (2013). “Adriyatik’ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 2, s.60-73.
- NEİMAN, C.; GOLDMAN, E. (1999). *After Life, The Complete Guide To Life After Death-Ölümden Sonra Yaşam*, (çev.: Gülten Şen). İstanbul: Doğan Ofset.

- OĞUZ, Ö.; EKİCİ, M.; AÇA, M., DÜZGÜN, D.; AKPINAR, B.; ASLAN, M.; YILMAZ, M.; EKER, G.; ÖZKAN, T. (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- OYGHAGH, K. (2019). *Afganistan'ın Tahhar Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Erzurum.
- ÖGEL, B. (1971), *Türk Mitolojisi*. İstanbul: MEB Yay.
- ÖKTEN, Ş. (2012). “Zorunlu göç zor(un)lu kabul: Ceylanpınar Afgan göçmenleri üzerine sosyolojik bir araştırma”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Y. 17, S. 28, s.171-186.
- ÖNÇEL, S. (2015). Türk Mutfağı ve Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, S.4, C.3, s.33-44.
- ÖRNEK, S. V. (2000). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZ, A. (2000) “Hayvanlarla İlgili Özbek Atasözleri”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi*. S. 9, s.114-159.
- ÖZBEK, M. (1981). *Folklor ve Türkülerimiz*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÖZDEMİR, İ. (2011). *Aleviliğin Yazılmayan Tarihi*. Ankara: Kripto Yayınları.
- ÖZEY, R. (2009). *Türk Dünyası Coğrafyası Ülkeler*, İnsanlar ve Sorunlar. İstanbul: Aktif Yayınları.
- ÖZTELLİ, C. (1966). *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Türk Folklor Araştırmaları, C X, s. 4124.
- ÖZTÜRK, A. (1985). *Türk Anonim Edebiyatı*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- ÖZTÜRK, E. (2014). *Türk Asıllı Afgan Mültecilerinin 12 Eylül Dönemi'nde İskân ve İstihdamı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- ÖZTÜRK, R. (2010). *Afganistanlı Türkmen Şairleri Antolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- ÖZTÜRK, R. (2014). *Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri*. Konya: Palet Yayınları.

- PAKSOY, H. B. (1989). *Alpamysh: Central Asian Identity Under Russian Rule*. Hartford, Connecticut.
- SAÇKESEN, A. (2010). *Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Halk bilimi (Folklor) Bilim Dalı, İzmir.
- SAKAOĞLU, S. (1979-1983), “Bilmece Terimi Üzerine Notlar”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, 17- 21/1-2, 226-243.
- SAKAOĞLU, S. (1980), *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- SAKAOĞLU, S. (1999), *Masal Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SAKAOĞLU, S., KARADAVUT, Z. (2013). *Halk Masalları*. 2. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- SAMİ, Ş. (2006). *Kamus-i Türki*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- SARAY, M. (1997). *Afganistan ve Türkler*. İstanbul: Kitabevi.
- SAVCI, E. B. (2016). *Köroğlu Destanı “Hikâyet-i Köroğlu Sultan”* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- SEYİDOĞLU, B. (1997), *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- SOLMAZ, E. (2016). *Özbek mizahında Nasreddin Hoca tipi ve fıkraları*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- ŞAHİN, H. İ. (2006). “Bahşılık Geleneğinde Hediyelerin Fonksiyonları ve Sembolik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. C. VI, S. 2, s. 437-446.
- ŞAHİN, K. (2010). *Dini Kimliğin İnşasında Kutsal ve Tabu Olan Yiyecek ve İçeceklerin İşlevleri: Antakya Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı. Ankara.
- ŞAHİN, S. (2016). “Afganistan’daki Türkmen Varlığı ve Kültürü Üzerine”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. s. 1144-1160.

- ŞENGÜL, K. (2017). “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Afganistanlı Özbek Türklerinin Türkiye Türkçesine Yönelik Görüşleri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C.27, S.2, s.91-100.
- ŞİMŞEK, E. (2001), *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, C. II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ŞİMŞEK, E. (2016). Anonim Halk Şiiri İçerisinde Ninnilerin Yeri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. C.4, S.8, s.33-64.
- TAN, N. (1988). *Folklor (Halk bilimi) Genel Bilgiler*. İstanbul: Halk Kültürü.
- TAŞAĞIL, A. (2021). *Gökbörü' nün İzinde Kadim Türklerin Topraklarında*. İstanbul: Kronik Kitap.
- TEKE, T. (2020). *Özbek Sahası Türk Destanlarında Kadın* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bartın.
- TEKİN, M. (2000). *Hatay Tarihi-Osmanlı Dönemi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- TEZCAN, M. (2000). *Türk Aile Antropolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- TOLKUN, S. (2016). “Afganistan Özbek Şiirinin Yazım Sorunları”. “*Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*”. C. 2, S. 2, s.187-207.
- TOPALOĞLU, K. (2019). *Özbek Destanlarında Kadın Motifi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Erzurum.
- Tüm Zamanların Şehri Hatay* (2013). Hatay: T.C. Hatay Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1998). Devirler, İsimler, Eserler, Türler. İstanbul: Dergâh Yayınları, VIII, 296
- TÜRKAN, H. K. (2012). “İskenderun Mezar Taşı Sözleri üzerine Bir İnceleme”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Turkey, s.3025-3044.

- TÜRKAN, H. K. (2015). *Hatay Yöresi Arap Alevileri Folkloru* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Isparta.
- TÜRKAN, H. K. (2016). *Âşık Kırâç Ata (Ekrem Kırâç) 'nın Hayatı Sanatı ve Şiirleri*, Konya: Kömen Yayınları.
- TÜRKAN, H; ÇİLOĞLU, Z. (2021). “Kimlik ve Kültürel Bellek Bağlamında Özbeklerde Toy ve Dua: Hatay Ovakent Örneği”, *Türk Dergisi*, S. 26, s. 63-80.
- Türkçe Sözlük* (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TÜRKMEN, A. F. (1937). *Mufasssal Hatay Tarihi*. İstanbul: C 1.
- TÜRKYILMAZ, D. (2009). “Ortak Sır Kalıplarımız: Türk Dünyası Bilmeceleri Üzerine”. *Millî Folklor*, S 21, C 81, s. 40-53.
- UĞURLU, N. (2009). *Folklor ve Etnografya–Halk Türkülerimiz*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- ULAŞ, İ. (2014). *Tomarza Yöresi Avşar Ağıtları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sivas.
- UYGUR, M. (2018). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- WALKER, A., HUMPHRIES, C. (2006). *Healthy Eating During Pregnancy*. (Çev. Akal, Ö. T.), Optimist Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, s.34.
- YAKICI, A. (2007), *Halk Şiirinde Türkü*, Ankara: Akçağ Yay.
- YAMAN, M. (1999). *Alevilikte Cenaze Hizmetleri*. İstanbul: Ufuk Matbaası.
- YATAĞAN, M. (2010). *Özbek Halk Atasözleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya.
- YAVUZ, M. H. (2002). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YENİPİNAR, U. (2010). *Hatay İnançlar Yollar Kentler ve Kültürler*. İzmir: Etki Matbaacılık.
- YOLDAŞEV, İ., GÜMÜŞ, M. (1995). *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.

YOLDAŞOĞLU, F. (2000). *Alpamış Destanı* (çev: Aysu Şimşek Canpolat, Aynur Öz)
Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ZİYAYİ, N. (2004). *Afganistan Türklerinin Dini İnanç ve Yaşayışları (Kuzey Afganistan Örneği)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimler Anabilim Dalı, Isparta.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://www.hatay.gov.tr/hatay-tarihine-genel-bakis> (Erişim Tarihi: 16.10.2020)

<https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/www-dogaka-gov-tr-891-hl4o73fi-hatay-ili-ihracati-arastirma-raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 18.10.2020)

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.08.2021).

<https://hatay.ktb.gov.tr/TR-201494/genel-bilgiler.html> (Erişim Tarihi: 09.08.2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan_T%C3%BCrkmenleri (Erişim Tarihi: 12.08.2021).

EKLER

EK 1. SORULAR

Sahada derleme esnasında kaynak kişilere Nail Tan'ın “*Folklor (Halk bilimi) Genel Bilgiler*” eserinde yer alan ilgili sorular yöneltilmiştir. Bunun yanı sıra saha içerisindeki ürünlerin derlenmesi esnasında kendi oluşturduğumuz sorular da sorulmuştur. (Tan, 1988: 79-116).

Halk Dili ve Edebiyatıyla İlgili Sorular;

1. Yeni doğan bebeklere hangi adlar veriliyor? Veriliş sebepleri?
2. Ad bebeğe verilirken ne gibi törenler, uygulamalar yapılıyor?
3. Nasihat amacıyla büyüklerce hangi sözler söylenmektedir?
4. Atasözleri ve deyimler konuşma sırasında hangi durumlarda kullanılıyor?
5. Atasözleri kimlerden nasıl öğrenilmektedir?
6. Atasözlerin anlamları nelerdir?
7. Yöredeki olaylardan kaynaklanan atasözü ve deyim var mı? Hikâyeleri nasıldır?
8. Bilmece ne zaman, nerelerde, kimler tarafından sorulup cevaplandırılmaktadır?
9. Bilmece nasıl öğrenilmektedir? Bilmece yaranlar var mı?
10. Bilmece sorma eğlence olarak mı kabul edilmektedir?
11. Çocuk ve büyüklerin oyunlarında ebeyi veya ilk oyuncuyu belirlemek amacıyla ne gibi sayışmacalar kullanılmaktadır?
12. Sayışmacalar kimlerden, nasıl öğrenilmektedir?
13. Yörede anlatılan masallar hangileridir?
14. Masallar yörede kimlerden, nasıl öğrenilmektedir?
15. Masal kimlere, ne zaman, nerelerde anlatılmaktadır?
16. Masallarda anlatılanlara halk inanıyor mu?

17.Yörede dünyanın yaratılışı; insanların, hayvanların, bitkilerin varoluşlarıyla ilgili hangi efsaneler anlatılmaktadır?

18. Yörede konusu sevgi, aşk olan hangi halk hikâyeleri anlatılmaktadır?

19. Hikâyeler, nerelerde, ne zaman, kimlere anlatılıyor?

20. Yörede şairler, yazarlar, devlet adamları üzerine hangi fıkralar anlatılmaktadır?

21. Fıkraların güldürmesi, eğlendirmesi yanında başka ne gibi faydaları olduğuna inanılmaktadır?

22. Fıkralarda anlatılanlara inanılıyor mu?

23. Mâniler ne zaman, nerede kimler tarafından, hangi amaçlarla söylenmektedir?

24. Mâniler kimlerden, nasıl öğreniliyor?

25. Yörede hangi ninniler söylenmektedir?

26. Ninniler ne zaman, kimler tarafından, kimlere söylenmektedir?

27. Yörede türkü yakan var mı?

28. Türküler nasıl öğreniliyor? Yayılıyor?

29. Yöreden kaynaklanan hangi türküler var?

Halk Oyunları ve Halk Müziği ile İlgili Sorular:

1. Yörede oynanan oyunların adları nelerdir? Bu adların oynanan oyunla ilgisi nedir?

2. Yörede oynanan oyunlar nasıl meydana gelmiştir? Varsa hikâyeleri?

3. Halk oyunları nasıl öğrenilmektedir?

4. Oyunlar hangi türküler eşliğinde oynanıyor?

5. Oyunları kimler idare etmektedir? Oyunları idare edenlere ne denilmektedir?

6. Halk oyunları en çok nerelerde ve hangi olaylar sırasında oynanmaktadır?

7. Yörede ağıtçı var mı? Varsa hangi ağıtları söylüyor?

8. Ağıtlar, her ölü için ayrı ayrı mı yakılıyor? Yoksa belli ağıtlar her ölüye göre değiştiriliyor mu?

9. Halk ezgileri ve çalgı alma nasıl öğrenilmektedir?

10. Çalgı almakla ilgili inanışlar, gelenekler nelerdir?

Doğumla İlgili Sorular:

1. Doğumdan önce çocuk için ne gibi hazırlıklar yapılır?

2. Doğum yapan kadınla ilgili gelenekler nelerdir?

3. Lohusanın sütünün bol olması için ne yapılır?

4. Çocuğa ne zaman ada verilmektedir? Kimler ad vermektedir?

5. Lohusa ve çocuğa al basmasına karşı ne gibi tedbirler alınır? Al basması durumunda neler yapılır?

Evlenmeyle İlgili Sorular:

1. Evlenilecek kız ve erkekte aranan özellikler nelerdir?

2. Gençler evlenme isteğini nasıl belli ederler?

3. Gençlerin anlaşması halinde evliliğe hazırlık nasıl olmaktadır?

4. Kız kaçırma olayı hangi hallerde meydana gelmektedir?

5. Nişan gelenekleri nelerdir?

6. Başlık veriliyor mu? Miktarı nedir?

7. Düğüne davet edilenler hediye olarak neler getirirler?

8. Kına gecesi yapılıyor mu? Yapılıyorsa ne gibi gelenekleri vardır?

9. Düğünde ne gibi eğlenceler yapılmaktadır? Oynanan oyunlar, söylenen türküler nelerdir?

10. Düğünde neler yenilir içilir?

11. Gelin, kayınpederine ve kayınavidesine nasıl hitap eder, nasıl davranır?

Ölümle İlgili Sorular:

1. Ölümü düşündüren ön belirtiler nelerdir?

2. Ölecek kişi hasta ise ölüm belirtileri nelerdir?

3. Bir hastanın öleceğine kanaat getirilirse ne yapılır?
4. Tabut nasıl yapılır? Üzerine neler örtülür?
5. Ölü mezara nasıl gömülür?
6. Ölü yemeği veriliyorsa özellikleri nelerdir?
7. Yas tutma geleneği var mı? Varsa nasıl uygulanmaktadır?
8. Ölünün ruhu hakkındaki inançlar nelerdir?
9. Ölüm olayı hakkındaki inanmalar nelerdir?

Halk Mutfağıyla İlgili Sorular:

1. Günde kaç öğün yemek yeniliyor?
2. Gebe kadınlara neler yedirilip içirilir?
3. Tahıldan, taneli bitkilerden ne gibi yiyecekler yapılmaktadır? Tarifleri?
4. Ekmek ve ekmek tütünden yiyecekler nelerdir? Yapılışları?
5. Etten yapılan yiyecekler nelerdir, tarifleri?
6. Tatlı çeşitleri nelerdir? Tarifleri?
7. Yemeklerde lezzet için neler katılmaktadır?
8. Sebzelerden hangi yiyecekler yapılmaktadır? Tarifleri?
9. Sofraya oturup kalkma ile ilgili gelenekler nelerdir?
10. Yemek yerken ve pişirirken hangi aletler, kap kaçak kullanılmaktadır?

Giyim-Kuşam ile İlgili Sorular

Çocuk giyimi:

1. Erkek ve kız çocuklara doğumdan önce ne gibi giyecekler hazırlanır? Evde yapılanların adları, renkleri, motifleri, kullanılan malzeme? Motif ve renklerin anlamları?
2. Ev içinde ve dışında, mevsime göre, misafir geldiğinde çocuk giyiminde ne gibi değişiklikler yapılır?

3. Çocuk kıyafetleri nasıl dikilmektedir?

4. Bayramlarda kıyafetlerde ne gibi değişiklikler olmaktadır?

Yetişkin ve Genç Giyimi

1. Genç kızların, delikanlıların giyiminde hangi özellikler dikkat çekmektedir?

2. Gençlerin giyim eşyalarından hangileri evlerde üretilmektedir?

3. Nişanlanacak kız ve erkeğin giyimi, süslenmesi nasıldır?

4. Gelinin takıları nelerdir?

5. Kadınlar, yüzlerini saklamak için örtü kullanıyorlar mı? Kullanıyorlarsa bu örtüye ne ad verilmektedir? Kimlere karşı örtü kullanmıyorlar? (Tan, 1988: 79-116).

EK 2. FOTOĞRAFLAR

Çalışmada verilen fotoğraflar saha çalışması sürecinde tarafımızca çekilmiştir.

Ovakent Özbek Düğünü		
		
Fotoğraf 1: Düğün yemeği yapan Özbekler	Fotoğraf 2: Özbek pilavı kazanları	Fotoğraf 3: Düğünde katlama yapımı
		
Fotoğraf 4: Düğün yemeği	Fotoğraf 5: Gelinin beline bağlanan ekme	Fotoğraf 6: Selamlama töreni
		
Fotoğraf 7: Gelinin yüzünü açan erkek çocuk	Fotoğraf 8: Düğünde Özbek oyunu oynayan gençler	Fotoğraf 9: Gelin, arabadan inmeden tütsü yakılması
		
Fotoğraf 10: Gelin arabası	Fotoğraf 11: Gelin çağırmaya gelen davetliler	Fotoğraf 12: Düğünde dep çalan kadınlar

Ovakent Özbeklerinde Adak ve Dua

Fotoğraf 13: *Dua için pişirilen pilav dağıtımı*

Fotoğraf 14: *Dervişhane'de dua edimesi*

Fotoğraf 15: *Adak için kurulan pilav kazanları*

Fotoğraf 16: *Adak yemeğinden genel bir görünüm*

Fotoğraf 17: *Adak için yapılan ekmek*

Fotoğraf 18: *Deşiye ve çalapçın ile yemek öncesi el yıkama*

Ovakent Özbeklerinde Yemekler

Fotoğraf 19: *Özbek sofrası*

Fotoğraf 20: *Özbek Mantısı*

Fotoğraf 21: *Özbek Pilavı*

Fotoğraf 22: *Özbek ekmeği*

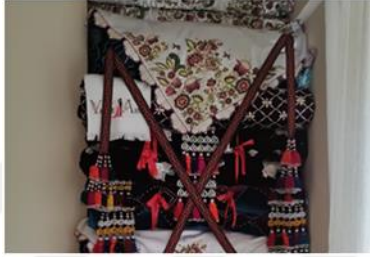

Fotoğraf 23: *Kesken Aşı*

Fotoğraf 24: *Sümelek için çimlendirilen buğday*

Ovakent Özbeklerinde El sanatları

		
Fotoğraf 25: <i>Çımıldık perde</i>	Fotoğraf 26: <i>Cırazpıştı</i>	Fotoğraf 27: <i>Basma</i>
		
Fotoğraf 28: <i>Kırk yama</i>	Fotoğraf 29: <i>Gelin çeyizi</i>	Fotoğraf 30: <i>Dastrahan sofra bezi yapımı</i>

Ovakent Özbeklerinde Giyim- Kuşam ve Aksesuar

		
Fotoğraf 31: <i>Erkeklerin giydiği Çapan</i>	Fotoğraf 32: <i>Kadınların giydiği Çapan</i>	Fotoğraf 33: <i>Gümüş bilezik</i>
		
Fotoğraf 34: <i>Özbek kadınların taktığı gümüş kolye</i>	Fotoğraf 35: <i>Üzerinde köylek-iştan ile erkek terzi</i>	Fotoğraf 36: <i>Geleneksel kadın Özbek elbisesi</i>

Ovakent'te Çocuklar

Fotoğraf 37: Dişi çıkan çocuklar için yapılan ritüel

Fotoğraf 38: Afgan elbisesi ile Özbek çocuklar

Fotoğraf 39: Tüvekli Beşik

Fotoğraf 40: Diş ritüelinden

Fotoğraf 41: Sokakta oyun oynayan Özbek çocuk

Fotoğraf 42: Boynunda nazarlık ile Özbek bebek